

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**Küreselleşme Sürecinde Değişen Değerler Açısından
CHP'nin Analizi**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Sercan DİREN**

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Kemal İNAT

HAZİRAN - 2010

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**Küreselleşme Sürecinde Değişen Değerler Açısından
CHP'nin Analizi**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sercan DİREN

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Bu tez 18.06.2010 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Kemal İNAT

Yrd. Doç. Dr. Tuncay KARDAŞ

**Yrd. Doç. Dr. Bünyamin
BEZİCİ**

_____
Jüri Başkanı

_____
Jüri Üyesi

_____
Jüri Üyesi

- Kabul
- Red
- Düzeltme

- Kabul
- Red
- Düzeltme

- Kabul
- Red
- Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Sercan DİREN

18.06.2010

ÖNSÖZ

“Küreselleşme Sürecinde Değişen Değerler Açısından CHP’nin Analizi” adlı tez, küreselleşme sürecine yaptığı atıf ile CHP’nin bu süreç ile olan etkileşimini anlatması bakımından önem arz eden bir çalışma olarak hazırlanmıştır. Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen değerli danışman hocam Doç. Dr. Kemal İnat’a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tezin oluşum aşamasında desteklerini esirgemeyen Doç. Dr. Burhanettin Duran ve Murat Mumcu başta olmak üzere bu günlere ulaşmamda emeklerinin karşılığını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim değerli aileme ve özellikle abim Selçuk Diren ile her daim yanımda olduğunu hissettiğim Yağmur Şenol’a minnetlerimi sunarım. Son olarak ise çalışmayı, tezin fikri oluşum aşamasında kaybettiğim çok değerli büyüğüm, bana çok şeyler öğreten saygıdeğer dedem Hasan ÇETİN’e ithaf ederim...

Sercan DİREN

18.06.2010

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
SUMMARY	V
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: KÜRESELLEŞME ve SOSYAL DEMOKRASİ	7
1.1. Küreselleşme Nedir?	7
1.2. Sosyal Demokrasi'nin Küreselleşme Sürecinde Yaşadığı Değişim.....	10
1.2.1. Sosyal Demokrasi'nin Tarihsel Gelişimi ve Birikimleri.....	10
1.2.2. Sosyal Demokrasi'nin Yeni Dayanımları	11
BÖLÜM 2: KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE CUMHURİYET HALK PARTİSİ.....	18
2.1. CHP'nin Yapısal Sürekliliği ve Küreselleşme Algısı	18
2.1.1. Yapısal Süreklilik ve Sosyal Demokrasi Bağlantısı	21
2.1.2. CHP Bünyesinde Sosyal Demokrasi Revizyonu.....	32
BÖLÜM 3: YENİ DEMOKRASİ ALGISINA CHP'NİN YAKLAŞIMI.....	40
3.1. Küreselleşen Dünyada Demokrasi Algısı	40
3.2. CHP'nin Çoğulculaşan Demokrasiye Yaklaşımı	47
3.2.1. Devlet Endeksli Yapının Temeli Yapısal Süreklilik	48
3.2.2. Cumhuriyet Demokrasi İkilemi	52
3.2.3. Yapısal Süreklilikte Etkin Kurum TSK ve CHP	56
3.2.4. Anayasal Yapıda Süreklilik ve CHP	59
3.2.5. Küreselleşme Sürecinde Sosyal Demokrasi ve CHP	64
3.2.6. Alternatif Model Olarak Radikal Demokrasi	69

BÖLÜM 4: DÖNÜŞEN ULUS DEVLETLER SİSTEMİ ve CHP	73
4.1. Küreselleşen Dünyada Uluslararası Sistem ve Ulus Devlet Algısı.....	73
4.2. CHP'nin Ulus Devlet ve Uluslararası Sistem Algısı.....	80
4.2.1. Ulus Devletleşen Türk Kimliği.....	81
4.2.2. Vatandaşlığın Yeniden Düşünülmesi Sorunu	85
4.2.3. Kürt Sorunu Çerçevesinde Vatandaşlık ve CHP.....	88
4.2.4. Küreselleşmeye Tepki Olarak Ulusalçılık	96
4.2.5. CHP'nin Uluslararası Sisteme Ulusalçı Bakışı	100
BÖLÜM 5: KÜRESELLEŞMENİN EKONOMİK SONUÇLARINA CHP'NİN YAKLAŞIMI	107
5.1. Küreselleşmenin Ekonomik Yüzü	107
5.2. Küreselleşmenin Ekonomik Sonuçlarına CHP'nin Bakışı.....	111
5.2.1. İktisat İdeolojisine Sosyal Demokrat Tasvir	112
5.2.2. Türkiye'de Ekonomik Liberalleşme ve Sosyal Politika.....	119
5.2.3. Alternatif Sosyal Demokrat Yaklaşım	123
5.2.4. CHP'nin Sosyal Politika Anlayışı.....	126
5.2.5. Liberalleşmeye Karşı Sosyal Demokrat Tutum ve CHP.....	129
BÖLÜM 6: KÜLTÜREL DEĞERLERDEKİ FARKLILAŞIMA CHP'NİN YAKLAŞIMI	139
6.1. Küreselleşen Dünyada Kültürel Değerlerin Yeri ve Değişimi.....	139
6.2. Kültürel Değişim ve CHP	146
6.2.1. Küreselleşme ile Yaşanan Kültürel Değişim	148
6.2.2. CHP'nin Kültürelleşme Algısı	150
6.2.3. İnsan Hakları Hassasiyeti ve CHP	152
6.2.4. Değişen Seküler Anlayışa Karşın Yapısal Sürerlilik	159
6.2.5. Türban Sorunu Özelinde CHP'nin Seküler Karakteri.....	174
6.2.6. CHP ve Alevi Mevzusu	185

SONUÇ	191
KAYNAKÇA	199
ÖZGEÇMİŞ	226

Tezin Başlığı: Küreselleşme Sürecinde Değişen Değerler Açısından CHP'nin Analizi	
Tezin Yazarı: Sercan Diren	Danışman: Doç. Dr. Kemal İNAT
Kabul Tarihi: 18.06.2010	Sayfa Sayısı: V (ön kısım) + 229 (tez)
Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler	
<p>Küreselleşme süreci, Soğuk Savaş sonrası etkinliğini arttıran görece yeni bir olgudur. Küreselleşmenin en önemli etkisi birçok çelişkili yapıyı bünyesinde barındırması ve etkinliğinin her alanda hissedilmesidir. Buna mukabil Türkiye siyasetinin en uzun soluklu partisi olan CHP'yi de geleneksel köklerine dayalı olarak etkilemektedir.</p> <p>Bu çalışmanın araştırma konusu, Türk siyasetinin etkin partisi CHP'nin küreselleşme sürecinden ne şekilde etkilendiği, davranışlarının hangi kalıplar çerçevesinde geliştiği olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda çalışmanın amaçlarını şu şekilde ifade etmek mümkündür:</p> <p>a)Küreselleşme ile gelişen süreçte değişen değerler nelerdir? Modernizm dönemine dayalı olarak oluşturulan yapılara karşın ne gibi yeni değerler ön plana çıkmaktadır?</p> <p>b) Küresel düzlemde gerçekleşen bu değişimler Türk siyasetini hangi açılardan etkilemektedir ve Türk siyasetinin geleneksel kalıpları ne yönde değişim göstermektedir? Türk siyasetinin en eski oluşumu CHP, kendi geleneksel köklerine karşın gelişen yeni düzleme ne kadar uyum sağlayabilmektedir? CHP, küreselleşme sürecine karşın ne gibi refleksler geliştirmiştir?</p> <p>Bu sorulara cevap aranırken literatür taramasına ek olarak Türkiye'deki küreselleşme süreci CHP'nin geleneksel yapısının sürerliliği üzerinden tarif edilmekte ve CHP'nin küreselleşme süreci ile olan bağıntısı bu açıdan ortaya koyulmaya çalışılmaktadır. Öte yandan CHP'nin icra mercii olmaması dolayısıyla sürecin tarifinde CHP'nin sosyal demokrat kimliği ile dünyadaki sosyal demokrat yapılanmaların icraatları ve talepleri karşılaştırmaktadır. Bu karşılaştırmalar yapılırken de 2002-2009 sürecini anlattığımız CHP'nin örnek olayları baz alınmaktadır.</p> <p>Bu çerçevede yapılan çalışma sonucunda CHP politikalarının dünyadaki diğer sosyal demokrat oluşumlar ile farklılık gösterdiği göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra CHP'nin küreselleşme sürecine koruyucu şekilde yaklaştığı görülmektedir. Buna bağlı olarak da CHP'nin küreselleşme sürecinde değişen ideolojik kalıplara uyum sağlayamayarak ideoloji problemi yaşadığı isabet edilmektedir. Bu yönüyle bakıldığında çalışmanın, CHP'nin geleneksel kalıplarını ve dönüşümlerini, örnek olaylar üzerinden incelediğini ve konuya sosyal demokrat bir yaklaşım getirdiği söylenebiliriz.</p>	
Anahtar Kelimeler: Küreselleşme Süreci ile Değişen Değerler, CHP'nin Yapısal Sürekliliği, CHP'nin Sosyal Demokrat Kimliği, CHP'nin Küreselleşme ile Etkileşimi	

Title of the Thesis: The analysis of CHP in terms of the changing values during the globalization process	
Author: Sercan Diren	Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Kemal İNAT
Date: 18.06.2010	Nu. of pages: V (pre text) + 229 (main body)
Department: International Relations	
<p>The process of globalization which raised its influence after the Cold War is a new fact. The most important effects of globalization are having various conflicting elements within it and affecting almost every field in the world. From this point, doubtlessly, globalization has also affected the long-term party in Turkey, CHP, and its traditional roots.</p> <p>In this thesis, the subject is about in which way CHP, one of the most effective party in Turkey, has been affected by the procedure of globalization and how the attitudes of the party have been developed. In this context, it is possible to explain the aim of the study via these research questions:</p> <p>a) During the process in accordance with globalization, which values have been changed? In comparison with the structures based upon the modernism period, what kind of new values have been put forward?</p> <p>b) How have these changes occurred globally affected the politics of Turkey and its fundamental roots? Has CHP, the earliest party of the Turkish political life, accommodated itself to new environments developed against its basic structures? Which reflexes have been provided against the globalization process by CHP?</p> <p>While searching for the answers to these questions, in addition to the literature review, the globalization process in Turkey has been defined in terms of the permanence of fundamental structures of CHP and it has been aimed to put forth the connection between CHP and the globalization in accordance with this aspect. On the other side, thus CHP is not the executive authority, the social-democrat identity of it and the demand and the performance of the social-democrat foundations in the world have been compared. In addition to these comparisons, the years between 2002 and 2009 have been the area of this study, and the necessary examples from CHP have been taken into account during this period.</p> <p>Within this frame, at the end of the study, it is comprehended that the politics of CHP has differed from that of other social- democrat foundations in the world. Additionally, it is observed that CHP has approached the process of globalization with caution. Correspondingly, CHP has faced ideological problems, because it has not oriented itself into the ideological forms changing during the process. From this aspect, it could be said that CHP has examined its traditional roots and the transformations via the example events, and it has developed an social-democrat approach to the subject.</p>	
Keywords: Changing Values during The Globalization Process, CHP's Structural Continuity, CHP's Social Democratic Identity, Interaction with the CHP and Globalization	

GİRİŞ

Küreselleşme süreci, bir yandan evrensel kabul gören değerlerin yaygınlaştığı ve yerleştiği bir süreci beraberinde getirirken, bir yandan da ekonomik, kültürel ve siyasal yapılarda önü alınamaz kültürel farklılaşma sürecini beraberinde getirmektedir. Devlet-toplum ilişkileri dönüşmekte, kapitalizm küresel nitelik kazanmakta ve Batı'nın hâkim değerleri yerel alanlara açılarak hem kitleselleşmekte hem de dönüşerek kendine yeni mecralar açmaktadır.

Hegemonik yapılar tarafından kontrol edilemeyen küreselleşme, modernizm döneminde kurumsallaşan demokrasi, ulus devlet, uluslararası sistem, ulus devlet bünyesindeki kapitalizm, insan hakları ve sekülerizm gibi yapıları dönüştürmekte ve içsel bir eleştiriye tabi tutmaktadır. Küreselleşme sürecinin modernizm döneminden farklı olarak sermayeyi esnek kılması, bilgilenme ve bilgilendirme sürecini anlık zamanlara indirgemesi, gelenekselleşmiş yapıları tartışılır hale getirmesi ve ulus altı/üstü kurumlar ile siyasi aktörleri çeşitlendirmesi bireyi devlet aleyhine özne haline taşımaktadır. Bunun sonucunda toplumcu ve bir örnekleştirici yapılar kırılmakta ya da dönüşüme maruz kalmaktadır.

Toplumunu merkezden çevreye doğru devlet kültürü etrafında şekillendirmeye dayalı olarak geliştirilen kapital ulus devlet sistemi, hem sermayenin akışkanlığının artması sonucu etken konumdan edilgen konuma ötelenmekte, hem de bireysel hak, özgürlük ve taleplerin siyasi temsili işlevsiz kılarak katılım siyasetini baskılaması sonucu tabandan ve küresel yapıdan dönüşüme mecbur bırakılmaktadır.

Küreselleşen dünya gibi Türkiye de küreselleşme süreci ile birlikte yaşanan kitlesel dönüşüm döneminde ciddi sonuçları beraberinde getirecek bir siyasi düzlemi yaşamaktadır. Cumhuriyet Halk Partisi, Türkiye'nin bu dönüşüm döneminde hem ülkenin kurucu partisi ve Kemalizm'in/sosyal demokrasinin en güçlü temsilcisi olarak hem de ana muhalefet partisi olarak önemli bir siyasal mekânı ve tabanı temsil etmektedir. Cumhuriyet Halk Partisi, bu süreçte hem küreselleşmenin dışsal etkileri hem de AKP iktidarı ile birlikte gelişen içsel etkiler ile klasik sağ-sol jargonu dışında

“cumhuriyeti korumak” hareket tarzı çerçevesinde gelişen korumacı bir üslup geliştirmektedir.

Türkiye, Avrupa Birliği sürecinde demokratikleşme reformlarının hayata geçirilmesinde yavaşlama ve otoriter eğilimler gösterme eğilimleri, Avrupa Birliği ve ABD ile yaşanan güven sorunları, IMF sürecinde kalkınma ümitlerinin geri planda kalması, sosyal adaletin ve ekonomik kalkınmanın yoksulluk ve işsizlik etrafında sürekli gerilemesi, şiddet ortamının artması, hukuk devleti ilkesinin göz ardı edilerek anti-demokratik uygulamaların süreklileşmesi ve farklılıkların ötekileştirilmesi gibi sorunlar ile milliyetçi yapıların güç kazandığı bir süreci yaşamaktadır. Bu süreç, sosyal demokrat eğilimlerin siyasi alana taşınabileceği bir yapının ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Elinizdeki çalışmada bu amaçla Türkiye’deki sosyal demokrat tabanı temsil eden Cumhuriyet Halk Partisi’nin küreselleşme sürecinde ihtiyaç duyulan sosyal demokrat söylemi ne derecede kullanıp kullanmadığı sorununa eğilerek Cumhuriyet Halk Partisi’ne sol bir eleştiri getirmek amacıyla hazırlanmıştır. Buna yönelik olarak elinizdeki çalışma ilk etapta küreselleşme sürecinin modernizm döneminde farklı olarak geleneksel yapıları ne ölçüde değiştirdiğini açıklamaya çalışarak küreselleşmenin Türkiye’deki karşılığına Cumhuriyet Halk Partisi özelinde değinmeye yönelik olarak hazırlanmıştır.

Küreselleşmeyi ve küreselleşme etkisinde dönüşen sosyal demokrasiyi tanımlayacağımız birinci bölümde ilk olarak küreselleşmenin tanımını yaparak “süreci” tarif etmeye çalışacağız. Küreselleşmenin hangi süreç ve gelişmelerden sonra günlük yaşamın içine girecek kadar kendini gösterdiği ve modernizm sürecini ne şekilde eleştirdiği ve evrime tabi tuttuğunu açıkladıktan sonra küreselleşmenin sosyal demokrasiyi ne gibi alanlarda dönüştürdüğü konusuna değinilecektir.

Birinci bölümün son kısmında ise sosyal demokrasinin tarihsel olarak geçtiği evreler ve bu evrelerden geçerken yaşadığı değişim ile küreselleşme sürecinden ne ölçüde etkilendiği, “ideolojiler öldü” fikri dâhilinde yok sayılan sosyal demokrasinin hala var olup olmadığı, var ise hangi değerleri günümüze kadar taşıdığı konularına değinilecek “Üçüncü Yol” ve “Yeni Orta” hareketlerinden bahsedilerek küreselleşen dünyada sosyal demokrasinin yaşadığı evrim işlenecek ve Türkiye sosyal demokrasisini anlamamıza zemin hazırlanacaktır.

Küreselleşmenin getirilerinin ve sosyal demokraside yarattığı dönüşümün kısaca anlatıldığı birinci bölümden sonra işleyeceğimiz ikinci bölüm kısaca küreselleşme sürecinin Cumhuriyet Halk Partisi'ni ne ölçüde değiştirip değiştirmediği ve siyasi tavrını ne şekilde belirlemesine yol açtığı doğrultusunda işlenecektir. Bu ölçüde ikinci bölümün birinci kısmında Türkiye'nin kurucu ideolojisi olan Kemalizm'in modernleştirici vasfı ve yarattığı dönüşüm sonrasında Türkiye'deki solidar, korporatist ve bonapartist yapının CHP'nin sola yönelik döneminde ne gibi etkiler bıraktığını, CHP'nin bu izleri hala taşıyıp taşımadığı, modernizm döneminde oluşturulmuş Kemalizm'in demokratikleştirilerek modernleşme sürecine devrimci bir yapıda hala tabi tutulup tutulmadığı gibi konulara değinilerek Cumhuriyet Halk Partisi'nin Kemalizm kökeni çerçevesinde geliştirdiği sosyal demokrat vizyonu ve bu vizyon etrafında oluşturabildiği küreselleşme algısına odaklanılacaktır.

CHP'deki Kemalizm kökenine ve sosyal demokrat kimliğe değinilmesinin ardından küreselleşme ile demokrasi algısının ne ölçüde değiştiği, temsiliyetin krizinin ne şekilde cereyan ettiği ve geleneksel siyaset kalıplarını nasıl meşruiyet krizine soktuğunu üzerine odaklanarak sol cemahtan bu yönde gelen genel eğilimler açıklanacak ve demokrasinin yeni şekline sosyal demokrat/sol bir söylem kazandırma amacını güdülecektir. Yine bu çerçevede CHP'nin sol cemahta gelişen radikal demokrasi kavramlarına yanaşıp yanaşmadığı, küreselleşme ile kitlelerin liberalleşmesini, kimliklerin katılım taleplerini, cumhuriyet demokrasi ilişkisi, demokrasiye bakışı ve demokratik duruşundaki devletçi yapı, 367 Krizi, AKP Kapatma Davası ve 27 Nisan Muhtırası örnekleri üzerinden değerlendirilecek ve CHP'nin demokrasi tutumu öneriler üzerinden eleştirilecektir.

Demokrasinin meşruiyet krizi ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin bu konudaki tavrını inceledikten sonra küreselleşme sürecinde ulus devlet ve uluslararası sistem konularının işleneceği dördüncü bölümde Westphalia düzenin gelişen küreselleşme sürecinde post-modernist yapılar ve zihniyet tarafından ne gibi değişikliklere maruz bırakıldığı sorularına cevap aranacaktır. Buna yönelik olarak ulus devletlerin geleneksel milli yapılarının, bireyci yapılar ile manevra alanlarını ne şekilde kısıtladığı, klasik vatandaşlık ve kimlik kalıplarının gelişen kimlik siyaseti ile nasıl anayasal düzene çekilmek istendiği ve devletin vatandaşlık yapısında özne konumunda çıkarılmak istenmesine odaklanılacaktır. Ulus devletin "inceldiği" süreçte, neo-liberal ekonomik

politikaların, sermaye akışkanlığının ve kültürel değişimin ne gibi etkileri olduğu incelenirken günümüz uluslararası sistemini tanımlamaya yetmeyen “emperyalizm” kavramının ne gibi bir süreçten geçtiği, iktidar kaymalarının ne yönde değiştiği, insan hakları ve uluslararası hukuk kavramlarının ne ölçüde evrenselleşebildiği, güvenlik yapılanmalarının modernizm dönemine göre ne kadar değiştiği ve uluslararası aktörlerin çeşitlenmesi sürecine eğilerek dış siyasetin iç siyasete dönüş süreci anlatılmaya çalışılacaktır.

Küreselleşmenin ulus devlet ve uluslararası sistemi ne ölçüde etkilediği işlendiği dördüncü bölümün giriş kısmından sonra ise CHP’nin ve Türkiye’nin hâkim kodu milliyetçiliğe genel bir bakış sergilenerek Türkiye’nin ve CHP’nin milliyetçilik özelinde geliştirdiği kültürel kimlik boyutu ve vatandaşlık algısı incelenecektir. Vatandaşlık yapısının bugünün taleplerini ne ölçüde karşılayıp karşılamadığı, ne gibi çatışmaları beraberinde getirdiği küreselleşme özelinde nasıl bir süreci dayattığı konusuna odaklanılarak CHP’nin vatandaşlık, kültür ve kimlik konusundaki değişimler ile ulus devletin geleneksel niteliğinden kopuşuna nasıl baktığı Kürt Sorunu ve Açılımı özelinde değerlendirilecektir. Ulus devletin dönüşümüne CHP’nin bakışından sonra aynı bölüm içerisinde CHP’nin değişen uluslararası konjonktüre nasıl yaklaştığı ile Avrupa Birliği ve Sosyalist Enternasyonal ilişkilerini bu ölçüde ne şekilde düzenlediği konusuna değinilecektir.

Küreselleşmenin en çok tartışılan ve emperyalizmin yeni yüzü olarak görülmesine sebep olan ekonomik yüzünün inceleneceği beşinci bölümde ise 1980’li yıllarda Anglo-Saksonya’da vücut bulan neo-liberal ekonominin klasik liberalizm ile taşıdığı benzerlikler ve farklar ölçeğinde üretim ilişkilerini ne derece etkilediği ve günümüz istihdam yapılanması açıklanmaya çalışılacaktır. Küresel kapitalizmin ne derece yaygınlaştığı, sınırlarının nereye kadar uzandığı ve ulus devletleri hangi yönlerden, nasıl ve ne ölçüde sıkıştırdığı sorularına cevap aranırken uluslararası ilişkilerde ortaya çıkardığı bölgeselci yapılanmaların niteliği, kapitalist demokrasileri etkilemedeki gücü ile uluslararasılaşan ve sınırsızlaşan sermayenin karşısındaki emek gücünün niteliğinin ne yönde değiştiği konularına değinilecektir.

Küreselleşmenin ekonomik vizyonun ardından ise Cumhuriyet Halk Partisi’nin küreselleşme süreci ile sermayenin sınırsızlaştığı, buna karşılık emek gücünün ulusal

kaldığı, istihdam yapılarının azaldığı ve bilgiselliğin ön plana çıktığı ekonomik küreselleşme sürecindeki tutumunu inceleyeceğimiz kısımda öncelikle ekonominin ne yönde değiştiği, metalaşma sürecinin getirdikleri getirileri üzerinde durulacaktır. Küreselleşmenin ekonomik sürecine sol/sosyal demokrat bir yaklaşım getirerek evrensel sermaye hareketlerinin politik karşılığı, özelleştirmeler, kapitalizmin günlük yaşama oldukça girmesi sonucu yaşanan toplumsal hareketler çerçevesinde iktisat ideolojisi anlatılmaya çalışılacaktır. Dünya kapitalizmi ile uyum içerisinde olan AKP Hükümeti'nin uygulamalarına evrensel bir bakış açısı getirilerek sol anlayışın mevcut evrensel duruma getirdiği çözüm önerileri anlatılarak Türkiye'nin kapitalizm ile bütünleşmesi sürecine odaklanılacaktır. Türkiye'nin kapitalizm ile yaşadığı birlikteliği anlatarak Türkiye'deki sosyal politika anlayışının son yıllardaki değişimi anlatılarak konuya "Vatandaşlık Geliri" çerçevesinde sol bir öneri getirilecektir. Bütün bunların çerçevesinde CHP'nin ekonomik vizyonu ele alınarak kayıt dışı ekonomiden, mali önerilere kadar getirdiği öneriler ve 2009 küresel krizine getirdiği kriz önlem paketi çerçevesinde CHP'nin önerileri ve ekonomik anlayışı ele alınacak ve sol programlar ve talepler üzerinden eleştirilecektir.

Kültürel değişimin anlatıldığı son bölümde ise küreselleşmenin yereller, uluslar ve bölgeler arasında kurduğu bağ ve iletişim, kültürel kimliklerde yarattığı değişim ve benzeşme ile kurulan iletişimin ne gibi sonuçlar yarattığı konusuna değinilecektir. Küreselleşmenin kültürleri bir yandan birleştirip bir yandan da çeşitlendirdiği post-modern dönemde sekülerizmin artan dinselleşme ile gerileyip gerilemediği, kimlik siyasetine ne ölçüde eklendiği, demokrasi nüvelerini bir yandan ön plana çıkarır gibi gözükürken bir yandan da insan hakları kavramı çerçevesinde tartışılan yeni sağ düşüncenin ne derecede kitleselleştiği konularına odaklanılacaktır.

Küreselleşmenin genel kültürel değişimine değinildikten sonra ise Türkiye'nin küresel kültüre eklenme süreci işlenerek, sosyal demokrasinin geleneksel kültür anlayışı ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin konuya yaklaşımı işlenecektir. Ardından küreselleşme süreci ile evrensel düzeyde öne çıkan insan hakları yaklaşımına Türk Solu'nun tarihsel yaklaşımı çerçevesinden değinilecek ve Engin Ceber Olayı ölçüsünde genel bir değerlendirme yapılarak Cumhuriyet Halk Partisi'nin sosyal demokrat bir parti olma iddiasıyla konuya ne yönlerden yaklaştığı anlaşılmaya çalışılacaktır. İnsan Hakları

konusundan sonra küreselleşme sürecinde dönüşen bir diğer modernist kültür yapı sekülerizmin Türkiye'deki geleneksel yapısına, CHP ile resmi ideolojinin uyumuna, İslami/muhafazakar hareketin otoriter yaklaşımından giderek liberalleşmesine, muhafazakar yönelimin kentlileşmesi üzerinden değinilecektir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin konuyla ilgili yaklaşımı yıllardır süre gelen bu tartışmanın çeşitli kaynaklarda bıraktığı iz ile Türban Davası ve Çarşaf Açılımı örnek olayları üzerinden değerlendirilecek ve sürecin ne şekilde geliştiği açıklanmaya çalışılacaktır. Son olarak ise CHP ile geleneksel olarak birliktelik yaşayan Alevi kesimin talepleri ile CHP'nin yaklaşımı arasındaki salınım tarihsel olarak incelenecek ve Onur Öymen'in Dersim Çıkışı örnek olayı ile anlaşılmaya çalışılacaktır.

Kısacası, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1923'ten bu yana taşıdığı izler ile günümüz dünyasının getirdiği değerlerin siyasi düzleme taşınması sonucu yaşadığı ikilem, devlet zihniyeti ve sosyal demokrasi açısından değerlendirilerek örnek olayların getirdiği kanıtlar ile eleştiriye tabi tutulacaktır. Bu yönden CHP'nin evrensel manada sosyal demokrat değerler ile nasıl bir uyum içerisinde olduğu anlaşılmaya çalışılacaktır.

BÖLÜM 1: KÜRESELLEŞME ve SOSYAL DEMOKRASİ

1.1. Küreselleşme Nedir?

Küreselleşme yaşadığımız dönemin en çok kullanılan olduğu gibi en çok tartışılan da kavramıdır. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla sona eren Soğuk Savaş'ın ardından oluşan "Yeni Dünya Düzeni" kimileri tarafından "hürriyetin" "despotizme" karşı zaferi olarak nitelendirilirken kimilerince de yeni emperyalizmin temellerinin miladı olarak ifade edilmekteydi.

Francis Fukuyama'nın Berlin Duvarı'nın yıkılması sonrasında ortaya koyduğu "Tarihin Sonu ve Son İnsan" tezi, liberal demokrasinin artık rakipsiz olduğu, alternatifsiz sistem arayışındaki insanlığın o sisteme ulaştığını, dolayısıyla da tarih algısının ortadan kalktığını, sistemin yayılacağını ve sistemin yayıldığı derecede insanlığın refaha ulaşacağını, sistem dışı kalanların ise tarihsel dönemde kalacağını iddia etmekteydi (Fukuyama, 2003: 22-50).

Francis Fukuyama'nın liberal demokrasinin küreselleşeceğinden kasti, Immanuel Wallerstein'a göre, kapitalist ekonomik sistemin işlerlik kazanacağı şekli ile dünyaya yayılmasını ifade eder. Çünkü dünya, modern-dünya sistemi içinde hegemonların çevrimsel gidişatıdır (Wallerstein, 1993: 13). Dünya düzeni, ABD ve onun II. Dünya Savaşı sonrasında kurduğu "Batı" sisteminin örgütleri ile işler hale gelmesi anlamına gelmekte olup küreselleşme iddiasındadır. Bu iddia beraberinde kültürün, siyasi düzenin, ekonominin ve düzen tasvirindeki diğer unsurların yayılacağı anlamına gelmektedir. Peki, gerçekten de küreselleşme sürecinde tek unsur Amerika Birleşik Devletleri ve onun zihnindeki sistem olgusu mudur? Yoksa küreselleşme direnç gösterilebilecek veyahut fikri bir analize tabi tutularak yaşanması muhtemel küresel bir zihinsel değişimi mi ifade etmektedir? Küreselleşmenin değiştirdiği değerler nelerdir ve hangi fikri ve ilmi tarihsel sürecin kaynaklarından beslenmektedir? Küreselleşmeyi getirdiği ve geliştirdiği değerler açısından incelemek istersek öncelikle çokça tartışılan ve muğlâk kalan küreselleşme kavramının kendisine, tanımına bakmamız gerekmektedir. Kısacası küreselleşme nedir?

Küreselleşme, mevcut tarihsel dönemimizi en açıklayıcı biçimde ifade eden bayraklaştırılmış bir kavramdır. Ancak bugüne kadar kapsayıcı bir tanımı

yapılamamıştır. Tanımların çoğu insan ilişkilerinin, bölgesel veya yöresel akımların küresel sistemin içerisinde değerlendirildiği şekilde cereyan etmektedir. Küreselleşme ile birlikte çokça kullanılmaya başlanan bir diğer kavram olan ” küresel köy” kavramı da küreselleşmenin getirilerini en kısa şekilde özetleyen ifadedir. Dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan olayların adeta kelebek etkisi şeklinde dünyanın diğer bölgelerinde de önemli etkiler doğurması şeklinde tasvir edilen bu kavram küreselleşme ile ilgili tezleri anlamaya yardımcı olmaktadır.

Küreselleşme ile ilgili olarak her kesimin muhatap kaldığı yenilikler ise küreselleşmenin “yerelden küresele doğru tüm insanlık sürecini temsil etmesi, küreselleşmenin ekonomik sistemi olan kapitalizmin toplumsal zıtlıklara dayalı olarak yapılanması ve insan yaşamı ile ilgili olarak yeni risk faktörleri ortaya koyması” şeklinde sıralanabilir (Şenkal, 2007: 102). Küreselleşmenin getirdiği bu yenilikler sağ cenahta nasyonal düşünceleri, sol cenahta da anti-kapital düşünceleri motive ederken beraberinde birçok soruyu da akla getirmektedir. Toplumsal gelişmelerin altında yatan dinamikler nelerdir? Küreselleşmenin alternatifi olan bir düşünce sistemi var mıdır ve küreselleşme bir dönemi/durumu mu yoksa bir süreci mi tasvir etmektedir?” tartışmalarını gündeme taşımaktadır (Şenkal, 2007: 102).

Bu sorulara cevap teşkil edecek şekilde Wallerstein, küreselleşmeyi, kapitalizmin zaten doğasında olan evresel yapısının mukavemetsiz bir şekilde dışa salınımı (Wallerstein, 1993)olarak nitelendirirken; Anthony Giddens küreselleşmeyi, zaman ve mekân açısından birbirinden uzakta gelişen olayların yereli etkileyebilme gücüne sahip olacak derecede sosyal ilişkilerin yoğunlaştığı ve kapitalist dünya sistemini, ulus devlet sistemini, dünya askeri sistemini ve uluslararası iş bölümünü etkileyebilme kapasitesine haiz bir süreç olarak nitelemektedir (Giddens, 2000a). Diğer yandan ise Zygmunt Bauman gibi küreselleşmenin toplumsal yönüne dikkat çekerek o çerçevede inceleyenler ise küreselleşmeyi, yeryüzünü tek tiplileştirebilmek amacıyla ne kadar birleştirirse o kadar bölen, küresel ile yereli birleştiren melezleşmenin meşru çocuğu olarak ifade etmektedirler (Baumann, 2006: 8-9).

Küreselleşmeyi, modernizmin farklılaşarak devamı olarak görenler, moderniteyi, geçmiş tarihi dönemin kültürel nosyonu olarak ifade ederken, modernitenin ironisi, diyalektiği olarak ifade eden post-modern bir kavram olarak nitelerler.

Homojenleştirme, uygunlaştırma ve kurallılık kavramları ile vuku bulan modernitenin, diyalektiği olan modernizm kavramının ironisi olan küreselleşme heterojenlik, başkaldırı ve kuralsızlık kavramları ile kendine yaşam alanı açmaktadır (Sarıbay, 2005: 11). Bu fikri analizden hareketle küreselleşme, modernitenin ortaya koyduğu düzeni esnetmeye/değiştirmeye yönelik bir fikri hareket olarak görülebilir.

Küreselleşmeyi mevcut dünya sisteminin emperyalizme evrilişi olarak nitelendiren kesimler ise küreselleşmeyi, ulusal ekonomilerin toplamının ötesinde, uluslararası iş bölümü ve ulusal pazarlar üzerinde hüküm süren dünya pazarının yarattığı bir ekonomik anlayış olarak ifade etmektedir. Bu görüşü ifade eden kesimler küreselleşmenin itici unsurlarını sermaye ve finans kurumları olarak nitelendirirken, küreselleşmeyi mevcut egemen sınıfların iktidarlarını sürdürmek adına kullandıkları, kitlesel halk muhalefetini felç eden bir süreç olarak tasvir etmektedir (Petras, 2004: 11-13). Küreselleşme karşıtlarının kullandığı argüman olarak ortaya çıkan emperyalizm küreselleşme eşitliği, kendisini “ emperyalizmdeki yapısal bağımlılığın yerini karşılıklı bağımlılığın aldığı, çevre ekonomilerde oluşan sistematik artık aktarımının yerini pozitif toplamlı oyunun aldığı ve piyasa güçlerinin yarattığı eşitsiz ekonomik ve politik güç dengelerinin yerini fanatik bir güven perspektifi aldığı” şekliyle vücut bulmaktadır (Boratav, 2004: 28-29).

Küreselleşmeye yönelik bir diğer önemli bakış açısı ise küreselleşmenin alan-dışılık özellik gösterdiğini savunanlardır. Onlara göre küreselleşme, “ne salt bir bağımlılık ilişkisini, ne liberalizm özdeşliğini, ne çağdaş dünyanın evrenselleşmesini, ne de Batılılaşma ve modernist hareketin devamı”dır. Bu fikriyatın savunucuları küreselleşmeyi, insanların ülkeler üstü ilişkilerini geliştirmesi, bilindik haritaları gereksiz görüldüğü bir anti-territoryal alan-dışılık olarak nitelendirmektedirler. Bu anlamda küreselleşme bir zaman-mekan sıkışmasını ifade etmektedir. Eş zamanlılıkta tekil bir dünyada olmamayı ifade eden bu kavram bir yersizleştirme hareketidir. Bu açıdan küreselleşmenin klasik alan anlayışını değiştirdiğini ifade eden bu açıklama, küreselleşmenin tamamen bir yenilik getirmediğini, geçmiş kalıpları atmadığını ancak her şeyi tümüyle dönüştürdüğünü ifade etmektedir (Scholte, 2008:107-111). Bu da karşımıza tüm klasik toplum kalıplarının değiştiği anlamına gelmektedir.

Tüm bu ifadeler çerçevesinde incelendiğinde küreselleşmenin, düşünürler tarafından körlerin fili tasvir etmesi gibi küreselleşmeyi dile getirdikleri iddia edilebilir. Nasıl ki

körler fili sadece dokundukları ve temas ettikleri yerler çerçevesinde resmederler, küreselleşme de kişilerin bağlı buldukları toplumsal grupların dünya sistemindeki yerlerine göre resmettikleri ve anladıkları bir kavramdır. Paul Dracke'nin "*Ortada çok basit bir gerçek var: Küreselleşme öyküsünün üçte biri abartılmıştır, üçte biri gelişmekte olan bir süreç olduğundan anlaşılammıştır ve üçte biri de henüz çok yenidir*" (Şenkal, 2007: 97) sözü ise küreselleşme ile ilgili daha çokça tartışmalar olacağını, herkesin küreselleşme içinde öyle ya da böyle yer alacağını ve değiştirdiği dünyada yeni toplumsal ve bireysel talepler ortaya koyacağını ortaya koymaktadır. Bundan hareketle bizde küreselleşmenin ne tarz değişimler meydana getirdiğini, küresel çapta ne şekilde algılandığını, bölgesel ve yöresel olarak nasıl melezleştiğini açıklayarak küreselleşmeyi ve getirdiği değişimleri ve ona ayak uydurma yollarını anlamaya ve açıklamaya çalışacağız.

1.2. Sosyal Demokrasi'nin Küreselleşme Sürecinde Yaşadığı Değişim

1.2.1. Sosyal Demokrasi'nin Tarihsel Gelişimi ve Birikimleri

Sol ve Sağ siyasal anlamlandırmaları, Fransız Devrimi sürecinde demokrasi talepleri ile oluşmuş kavramlardır. Kralın veto hakkının kaldırılmasını, atama sistemini değil seçimi, genel ve tek adam tek oy ilkesini benimseyen ve kralın sol tarafından kalan kesim ile sağ tarafında kalan statüko ve muhafazakarlıktan yana olan kesimin mücadelesi, tarihsel süreç içerisinde demokrasinin gelişimini temsil etmektedir. Temelinde eşitlik felsefesinin yattığı ve daha sonra "kardeşlik/dayanışma" kavramı ile de şekillenen sol düşünce, halkın egemenliğini engelleyen unsurların yalnızca politik sistemler tarafından değil, sosyal yapılar tarafından da geliştiğini iddia etmektedir (Eley, 2008: 57). Sosyal demokrasi kavramı da böylesi bir felsefi düşüncenin eseri olarak aktivist bir hareketin değişmiş, belli fikir süzgeçlerinden geçmiş, kapitalist egemen unsurların dönüşmesi gerektiği anlayışına dayalı fikriyatın sonucu doğan sol bir kavram, fraksiyondur (Koray, 2004: 42).

Tarihsel bir sürecin ürünü olan sosyal demokrasi, toplumların yapılarına göre farklı özellikler gösterebilen, sanayileşmiş ülkelerde var olan, tarihsel ekonomik, siyasal, kültürel ve sosyal gelişmelere dayanan Batı Avrupa kökenli melez bir siyasal akımdır (Çubukçu, 2008: 255). Sosyal demokrasi, kökleri klasik iktisat anlayışına dayanan

günümüzde ise neo-liberal iktisadi anlayışı benimseyen “Yeni Sağ”a karşı ciddi bir gerileme yaşamaktadır. 1970’li yıllarda başlayan ekonomik krize çare olamayarak eski gücünü yitiren sosyal demokrasi, küreselleşme ve sermayenin sınırsızlaşması, sosyal devlet ilkesinin kaybolması ve teknolojinin sermaye lehine ilerlemesinin sonucu bilgiye erişimin kolaylaşması gibi dış faktörler ile ülkelerin kendi dinamiklerinden gelen iç faktörlerin de etkisiyle mevkisini ve etkileyciliğini kaybetmiştir. Buna dayalı olarak Batı merkezli sosyal demokrasi anlayışı küreselleşmenin getirdiği modernizm dönüşümüne dayalı olarak kendine yeni bir vizyon edinmektedir.

1.2.2. Sosyal Demokrasi’nin Yeni Dayanımları

Refah devleti uygulamalarına karşılık piyasayı hâkim ekonomik alan gören “Yeni Sağ” düşünce klasik iktisat düşüncelerine yakın bir konum belirlerken ikircikli bir tutum da sergilemekteydi. Devletin piyasaya karşı zayıf fakat diğer toplumsal olgularda fazlasıyla güçlü olması gerektiğini savunan yeni sağ düşünce, refah devleti uygulamalarının kapitalizmdeki verimliliği düşürdüğü iddialarında bulunmaktaydı. Yeni sağ anlayış ile toplumsal ittifakın emek aleyhine bozulması, mavi yakalıktan beyaz yakalığa geçilmesi ile yaşanan işsizlik ve oluşan enflasyon, devletin daha da küçülmesi gerektiğini düşünen sağ düşünceleri iktidara taşımaktaydı. Küreselleşme ile birlikte de sermaye hareketini geliştirme rolünü benimseyen ulus devletler, bölgesel işbirliği ortaklıklarının -Avrupa Birliği- çoğalması ile ulus aşırı yatırımın rolünü daha da güçlendirmekte ve sermayenin hâkimiyetini pekiştirmektedir. Bu süreç ile sosyal demokrat anlayışın varlık sebeplerinin azalması bu partileri hali hazırdaki eşitsiz durum için yeni bir refah uygulaması sistemi arayışına sevk etmektedir. Önce Yeni Sağ partilerin iktidara gelmesi, sonrasında blok baskısının kalkması, teknolojinin gelişimi ile sermaye sınırlarının esnekleşmesi gibi sebepler ile minimize olan devlet anlayışının yeniden sosyal politikalar ile hâkim bozuk düzeni düzeltme hareketleri günümüz sosyal demokrat arayışlara ve anlayışlara tekabül etmektedir.

Bugünün sosyal demokrasisinin amacı üretim araçlarını devletleştirmek değil, bölüştürmek yani dönüştürmektir. Dönüştürülecek araç ise siyasettir. Devletten bağımsız olarak siyasetin amacı çevrimsel bir ilişki içerisinde olan ekonomi ve siyasetin toplumcu bir tarzda dönüştürülmesi yani demokratikleştirilmesidir. Bölüşümün üstlendiği alan sadece ekonomi değil, üst yapısal demokratikleşme ve sosyalleşmedir.

Sosyo-ekonomik haklar ile insan hakları arasında yaşanan kaymayı kapatmaktır (Koray, 2004: 42-46).

Anthony Giddens'ın günümüz radikal teorilerine bakışına ve "Üçüncü Yol" fikriyatına bakmadan önce klasik sosyal demokrasiden ayrılan ve "radikal merkez", "aktif merkez", "üçüncü yol" ve "yeni orta" gibi adlandırılan post modern sosyal demokrasi hareketlerin ortak noktalarına bakmakta yarar vardır. Yeni tarz sosyal demokrat fikirlerin Sosyalist Enternasyonal'de kabul gören genel adı ise "Üçüncü Yol"dur (Çubukçu, 2008: 294). Bu düzeltmecî hareketler, neo-liberal iktisadın hâkimiyetini kabul eder ancak daha çok sosyal taleplere cevap verme amacı taşıırken aynı zamanda da sosyal muhafazakârlık anlayışı güderler. Sol ve sağın klasik politikalar ile seçmene ulaşamayacağı anlayışından hareketle seçmene ulaşma yolu olarak tasarlanan ve klasik sosyal demokrasi ile neo-liberal demokrasi arasında alternatif olmaya çalışan bu yeni hareketlerin ortak özelliklerinden biri "yukarıdan aşağı devlet anlayışı" yerine emeğin bilgi toplumuna geçiş ile birlikte daha farklı nitelikler kazandığını kabul eden, sınıfsal değişiklikler tahayyül etmeyen ve kapitalizmin geliştirici öğelerinden yararlanmayı uygun gören bir anlayıştır (Heywood, 2007:184).

Bu ölçüde kendine bireylerin, küreselleşmenin de etkisiyle kişisel hayattaki değişimlerini çözebilmek adına yardımcı olma misyonu yükleyen Üçüncü Yol hareketi, küreselleşmeyi ulusal bütünlüğe ve geleneksel değerlere karşı bir saldırı olarak gören yeni sağa karşı ekonomik ve kültürel korumacılık ile mücadele eden bir yapıya sahiptir. Üçüncü yol hareketinin politik süreci "sorumluluk yoksa hak da yok" ilkesi ile belirlenmektedir. Bu ilke sosyal devlet ilkesindeki farklılaşmayı gözler önüne sermektedir. Bu ilke devlet yardımı alan bireylerin karşılığında belli görevler üstlenmesini ifade etmektedir (Giddens, 2000b: 76). Yani, "Üçüncü Yol" tabansal talepler adı altında "muhafazakârlık" ön görmekte, sosyal adaleti koparatist bir tutum ile liberalleştirmekte ve neo-liberalizmi alternatifsiz olarak görmektedir.

Bir diğer ilke ise "demokrasi yoksa otorite de yok" ilkesidir. Popülizme yönelik anti-tez olarak geliştirilen bu ilke, sağ görüşün geleneksel değerler üzerinden otorite sağlanabileceği algısına yapılan bir eleştiri sonucunda demokrasinin aktif katılımı teşvik ederek gerçekleşecek bir demokrasi otoritesini ifade etmektedir. Demokrasi otoritesinin de teşviki ile yeni özgürleştirme hareketlerine açık olması planlanan temsil organları bu

yolla gelenek ve göreneğin kaybolduğu küreselleşme sürecinde yeni değerlerin ne olacağı sorusu ile karşılaşmayacaktır. Çünkü Üçüncü Yol hareketi, kozmopolit çoğulculuk ve felsefi muhafazakarlık üzerinden geleneksel değerlerin sosyo-kültürel etkenler ile reformize edilerek bilim ve teknoloji ile uyumsallaştırılacağını ve tedbirlik ilkesi ile pragmatik şekilde kullanılacağını ifade etmektedir (Giddens, 2000b: 79).

Üçüncü yol hareketi devlet ve sivil toplum ilişkilerini incelerken de demokratikleşmeye ehemmiyet vermektedir. Demokratikleşme hareketlerinin geleneksel değerleri aşarak hızlandığını ve demokrasiye üstünlük sağladığını belirtmektedir. Bu tespitten hareketle demokrasinin gelişmiş ülkelerde dahi tam olarak uygulanmadığını ve özümsemediğini belirtmektedir. Devlet, küreselleşme sürecinde yetki devrini arttırarak merkeziliğini terk etmeli, şeffaflaşarak kamusal alanını genişletmeli ve varlığını sivil topluma daha çok hissettirmelidir. Bu tarz yerelleşmeler beraberinde yoksul ve dışlanmış bölgelerin kendi içinde doğurdukları yoksulluk ve dışlanmışlık duygularının devamlılığını ortadan kaldırır ve bölgeyi topluma entegre eder anlayışından hareketle canlanan cemaat ruhunun toplumdan farklılaşma taleplerini ortadan kaldırmak adına devlet sivil toplum ile inisiyatif alması gerektiğini ifade eder. (Giddens, 2000b: 83-89).

Üçüncü yol adına sosyal demokrasiden farklılaşan bir diğer özellik ise üçüncü yolun topluluk ve ahlaki sorumluluk üzerindeki vurgusudur. Bu özellik neo-liberalizmi iktisadi olarak kabul eden ancak getirdiği ahlaki karşılıkları, toplumculuk ve ahlakilik adına reddeden bir anlayışa sahiptir. Bu yeni tarz bireycilik kişilerin bireysel varlıklarına önem vermekle birlikte toplum içi karşılıklı sorumluluk duygusuna atıf yapar. “Üçüncü Yol” hareketi küresel ekonominin genişlemesi ve bilginin her düzeye rahatlıkla yayılabilmesi ile bireysel ve aile ilişkilerinde gerçekleşen değişikliklere atıf yaparak cevap üretebilecek ortak değerlere atıf yapmaktadır (Çubukçu, 2008:298). Buna benzer olarak yeni sosyal demokrat hareketlerin klasik sosyal demokrasiden farklılaşan bir diğer özelliği ise sınıfsal farklılıklar ve iktisadi eşitsizlikler üzerinden çatışma fikrinin gerekliliği üzerinden değil toplum üyelerinin birbirilerine olan benzerliklerini ön plana çıkartmaya çalışan uzlaşma inancıdır (Heywood, 2007: 186). Üçüncü Yol hareketinin teorik açıklamalarına yakın olarak ifade edilebilecek, paralellik taşıyan somut öğelerden biri sosyal demokrasinin doğumunu gerçekleştiren Alman SPD'nin

“Hamburg Temel İlkeler Programı”dır. SPD, bu ölçüde yukarıda saydığımız yeni demokrasi perspektifi ve pratik karşılıklarını yeni toplumsal taleplere karşılık verme nezdinde ifade etmektedir.

SPD, ilk olarak 21. yüzyılda kalıcı barışı her şeyden önde tuttuğunu bunun için ise ekolojik temellerin korunması gerektiğini, özgür ve adil bir toplumsal barışın yaratılması, köken ve cinsiyet farkı gözetmeksizin herkese eşit muamele yapılması, ekonomik dinamizm için sosyal adaletin esas alınması ve sömürüye karşı durulması gerektiğini ifade etmektedir. İçinde yaşadığımız dünyayı göz önüne alırken nüfussal büyümeyi esas alarak yapılan karşılaştırmalarda kısa bir süre sonra aynı yaşam tarzının hiçbir yerde mümkün olamayacağını bundan ötürü şimdiden önlemler alınması gerektiğini ve demokratik bir sosyal adalet çizgisinin izlenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ulus devletin bugünkü çizgisini, küresel sermayenin yatırımlarını çekmek için yarışan basit birer şirket yerleşim yeri haline dönüştürülmeye çalışılan toprak düzenleyicileri” olarak ifade eden SPD, devletlerin ulusal egemenliklerinden feragat ederek birlik olarak hareket etmeleri gerektiğini ancak bu şekilde barışçıl bir dünyanın sağlanabileceğini ifade etmektedir (Hamburg Programı, 15-19).

Hizmet ve emek konularına önem atfederek dünya tarihinde hiçbir devirde yaşanmadığı kadar ciddi bir dünya rekabetinin olduğu tespitinden yola çıkarak, sınırsız küresel kapitalizmin yoksulluğu genişlettiğini iddia etmektedir. Aile ve meslek gruplarındaki farklılaşım ile kadınların ciddi bir unsur olarak sosyal ve siyasal hayata katıldıklarını ve dinsel vb. tüm alanlarda insanların birbirini etkilediğini bu yönden de toplumsal hareketlerin değiştiğini ve sosyal demokrasinin buna cevap vermesi gerektiğini ifade etmektedir. Özgürlük, eşitlik, kardeşlik gibi temel değerlerin saklı tutulduğunu, devlet ve ekonomi gibi araçların salt belli amaçlar için kullanılmaması gerektiğini temel değerlerden hareketle demokratik bir sosyalizmin kurulması gerektiğini bunun da aşağıdan gelen hareketlere cevap vererek gerçekleşeceğini ifade etmektedir (Hamburg Programı, 20-30).

Üçüncü yolun sosyal özelliklerinin dışında ekonomik özellikleri de neo-liberalizmi ehlileştirmeye çerçevesine gelişmektedir. Solun genişleyen orta sınıfın temsilcisi olma yoluna giderek merkezde mevzilenmesi gerektiğini gerekli gören üçüncü yol hareketi fırsat eşitliği anlayışını “kazanç temelli eşitlik” anlayışına indirgeyen ve sosyal

dışlanmışlıkları yönlendirmeye dayanan ve onları istihdam etmeye çalışan bir anlayış söz konusudur (Çubukçu, 2008:296). Bu da üçüncü yol anlayışında rekabet ve piyasa fikrini yerleştirirken tüketimi arttırarak yoksulluğu arttırmayı değil, üretimi arttırarak arz yanlı bir anlayışı ortaya koyan bir yaklaşım sunmaktadır (Heywood, 2007: 187).

Üçüncü yol politikaları devletin ekonomideki rolünü olumlu karşılamaktadır. Karma ekonomiyi savunan üçüncü yol politikaları kamuya mal olmuş endüstrilerin dinamik ve yararlı bir şekilde yönetilmesini ve bu yolla toplumsal bir piyasanın oluşturulması gerektiğini düşünmektedir. Piyasanın bünyesinde bulunan dinamizmi kullanarak kamu çıkarını gözetken sosyal devlet anlayışını devam ettiren üçüncü yol, risk sorumluluğunu üstlenenlerin bulunduğu bir toplum oluşturabilmek adına devlet uygulamalarındaki risk-güvenlik ilişkisini geliştirmek zorundadır. Toplumun en alt ve üst tabakasındakilerin toplumsal dışlamaya maruz kaldığı göz önüne alınırsa üçüncü yol, topluma kabul edilme de eşitlik ve pozitif refah düşüncesini yaratmayı hedefler. Bunu gerçekleştirebilmek için ise sosyal yatırımı geliştirir ve kamusal alanı canlandırır ve eşitlikçi bir düzen meydana getirir. Üçüncü yol, toplumsal entegrasyonun gerçekleştiği ve eşitlikçilik düşüncesinin farklılıkları söndürerek değil geliştirerek hâkim olduğu bir düzende kültürel çoğulculuk ve kozmopolit ulus anlayışının sorun oluşturmayacak düzeyde bir hakimiyet unsuru getireceğini ve toplumsal barışı hakim kılacağını iddia etmektedir (Giddens, 2000b: 113-147). Üçüncü Yol hareketinin ekonomiden hareketle daha demokratik kozmopolit bir dünya tasavvuru yapmasına karşılık SPD programı daha somut teklifler ortaya koymaktadır.

Alman SPD'nin barışçı ve adil bir dünya için uluslararası perspektifi ise BM'nin ıslah edilerek güçlendirilmesi, AB'nin bürokrat kimliğinden uzaklaştırılarak daha halka yakın bir tavra çıkarılması gerektiği ve hukukun esas alındığı ve bağlayıcı olduğu bir düzeni tezahür etmektedir. Küresel ve yerel işbirliklerin güçlendirilmesi gerektiği ifadesinden hareketle silahsızlandırılma hareketlerinin güçlendirilmesi, Avrupa Parlamentosu'nun yanında ulus devletlerin de katıldığı bir yasama gücünün oluşturulması, sosyal birliklerin güçlendirilmesi, Müslümanların Avrupa içindeki rollerinin güçlendirilmesi ile Türkiye'nin AB üyeliğinin desteklenerek çoğulculuğun ve barışın hâkim kılınması gibi gerekleri ifade etmektedir. Ekonomik anlamda ise mülkiyetin beraberinde yükümlülükler getirdiğini, mülkiyetin kullanımının kamu yararına hizmet etmesi

gerektiği ifade edilerek, iş güvencesi, güçlü sendikalar, üretkenlik ve talep kuvvetlendirilmesi politikaların önemine atıf yapmaktadır. SPD, öte yandan ekolojik hareketlere önem atfederek alternatif enerji politikalarının hayta geçirilmesi ve uluslararası dünya doğa dengesinin korunması gerektiğini şiddetle savunmaktadır (Hamburg Programı, 30-79).

Üçüncü Yol'a yönelik getirilen en önemli eleştiriler ise Üçüncü Yol'un dayandığı ontolojik kalıplar üzerinden gerçekleşmektedir. "Küreselleşme, alternatifsizlik ve hegemonya" üzerine kurulan Üçüncü Yol hareketi, devrimci, dönüştürücü bir karakterden ziyade statükonun devamlılığının içselleştirilmesine ve ehlileştirilmesine dayalı bir anlayış ortaya koyduğu şeklinde eleştirilmektedir. Solda ve sağda yaşanan anlam kayması ve iç içe geçmişliğin sonucu olarak küreselleşmenin sosyo-ekonomik ve politik yapılar üzerinde yarattığı yeniden anlamlandırma amacına uygun olarak nitelendirilen hareket *doğallaştırma, tarihsizleştirme ve sonsuzlaştırma* uygulamalarını hayata geçirmektedir. Determinist/Nedenselci bir anlayış ile alternatifsiz bir düzen tasavvuru yapan hareket, küresel kapitalizme karşı olan söylemleri "radikal söylemler" olarak nitelendirerek Harvey'in deyiimi ile *birikim rejimi diktatörlüğü, piyasa Stalizmi* inşa etmektedir (Çavuşoğlu, 2000:147-151).

Oysaki Hirst ve Thompson, "küreselleşmenin öncesiz bir süreç olarak nitelenmesinin kabul edilebilir" olduğunu ancak kapalı küresel kapitalizm yerine tüm aktörlerin entegrasyonu çerçevesinde var olan uluslararası ticari rejimin alternatif bir karşı devrim meydana getirebileceği endişesiyle gündeme alınmadığını ifade etmektedirler (Hirst, Thompson, 2000). Üçüncü Yol'un alternatifsizlik iddiasına karşın sol olma iddiasına en önemli eleştiride bu noktada gelmektedir ki bu eleştiride "solun öz olarak diyalektik mantık içerisinde yaşamış ve doğmuş olmasından" ötürüdür.

"Alternatifsizlik" iddiasının yanı sıra Üçüncü Yol'un bir diğer varlıksal yaklaşımı olan *hegemonya*'ya yönelik eleştiriler ise genel manada "demokrasi ve eşitlik kavramlarının ekonomik alandan çıkartılarak toplumsal ve siyasi alana hapsedildiği" yönündedir. Bu noktadaki karşılaştırma ise "adem-i merkezîyetçiliğin teşvik edildiği ortamda belli uluslararası tahakküm gruplarına verilen merkezi rolün" içinde var olan çelişkidir. Bu noktada Gramsci'ye başvuran eleştirmenler, Gramsci'nin "hegemonyanın zor kadar ikna yolunu da tercih ettiğini böylece kendi kararını kendi verdiğini düşünen kitlelerin

siyasal biçimin alternatifsizliği konusunda ikna olduklarını” ifade eden görüşünün Üçüncü Yol’un alternatifsiz hegemonya iddiasına denk düştüğü kanısındadırlar (Çavuşoğlu, 2000: 152-154).

Sonuç olarak Üçüncü Yol ideolojisi ve yeni sosyal demokrat olma iddiasındaki düşünce sistemi, “her şeyi olumlamak, alternatifsizleştirmek, içselleştirmek ve varlığını tarihsel sürecin dışında konumlamak” gibi bir davranış kalıbına sahiptir. Bu durum beraberinde “sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik olarak gelişimin ve değişimin pek de mümkün olmadığı, emek-sermaye çelişkisinin mevcut durum ile kalıplaştığı ve sınıfsal düzenin bu şekilde devam edeceği” konusunda ikna edici bir rol üstlenerek sol olma etiketi üzerinden otoriter bir popülizm ortaya koymaktadır.

Küreselleşmenin ulus devlet, demokrasi, ekonomi, küresel değerler ve uluslararası sistem gibi belli başlı konularda yarattığı değişimi inceledikten sonra bu değişimlere Batı Avrupalı sosyal demokrat çevrelerin ne gibi tepkiler verdiklerini tarihsel ve günümüz parametrelerinden yararlanarak açıklamaya çalıştık. Küreselleşme ile değişen dünya ve sosyal demokrasiyi inceleyerek asıl konumuza önemli bir temel olarak Türkiye Cumhuriyeti’nin en önemli sosyal demokrat hareketi(!) olan Cumhuriyet Halk Partisi’nin küreselleşme ve bu süreçte kendini yenileyen sosyal demokrat hareket ile ne kadar uyum sağladığını inceleyeceğiz. Sol bir dil ile CHP’nin nerelerde doğru, nerelerde yanlış hareket ettiğini incelemeye, hareketin hangi kalıplar çerçevesinde kendini ifade ettiği sorularına cevap arayacağız.

BÖLÜM 2: KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE CUMHURİYET HALK PARTİSİ

2.1. CHP'nin Yapısal Sürekliliği ve Küreselleşme Algısı

Küreselleşme ile birlikte tüm dünyada modernizm döneminden kalma değerler ve yapılanmalar ciddi değişimlere maruz kalmaktadır. Bu süreçte kimi yapılar tasfiye olmakta kimileri ise önemli dönüşümlere maruz kalmaktadır. Türkiye’de ise Adalet ve Kalkınma Partisi’nin iktidara geldiği 2002 yılından itibaren ekonomi ve dış politikada yaşanan gelişmeler, Türkiye’nin Avrupa Birliği sürecinde adaylık statüsü kazanması ve 11 Eylül sonrası küresel çapta yaşanan hareketler ile küreselleşme rahatlıkla hissedilir bir hale geldi. Küreselleşmenin her alanda kendini gösterebilecek şekilde güçlenmesi ile politikanın düşünsel pratiği de değişmekte ve bu süreçten Cumhuriyet Halk Partisi’nin temsil iddiasını taşıdığı sosyal demokrasi de etkilenmektedir. Küreselleşme ile dönüşen yeni sosyal demokrat hareket kendine daha önce bahsedildiği üzere yeni çekim merkezleri ararken Türkiye sosyal demokrasisi ise zaten güdük olduğu politik arenada kendini ifade edebilmekte zorlanmakta ve düşünsel boyutunu nasıl bir zemine oturtacağı konusunda sıkıntılar yaşamaktadır. Bu açıdan dünya solunun ve özellikle Avrupa sosyal demokrat hareketinin doğru kavranması ve incelenmesi önem kazanmaktadır. Öte yandan Türkiye sosyal demokrasisinin tarihsel dinamikleri, zihinsel yapısı ve değişim süreçlerinden kazandıkları titizlikle hesap edilerek halkla bütünleşecek argümanlar geliştirmesi şart haline gelmektedir.

Sosyal demokrasiin kökeninde, Fransız Devrimi ile birlikte yaşanan ulusal-seküler burjuvalaşma, Sanayi Devrimi ile gerçekleşen emek-sermaye çelişkisi ve 1917 Ekim Devrimi ile yaşanan sosyalist sol-komünist sol ayrışması yatmaktadır. Bu açıdan sosyal demokrasiin temelinde hümanist seküler aydınlanma dönemi değerleri ve emek-sermaye çatışması bulunmaktadır. Bu açıdan sosyal demokrasiin asli koşullarının başında “yaşam kalitesi”nin topluma adil dağıtılması gelmektedir. Yaşam kalitesini toplumsal olarak yükseltme amacı taşıyan sosyal demokrasi, salt sınıfsal bazda siyaset yapmaktan vazgeçerek toplumun öncelikle işçi sınıfında olmak üzere tüm katmanlarını temsil edebilmek adına kitle partisi halini alarak katı ideolojik bir yapıya dönüşmekten kaçındı (Cıngı, 2009: 12-18).

Başta “ezilen” işçi sınıfı olmak üzere gelişen orta sınıf katmanlarında da etkin olabilmek amacıyla projeler üreterek evrimci bir yol izleyen sosyal demokrasi, tarihsel süreci dâhilinde “özgürlük, eşitlik, adalet ve dayanışma” ilkelerini temel alarak örgütsel ve demokratik yaşamın güçlenmesini destekleyen bir tavır ortaya koymuştur. Çoğulculuk, hukukun üstünlüğü, demokrasi, sosyal adalet gibi değer yargıları ile toplumsal hareketlere önem veren bir siyasi aktör olan sosyal demokrasi, küreselleşme ile yaşanan belirsizlik ilişkileri ile var olan iktidar ilişkilerini yeniden tartma ihtiyacı duymaktadır. Melez benlik hareketlerinin geliştiği çok kültürlülük geometrisinde ise sosyal demokrasi ciddi bir zihniyet krizi yaşamaktadır. Küreselleşme ile yaşanan aktörler transferi, haklar ve özgürlükler çerçevesinde gelişen devlet dönüşümü, ulusal ve yerel bazlı otarşik temel taşıyan ekonomik ilişkilerin geçerliliğini yitirmesi ile gelişen yeni ekonomik süreçler ve toplumsal yansımaları ile siyaset dışı hareketlilikler, sosyal adalet politikalarındaki işlevsizlik, bireyselleşme ile bu ilkeye karşı toplumsal bazda yaşanan uzaklaşma, haklar çerçevesinde gelişen vatandaşlık ilişkisinin farklılaşması gibi konular sosyal demokrasinin bünyesinde taşıdığı evrimci süreklilik ve değişim ilkesini hayata geçirmesi gerektiği yeni bir dönemi işaret etmektedir (Keyman, 2008: 15-35).

Niteliksiz emeğin güç kaybettiği bu dönemde değişen sosyal demokrasinin bir diğer farklılaştığı alan ise sınıf partisi olmaktan vazgeçerek kitle partisine dönüştüğü dönemlerden itibaren temsil ettiği halk hareketlerindeki nitelik değişimidir. Toplumun bütün olarak parçalanarak bireyselleştiği bu dönemde kişilerin sürekli kalifiyeleşme hareketine girdiği ve kendini pazarladığı bu süreç, yeterince donanımlı olmayan geniş nüfuslu kesimler için belirsizlik ve güvensizlik yaratan sosyo-kültürel farklılaşmaların derinleşmesini sağlamaktadır (Cıngı, 2009: 31). Solun değişim ile özdeşleştirildiği tarihinde bu süreçlere sırtını dönmesi mümkün değildir. *Bu sebeple sorun teşkil eden durum solun yeni toplumsal hareketlere ne gibi bir temsil kazandırabileceği konusunda düğümlenmektedir.*

İlkeleri ve yönelimleri genel hatlarıyla belli olan sosyal demokrasinin azalan siyasal katılım sürecinde temsil etme iddiasında bulunduğu kitleleri temsil edebilme şansına tekrar erişebilmesi için yapması gereken temsil mecrasında daha çok çoğulculuk sağlamasıdır. Tabandan gelen baskılara karşı sivil toplumun güçlendirilerek katılım ortamının sağlandığı yeni sosyal demokrasi, yerelleşerek seçmen ile sürekli temas

kurmakta ve katılımcı demokrasiyi hayata geçirmektedir. Bilgi girdisinin artması ile çağdaş üretim süreçlerinin değişmesi ve uluslararası aktörlerin evrensellik ile yerel arasında gelişen bağı kuvvetlendirmesi devleti bireye karşı değil, bireyi devlete karşı koruyan ve geleneksel ulus devlet güvenlik algısını değiştiren bir süreci sosyal demokrasinin gündemine taşımaktadır (Cıngı, 2009: 167).

Siyaset, kültür, diyalog, milli güvenlik gibi konularda çok kültürlülüğe dayalı yaşanan değişimler modernitenin dayattığı siyaset kültür/iktidar mücadelelerini farklılaştırmaktadır. Modernitenin güvenlik perspektifi dâhilinde bastırdığı ve tek düzeleştirdiği konuların kamusal alana aktarılmadan bilinçaltına itilerek ötekileştirilmesi sonucunda oluşan tabular, çağımız hareketliliğinde kontrol edilmez bir hal aldıkça diyalog problematiği yaratmaktadır. Diyalogsuzluk sonucu merkezin temsil üzerinden yaptığı siyaset ile iktidar dışı bırakılanların toplumsal azınlık, etnik, dini konularda özel alan ve sermaye bağlamında gerçekleştirdiği ilişkiler günümüz ilişkilerinde birbirine temas etmekte ve geleneksel normları esnetmekte, yırtmaktadır. Bu açıdan merkezde siyaset yapan ve çoğulculuk ilkesi ile bağdaşan sosyal demokrasinin konumu özellikle önem kazanmaktadır (Kara, 2008:195-197).

Ulus devletlerin yaşadığı meşruiyet krizi ile daha önce değindiğimiz bu konu, yeni sosyal demokrat çizgiyi, bölüşümcü, yerel örgütlenmeleri benimseyen, birey/toplum, geleneksel/modern ilişkilerinden farklı bir algıya taşımaktadır. Bireyin sorumluluklar dâhilinde özerkleştiği, toplumsal dinamiklerin temsil yoluyla karşılıklı diyalog içerisine girmeyi başardığı ve demokratikleştiği bir sistem kurma yoluna giden sosyal demokrasi ilişkilerini bu giriftler üzerine kurmaktadır.

Sosyal demokrasinin zaten tarihsel olarak savunduğu yakınlaşma ve devlet-birey ilişkisinin bugün sorun olarak ortaya çıkmasının nedeni ise devlet-birey ilişkilerindeki yanlışlama değil, geleneksel emek-sermaye değerlerinin değişimi, kültürel ve ahlakçılık üzerinden evrensel bir ötekileştirme ve göç korkusunun dünya üzerindeki hâkimiyeti ve sağ partilerin bu konuda gerçekleştirdikleri anti-demokratik dışlayıcı tavırlardır. Bu açıdan sol, güvenlik kaygılarını sürekli gündeme taşıyarak iktidar yolunda güç kazanan “yeni sağ” harekete karşı toplumsal duyarlılıkları gündeme taşıyarak parti içi yerelleşme ve kanatlaşma ile toplum bağınu kuvvetlendirmeli ve ekonomi politikalarını kiteselleştirerek neo-liberal demokrasiden ziyade sosyal demokrat bir süreci

tetiklemelidir. Bu süreç kendi içerisinde bölünmeler yaşasa da Türkiye'nin yüzünü döndüğü Avrupa'da sosyal demokrat taban ve partilerce kabul edilen ve uygulanan bir sistemdir.

Sosyal demokrasinin Paris komünlerinden başlayan Fransız, Sanayi ve Ekim devrimlerinden geçerek günümüze ulaştığı sürecin ardından günümüz küreselleşme döneminde uğradığı değişimler tüm Avrupa tarihini ve demokrasisini birinci elden etkilediği gibi Türkiye ve Türkiye sosyal demokrasisini de yakından etkilemektedir. Türkiye'deki sosyal demokrat hareketlerin esas itibarıyla gerçekten de sosyal demokrat olarak ifade edilip edilemeyeceği yıllardır tartışılan bir konu olmakla birlikte günümüzde yaşanan değişimin Türkiye sosyal demokrasisine etkileri de kuşku bir boyut almaktadır.

2.1.1. Yapısal Süreklilik ve Sosyal Demokrasi Bağıntısı

Türkiye'nin Avrupa'daki sınıf hareketlerinin getirdiği süreçlerden geçmemiş olması, sınıfsal yapısının farklı olması ve geleneksel süreçlerinin ve dinamiklerinin farklı işliyor olmasından ötürü Türkiye sosyal demokrasisi Avrupa'dan farklı bir tarzda var olmaktadır. Bu açıdan Türkiye sosyal demokrasisini incelemeden önce Türkiye'deki diğer sol düşüncelerin kaynaklarına, Türkiye'nin kısaca sınıfsal tahliline ve Kemalist değerlerin düşünsel bazdaki rolüne değinmek hayati önem taşımaktadır.

Türkiye tarihinin en önemli sol partisinin lideri olan Mehmet Ali Aybar'a göre de Türkiye solu Avrupa'daki sola göre geleneksel farklar taşımaktadır. Aybar, bu durumu "Türkiye'ye özgü teori eylem sistemi" olarak adlandırılmaktadır. (Özman,2007: 379-397). Aybar, Türkiye solunun Batı'dakinden en büyük farkını merkezci devlet sistemi olarak görmektedir. Devleti temsil eden ve onunla bütünleşmiş olan bürokrasi kadrosunun iktisadi ve politik konulardaki hâkimiyetinin egemen bir sınıf olarak tecelli olduğunu ifade etmektedir. Türkiye'deki bürokratik kadronun önemli ayaklarından biri olarak nitelediği komprador sınıfın milli bir kapitalist nitelik taşımadığını, uluslararası kapitalizmin taşeronluğunu yaptığını ve buna paralel olarak sanayici burjuva şeklini alamadığını sözlerine eklemektedir. Bunun yanı sıra ağalık sınıfının gücünün kaynağını bürokrasi ve komprador burjuvazi sınıfları ile ittifak üzerinden perçinlediğinden bahsetmektedir. Bürokrasi ve toprak ağalığı ile ittifak içerisinde olan burjuvazi sınıfının

en temel özelliği ise üretim sonucu ortaya çıkan artı değerleri ele geçirme potansiyeli ve egemen sınıf varlığının devamını sağlayabilme şansını taşıyan miras hakkı olduğunu belirten Aybar, bürokrasinin bu yollar ile iktisadi ve politik gücünü devam ettirebilme kabiliyeti olduğunu ve bu durumun sınıf mücadelelerini engellediğini belirtmektedir. Bu açıdan Batı'da burjuvazi ve emekçi sınıflar arasındaki mücadelenin Türkiye'de devlet yönetiminde söz sahibi olan bürokrasi ve halk arasında gerçekleştiği görülmektedir. (Özman,2007: 379-397). Bu perspektife dayalı olarak Türkiye sosyal demokrasisinin temelinde kapitalleşemeyen burjuvazinin feodal etkilerinin devam ettiği ifade edilebilir. Sınıfsal tahlili yaptıktan sonra üretim araçlarındaki özel mülkiyetin ya da kamu mülkiyetindeki üretim araçlarının pervasızca el değiştirmesini değerlendiren Aybar, sınıfsal varlıklarını güçlendirememiş halkların bu tarz değişimler sonucu baskıcı rejimlere maruz kalacağını ifade etmekte ve öncelliği üst-yapı kurumlarının güçlendirilmesine ve özgürleştirilmesine vermektedir. Bunun içinde öncelikle tepeden inme hareketlerin tasfiyesini ve tabandan gelen dip dalgalarına ses verilmesi gerektiğini belirterek demokrasinin kayıtsız şartsız korunması gerektiğini sözlerine eklemektedir (Özman,2007: 379-397).

Türkiye solunun/sosyal demokrasisinin temellerini ve toplum yapısından gelen etkileri anlamamıza yardımcı olan sınıfsal yapılarda çalışma yapmış birkaç kişiden diğeri olan Türkiye İşçi Partisi ikinci genel başkanı Behice Boran ise Türkiye toplumunun temelini, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki merkezileşmiş feodal yapıdan kapitalizme geçiş olarak nitelirmektedir. Türkiye toplumunun temelinde "idare edilenler ve idare edenler" olarak iki ayrı tabakanın bulunduğunu ifade eden Boran, kapitalizmin Türkiye'de ancak; Türkiye'ye özgü yollar ile gelişebileceğini ifade etmektedir. Merkezi bir feodal devlet olan Osmanlı İmparatorluğu'nun bürokratik gelişmişliği yolu ile üreticiden artı değeri çeken bir yapı kurduğunu belirtirken öte yandan da Osmanlı İmparatorluğu'nun güç kaybettiği dönemlerde toplum düzeninin içsel değişim sürecine girdiğini ancak bu sürecin sınıfsal gelişmeleri değil asker-sivil-aydın belirleyici tabakasını yarattığını ifade etmektedir (Atılğan, 2007: 445-450). Tüccar/sanayici kesimin gelişmemiş olması, tarım ekonomisinin güçlü yer tutması ve mahalli ticaretin ithalat yoluyla bozulmasından ötürü kapitalleşemeyen toplumun cumhuriyetin kurulması ile birlikte ona öncülük eden asker-sivil aydınlar tarafından dönüştürülmesi, merkez çevre çelişkisini güçlendirmiştir. İmparatorluktan devralınan merkeziyetçi, tepeden inme anlayış cumhuriyet sürecinde

de devam ederek feodal üretim şekilleri kapitalizme entegre edilmeye çalışılmıştır. Demokrat Parti iktidarını da karşı devrim olarak nitelemekten geri duran ve kapitalistleşme sürecinde doğal bir süreç olarak niteleyen Behice Boran, bu dönemde gelişen şehirli burjuvazinin ve toprak sahiplerinin iktidara gelişini Türkiye'nin çarpık sınıflaşması ve tepeden inmeciliğinin normalliği olarak görmekteydi (Atılğan, 2007: 445-454).

Bahsedilen sınıfsal tahlillerin ortak yanı Türkiye'deki merkezi yapının ve tepeden inmeciliğin sınıfsal gelişmenin doğal seyrini bozduğunu ve bu süreçle Batı Avrupa tarzı sosyal demokrasi/sol gibi kavramların Türkiye'de farklı şekillerde tezahür etmesini sağladığı şeklindedir. Bu noktada en önemli etki ise asker-sivil aydın zümrelerin iktidara geldiklerinde merkezi anlayışlarını dönemin modernist zihinsel yapılarıyla kurumsallaştırdıkları düzendir. Kemalizm olarak ifade edilen bu yapı daha sonra sosyal demokrasiyi bünyesinden çıkaracak olmasından dolayı her anlayışta olduğu gibi özellikle sosyal demokrasi anlayışında ciddi yer tutmaktadır. Bundan ötürü Kemalizm'i anlamak için toplum düzenine ve sınıfsal yapıları, sosyal demokrasiyi anlayabilmek için ise Kemalizm'e önem vermek gerekmektedir.

Kemalizm, cumhuriyet döneminin kurucu modernist anlayışıdır. Kemalizm, Tanzimat ile başlayan modernleşme hareketinin kırılma, sıçrama noktasını oluşturan en önemli dönemi ve zihniyeti ifade etmektedir. Marksist anlamıyla ulusal burjuva devrimi olan Kemalist devrim, siyasi iradeyi toplumsallaştıran, ekonomiyi ulusallaştıran, kültürü tekleştiren rasyonel pozitivist bir harekettir. Taha Parla'nın kültürel ve siyasal olarak ikiye ayırdığı Kemalizm, kültürel olarak reformculuğu, akılcılığı ve laikliği esas alarak ilerici ve değerli bir yapı iken, siyasal olarak solidarist ve korporatist bir anlayış gütmekten ötürü oldukça otoriter, merkezîyetçi ve sert bir rejimdir. Sonuçta dönemselleşen de olsa bir ideoloji olarak karşımıza çıkan Kemalizm, belli ilkeler bazında hareket etmektedir. Kendi iyilerini merkezden tabana ileterek benimsetmeye çalışan, hakikati bilenlerin halka götürmeleri gerektiği tarzında elitist bir tutum içerisinde olan ve hem liberalizmi hem de sosyalizmi reddederek milliyetçi bir hal alan halkçılık ilkesi, ekonominin de dönemin şartları çerçevesinden ulusallaşarak üst kadronun egemenliğine kalması, üst kadroların toplumun öncüsü halini alarak "büyük patron" rolü oynamaları ve halkı ıslah etmek adına millet-devlet özdeşliği yaratan milliyetçilik ile geleneksel

dinsel objelerin yerine ilmi kazanımları koyarak halk ile seçkinler arasındaki ayrılığı körükleyen ve ideolojik bir hal alan ancak o kadar da modernizm ile uyum içerisinde olan laiklik ilkesi Kemalizm'in en önemli ve temel ilkesidir (Kahraman, 1993: 23-41).

Sosyal demokrasinin doğduğu Cumhuriyet Halk Partisi'nin temel ilkelerini ve Altı Ok'unu oluşturan söz konusu temel ilkeler, kültürel bakımdan ilerici misyonu edinmiş olsalar da bazen bürokrasinin elinde ve tecrübesiz cumhuriyet kadrolarının uygulamalarında solidarist ve korporatist bir hal almıştır. Zaten yukarıda kısaca değinilen eleştirilerin ve sonuçların ortaya çıkmasındaki faktörler özellikle teoriden ziyade pratikten gelen karşılıklardır. Bu açıdan sosyal demokrasinin tabana yayılmama nedenlerini anlayabilmek için daha sonra değinilecek olan evrensel değerler ile uyum sorununun yanı sıra Kemalizm içerisinde olan solidar/bonapartist ve korporatist öğelere de dikkatle eğilmek gerekir.

Kemalizm'in ilerici, modernleştirici demokrasiye yönelik bir ideoloji olduğu düşüncesi hakim genel bir yargı olarak günümüze kadar gelmiştir. Kemalizm'in egemen ideoloji olarak uygulandığı dönemlerdeki genel mantık ilerici aydınlar, gerici toplum zıtlığına dayanmaktadır. Türk siyasal düşüncesini ve onun temelindeki Kemalizm'in korporatist öğeler taşıdığını yadsımak maalesef ki mümkün değildir. Toplumun eğitme hedefi doğrultusunda devlet aygıtı üzerinde mutlak hâkimiyet kuran bürokrasi fertleri devlet eliyle tepeden inme şekilde belli bir düşünce sistemine oturtmaktadırlar. Bu açıdan Kemalizm kültürel olmaktan ziyade siyasi bir idare ile özdeşleşmektedir. Çoğulcu ve temsili bir idareden ziyade M.K. Atatürk'ün deyişiyle "lazımı ve melzumu" olan ve birbirini tamamlayan "meslek gruplarından" oluşan- halkçılık ilkesine göre sınıfsal düzen değil teknokrat meslek düzeni vardı- bütün bir organizmayı temsil etmekte bundan ötürü de her görüşü temsil eder vaziyetteydi. Bundan ötürü bireyciliğe ve sosyal sınıf çatışmalarına ihtiyaç duyulmayan korporatist/solidarist bir düzen söz konusudur. Anti-liberal ama kapital bir düzen olan solidar korporatizme yakın bir yönetim biçimi olan neo-merkantal devlet kapitalizmi, emek gücünün sıkıca denetlenmesine yönelik olarak mevcut sosyal düzenin tek ve mutlak hâkimi olarak devlet düzenini teşekkül ettirmektedir. Bu formül istenmeyen sosyal sınıflaşmasının olmasını engelleyerek mevcut düzende devlet eliyle sermayenin güçlendirilmesini tasarlayan bir düzeni

göstermektedir. Bu açıdan Türk siyasal felsefesi her daim sağ cenahta kendini belli ederek, totaliter, korporatist açılımlar göstermiştir (Köker, 2008: 223-235).

Korporatizm, dönemin Avrupa'sında oldukça yaygın bir sistem olması hasebiyle Kemalist kadroların da dikkatini çeken bir sistem olmuştur. Kaldı ki Kemalist kadroların fikirsel yapılarının gelişmesinde belirleyici etkenler dönemin Avrupa merkezci düşünceleri ve dönemin modernist felsefik alt yapısı olmuştur. Kapitalizm ve sosyalizmin haricinde bir diğer yol olarak görülen korporatist hareket esasında milliyetçi sosyalizm olarak adlandırılabilir. Ekonomik açıdan kapitalizmin getirdiği yansımaların hiçbirini kabul etmeyen ve bireyselleşmeye temelden karşı olan korporatizm, geçmiş dönemlerin yapılarına geri dönmeyi amaçlayan otoriter bir sistemi ifade etmektedir. Fransa'da da daha liberal bir tutum ile solidarizm – dayanışmacılık- olarak ortaya çıkan korporatizm, bireyselleşmeye tamamen karşı olmasından ötürü kendi kontrolündeki cemaatler ile toplumu cemaatler yoluyla yönlendirme amacı taşımaktadır. Cemaat kontrolünün esas olduğu korporatizmde toplumsal sorunun oluşmaması için sanayileşme devlet kontrolünde gerçekleştirilerek kitleli işçi sınıfı baskı altına alınmalıydı. Çünkü işçi sınıfı kolayca denetlenemeyecek yegâne sınıftır. Bu açıdan korporatizmde sınıflar ve sınıf mücadeleleri değil, teknokrat ölçüde meslek grupları ön plana çıkartılarak hiyerarşik bir yapı oluşturulur. Bu noktada önem kazanan bir diğer korporatist ölçüt ise cemaat mensubu olmayanların, kozmopolitleşmeye sebep olanların, azınlıkların, korporatizmde yeri yoktur (Kansu, 2004: 253-256).

Türkiye'de ise kapitalist ekonomik ilişkilerin yoğunlaştığı dönemlerden itibaren gelişen liberalleşme ile hak ve özgürlüklerin genişlemesi, toplumsal düzeyde muhafazakâr ve aleyhte görüşleri de beraberinde getirmektedir. Kapitalist ilişkilerin yeşermesine karşılık olarak geçmişi ihya etme düşüncesinin gelişmesiyle loncaların şahlandırılma projeleri korporatif bir meclis düzeninin ortaya çıkmasını sağlamaktaydı. Toplumun sınıf çatışmaları ile bölünmesinin engellenmesi amacıyla ortaya atılan bu görüş, liberal ve demokratik düşünceleri bir kenara atarak otokratik bir yapının kurulmasını ve meslekler düzeyinde örgütlenilmesini teşvik etmekteydi. Bu teklifler bir dönem hararet kazansa da karar mercilerince kabul edilmemiş ancak toplumu kontrol altında tutabilmek adına cemaatleştirme projeleri yer yer kendini belli etmiştir(Kansu, 2004: 258-264). Özellikle

1931 yılında 18 yaş altı kişilerin CHP doğal üyesi sayılmaları yönündeki düzenleme ciddi bir korporatizm örneğidir (Kabasakal, 2008: 71).

Korporatist düşünceler Türkiye’de karar organlarınca benimsenmese de fikri alt yapıyı etkilemiştir. Serbest ticareti reddeden ve ithalatı ancak ihracat kadar yapılabilecek bir şekilde sistematize eden kendi kendine yeten bir ekonomik düşünceye sahip olan otarşik yapı, Türkiye merkezi otoritesi tarafından içselleştirilmiştir. Türkiye’deki finans politikaları özellikle tek parti döneminde bankacılık sisteminden ziyade kooperatifler yolu ile yürütülmüştür. Bu anlayış ile Türkiye sadece belli bir kesimini kapitalize etmiş köylü kesimlerini ise ağalar elinden kurtarmadan toprak reformu çerçevesinden köyde tutmaya çalışmıştır (Kansu, 2004: 264-266).

Sosyal devlet ve adalet çizgisinden ziyade anti-demokratik bir otoriterlik sunan Kemalizm’i ya da Kemalist bürokrasiyi etkileyen ve sosyal demokraside de kendini belli eden bir diğer olgu da “Bonapartizm”dir.

Bonapartizm, burjuvazinin devlet aygıtını doğrudan doğruya etkileme ve yönetme şansı olmadığı toplumlarda devleti, toplumu baskı altına alma ve burjuvazinin çıkarlarına göre yönetme anlayışı güden yarı otoriter bir sistemdir. Bonapartizm, var olduğu toplumlarda toplumca yüce görülen kişiliklerin arkasından gelişen, genelde bürokrasi eli ile yürüyen ve yetkinleşmemiş sivil topluma sahip devlet yönetimlerinde ortaya çıkan bir tavidir. Türkiye’de de kurulan cumhuriyetin ardından peşi sıra gelen üst yapı dönüşümleri/devrimleri de demokratik, çoğulcu, özgürlük hareketlerini engelleyerek “halka rağmen devrim” psikolojisiyle komitacı korumacı bir çizgi çizerek bonapartist bir yönetim ortaya koymuştur. İttihat ve Terakki’den kalma –kaldı ki o dönemde de hakim olan modernizm anlayışı demokrasiden ziyade otoriter yapıları teşvik etmekteydi- yönetime el koyma geleneği beraberinde halkın modernleşmesi, geleneksel bağlarından arınabilmesi, yığınları “küçümseyerek” kurtarma adına teknokrat oligarşisini geliştirmiştir. Teknokrat oligarşinin gelişmesi de beraberinde seçkinci elitlerin gelişmesini ve onların temsil ettiği kültürel öğelerin kaos yaratarak üst yapı karmaşasının doğmasını geliştirmiştir. Bu durum seçkinci elitlerin kültürel öğelerinin liberal politikalar sonucu zayıflaması ile birlikte üst yapısal atomizasyonu ve temelsizliği yaratmıştır. Sonucunda ise sivil toplum gücünün gelişmemesini,

kitleselleşememesini, kendine özgü kültürel yapılarını koruyamaması gibi sonuçları ortaya çıkmıştır (Gevgili, 2004: 193-196).

Korporatist, solidarist ve bonapartist bir tavrı olan ve bonapartizmin biraz daha ağır bastığı yönetim biçimi olan bürokrasinin bu görüşleri özellikle “Halkçılık” ilkesi etrafında şekillenmekteydi. Türkiye sosyal demokrasisinin oluşmasında etkin rol oynayan ve geniş kesimlerce sol bir görüş gibi kabul edilen halkçılık anlayışı Kemalist ideolojide önemli ve temel bir rol oynadığı gibi günümüz Türkiye sosyal demokrasisinin de zihinsel alt yapısını oluşturmaktadır.

Halkçılık ilkesinin Türkiye’deki tezahürü, temelinde Osmanlı İmparatorluğu’ndan devralınan yöneten-yönetilen sınıfsal/tabakasal yapı ile paralellik arz etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’ndaki ceberut yönetime karşı sivil-aydın ittifakı ile karşı çıkan gruplar devletle olan mücadelesinde etkin olabilmek adına zamanla halkla beraber olma ihtiyacı duymuştur. Ancak bu durum halkın taleplerine kulak verecek şekilde geliştirmemiş tersine halka yukarıdan bakan bir aydın sınıfının gelişmesi ile gerçekleşmiştir. Kemalist cumhuriyetin halkçılık ilkesindeki halk anlayışı ise sivil aydın zümresinin öncülük ettiği, tepeden inme şekilde “rağmenler ile” modernleştirdiği, sınıfsız, katmansız kaynaşmış değişik grupların toplamıdır. Modernleştirme projesi çerçevesinden bakıldığında cumhuriyetçilik ve milliyetçilik ile özdeşleşen halkçılık ilkesi, kozmopolit imparatorluktan devralınan ve henüz kapitalleşen toplumun, sosyal ve ekonomik tabanda bir bütün olarak tezahür edilmesini sağlayan bir ifade biçimidir. Bu açıdan halkçılık, merkezi devletin cemaatler toplamından ayrımsız homojen bir toplum yaratma projesinin otoriter işlevsel kazanmasına tekabül etmektedir. “Sınıfsız kaynaşmış kitleyiz” sözlerini böyle bir tarihsel ve toplumsal düzleme oturtmak ve dönüştürme projesi çerçevesinde ele almak gerekir. Ancak dikkati çekilen bir önemli nokta ise o dönemde güçlü olmayan işçi sınıfının bütünlüğü bozacak bir durumu olmamasından ötürü, kaynaşmışlık anlayışına bu derece atıf yapılmasının en önemli nedeni olarak etnik dinamiklerin hareketliliği görülebilir (Karaömerlioğlu, 2004: 273-278).

Otoriter yapıların tüm dünyada egemen olduğu ve hareketlilikten kaçınılan bir konjonktürde ayrıca da modernleştirme projesi çerçevesinde benimsenen bu görüşün fiili tezahürleri ise günümüze kadar gelişen ve özellikle sosyal demokrasi içerisinde de

etkin olan bir şekilde gelişmiştir. Tek ve bölünmez olarak tanımlanan halka karşı belli bir kesimin yönetici olarak elinin güçlendirilmesi beraberinde elitsel bir yapıyı kuvvetlendirmektedir. *Elitsel bir tavırla halkın temsilini tekeline almak ve bunu demokratik olmayan bir sistem ile sürekliliğe bağlamanın sonrasında gelişen bir düzende eğer sivil toplumda henüz gelişmemiş ve sınıfsal hareketlerde durgun bir halde ise tüm aykırı anlayışlar ve radikal hareketler düşman ve asi görünümü almakta ve kendiliğinden gerçekleşen jakoben bir tavır malum düzene egemen olacaktır. Böylesi bir tutum devletle halk arasındaki aracı kurumlarında çeşitlendirilmemesi üzerine dayalı bir sistemi öngördüğü takdirde tarihsel meşrulaştırıcı araçlar her zihniyetin arka planına yerleşen öğeler olarak gelişmekte ve devlet halk ilişkisi yurttaşlık üzerinde tebaalaştırılan bir hal alacaktır.* Toplumu kendi içinde çatışan değil birbirini bütünleyen bir olgu olarak ifade eden solidarist görüşün geliştirdiği lider kültürünün egemen olduğu devlet yapısı merkezden geliştirdiği yapıları çevreye yayamadığı sürece kendi anlayışı ile çelişecek yapıları kendi eli ile beslemek zorunda kalacaktır (Karaömerlioğlu, 2004: 279-283). Çünkü iktisadi gücün egemen olduğu ve devletin hâkim bulunduğu bölgeler kendi yapısını kurarken diğer alanlardaki hem politik hem de iktisadi süreçlerden nasibini alamayan bölgeler kendi varlığını ifade edebilmek adına hem kitleselleşecek hem de kendi yolunu arayacak belki de süreç sonunda radikalleşecektir.

Kemalist yapıda da tıpkı yukarıda ifade edildiği şekilde cereyan eden halkçılık ilkesi ve fiili karşılığı, Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle çevre kitlelere söz söyleme sürecini açmış ve kendi ilkeselliğini farklı tarifler üzerinden açıklama yoluna gitmiştir. Daha az elitist, daha az kentsel olmaya çalışan Halkçılık ilkesinin eksen değişimi hiçbir zaman gerçekleşmemiş olsa da kısmi dönüşüm hareketleri siyasette değişim rüzgârlarının estiği 68 sürecine denk gelmiş ve Halkçılık ilkesinin dönüşümü üzerinden “Ortanın Solu” politikası ile yeni bir Cumhuriyet Halk Partisi vizyonu geliştirmiş ve Türkiye sosyal demokrasisini meydan getirmiştir (Somay, 2007: 656).

Kemalizm'in doktriner yapısını bünyesine almış Cumhuriyet Halk Partisi'nin “devleti kuran parti” olarak varlığını kalıpsallaştırması, CHP'nin modernleşme sürecindeki atılımcı, evrimci ve tarihsel bakımdan ilerici konumunu tehlikeye sokmuştur. CHP, kurulduğu dönemin şartlarında ve geliştirdiği aydınlanma sürecinin temelinde ilerici bir

misyon ortaya koyarak “sol” görüşe yaraşır bir şekilde değişimden yana bir politikanın mimarı olmuştur. Ancak “sol”un sınıfsal analizlerini benimsemeyerek otoriter merkezietçi bir tavır ortaya koyması ancak liberal bir merkezietçiliğin karşılığına denk gelen sağ bir obje olarak gelişmesine neden olmuştur. Tarihsel olarak son derece ilerici gelişimci bir hareket olan Kemalist Cumhuriyet, dönem şartları değiştikçe ve seçkinci, jakoben, merkezietçi bir hal almakta ve kendi paradigmasına sıkışmaktaydı. Bu açıdan tarihsel ilerici misyonunu gününe de taşıyabilmek adına güncel ilerici kavramlar üretmek zorunda kalmıştır (Kahraman, 1993: 55-72). Bu hareket tabandan gelen bir hareket olmamakla birlikte halkın takdiri ölçüsünde geliştirilecek bir hareket olması hasebiyle öncelikle popülizme karşılık gelen halkçılık kavramı üzerinden gerçekleşecektir. “Ortanın Solu” politikası bu açıdan hem CHP’nin geleneksel tarihsel ilerici misyonunun geçerliliğini yitirmesi üzerine Kemalizm’den keskin bir kopuşta bulunmadan bazı ilkeleri ve dolayısıyla politikaları revize etme hareketi olarak aynı zamanda da dünya solunun geliştiği 68 hareketine dünya ölçeğinde yaklaşmak ve Türkiye’de yaşanan sınıfsal sol hareketleri dengelemek adına geliştirilen bir düşünce sistemi, doktrindir.

Türkiye’de iktidar arayışındaki sol hareketin miladı “Ortanın Solu” hareketidir. Siyasi yelpazenin ideolojik ölçütler ile belirlenmesinin ilk adımlarından biri olan “Ortanın Solu” hareketi, Türkiye’nin yapısındaki değişme, resmi ideolojiyi aşma hareketlerinin başlaması ile dünya konjonktürünün düzeni değiştirmeye yönelik hareketlerin güçlendiği bir dönemde hattın en zayıf halkasında duran Cumhuriyet Halk Partisi’nin ideolojik yelpazedeki yer seçiminin sonucudur. Adalet Partisi’ne karşı yükselen solun oylarını alabilmek, güçlenen Türkiye İşçi Partisi’ne karşı devleti kuran parti refleksiyle denge unsuru olmak, devletçi ekonomik bir parti olması hasebiyle dünya konjonktüründe sosyal adalet çizgisine yakın bir pozisyona gelmesi gibi sebeplerden ötürü Ortanın Solu korku duyulan aşırılıklara karşı durabilmek adına bina ediliyordu (Kili, 1976: 206-239).

İlk olarak İsmet İnönü tarafından ağza alınan “Ortanın Solu” söylemi yaşanan seçim başarısızlığından sonra geri plana alınacakken Bülent Ecevit’in CHP Genel Başkanı olarak İsmet İnönü gibi kült bir lideri devirmesi “Ortanın Solu” kavramının sahiplenilip, kavramsallaştırılmasının önünü açıyordu. Ortanın Solu’nu sistematikleştirerek kendini

anlatmaya çalışan Bülent Ecevit, Kemalizm'in geleneksel tabularından ödün vermeyerek ilkeleri belli esnetmelere tabi tutmaktaydı. Özellikle Halkçılık ilkesine atıf yapan "köklü sınıf duvarlarıyla bölünmek insanlık onuruna aykırıdır, bir sınıfın bir başkasını yok etmesi değil, sınıflar arasında dayanışma ile kaynaşma sağlanması esastır" şeklindeki amaçlar hem Kemalist sistemin sol karşıtı durumunu korumakta, hem de liberal bir açılımla sosyal demokrasinin tohumlarını atmaktaydı. Halkçılık ilkesi gibi devletçilik ilkesi de özel sektörün kamu yararına karşılık güçlenmesi gerektiğini ifade ederek muğlak ve pratiği zor bir duruma atıf yapmaktadır. Sosyal eşitlik ve demokrasi ilişkisine atıf yaparak hem demokrasinin hem de sosyal eşitlik ilkelerinin vazgeçilmez olduğunu ifade ederek sağ ve sol arasında denge oluşturan Ortanın Solu, CHP'nin statükocu konumunu kırmak ve modern-geleneksel, ilerici-gerici çatışmalarının öznesi olmaktan çıkararak yeni bir halk dönüşümü yaratabilmek için ortaya koyduğu Kemalist revizyon pratiğidir. Bu durum CHP'nin halklaşması, halkın CHP'leşmesi sözleri ile sistematize edilebilecek durumdadır (Ağtaş, 2004: 195-205).

Ecevit, CHP'deki dönüşümleri parti örgütünün ve kadın-gençlik kollarının güçlendirilmesi ile başlatmaktaydı. Öte yandan "CHP'nin devlet gücüne dayanmaksızın halkın hizmetine gideceği", "Ortanın Solu anayasal bir harekettir", "bürokratlara artık aydın gözüyle bakmıyoruz", "cumhuriyetin ilk yıllarındaki hareketler üst yapı devrimleridir", "sömüren sömürülen insanları ayırımı", gibi söylemler ciddi bir değişimin varlığına dikkat çekmekte ancak sol ibaresinden ölçüleceği üzerine sol bir anlayış hakim kılınmamakta sadece liberal bir karşılık gerçekleşmekteydi. Bunun en büyük kanıtı da Ecevit'in işçi haklarının 1963 yılında tanınmamasıyla Türkiye'ye komünizmin girmediği şeklindeki sözleridir. İşçi halkları ile ilgili böylesi katı bir tutuma sahip olan CHP, görece daha kontrol edilebilir bir kitle olan köylülerin haklarına karşılık olarak ise toprak reformunu ise hararetle savunmaktaydı. Bu hareketlenme CHP'nin halka gitme söylemi ile de birleşince halkçılık anlayışı reformize olmaktadır. Kemalist söylemin korporatist tutumunu bir kenara bırakarak toplumsal sınıfların varlığını ortaya koyan ancak sınıfsal mücadeleyi kapitalist pazarın genişlemesi ve kentliliğin artmasına paralel modern tartışma anlayışına endeksleyen bir halkçılık anlayışı gelişmekte fakat yine de türdeş uyumlu halk birlikteliği anlayışı farklılaşmamaktaydı. Böylece halk millet kavramı birleştirilmekte, halkçılık ilkesi, devletçilik ve milliyetçilik ilkeleri ile bütünleştirilmekte ve bu yolla tüm çalışan

kesimler kamu kesimi nihayetinde birleştirilerek halk sektörü oluşturulmaktaydı (Ağtaş, 2004: 200-216).

1960'lı 70'li yıllarda Ortanın Solu politikalarıyla ortaya konan tutum Kemalist anlayıştaki halkçı, devletçi ilkelerin sosyal devlet ve demokrasi ilkeleriyle birlikte solcu bir yapılanmaya angaje edilmesine sahne olmaktadır. Kitleler bu şekilde hem kontrol edilebilir bir hale getiriliyor, hem anayasaya işlerlik kazandırılıyor, hem de Kemalizm'in otoriter karakteri farklılaştırılarak halk ile bütünleştirilmesi sağlanıyordu. Bu dönem aynı zamanda da işçi hareketlerinin görece özgürlük ortamında örgütlenebildikleri, etkileyici olabildikleri ancak alternatif olamadıkları popülist bir döneme denk gelmektedir. Bu dönem ithal ikameci sanayileşme üzerinden salt üretimi değil, talebi de teşvik eden Keynesyen politikaların egemen olduğu ve bu yönde işçi/emekçi kitlelerinden gelecek yığın talebin önem kazandığı bir dönemdir. Bu iktisadi güncel yapı beraberinde CHP'nin de sol bir jargon üzerinden devletçilik ilkesini belirlemesini sağlamıştır. Her fırsatta kalkınmadan söz eden iktisadi anlayışın bu süreç üzerinden sosyal devlet ve adalet ilkesini de kazanması CHP'yi plancı, paylaşımcı sosyal demokrat bir iktisadi anlayışa sevk etmiştir (Boratav 1998'den aktaran Ağtaş, 2004; 216).

Sosyal demokrasinin geleneksel referanslarından biri olan üretim araçlarının toplumsallaştırılması gibi konular CHP'nin Altı Ok'undan devletçilik ile özdeşleştiriliyor ve CHP sosyal demokrat bir form kazanıyordu. Batılılaşma algısının da bir sonucu olarak uluslararası karşılığını Sosyalist Enternasyonal'e bu dönemde üye olarak bulan CHP, Ecevit'in ağzından bu durumu "Ortanın Solu bizi dört bir yanımızdan saran sol basınçların, Batı'dan gelenidir" şeklinde tanımlayacaktır. Devletçilik ilkesinin sosyal devletçi ekonomik model ile uyumsallaşmasının sonucunda demokrasi modeline de Osmanlı toplumundaki cemaatçi yapının getirdiği federatif anlayışın çoğulcu yapısının getirdiği demokrasi bilinci olarak ifade eden Ecevit (Ecevit, 1966: 37), sosyal demokrasiyi sınıf vurgusu, sivil toplum gibi kavramların hegemonya aleyhine genişletecek şekilde değil, devlet içerisindeki salt ekonomik bir vurgu potansiyeline indirgeyerek popülist bir vurgu yapıyor ve halk kitleleri ile iktidar kesimleri arasındaki salınımı daraltarak hegemonik bir söylem yaratıyordu. Bu durum Kemalist ilkelerin pragmatik şekilde esnetilmesiyle tabandan gelen taleplerce

şekillendirilen bir süreç izlemiş olsa da bugünkü sosyal demokrasiye önemli bir miras bırakmıştır. Miras ölçeğinde günümüz sosyal demokrasinin olabilirliği, olamazlığından ziyade olması gerekliliği, sosyal demokrat kesimlerin daha çok liberal sağın üçüncülüğüne oynamalarından ötürü özellikle göze çarpmakta ve değiştirilme ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır.

1961 yılında CHP fikirlerinin -İlk Hedefler Beyannamesi- 1961 Anayasası'na geçmesiyle beraber gelişen iç ve dış konjonktüre bağlı olarak Ortanın Solu politikalarıyla sosyal demokrasiye açılım yapan Cumhuriyet Halk Partisi, “gerçek solculuğu halkla birlikte hareket etmek ve kaynaşmak” olarak nitelerken. Parti içerisindeki muhafazakâr kanatların isteklerine karşın sosyalist bir parti olmadıklarını özenle ifade etmekteydi. Seçkin ve tutucu bir pozisyondan sosyal demokrat bir çizgiye yerleşmeye çalışan CHP, 1970’lerde “demokratik sol” programı ile “Ortanın Solu”ndan pek de farklı olmayan ancak daha aktif bir politikaya yönelmekteydi. “Özgürlük, eşitlik, dayanışma, emeğin üstünlüğü, gelişmenin bütünlüğü ve halkın kendini yönetmesi” gibi kuralları parti programına ekleyen Cumhuriyet Halk Partisi, Sosyalist Enternasyonal üyeliğiyle de sosyal demokrasiyi özümseyen bir sürece girmektedir. Ancak 1980, 12 Eylül askeri darbesi sonucu kapatılan CHP, darbe sürecinde kurulan Halkçı Parti ve SODEP’in birleşmesiyle kurulan SHP (Sosyal Demokrat Halkçı Parti)’nin bünyesinde varlığını devam ettirmektedir. 1995’te SHP ile bütünleşen ancak güçleneceği beklenirken 1999 seçimlerinde baraj dışı kalan CHP, 2002 yılında tekrar parlamentoya girmesine rağmen pek de beklenen sosyal demokrat çizgiyi yakalayamıyordu. Oysaki CHP’nin Genel Başkanı ve SHP’nin eski Genel Sekreteri Deniz Baykal, SHP bünyesindeyken İsmail Cem ile birlikte muhalefet bayrağı açtığı İnönü’ye karşı sosyal demokrat öğeler taşıyan ve “Yeni Sol” adını verdikleri süreci benimseyerek küresel dünyadaki sosyal demokrasinin yerini temsil eder hale gelmişlerdi. Bu açıdan CHP, yeniden kurulduğu 1990’larda sosyal demokrat bir açılım ile kendini anlatmaya başlıyordu (Kabasakal, 2008: 80-90).

2.1.2. CHP Bünyesinde Sosyal Demokrasi Revizyonu

Deniz Baykal ile birlikte CHP’nin hem devamı hem de bir nevi embriyosu olan SHP’de muhalefet bayrağını açan sosyal demokrat ideolog İsmail Cem, 1980 darbesinin yaşandığı günlerde Batı Avrupa’da gerileyen ve iktidarı devreden sosyal demokratların

durumunu incelemekte ve sosyal demokrasinin dünya konjonktüründe yaşadığı ve küreselleşme ile daha da keskinleşecek kayıplarının neler ile dengeleneceğini, bu sürecin nasıl tersine çevrilebileceğinin yolunu aramıştır. Kitaplaşan ve daha sonra “Yeni Sol” hareketinin temelini oluşturan bu teori, tekrar açılacak CHP’nin Genel Başkanı Deniz Baykal’ında hak verdiği bir teori olması açısından CHP’nin sosyal demokrat kimliği ve küreselleşme algısını anlamamızda önemli yer tutmaktadır.

İsmail Cem, küreselleşmenin ve öncüsü “Yeni Sağ” algının kendisini belli ettiği ve sosyal demokrat ideolojileri iktidardan uzaklaştırdığı 1980’lerde sosyal demokrat ideolojinin ekonomi problemi çerçevesinde zorlandığını ifade etmektedir. Sosyal demokrat ideoloji gelişen küresel ekonomide paylaşırma işlevinin sınırlarına dayanmış ve yatırımları arttırmak isterken özel sektörün rantabilitesine karşın güçsüz kalmıştır. Devletin alt yapı geliştirmedeki rolünü elindeki kaynak yetersizliği sonucu gerçekleştirememesi ile birlikte gelişen enflasyonist politikalar, sosyal demokrasiyi iş yerindeki karlılıklarda yaşanan düşüşü durdurabilmek için talepkar işçi sınıflarının taleplerini bir süreliğine durdurmak zorunda bırakmıştır. Kısacası, sosyal demokrasi Keynesyen refah politikalarına tekrar ulaşır, neo-liberal ekonominin gücünü azaltmak için işçi taleplerini belli bir süreliğine askıya almak zorunda kalmıştır. İşçi hareketlerini böylesi bir fedakarlığa götüren süreçte sosyal demokrasinin varlığını sıkıntıya attığı böyle bir durumda hangi argümanlar ile dengeyi sağlayacağı ciddi problem haline gelmiştir. Demokrasiyi ekonomik alanda da geliştirerek her düzeyde yeni bir iktidar süreci gerçekleştirmek isteyen sosyal demokrasi, ücretlilerin de karar alma sürecinde edilgen yapıdan çıkıp etken bir yapıya kavuşmaları için “katılımcı demokrasi” modelini sosyal demokrat ideoloji içerisinde tanımlamıştır (Cem, 1984: 251-258).

İş yerlerinde sendikalar düzeyinde karar alma süreçlerine katılan işçi sınıfının sınıfsal özelliğinde yaşanan değişim ise sosyal demokrasi de kimlik krizini yaratmıştır. İktidar paylaşımında yeni bir aşama olarak görülen bu süreç Keynesçi refah dengelerinde bulunamamanın getirdiği sınıfsal dağılmanın kitlenin kendisini kişisel kimlikler üzerinden tanımlanma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu süreç kimliklerin kendini yeni etkenler ile belirlemesini gündeme taşımıştır. Sosyal ve ekonomik egemen unsurların etkisiyle tarih boyunca gelişen kültür birikiminin çalışan kitlelere açılmasıyla doğan ve küreselleşmenin en büyük etkisi olarak görülen bu süreç kitlenin geleneksel

alışkanlıklarını ortadan kaldırmıştır. Geçmişe göre daha bilgili ve kültürlü olmanın getirdiği değişimle beraber işçi sınıfının yeni bir imtiyaz kazanması, sosyal demokrasinin gelişen dünyada yeni kimliksel öğelere eğilerek ekonomik düzlemde kaybettiği paylaşımcı rolü, kimliksel ve politik özgürlükler ile dengeleme ihtiyacını doğurmuş ve bu süreç en çok politik ve demokratik olarak geri olan ülkelerin sosyal demokrat hareketlerini etkilemiştir (Cem, 1984: 260-268).

Türkiye'deki varlığı zaten geç gelişmiş bir durumdayken yaşanan darbe süreci ile daha da pasifize olan sosyal demokrasinin dünyada da geri plana geçiyor olması, sosyal demokrasinin Türkiye'deki olabilirliğini sorun haline getirmekteydi. Sanayileşmiş ülkelerin ideolojik tasavvuru olan sosyal demokrasinin, Türkiye gibi köylüsel bir işçi sınıfına ve yeterince sanayileşmemiş bir ekonomiye sahip olan ülkelerde gelişmesi güçtür. Çünkü gelişmemiş sermaye, beraberinde bağlarından arınmamış köylüsel bir işçi sınıfını doğurur ki bu durumda hakları korunacak bir işçi sınıfını ve taviz alınacak sermayedarı bulmak imkânsızdır. Öte yandan Türkiye'deki sermayedarın dış sermayelerden besleniyor olması ve devlet desteği olmadan kendini geliştirmemeyi beklenti haline getirmiş olması sermayeyi paylaştıracak halden çıkarmaktadır. Bu durumda beraberinde sosyal demokrasinin uzlaşabileceği liberal bir kesimi ortadan kaldırmaktadır. Sosyal demokrasinin etkin muhalefet olamamasıyla gelişen toplumsal yapıda kolay yoldan zengin olma anlayışının yerleşmiş olması, sosyal demokrasinin Kemalist bağlarından doğarak oluşacağı sırada sarsılması, CHP'nin Kemalist ideolojiden gelen radikalcilik –otoriter, ödünsüz laik, pragmatist ve elitist bir burjuva hareketi- bağlarından kurtulamaması gibi sebepler Türkiye'de sosyal demokrasiyi olmaz kılmıştır (Cem, 1984: 275-292).

Değınilen tüm olmazlara rağmen siyasi Kemalist otoriter yapıdan kültürel Kemalist kimliğini koruyarak çıkan ve tüm iç ve dış faktörler ile birlikte oluşan sosyal demokrasi, Kemalizm ölçeğindeki radikalizme bağlı da olsa, kendi içerisinde değişimler yaşamayı başarabilmiş bir sol birikime sahiptir. Bu durum belli kesimlerin sosyal demokrat nitelikler kazanabilmelerini dahi sağlamıştır.

SHP Genel Sekreterliği döneminde İsmail Cem ile başlattıkları muhalefet hareketinde henüz başlangıç aşamasındaki küreselleşmenin getirileri ile değişen sol algının teorisyenliğini yapan “Yeni Sol” hareketinin lideri Deniz Baykal, “CHP’yi devlet partisi

olmaktan vazgeçiren değişimlerin sosyal demokrasi yönünü seçmekle gerçekleştiğini ifade ederken solu geçmiş kazanımlarının üzerine herhangi bir yenilik koyamamakla eleştirmekte ve tepkici muhalefetten ileri gidilmesi gerektiğinin altını çizmekteydi.” (Baykal, 1992a: 11)

Aksi takdirde solun sağlaşarak muhafazakâr ve statükocu bir hale geleceği uyarısını yapan Baykal, eşitlik ile özgürlüğün gelişen dünya çerçevesinde birleşmesi gerektiğini, bunun da ancak sol ile oluşabileceğini belirtmektedir. Köklerini emek dünyasından alan sosyal demokrasinin, Türkiye’de hem evrensel hem de ulusal sorumlulukları olduğunu belirterek ideolojinin evrensel doğrularına sahip çıkılması gerektiğini ve gelişen dünyada kaçınılmaz olan teknolojik devriminin öncülüğünün yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Teknolojinin gelişmesiyle emeğe olan talep azalmış fakat emek arzı artmıştır. Bu çelişkenin sonucunda ise işçi hareketlerinde yaşanan kimlik farklılaşması sol açısından ciddi bir sorun yaratmaktadır. Tüketim toplumun yaygınlaşması, yeni teknolojilerin üretim sürecine yansımaları gibi süreçler ekseninde farklı sınıflardan kesimlerin benzer değer yargılarına ve davranış stillerine yöneldiğini ifade eden Baykal, küreselleşme sürecinin getirdiği emek kimliği değişiminin sol kimliğin yenileşmesiyle aşılabileceğinin altını çizmektedir. Deniz Baykal, küreselleşme sürecinin getirilerinin, kendi değerlerimize dayanarak, gelişmeyi sosyalleştirerek ve büyümeyi insanileştirerek aşılabileceğini, aksi takdirde ise toplumsal gerilimlerin, şiddetin, gericiliğın ve ırkçılığın artacağını ifade etmektedir. Bu süreçte solun yenileşmenin öncülüğünü yapması, dilini değiştirmesi ve sağın politikalarını asla sağdan daha iyi yapabileceğini çağrıştıran politikalara yönelmemesi gerektiğini ifade etmektedir (Baykal, 1992b, 23-29).

SHP Genel Sekreterliği sırasında Türkiye’deki mevcut sosyal demokrat oluşumu eleştirerek evrensel sosyal demokrasi ve yaşadığı değişim üzerinde görüşlerini ifade eden Deniz Baykal, yükselme mekanizması haline gelen siyaset organlarının yol açtığı fırsatçı iktidar uygulamalarının sonucunda muhalefet kesiminin de tepkici bir hale geldiğini belirtmektedir. Sosyal demokrasinin sosyalist ve liberal öğelerin bir uyumu olduğu üzerine örnekler sunarak sosyal demokrasinin insanın kendi yeteneklerinden geliştirdiği farklılıklara önem vermesine karşılık soy sop yolu ile gelen ayrıcalıklar ile ilgilenmediğini ifade eden Deniz Baykal, Türkiye sosyal demokrasisinin üçüncü dünya solculuğundan çıkarak evrensel normlara ulaşması gerektiğini bunu da cazibesini yitiren

sol siyasetin yeni sürece uyum sağlaması ile gelişeceğinin altını çizmekteydi. Sol düşünce bu açıdan değişimin kurallarını yakalayan, değişimi yönlendiren mekanizmaları çözmeye çalışan bir siyasetin ürünüdür. Solun uzun yıllardır savunduğu değerlerin şimdilerde tüm görüşlerce savunulur hale gelmesinin solun bir başarısı olduğunu belirten Baykal, solun ancak geleceğe yönelik hedefler belirleyerek hem evrensel hem de ulusal bazda güçlenebileceğini söylemektedir. Baykal, değişen sol değerlerin hangi temeller üzerinden gelişmesi gerektiği evrensel sosyal demokrasi sorununu, teknolojik gelişmeler ile değişen üretim ve tüketim süreçlerindeki dönüşüm ile farklılaşan emek sorunsalının bir bütün olarak ele alınması ile aşılabileceğini iddia etmektedir (Baykal, 1992c: 98-106).

Sosyal demokrasinin tarihsel olarak emek temelli politikalar ürettiği göz önüne alırsa gelişen teknolojik potansiyellerin değiştirdiği emek süreçleri, sosyal demokrasiye farklı misyonlar yüklemektedir. Bu açıdan sosyal demokrasiyi, teknolojinin yarattığı potansiyele ve getirdiği değişimlere öncülük yapmak ve o değişimi kontrol etmekle mükellef kılan Deniz Baykal, teknolojinin geliştirdiği iletişim sektörünün dünyayı küçülttüğünü ifade ederek daha internetin yaygınlaşmadığı o dönemlerde dünyanın coğrafi bir bütünlüğe ulaştığını ve olaylara ansal reaksiyon gösterebilecek seviyeye geldiğini belirterek terimsel olarak kullanmasa da Yeni Sol hareketini küreselleşme ile bütünleştirmektedir. İletişim dünyasındaki gelişmelerin yarattığı özenilecek bir yanı olmayan kültürün kitlesel bir hale geldiğini ve paylaşılabılır öge olarak geleneksel değerlerin önüne geçmeye başladığını ifade ederek kültürel düzeyde standartlaşmanın olduğuna dikkat çeken Deniz Baykal, sol siyasetin tarihsel görevinin kültürel standartlaşmanın getirdiği eşitsiz durumu düzeltmek olduğunu belirtmektedir. Küreselleşme sürecini o günlerden bakarak kültürel bir standartlaşma olarak gören Baykal, daha sonra ayrıntıları ile kendi kaleminden değineceğimiz süreçteki sol siyasetin hedeflerini “ekonomik refah, sosyal adalet, hak ve özgürlükler, barış ve evrensel dayanışma ve yaşamın kozmik bütünlüğünü tesis etmek” olarak sıralamaktadır (Baykal, 1992c: 107).

1990’ların başında sistemleştirilen “Yeni Sol” hareketi ile sosyal demokraside yeni açılımlar yapılması gerektiğini ortaya koyan Deniz Baykal, SHP Genel Sekreterliği’nden sonra tekrar açılmasıyla genel başkanlığına geldiği CHP’de ilk

seçiminde baraj altında kalması üzerine istifa etmekteydi. Bu durum parti çapında belli kesimlerce çağdaş sol bir yapılanma için fırsat olarak görülmekteydi (Kabasakal, 2008: 88). Bunun üzerine genel başkanlıktan istifa eden Baykal'ın yerine parti yönetimi yeni bir sol yapılanma için değişmekteydi. Ancak CHP'deki değişimi anlamak ve 2002-2009 arasındaki sosyal demokrasi-CHP ilişkisini belli bir çizgiye oturtabilmek için 1999 seçimlerinde yaşanan seçim yenilgisinin teorik arka planını ve SHP'de yenilik bayraktarlığını yapan Deniz Baykal'ın o dönem ortaya koyduğu CHP açılımına kısaca değinmek önemlidir. Çünkü aynı dönemde Batı Avrupa'daki sosyal demokrat partiler Anthony Giddens'in Üçüncü Yol politikaları ile iktidara gelirken, CHP baraj altında kalarak temsil iddiasında bulunduğu Türkiye sosyal demokrasisini parlamento dışında bırakmaktaydı.

2.1.3. CHP'nin Küreselleşme Tanımı

Türkiye'de sosyal demokrasi, modernizm projesini hazırlayan kadroların fikirselleşmiş mirası üzerinden şekillenen, zaman içinde evrimleşen ve siyasi konjonktür ile de kendini belli eden bir süreç izlemiştir. Bu açıdan sosyal demokrasi, modernizmin kurucu unsurlarının bünyesinden çıkmış olması hasebiyle modernizm projesi ile iç içedir. Kurucu algı Kemalizm'in bünyesinden kendini var eden sosyal demokrasi, Türkiye'de reel bir şekilde kendini var etme olanağı bulamamıştır. Bunun sonucunda da sosyal demokrasi, CHP geleneğinden kopuşu öngörememiştir. Kopuşun olamaması da modernizm ile demokratikleşme hareketlerinin ve krizlerinin iç içe geçmesini sağlamıştır. Sistemin ve modernizasyon projesinin bireyleştirme, yurttaşlaştırma özneli olsa da kimlikli hakları vermekte temkinli davranması bireyi modernizmin belirlediği sınırlar içerisinde özgür kılan bir düzen meydana getirmiştir. Teklik algısına dayalı olarak gelişen ulusçuluk anlayışı ile modernizm projesinin yapı taşı olarak görülen laiklik kavramının toplumsal ve kültürel olarak sosyal demokrasiye eklenmiş olması sosyal demokrasi ile moderniteyi aynı paralele oturtmakta ve değişime gerek duyan sosyal demokrasiyi manevra kabiliyetinden mahrum kılmaktadır. 1999 seçimlerinde baraj altında kalarak tarihi bir seçim yenilgisi alan CHP'nin Türkiye'deki sosyal demokrasinin iç krizini anlattığı gerçeği, modernitenin evrensel yapısını kaybetmesinden ötürü CHP'nin küreselleşmeye yabancılaşmasının sonucudur. Türkiye sosyal demokrasisi ve haliyle onu temsil eden ve bünyesinden çıkarmış olan CHP'nin kült olarak devlet tanımını

belirler bir şekilde siyaset sahnesinde yerini alması geleneksel yapının değişimi sonucunda krizi kendi bünyesinde yaşamasına sebep olmuştur. Altı Ok ile sembolize edilen ve Soğuk Savaş sürecindeki blok baskısı ve devlet güçlülüğüyle uyum içerisinde olan milliyetçilik ve katı devlet laikliği, devlet toplum ilişkisinde ulus devlet lehine tasarruf göstermekteydi. Lakin küreselleşmenin gelişimi ile öne çıkan kimlik politikalarının devlet merkezli siyaseti temelsiz bırakması ve demokrasiyi salt iktidar alanında çıkartıp tüm sivil alana yayması, modernite projesi içerisinde çıkmış devlet merkezli Türkiye sosyal demokrasisi ve CHP'yi kriz odağı haline getiriyordu. Somut olarak milli ve dini kimlik tasavvurlarında devlet algısının dışına çıkan sivil hareketleri demokrasi platformunda tutamayarak, dönüştürme çabasını dahi düşünmeyen sosyal demokrasi/CHP, gevşek örgütlenmeleri gerektiren sivil yapıları süreç içerisinde tanımlayamamış ve merkezi kimlik ve yurttaşlık tanımları üzerinden rejim siyasetine çekilmiştir. Bu süreçler sosyal demokrasi ve CHP'nin bünyesinden geldiği milliyetçi-devletçi kimliği gözler önüne seren ve ulus devlet sonrası örgütlenmeleri içselleştiremeyerek, çoğulcu demokrasi dışında kalan bir yapı meydana getirmiştir. Partisel bazda örgütlenmelerin çeşitlilik arz eden atomik yapılarca delinmesi ve demokrasi algısının her alanda belirerek sivilleşmesi Türkiye sosyal demokrasisini küreselleşme sürecinin dışına itmiştir (Kahraman, 2000:115-133).

Bu noktada küreselleşmeyi CHP'nin önde gelen isimlerinden Onur Öymen'in tanımı ile dinlemek gerekirse Öymen küreselleşmeyi, “teknolojik gelişmelerin de etkisiyle geri döndürülemeyecek bir boyut kazanmış ancak tamamen kaygı verici olarak nitelendirilemeyecek bir süreç olarak izah etmektedir. Öymen, küreselleşmeyi böyle tanımladıktan sonra, küreselleşmenin büyük devletlerce kendi taleplerini başka ülkelere kabul ettirmede kullandıkları bir meşruiyet unsuru olarak da araçsallaştırıldığını sözlerine eklemektedir. Bu açıdan küreselleşme süreci Öymen'e göre, ulus devlet anlayışından, ulusal birlikten ve ulusal çıkarlardan fedakârlık olarak yorumlanmaması gereken (Öymen, 2007: 469-470) ulusalcılığın kapısını aralayan bir süreçtir.

CHP'nin “muasır medeniyetler” seviyesine ulaşmayı bir hedef olarak belirleyen Kemalist kökenden gelen ve evrenseli kucaklama paydasında dünya ile birlikteliği düşünen sosyal demokrat bir parti olma iddiasından ötürü, uluslararası alanda hiç şüphesiz en çok telaffuz edilen sözcük olan küreselleşmeye programında ne kadar yer

verdiği ve ne şekilde değiştiğine bakarak CHP'nin küreselleşme algısını anlamamız gerekirse eğer, CHP küreselleşmeye sadece birkaç değinmekte ve küreselleşmeyi iş gücünün kullanımı çerçevesinde ekonomik parametreler ile tarif etmektedir (CHP Programı).

CHP Parti Meclisi Üyesi Prof. Dr. Tülay Özüerman'ın sözleriyle bitirmek gerekirse, küreselleşme muhafazakârlığın liberalizm ile kendini yeniden ürettiği “Yeni Sağ” algının inşa sürecidir. Çeşitlilik, farklılık ve katılımcılık gibi pozitif anlamlar taşısa da küresel, bölgesel ve yerel dayatmaların sonucunda demokrasi adı altında geleneksel yapılarının altının boşaltıldığı iddia edilmektedir. Sivil toplumun da bireyselleşme ile farklılaştırıcı bir süreci yarattığını ifade eden Özüerman, küreselleşmeyi karşı koyulması gereken bir öge olarak görmekte ve sorunun çözümünü toplumsallaşmak olarak ifade etmektedir (Özüerman, 2004: 203-204).

Bu ölçüde sosyal demokrasinin/CHP'nin yaşadığı modernite ve devletçilik krizinin 2000'li yıllarda ne şekilde tezahür ettiği ve küreselleşme süreci ile ne derece uyumlaştığı gibi konular CHP'nin yukarıda tanımlanan küreselleşme ve geleneksel bakış açıları penceresinden incelenecek ve CHP'nin değişimin hangi tarafında durduğu anlaşılmaya çalışılacaktır.

BÖLÜM 3: YENİ DEMOKRASİ ALGISINA CHP’NİN YAKLAŞIMI

3.1. Küreselleşen Dünyada Demokrasi Algısı

Francis Fukuyama, Soğuk Savaş’ın ortadan kalkması sonrası liberal demokrasinin alternatifsizleştiğini ilan ederken yaşanan kimliksel farklılaşma ve köktencilik hareketleri, demokrasi momentinin liberal demokrasi ile yetinemeyeceğini, post-modernizm ile gelişen hareketlenmelerin daha yerele dönük olması gerektiğini (Çubuklu, 2004:6)göstermekteydi. Yeni meseleler ile yeni aktörler ön plana çıkarak yeni özneler meydan gelmekte, siyasal yapının bileşenleri tekrar kurulmakta ve liberal demokrasinin felsefesi, modernizmin ölçeğinde kurulan kamusal alan tasavvuru esnekleşerek yerele indirgenmektedir (Benhabib, 1999a: 11-14).

Geçmiş çağın bağılıklarından kurtulmanın yolunu hazırlayan bu ayrışma ve özerkleşme, hayatın etik bağlamının bütünselliğinden de bir soyutlama ve yabancılaşma olarak yaşandı (Habermas, 2002: 55).Modernite herkesçe kabul edilen şekilde homojenleştirme, kurallara uyma, düzenlilik ilkelerine dayanmaktaydı. Evrensel ve mutlak hakikat anlayışına dayalı bir düşünce sistemi olan modernizm, insanlığın devamı için modern devletlerin insanlığı baskı altına alarak sosyal mühendislik yapmasına olanak tanımaktaydı. Bundan ötürü kolektif algıyı resmedecek ve sosyalizme karşı ikame edilebilecek bir ideoloji olarak modern devlet temelinde oluşturulan milliyetçilik ideolojisi, kusurluluk, farklılık gibi hareketleri baskı altına alarak devletlerin meşruiyet kazanmalarını sağlamaktaydı (Çubuklu, 2004: 3-6).

Modernizm döneminin mobilize kabiliyetinin ortadan kaybolması ile yaşanan temsil krizi, farklılıkların özelleştirildiği, ticarileştiği ve sosyal onay mekanizmasının farklılaştığı düzen tasvirinde tolerans ve hoşgörünün giderek piyasa lehine azalması eski tip demokrasilerin değişmesi gereğini ortaya çıkarmaktadır. Bu açıdan modern devlet zaten ideal olanı tasavvur eden demokrasiden (Dahl, 2001: 27) ziyade günümüz çeşitliliğini barışsal araçlar ile çatışmasız bir temsile taşıyacak “radikal demokrasi” kuramları önem kazanmaktadır (Çubuklu, 2004: 8-13). Kısacası, post-modernizm yarattığı sosyal farklılaşma ve çeşitlileştirme, demokrasinin daha etkin ve yerele dönük olmasını mecburi kılmakta ve önemini arttırmaktadır.

Yeni toplumsal hareketlerin kendilerini sınıf temelinden ayrılarak ifade etmesi post-marksistlerin tutumu ile “radikal demokrasi”nin tasavvurudur (Coşkun, 2007: 107-109). Radikal demokrasi, liberal demokrasinin meşruiyet krizine cevap olarak demokrasinin daha çok temsil edebilme, demokrasiyi temellendirme kabiliyetine sahip olabilmesi için oluşturulmuş bir sistemdir. Liberal demokrasinin, özgürlüklerin ve azınlık haklarının korunması için gerekli özeni gösteremediği hatta çoğunluk baskısı yolu ile daha fazla tehdit ettiği düşüncesine (Hobsbawm, 2008: 101) karşılık olarak geliştirilen radikal demokrasinin temelinde talepler ve ihtiyaçlar üzerinden sürdürülen ve devlet tahayyülüne dayanmayan bir demokrasi ihtiyacı söz konusudur.

Kamusallığın teknokratik yönetimle birlikte dönüşüme uğraması, temsili demokrasinin giderek bireysel/kolektif talepleri karşılamadaki geri kalışı ve parti aygıtının kamunun örgütü değil de belirli bir seçkin grubun elindeki araç niteliğine bürünmesi ve siyasetin yerel düzeyde kalmasıdır (Coşkun, 2007: 32-33). Neo-liberal politikaların hâkim olduğu ekonomik sisteme tabi olan devletin ekonomik ve sosyal görevleri konusunda yetersiz kalması, devletin yetkisindeki aşınmalar, uluslararası örgütlere dayalı politikalar izlemek zorunda kalması temsil krizini dolayısıyla da demokrasiyi tehdit etmektedir (Başkaya, 2006: 300).

Rawls, siyaset felsefesini işlerken “kapsamlı doktrinler” arasında uzlaştırıcı bir rol biçmektedir. Siyaset felsefesinin görevini, hiçbir metafizik hakikat iddiasına dayanmadan makul bir adalet anlayışı kurgulamak ve kurgulanan anlayışın farklı düşüncelerdeki olan vatandaşların değerlendirilmesine sunmak olduğunu niteleyen Rawls, makul siyaset doktrinlerce makbul bir adalet kavramı ortaya koymaya çalışmaktadır. Rawls, bu şekilde herhangi bir hakikatin tekeline haiz bir otoriteden ziyade farklı hakikat iddialarına sahip doktrinleri, makul bir siyasi şemsiye altında toplamaya çalışmakta ve adalet kavramının doğruluğu ya da yanlışlığını sadece çeşitli doktrinleri benimseyen vatandaşların müzakeresine açmaktadır (Öztürk, 63).

Rawls, siyasal liberalizmin günümüz koşulluklarına kendini açtığı bu doktrinde de makul ve makbul olan olmayan ayrımları yapılmakta, metafizik hakikatler karşısındaki seküler eleştirel gücünü kaybetmekte ve kendini makullük ölçüsünü temellendirememektedir. Kurulu düzeni korumayı amaçlayan ve devlet temelini ve etkinliğini hakim kılmaya çalıştığı görülen Rawls’ın eleştirel gücünü yitirmeyi göz

önüne alarak felsefi bir hakikat iddiasından kaçınmasının altında yatan sebep, metafizik hakikat iddiaları arasındaki görüş ayrılıklarının uzlaşmaya dönmesi sürecindeki zorluklardır. Uzlaşmaya kapalı metafizik iddialarının siyasal alana taşınması ihtimalinin taşıdığı istikrarsızlık riski dolayısıyla makul bir ortak zemin hedefleyen Rawls, siyasal liberalizmin bu ilk aşamasına *başlangıç durumu* ve *bilgisizlik peçesi*¹ adını verir. Ortak zeminin başlangıç itibariyle belirlenmesi sonrasında geçilen ikinci aşama, ortak zeminin vatandaşlarca tartışmaya açılması ve tescillenmesidir. Üçüncü aşama ise metafizik iddiaların istikrarsızlık riski taşımayacak bir şekilde siyasal alandan dışlanarak kamusal alanın varoluş mücadelesi olmaktan çıkarılmasıdır (Özbank, 2009:177-182).

Rawls'ın tezini kısaca kurgulamak gerekirse –ki bunun önemi radikal demokrasilerin Rawls'ın düşüncelerine eleştiri üzerinden kurulmasıdır (Kylimlica, 2004: 75). Fark anlayışı ilkesi ile toplumsal eşitsizlikleri makulleştirme düşüncesinde olan Rawls, evrensel bir iddia ortaya koymak yerine her toplumun kendine özel çoğulcu yapısının korunmasına (Avşar, 2006:146-148) dair liberal-muhafazakâr bir direnç rejimi ortaya koymaya çalışmaktadır. Kısacası, tüm kanaatlerin ortak yanlarını yansıtan bir adalet anlayışı sağlanabileceğini düşünerek, herhangi bir hakikate dayanmayan, birbirileri ile iletişime girmeyen kanaatlerin ortak görüş birliği ile makul bir adalet zemini yaratmasını arzulayan uzlaştırmacı bir siyaset anlayışı kurgulamaktadır.

Rawls'ın liberal ve kimilerine göre de muhafazakâr(?) tezine karşılık daha cumhuriyetçi perspektiften müzakereci bir demokrasi anlayışı güden Habermas ise Rawls'ın liberalizmine karşın daha müzakereci ve daha sınırlı bir anlayış/tez ortaya koymaktadır. Habermas, Rawls gibi vatandaşların üzerinde anlaşabileceği bir adalet anlayışı sunmamakta sadece vatandaşların üzerinde anlaşabilecekleri bir adalet anlayışının kurgulanmasına yönelik olarak akılcı bir tartışma usulü önerir (Özbank, 2009:177-178).

Habermas'ın müzakere sistemi vatandaşların vicdani özelliklerine saygılıdır. Çünkü kişilerin önüne uzlaşacakları bir sistem getirmez aksine o sistemi kendilerinin kurmasını tahayyül eder. Habermas, Rawls'ın önerdiği gibi vatandaşların metafizik iddialarını

---

¹ Bilgisizlik Peçesi; insanların dünya ile olan bağlantılarında şahsi çıkarlarından arınmış, ön yargısız ve en az ayrıcalıklı olmayı düşüneceği bir konumu ifade etmektedir. Rawls, insanların ancak bu anlayışı temel aldıklarında müzakere sürecine açılacakları iddiasındadır. Ancak bu durumun muhafazakar süreci de beraberinde getireceği ve düzen tasavvurunu değiştirmeyeceği Rawls'a yöneltilen en önemli eleştirilerdir.

ortak bir iletişim sürecine sokmadan onları ortak bir zeminde buluşturabilme iddialarını gerçekçi bulmaz. İletişimsel sürecin marjinal yapılanmalara karşı olan eleştirel süzgeci konusunda Habermas, siyaset felsefesini işaret eder ve temel hak ve yapılanmaların iletişimsel sürecin ön koşulları olduğunu (Özbank, 2009:179-183) ifade ederek devlet tahayyülü ve siyasi istikrara işaret eder.

Habermas, sorgulamak istediğini, kamusal iletişime toplulukçu anlam yükleme eğiliminde olan anlayıştaki etik sınırlamalar olduğunu ifade etmektedir. Müzakereci iletişimsel sistem, demokratik irade oluşumunun meşruiyetini, yerleşik etik kanaatlerden değil, savların ortaya çıkmasına olanak sağlayan adil iletişimsel süreçlerden almaktadır. Adil iletişimsel süreç beraberinde yurttaşlığı belli bir etik düzeye bağlayan anlayış ile bağlarını koparıırken, evrensel ahlaki öğretiler ile bağdaşması koşuluyla yurttaşların kendi kendilerine normları belirleme sürecini meydana getirir (Habermas, 1999: 37-44).

Joshua Cohen ise, demokratik meşruiyete ilişkin temel fikri “*devlet iktidarını kullanma yetkisinin, o iktidarcı yönetilen toplumun kolektif kararından doğması gereği*” olarak nitelendirmektedir. Cohen, demokrasiyi ya siyasal özgürlüklerin araçsal olduğu ve modern özgürlükleri koruduğu sürece değerli olduğu ya da modern özgürlüklerin halk arasındaki konsensüsten daha önemli bir noktada olmadığı görüşü üzerinden değerlendirir. Bu açıdan müzakereci demokrasi kavrayışı demokrasiyi sadece siyaset dışı özgürlükler ve usuller üzerinden değil, esasa ilişkin diğer gereklilikler ile de uzlaştırmayı amaçlar. Kısacası Cohen’in, Habermas ile ayrıldığı nokta demokrasi ve kolektif karar kavramını salt usulcü bir tarzda sunmamasından kaynaklanır (Cohen, 1999: 140-146).

Cohen’in esası temel alan müzakereci radikal demokrasi kuramı ilk olarak “*müzakereye dâhil etme*” ilkesi ile farklı vicdani kanaatleri bulunan kesimleri eşit yurttaş olmaları hakkına dayalı olarak başkalarının da kabul edeceği nedenleri bulmasının talebi olarak müzakereye dâhil etme amacı güder. İkinci ilke olarak ise “*dışlama ilkesini*” kullanan Cohen, özgürlükleri kamu iktidarının meşru kullanımını için yetki vermesine gerek duyulan kolektif bütünün üyeleri olarak yurttaşların eşit konumu diye niteler. “*Katılım ilkesi*” ile de demokratik kolektif anlayışı kurumsallaştırarak, katılım haklarını güvence altına alır. Kısacası, müzakereci radikal demokrasi kuramı, *ortak temellerin altını*

çizmekle, yer vermek imkânı olduğu sürece farklı gereklere yer vermenin yollarını bulma ihtiyacını öne çıkarmış olur (Cohen, 1999: 140-146).

Müzakereci Demokrasi modelini destekleyen ancak Habermas'tan bazı noktalarda ayrılan Seyla Benhabib ise cumhuriyetçi demokrasi modelinden müzakereci demokrasi modeline geçişin gerekliliğini ifade ederken şu sözlere yer vermektedir; *Kolektif kimliği gereğinden fazla vurgulamak, kolektif kimlik duygusunun canlandırılmasıyla sivil ve siyasal hakları zarar görebilecek olan azınlıklar ve ayrılıkçılar pahasına gerçekleşebilir. Bu yüzden meşruiyet iddiaları ile kolektif kimlik talepleri, özellikle milliyetçi bir tona büründüklerinde birbirleriyle çatışabilir.* Benhabib, demokrasi tanımının yeterliliğinin sağlanabilmesi için ekonomik refah, kurumsal etkinlik ve kültürel istikrarlılığın da önemli olduğunu ancak bunları uzun vadeye yayılabilmesi için ekonomik refah ve kolektif kimlik taleplerinin karşılanması gerektiğinin altını çizmektedir (Benhabib,1999b: 102).

Liberal demokrasi ve Müzakereci radikal demokrasi kuramlarına gelen en önemli eleştiriler ise Laclau ve Mouffe gibi post-marksist radikal demokrasi kuramcılarının bu noktada gelmektedir. Bu kuramcılar, Rawls ve Habermas'ın öncülüklerini yaptıkları tarz demokrasi kuramlarının totaliter sonuçlara gebe olduğunu iddia etmektedirler. Bu yaklaşımları, gerekçeli bir istikrar arayışındaki felsefi çabaları tümüyle yok saymak ya da kültürel bir propaganda aracı şeklinde tanımlama yoluna gitmek şeklinde eleştiren kuramcılar (Özbank, 2009: 176)farklı bir radikal demokrasi kuramı ortaya koyarlar.

Siyasal liberalizmi ve müzakereci demokrasi modellerini otoriter devlet algılarının devamlılığını sağlamak ile eleştiren diyalojik çoğulcu yaklaşım temelini *farklılık temeli* üzerine kurmaktadır. Farklılıklar temeli üzerindeki eleştiriler de sanıldığı aksine cumhuriyetçi temelden değil, liberal temelden gelişmektedir. Siyasal liberalizmin homojenleştirici etkisine karşı çeşitliliğe vurgu yapan mevcudiyet politikalarının özne konumunu değiştirdiği ve farklılığa dayalı fikir politikaları ortaya çıkardığı çağımızın yadsınamaz gerçeğidir. Mevcudiyet politikaları ile gelişen fikirsiz farklılıkların geleneksel demokrasinin tek tipleştirici ve tam demokratikleşmek için tekleşme ve eşitleme ilkelerine karşı farklılıklara dayalı çok kültürlülük anlayışını kamusal alana taşıma eğiliminde olduğunu görmekteyiz (Phillips, 1999: 199-205).

William Connolly, yelpazenin her kesiminden birçok kişiye emsal verdiği eseri *Kimlik ve Farklılık*'ta, meşru demokratik katılımın ne farklılıkları reddeden ne de farklılıkları teşvik ederek onaylayan bir sistem ile gerçekleşeceğini ifade eder. W. Connolly, kimliklerin hepsinin kendi ötekisiyle biçim kazandığının, çatışma ihtimalinin süreklilik arz ettiğinin ve ekonomik eşitsizlikler ile beraberinde ciddi sorunlar yaratacağının altını çizer. Meşru ve güçlü bir demokrasi için öncelikle ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi gerektiğini ifade eden Connolly, kimlik ve farklılık ögesini tehlikeli hale getiren olgunun *dışlanmışlık duygusu* olduğunu ifade eder ve kimlik dogmalaşmasının tehlikesine işaret eder (Connolly, 1995).

Chantal Mouffe'ye göre ise, siyasal liberalizm ile radikal demokrasi kuramlarından agonistik modelin ayrıldığı nokta siyasal liberalizmin çoğulculuk vurgusuyla yola çıkmasına karşın süreç içerisinde çoğulculuğu baskı altına alma yoluna gitmesidir. Lakin özcülük karşıtı bir perspektiften bakıldığında çoğulculuk yalnızca bir olgu değil, yüceltip zenginleştirilmesi gereken bir değerdir. Kolektif kimlikler kurma gereksinmesini yadsımak ve demokrasi politikasını sadece hakların mücadelesi olarak kabul etmek C. Mouffe'ye göre iktidar ilişkilerine kayıtsız kalmak demektir. C. Mouffe, siyasal liberalizmi kolektifleşme ve evrenselleşme amaçlı olarak belli tahakkümleri etken kılmaya, ortak konsensüs adı altında çoğulculukları tekleştirmeye ve makul ve makbüllük kavramlarıyla sistemleştirmekle eleştirmektedir (Mouffe, 1999:347-350).

Liberal demokrasinin kurumlarını salt düşünsel bir rasyonelliğin sonucu gibi sunmak onları *bir şeyleştirmek* ve *değişmelerini olanaksız hale getirmektir*. Bu durum çoğulcu değerleri/öğeleri iktidar biçimlerine karşı demokratik meydan okumayı meşruiyet dışına itmektedir. Böylece liberalizm, totaliter bir tavır gösterir. İnsan Hakları Bildirgesi dahi C. Mouffe'ye göre, evrenselliğe gönderme ima eder. Evrensellik alanını işgal etmek ve onu sabitleştirmek demokratik siyasetin varlık koşullarını ortadan kaldırma tehlikesini yaratır. Kısacası radikal çoğulcu düşünce –agonistik- zorlamaya dayanmayan bir konsensüse ulaşma hedefini reddederek çoğulcu demokrasiyi onu kapama girişimlerine karşı korur ve canlı tutulması için garanti sağlar (Mouffe, 1999:347-350).

Bir diğer radikal demokrasi kuramı ise “Örgütsel –Associative- Demokrasi”dir. Paul Hirst, Cohen ve Rogers tarafından geliştirilen örgütsel demokrasi anlayışı, devletle işbirliği içerisinde olmakla birlikte devletin sosyal faaliyetlerinin çoğunun gönüllü

derneklere bırakılması gerektiğini ve klasik temsil yapısının dağıtılarak hükümet mekanizmalarının daha iyi işlenmesini sağlamayı amaçlar. Gönüllü dernekleri meşru bir politik birim olarak niteleyen ve dernekler yoluyla merkezsiz federatif bir yapı kurarak hizmet kalitesini arttırmayı düşünen örgütsel yaklaşım, devletin işlevlerini derneklere devretmesi, devlet otoritesinin sadece dağıtıcı bir çatı oluşturacak şekilde bölünmesi ve sürekli iletişim ve devletin hakemleşmesi gibi reform önerileri ortaya koyar (Coşkun, 2007: 87).

Örgütsel demokrasiye en önemli eleştiriler de Samir Amin'den gelir. Örgütsel Demokrasi'nin derneklerin hakkı kötüye kullanım durumunda herhangi bir denetim, koordinasyon ve yaptırım mekanizması geliştirmediğini ayrıca da kapitalist düzendeki çıkar çatışmalarını engelleyemeyeceği iddiasında bulunan Samir Amin'in haricinde diğer eleştiriler Habermas'ın müzakereci demokrasi sisteminin dernekleştirilmesi şekliyle gelişmektedir (Coşkun, 2007; 91).

Konuyu temelcilik ve temelcilik karşıtlığının değerlendirilmesi üzerinden ele alan Gutmann, müzakereci demokrasiyi siyasetin geçici özelliğine atıf yapması, farklılıklara geniş yer vermesi, demokrasi kavramlarıyla bağdaşma yolunun açık olması dolayısıyla ideal bir sistem olarak görmektedir. Müzakere ihmalinin kabul edilemeyeceğini ifade eden Gutmann, müzakere sistemi ile temelcilik ya da temelcilik karşıtlığına mevcut demokrasi modeli ile tartışma dışına çıkarıldığını, dolayısıyla da gerekçelendirmenin kendiliğinden ortaya çıktığının altını çizer. Müzakere modeli ile demokrasinin kökleşeceğini, hiyerarşinin, aydınlanmış otokrasinin, aşırı anayasacılığın, dışlanmışlığın ortadan kalkacağını ifade ederek (Gutmann, 1999:487-490) her kuramın temelindeki müzakerenin gerekliliği ve kullanışlılığına dikkat çeker. Amy Gutmann'ın da belirttiği gibi radikal demokrasi modellerinden müzakereci demokrasi modelinin diğer sistemler üzerinde ciddi bir etkisi vardır, fakat radikal demokrasi kuramları özel olarak siyasal liberalizme karşı olarak varlık yeri bulmaktadırlar.

Kısacası, küreselleşmenin evrenselleştirdiği siyasal liberalizmin açık bıraktığı alanları doldurma anlayışına dayalı olarak gelişen radikal demokrasi, gelişen yeni normlara yönelik şekilde demokrasiyi ideal yapısına kavuşturma amacı güderek tabanı siyasallaştırma peşindedir. Tabanın siyasallaşmasındaki ana etken ise çoğulcu yapıların korunmasına dayalı olarak müzakere yapısının gerçekleştirilmesidir.

3.2. CHP'nin Çoğulcılaşılan Demokrasiye Yaklaşımı

Türkiye Cumhuriyeti, ne uzun bir sömürge dönemi sonrası devlet temelli bir başkaldırı olarak, ne de sınıf temelli bir devrim sonrası kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde meydana gelene yoğun tartışmaların sonucunda oluşan fikirlerin ışığında işgale direnen ve bağımsızlık kazanan Kemalist kadronun fikriyatına dayalı olarak kurulmuştur. Bu açıdan günümüz Cumhuriyet Halk Partisi'nin temsil ettiği Kemalist anlayış, Osmanlı Devleti ile keskin kopmalar yaşasa da temelinde Osmanlı Devleti'ne haiz uygulamalar ile gelişmiş bir pratik süreklilik barındırmaktadır.

Kemalizm, bir devlet geleneği olarak günümüze kadar uzanmakta ve günümüzdeki tartışmaların baş aktörü olarak mevkisini korumaktadır. Cumhuriyet Halk Partisi, Kemalizm'in geleneksel temsilcisi olarak kendini lanse etse ve kitlelerden de bu desteği ve itibarı taşısa da, "*bir devlet geleneği ve zihniyeti olarak Kemalizm*" tüm siyasi oluşumların içerisinde stratejik iktidar aracı olarak kendini konumlandırmaktadır.

Küreselleşmenin kimlikler üzerinde gerçekleştirdiği dönüşüm; bir yandan çoğulcu demokratik yapıların kitleselleşmesine ve yaşama geçirilmesine ön ayak olurken bir yandan da köktenci milliyetçilikleri/dinsellikleri gündeme getirerek zıt kutuplar üzerinden siyasetin şekillenmesini sağlamaktadır. Türkiye'de de siyasetin sadece belli alanlarda düşünülmesini sağlayan (Köker, 2008b: 267), demokratik, çoğulcu bir yapıdan ziyade toplumsal ilişkileri ve talepleri disipline etmeye çalışan siyaset anlayışının Kemalizm pratiğine ait olan hegemonik modernist proje, *temellerini aldığı Batı kültürü* değiştikçe kendi meşruiyet krizinin içine girmekte ve Sovyetvari bir dönüşüme maruz kalmaktadır (Şenocaklı, 11.01.2010).

Bu açıdan Türkiye'nin ve başta Cumhuriyet Halk Partisi olmak üzere Kemalist geleneğin takipçisi olan oluşumların yaşadığı demokratik meşruiyet krizini anlayabilmek için öncelikle Kemalizm'in hegemonik bir kavram olarak kendini süreklilik arz edecek şekilde nasıl yeniden ürettiğini anlamamız önem arz etmektedir (Keyman, 2000: 167-168).

3.2.1. Devlet Endeksli Yapının Temeli Yapısal Süreklilik

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesi, Batı'nın belli tecrübeleri doğrultusunda demokratikleşme süreci ile paralellik arz etmektedir. Çünkü her ikisinin de altında yatan fikir ulus devlet temelinde sanayileşmeye dayalı, laik bir ulusal kimlik² yaratma projesidir. Geleneksel toplumdan modern topluma doğru gelişim, evrim projesi olarak hayata geçirilen ve önemli ölçüde başarılı olan Kemalist proje, toplumsal değişme projesi olarak siyasi ve ekonomik karşılıklara sahiptir.³ Kemalizm, modern toplumu tanımlayan siyasi kurumların inşası yoluyla yukarıdan aşağıya doğru hareket eden ve toplumsal değişimi hedefleyen bir ulus devlet projesidir. Bu açıdan Kemalizm, Weberyen bir şekilde siyasal otoriteyi geniş bir alanda kuran, rasyonel bir içeriğe sahip, kişisel egemenliği ve özgürlüğü devlet lehine mobilize eden bir örgütlenmedir. Diğer yandan ekonomik alanda ise Türkiye'nin sanayileşme süreci, kapitalizme karşıt anti-emperyal temelde bir bağımsızlık algısıyla değil, aksine çağdaş dünyaya entegre olma hedefi ile bağımlı bir kapitalist gelişme süreci olarak gelişmiştir (Keyman, 2000: 171).

Levent Köker; cumhuriyet ile demokrasi arasındaki paradoksal durumu, “*devletin toplumun ortak yararını gözeten hukukla sınırlandırılması gereği ile devletin bu sınırlandırmayı aşma eğilimi gösteren mantığı arasındaki çatışma*” olarak nitelendirmektedir. Bu pencereden bakıldığında cumhuriyet ve demokrasi ilişkisi toplumsal farklılıkların neden olduğu kamusal talepler, soyut hukuk anlayışı ve ulus devlet pratiğinin milliyetçi yapısı ile uyumlu olduğu sürece karşılanabilir bir yapıdadır (Köker, 2008b, 274), aksi takdirde bu talepler çatışma ögesi olarak tali karşıtlıklar yaratacak köktenci ögeler olarak siyasallaşırlar.

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Deniz Baykal'ın “*Cumhuriyet demokrasiyi doğurdu; şimdi de demokrasi cumhuriyeti ortadan mı kaldıracak?*” sözü (Cemal, 03.09.2006) Levent Köker'in tespitini haklı çıkarır şekilde, devletçi geleneği temsil

---

² Ulusal kimlik, ibaresiyle anlatılmak istenen salt *milli* bir kimlik olgusundan ziyade bireylerin ve toplulukların kendilerini ne ile ifade edebilmelerine olanak tanımaktan ziyade Ortodoks bir olgu ile devletin kendi kimlik tanımlamasında bulunmasıdır. Kimlik tanımlamasının etnik, milli, sınıfsal, kültürel birçok yapıyı taşıması hasebiyle kurduğumuz eleştirel yapı cumhuriyetçi yapının ifade edilen demokratik çeşitliliği belli ölçütlere tabi tutmasıdır.

³ Ekonomik karşılığı kimlik projesinde etkin örnek olarak alınan Batılı ulusal-seküler yapıya haiz kapital sistem ile işlemektedir. Bu açıdan kimlik algısı aynı zamanda ithal ikameci anlayıştan liberalleşmeye geçiş ile de ciddi değişime maruz kalmaktadır.

eden CHP'nin demokrasi algılamasının, cumhuriyete yönelik tehdit algılamalarıyla yüklü olarak geliştiğini ve Atatürkçülük adı altında geliştirilen muğlâk kavramların demokrasi dışı amaçları için elverişli sınırlamaları meşrulaştırdığını göstermektedir (Köker, 2008b, 277).

Kemalizm'in modernist nosyonlar ile ürettiği bir diğer öge ise ulusal kimlik ögesidir. 1980 sonrası yaşanan süreçte önem kazanan bir konu olan kimlik konusu, Türkiye'de, "Türk" sözcüğüne yüklenen anlamlar üzerinden şekillenmektedir. Bir taraftan kurucu Kemalist algının Türk sözcüğünü kültürel olarak kullandığını ve ulusal kimliğe vatandaşlık üzerinden yaklaşan sivil bir anlayışa sahip olduğu gözlenirken diğer yandan ise Kemalist milliyetçiliğin etnik ve dinsel farklılıkları kendi içerisinde eriten milliyetçi bir söyleme sahip olduğunu ifade edebiliriz. Kemalist yapının geliştirdiği kimlik algılamasının siyasi temsili cumhuriyetçi yapı, kimlik algılamalarının küreselleşme süreci ile değişmesine bağlı olarak kimlik sorununun katılım sıkıntısı olarak demokrasi sorununa dönüşmesini sağlamış demokrasi-cumhuriyet çatışması üzerinden filizlenmiştir.

Fuat Keyman, kimlik konusunun yarattığı dilemma için Mitchel Dean'ın terminolojisini kullanarak, öncelikle kimlik paradigmasının okunuşunda yapılan önemli bir konuya değinerek "*geçmiş bugünden okumamak gerektiğinden bahsetmektedir.*" Kemalist çağdaşlaşma isteğinin karmaşık yapısını tanımadan bugünkü kimlik sorununun kurucu öğelerinin tanınamayacağını ifade eden Keyman, aksi tanımlamaların kimlikler arasında hiyerarşi ve ayrıcalıklı konumlar yaratacağını ve çok boyutlu etkenlerin tekleşerek köktenci bir yapı oluşturacağını ifade etmektedir. Öte yandan *hâkim kimlik yapısının belirli bir öze sahip olduğu* ifadesini siyasallaştırmanın karşıt kimlik taleplerinin de köktenci yapılar ile siyasallaşacağını altını çizmektedir. Tali karşıtlıklar yaratacağı gibi bir gerçeği gözler önüne seren böylesi bir hegemonik konumu anlayabilmek için öncelikle çok boyutlu bir değerlendirilmeye tabi tutarak olayı anlamak ise siyasal aklın demokratikleşmesinin önünü açmaktadır. Bu açıdan Kemalizm'i bir modernite projesi olarak kavramsallaştırmamız gerekir (Keyman, 2000:173).

Şerif Mardin'e göre, Kemalizm'i "kavramsallaştırma eylemi" olarak düşünmek onun normlar temelinde "*ulus devlet kurma projesi*" olduğunu gösterir (Mardin, 1994a: 65). Kemalizm'i Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus devlet olarak kavramsallaştırmasının teması

olarak ifade etmek ise Kemalizm'i özünde evrensel bir proje olarak belirler. Maddi ve kurumsal olarak modern bir ulus devletin ortada olmamasına rağmen bunu oluşturacak argümanlar ile toplumsal bir formasyonun oluşturulması ise Kemalizm'in toplumsal mühendislik projesi olduğunu gözler önüne serer. Bu çerçevede Batı düşüncesinin altında yatan rasyonalizmi benimseyen Kemalizm'in altında yatan çağdaşlaşma isteminin (Keyman, 2000: 175), "*kişiler otoritesinden yasaların üstünlüğüne geçiş, pozitif bilime geçiş, avam-havas ayrıcalıklarından halkçı bir topluluğa geçiş ve ümmetten ulus devlete geçiş*" şeklindeki dört kurucu öge ile resmedildiğini ifade etmektedir (Mardin, 1994b: 207).

Modern ulus devlet kurma projesi olarak Kemalizm, devleti liberal ya da sınıf devleti olarak nitelemekten ziyade toplumsal ilişkilere belli bir biçim veren ve bu biçimi tekrar tekrar üreten söylemsel pratikleri topluma empoze eden aktif bir özne konumundadır (Chatterjee, *The Nation and its Fragments*'dan aktaran Keyman, 2000c; 176). Metin Heper; Türkiye'deki devlet otoritesini şekillendiren Kemalizm'in fikirsel alt yapısında iki önemli temel taşının olduğunu altını çizmektedir ve bunları "*Osmanlı Devleti'nin kişi otoritesinin üzerine kurulmasının modern ulus devlet Avrupası ile rekabet edememesi ve toplumsal gelişmeyi sınırlayan İslami nitelik*" olarak belirler (Heper, *Atatürk'te Devlet Düşüncesi*'den aktaran Keyman, 2000c; 177). Bu açıdan Kemalizm modern ulus devletleşme yolunda akıl ile sermayenin Batı kültürüne ve dünyasına eklenmesi olarak bütünsel korporatist bir yapı kazanmıştır.

Kemalizm, kendisine özgü bir yapı içerisinde rutinleşmiş pratikler (normatif boyut), pratiklere kaynak teşkil ederek geleneksel bir otorite vazifesi görmesi (meşruiyet boyutu) ve kolektif kimlik boyutunda (kimlik boyutu) kabul edilmesi dolayısıyla çeşitli gelenek normlarından izler taşısa da "*ait olunan geleneğin içerisinde veri kabul edilen bir dizi varsayımlar üzerine kurulan bir davranış biçimi, bir projesi*" olarak dünyayı belli bir pencereden anlama anlayışına dayalı hegemonik bir gelenek arz etmektedir (Keyman, 2000:179).

Hegemonik bir gelenek arz eden Kemalizm'in demokrasi/devlet kavramsallaştırılması, rasyonalizm ile talepler arasına çekilen *toplumsal yarar* endeksli örgütlenmeye ve devlet-toplum ilişkilerinin bu bağlamda değerlendirilmesini amaçlar. Diğer bir deyişle Kemalizm, talepleri karşılamaya dayalı değil, talepleri oluşturmaya, millet yararını

kurumsallaştırmaya yönelik “devlet hâkim özneli toplumu yönlendirme siyaseti”dir. Toplumsal yararı ayrıcalıklı bir konuma getiren ve devlet endeksli bir siyaset mekanizması güden Kemalizm, söylemsel düzeyde aynılaştıran bir ulusal kimlik icra ederken ulus ve devletin özdeşleşmesinin birincil nesnesi toplumu, bireyselleştirmeden vazifeli yurttaşlar konumuna getirerek devlet yükümlülüğünde vatandaşlığın icra edilmesini sağlayan militan vatandaşlar yaratmış ve bu yolla tepeden aşağıya kimlik oluşturma yoluna gitmiştir (Bora, 1999: 71).

Kemalizm’in hegemonik boyutu kendini yeniden üretmesi dolayısıyla modernite projesi olmanın yanı sıra bugünün karşıtlıklarına da temel teşkil etmektedir. Siyasal alanın dar olması, daraldıkça toplumdan kopması ve sürekli köktenci projeleri benimsemesi günümüz siyaset anlayışında oldukça önemli bir mevki oluşturmaktadır. Çağlar Keyder, bu yöndeki değişimi ekonomik perspektiften tanımlayarak “*ulusal kalkınmacılığın terk edilmesiyle Türkiye, anti-modernist ideolojilerin tekeline geçerek dönüşüme maruz kalmıştır*” şeklinde tanımlamıştır (Keyder, 1996). Bu durum özellikle AKP iktidarına kadar modernist, Kemalist yapının seçkinlerince yönetilen siyasetin devletten bağımsız konuşmaya başlayan bir kültürün yani sivil toplumun canlanmasına sahne olmuştur. Diğer bir deyişle Kürt Sorunu ve İslami politizasyon vb. çerçevesinde gelişen dil farklılaşması, Kemalist cumhuriyetin hegemon demokrasi krizinin siyasal bağlamda içselleşmesinin önünü açmaktadır (Keyman, 2000: 185). Gramscian deyimle Kemalist hegemonyanın krize maruz kalması, günümüz sivil vesayet tartışmalarına zemin oluşturacak şekilde (Şenocaklı, 04.10.2010) krizi oluşturan söylemlerin de demokratik bir muhalefet geliştirmekten ziyade farklı terimler ile benzer bir kurumsal yapının inşa edilmesine yönelik olduğunu gözler önüne sermektedir.⁴

1950’lilerin Adnan Menderes yönetimlerinin, 1980 sonrası Turgut Özal döneminin, 28 Şubat Süreci’ndeki Refah Partisi oluşumunun ve 2002 sonrası AKP döneminin ortak özellikleri; “*Kemalist seçkinci seküler modernleştirici*” yapıya karşı *İslami kültür ile bezenmiş, Kemalizm’e karşı liberal bagaja sahip muhafazakâr modernleşmenin siyasi kültüre taşındığı fakat aynı Kemalist sisteme dayalı şekilde toplumsal yarar nosyonunu*

---

⁴ Bu ifade ile de anlayabiliyoruz ki, bölümün başında ifade ettiğimiz gibi Kemalizm’e dair olan cumhuriyetçi anlayışın anti-demokratik yapısı hemen hemen tüm partilerin mevcut yapılarının temelini teşkil etmektedir. Bu açıdan cumhuriyet demokrasi karşıtlığı içerisinde asıl itibarıyla iktidar çatışmasına ait bir damar mevcut bulunmaktadır.

belirleyen ve toplum adına siyaset yapan bir karşı hareket olmalarıdır. 1980'ler sonrası gelişen Kürt Siyasal hareketi de toplumsal taban özellikleri ve gelişim düzeyleri farklı olsa da aynı köktenci yapıya ve farklılık düzeyinde ancak farklı bir siyaset kurgusu dayatmayan köktenci bir siyaset anlayışı geliştirmektedir. İslami ve kısmen(!) Kürt Siyasası'nın toplulukçu söylemleri ve taşıyıcı özneleri, Türkiye'deki demokrasinin hali hazırda devlet içi bir nüfuz alanı olarak görüldüğünün, toplumsal taleplerin katılım dışı bırakıldığı ve "aynılık" üzerinden tali karşıtlıklar yarattığının göstergeleridir.

3.2.2. Cumhuriyet Demokrasi İkilemi

Türk siyasetindeki demokrasi modelinin günümüze kadar ki yapısı jakoben cumhuriyetçi bir yapı arz etmektedir. Cumhuriyet kavramı, toplumu en ince yapısına kadar oluşturan, inşacı, kurgulayıcı, toplumsal erdem, ulusal yarar ve ulusal birlik gibi kavramlar üreten bir yönetim biçimi olarak demokrasinin bugünkü değerlerinin aksine genel irade yapısına önem vererek bazı tartışılmazlar üzerinden otoriter bir mekanizma oluşturan bir sistemdir. Cumhuriyet yönetimlerinin bu geleneği, devrimler sonrası yaşanması gereken normalleşmenin gerçekleşmemesi ya da normalleşmeye karşı direnen bir kesimin varlığını sürdürmesi bağıntısını ortaya koyar. Bu açıdan cumhuriyet yönetimleri demokratikleşme süreçlerini geçirmedikleri sürece oligarşik bir yapı sürdürerek soyut kavramların idealize edilmesi üzerinden meşruiyetlerini sağlarlar. Bu Platonvari yapı toplumu ileriye götürmeyi hedefleyen jakoben tavır ile bileşik bir ideolojik yelpaze geliştirir.

Demokrasilerin varlık sebebi olan toplumsal farklılaşmaların aksine cumhuriyet yönetimleri bahsedilmiş bir hukuk sistemine dayalı olarak kanunlar yolu ile toplumsal birliktelik ve kolektivizasyon meydana getirir ve toplumsal düzeyde merkez çevre sıkışmaları ve korunması gereken iktidar mekanizmaları yaratırlar. Koruyucu, merkeziyetçi yapıları beraberinde getiren bir örnekçi siyaset anlayışı katılımın güdük kalmasını ve yönetici kadroların değişmesine rağmen siyaset anlayışın *de facto* olarak süreklilik arz etmesi gibi özellikler arz eden siyaset yapılarının oluşmasını sonucunu doğurur. *De facto* yapının devamlılığı siyaseti toplumsal rızaya dayalı sözleşmeden ziyade iktidar savaşlarına yol açan devrimci bir yapıya sürüklediği ölçüde rejim krizleri meydana getirebilme potansiyeline sahiptir (Çaha, 2005: 351-363). Türkiye'deki

cumhuriyet demokrasi çelişkisi de tıpkı ifade edilen cumhuriyet anlayışına uygun bir yapı arz etmekte ve CHP geleneğinde ve bugününde vücut bulmaktadır.

Aytekin Yılmaz, CHP'nin meşruiyet kaynağı Kemalist cumhuriyetçi yapının tarihsel karşılığının bugünkü somut yapıdan farklı olduğunu ifade ederek; Atatürk'ün jakoben tavrını “*Türkiye toplumunun jakoben yöntemlerle yönetilme ihtiyacından kurtarmak*” olarak nitelemektedir (Yılmaz, 2005a: 309). Ömer Çaha ise, CHP'nin temsilciliğini yaptığı Kemalist meşruiyet kaynağını; “*devletin elitist kadrolarının devamlılıklarını sağlayabilmeleri için gerekli ideolojik meşruiyete sahip olmaları ve bu yolla siyasal alana dâhil olabilmeleri ve ellerindeki rantı kimseye kaptırmak istememeleri*” olarak ifade etmektedir (Çaha, 2005: 369).

Sınıfsal açıdan ise ulusalcı/neo-Kemalist kesimlerin ekonomik anlamda hiçbir sınıfa dayanmamaları, taban taleplerini karşılamaktan ziyade belli hassasiyetler üzerinden siyasal alana dâhil olmaları ve üretkenliği ülke sınırları içerisine hapsederek, sermaye ve üretim araçlarını belli bir kesimin hizmetine vermesi fakat emek sermaye çelişkisinin ulusal-evrensel çelişkisini yaratması sürecinde milliyetçi/ulusalcı bir havaya bürünmesi, elitist kadroların devamlılığını sağlamaktadır. Bu açıdan cumhuriyetçi yapılanmanın demokratikleşmediği sürece devlet tekeline toplum aleyhine sürdüreceği hem sınıfsal hem de siyasal olarak açık şekilde gözükmektedir.

Bu açıdan bakıldığında demokrasi taleplerinin belli değerler üzerinden reddinin meşruiyet kaynağı olarak görülmesinin temelinde “*bir rejimin meşruiyetinin “sadece” onun bir zamanlar bir şekilde kurulmuş olmasında arama çabası*” olarak nitelemek mümkündür (Yayla, 2005:341-348). Cumhuriyet ideolojisine dayalı olarak demokratik yönelimlerin otoriter yapılara takılması ya da radikalizme karşı gelmek adına siyasi arenaya giriş vizesinin zorlaştırılması asıl itibariyle evrensel değerleri dışlayarak otoriterleşmenin önünü açmaktadır. Bu ölçüye göre, demokratik yönetim adı altındaki cumhuriyetin ya da asıl manasıyla resmi ideolojinin sürekliliği bir yandan radikalleşmeyi arttırırken bir yandan da toplumsal kesimlerin sivil katılımının içselleşmesini engellemektedir (Yayla, 2005: 348).

Sivilleşmenin ve katılımın etkisizleştirilmesi ise kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde toplumsal mutabakatı tartışılır nitelikler üzerinden tanımlama yolunu açarak belli

yargıların genişlemesine, ilkeleri geniş bir biçimde yorumlanmasına ve hatta belli kesimlerin siyasi ve toplumsal süreçten dışlanmasına yol açacak şekilde gayri-resmi teamüllerin oluşmasına neden olmaktadır. Gayri resmi teamüllerin güçlenmesi sonucu meydana gelen iktidar savaşları ise iktidar savaşının sivil alanlar dışına çıkmasına neden olabilir. Kaldı ki; sivil yapılardan bağımsız şekilde gelişen ve sürdürülen devlet ideolojisinin mevcudiyetini cumhuriyet demokrasi çelişkisine dayandıran mevzular, Türkiye'nin 2002-2009 sürecinde de 27 Nisan bildirisi, kapatılma davası ve 367 Krizi gibi muhtelif konular ile karşımıza çıkmaktaydı.

Türk siyasetindeki geleneksel devletçi cumhuriyetçi yapının temsilciliğini yapan CHP, küresel düzlemin getirdiği liberal demokrasinin *göreceli* temsilini üstlenen AKP'yi iktidara geldiği günden bu yana AKP'nin köklerini dayandırdığı Milli Görüş çizgisine atıf yaparak iktidarı laiklik karşıtı eylemlerin odağı olarak eleştirmekte ve rejim tehlikesine dikkat çekmekteydi. Başbakan R. Tayyip Erdoğan'ın AİHM'in Türban Kararı sonrası ifade ettiği “ulemaya sormak gerekir” sözleri, Danıştay Saldırısı, alt kimlik-üst kimlik tartışmaları ve Şemdinli Olayları gibi konular da bu kamplaşmayı arttırarak siyaseti, rejime endekslemekte ve militarist bir söylem biçimi geliştirmekteydi. CHP ve AKP kutuplaşmasının bu dönemdeki yansımaları toplumun kamplaşmasına ve Cumhuriyet Mitingleri⁵ gibi sivil reaksiyonlar ile taraflaşmasına neden olmaktadır. Cumhuriyet, demokrasi bağintısındaki kitlesel reaksiyonun örneği olarak Cumhuriyet Mitingleri geniş kapsamlı ve önemli bir sivil toplum gösterisi olmakla beraber; oluşturulmuş söylemlerin ve kamplaşmaların üzerinden sürdürülmesi dolayısıyla da kutuplaşmayı, dışlamayı ve ötekileştirmeyi canlandırarak hassasiyetleri göz ardı eden, yeni politizasyon ve cumhuriyet oluşumlarını karlı karşıya getiren bir tavır içinde gerçekleşmekteydi. Bu açıdan da cumhuriyetin modernist kurumları ve zihniyeti ile demokrasi mecburiyetinde olanlar ve talepleri cumhuriyet söylemini aşan kesimler arasında kutuplaşma yaratarak siyasetin iki başlılığa sıkışmasının önünü açarak

---

⁵ Çalışmada Cumhuriyet Mitingleri'ne, Şemdinli Olayları'na, günlük siyasi tartışmalara ve Ergenekon Davası'na özel olarak değinilmeyecektir. Bunun sebebi bu meselelerin hala muallâkta olması ve kamplaşmayı körükleyen zihniyetlerin delili olarak gösterilmeleridir. Kaldı ki bu konular küreselleşme etkisi çerçevesinde değinilmeye yararır konular değil, ülkenin iç siyasi yapısı ile ilgili vuku bulmuş olaylardır. Çalışmada vurgu yapılan alan ise demokrasi zihniyetinin alt yapısı ve bu zihniyetin kurumları ne şekilde siyaset içerisine sokarak politikayı toplum bünyesinden çıkarması ve devletleştirmesidir. Bundan ötürü 367 Krizi, 27 Nisan Muhtırası ve AKP Kapatma Davası üzerinden CHP'nin demokrasi tahayyülü ifade edilmeye çalışılacaktır.

tarihsel sürekliliğe haiz cumhuriyet demokrasi çelişkisinin sivil toplumu ön plana alan küresel çağdaki yansıması olara karşımıza çıkmaktaydı.

Demokrasi-cumhuriyet çelişkisinin çift taraflı siyasallaştırılmasına dayalı olarak gelişen Cumhurbaşkanlığı Seçimi-367 Krizi ve Cumhuriyet Mitingleri ile kitleselleşen anlayışın temelinde AKP'nin geleneksel cumhuriyet kalıplarından farklı olarak demokratik düzlemde söz söyleme haklarının geliştirmesi yönündeki tavrı ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin farklı söylemlerin demokratik mecrada dahi gelişmesini Türkiye/Atatürk devrimleri ile geliştirilmiş modernist tahayyülün gayet tabi olarak revize olması ve demokratikleşmesi gereken ilkelerin dönüşmesini "cumhuriyet ve Atatürk ilkelerinden sapma" olarak nitelmesi damga vurmaktaydı (Milliyet Gazetesi, 27 Nisan 2007). Bu durumun altında yatan en önemli sebep ise toplumsal diyalojik, katılımcı ve çoğulcu demokratik arzulara karşın CHP'nin de AKP'nin de kutuplaştırıcı söylemler ile demokrasinin engelsiz tabanlaşmasına karşı yasal haklarını harekete geçirmemeleridir.

Mevcut durum; Deniz Baykal'ın "*Türkiye'de belki ilk kez uzun bir süreden beri devletin anayasal kurumları, ülkenin geleceği ile ilgili kaygılarını, şikâyetlerini açıkça ifade etmek gereğini hissetmiş, yüksek sesle kaygılarını paylaşmıştır*" (Milliyet Gazetesi, 30 Nisan 2007) şeklindeki sözleriyle devletin kurumsal yapılarının da siyaset içerisinde çekilmesine ve oligarşik cumhuriyetçi bir anlayışın su yüzüne çıkmasına imkân tanımıştır.

Kısacası cumhuriyet ve demokrasi arasındaki uyumsuz bağı günümüzdeki yansımaları katılımcı, diyalojik demokrasinin geliştirilmesinin değil, cumhuriyet yapısının haiz olduğu egemen ideolojik kalıpların mevcut kurumlardan biri yargının siyasallaştırılması ve cumhuriyetçi yapının siyasi temsilcisi CHP'nin kutuplaştırıcı söylemleri ile oligarşik bir yapı kazanmıştır. Bu durum cumhuriyet kalıplarının korunması adına demokrasinin genişletilmesinden ziyade dar ve tartışılmaz kalıpların hâkim yapı üzerindeki tekelin devamını ve cumhuriyetin sivilleşmemesi/demokratikleşmemesini sağlamıştır.

3.2.3. Yapısal Süreklilikte Etkin Kurum TSK ve CHP⁶

Türkiye’de devlet asli öznedir. Ancak devlete bağımlı değişkenler devletin varoluşsal önceliği ile çelişebilir. Devlet, milleti devlet etrafında bütünleştirmek maksadına haizdir. Bu ölçüde devlet, varoluş nedenini “kendine ait” olarak belirledikçe, devletin kendini evrensel *demokratik* ölçütlere göre sınırlandırmaktan kaçınması da kaçınılmaz olmaktadır. “Milli” hedefler de devletin çıkarı ile ilgili bir konuma endekslendiği ölçüde devlet toplum arasındaki farklılaşma devleti zaafa uğratan bir yapı geliştirebilir. Milli güvenlik, milli menfaat, milli strateji, milli güç gibi kavramlarda bu ölçüde toplumu mobilize etmeye ve rejim odaklı bir kutuplaşma yaratmaya odaklanabilir. Milli ölçüler üzerinden katılıma kapalı disiplinler anlamlandırmaların yaratılması da beraberinde “*topyekün hareketleri*” getirerek fonksiyonel birleştirmeler gerçekleştirir ve milli kavramının dışında kalan kesimler ile milli kavramının içindeki değerlendirmelere haiz kesimler arasında kamplaşma yaratmaya muktedir olur. Bu durum “toplam verimlilik” ölçüsünde değerlendirilerek politikaya yansıdığı anda ise istismar edici bir yapı ortaya çıkarma tehlikesini gündeme taşır (Kıvanç, 2008: 16-64).

Bu durum kutuplaşma çerçevesindeki kesimlerin herhangi birisini haklı çıkarma çalışmasından ziyade karşılıklı zarar verme ölçüsüne yaraşır ki bu da sonucunda siyaseti tikanma noktasına taşır ve popülizmin artmasına neden olarak toplumsal talepleri dışlayıcı bir hal alır. Bu yapı Türkiye’de cumhuriyetçi anlayışın güdümünde devletçi bir zihniyet geliştirerek demokratikleşmenin ancak belli sınırlar içerisinde olabileceğini ifade eden militan demokrasi anlayışını geliştirerek demokrasi tekelinin halktan ziyade devlet kurumlarının izin verdiği ölçütlere dayalı olarak gelişebileceğini sivilleşeceğini gösteren bir yapı ortaya çıkarmaktadır. Cumhuriyetçi yapıların, evrensel değerlerin kabulü yolu ile kendi kendini koruması anlayışından ziyade militan bir yapı ortaya koyarak koruma işini halk dışı yapılara devretmesi Türkiye’de olduğu gibi bir takım farklı yapıların da devreye girmesinin önünü açmaktadır. Bu yapıların toplumsal meşruiyeti de yine Türkiye’de olduğu gibi çeşitli *meşru* kaynaklardan beslenir. Türkiye’de bu yapıların başında hiç kuşku yok ki *rejim bekçisi* olarak görülen askeri bürokrasi gelmektedir.

---

⁶ TSK’nın Türk siyasetindeki yerine özellikle değinilmesinin sebebi 27 Nisan Bildirisi ile CHP’nin askeri bürokrasiye olan anti-demokratik yaklaşımını gözler önüne sermesi ve CHP ile TSK’nın aynı cumhuriyetçi kökenden gelerek benzer demokrasi anlayışlarına sahip olmalarıdır.

Türkiye’deki gelenekselleşmiş askeri etki, olağan dönemlerde dahi siyasal varlığını sürdürebilen pretoryenist bir niteliktedir. Askeri bürokrasi, rejimin bekçisi olarak resmedilmesi ve Türkiye’nin geniş kesimlerinde var olan patriyarkal kültürün de etkisiyle siyasal alan üzerinde kurumsal gücünü kullanabilmektedir (Erdoğan, 2005: 739-746).

Türkiye’deki askeri ya da sivil otoriter yapının pretoryen boyutu çoğu zaman gündeme gelen “devlet sahipliği” anlayışı ile paralellik gösterir.⁷ Dışlama ve belli bir kesimi temsil etme üzerinden var olan sahiplik anlayışı üzerinden oluşturulan bürokratism, kendi kendini geçmişin ve bugünün sürekliliklerine dayalı olarak meşrulaştıran teknokratik bir siyaset ve sorun çözme biçimi olarak varlık gösterir. Türkiye’de sürekli olarak birinci planda olmayan fakat ona dayalı farkındalık ile siyaset yapılarak etkisini sürekli olarak sürdüren pretoryen yapı, devleti kutsallaştıran ve toplum dışındaki bir sınıfa dayanarak kendini var eden bir yapı arz etmektedir. Pretoryen nüfuz, siyasal iktidar odakları ile devletin menfaatleri ve hedeflerinin tanınması konusundaki görüş ayrılıklarının kamuoyuna yansıtılması ile olgunlaşır. Bu süreçte kendisini modernist dönemin kurumları ve tahayyülleri ile tanımlayan toplumsal kesimler ve hassasiyetleri ise pretoryenist otoriterliğe toplumsal meşruiyetini kazandırır ve kurtarıcı kuvvet sıfatı ile iç, dış düşman tanımlamaları üzerinden kendi kendisine işlerlik kazandırır. Pretoryen güç, güvenilir toplumsal kurum tanımlaması ve pretoryen çevrenin desteği ile gücü toplumla eklemler. Pretoryen otoriter eklemlenme kültürel hezeyan ve rejim korkusu üzerinden pop milliyetçilik olgusunu güçlendirir ve toplumsal mobilizasyonu sağlar. Türk siyasetinde de Silahlı Kuvvetlerin “*Sabırımız taşarsa halka gideriz*” (Altaylı, Bardakçı: 12.02.2010) gibi söylemleri TSK’nın sivil toplum örgütü gibi davrandığının ve toplum içinde de belli bir sosyal sınıfı ve tabanı olduğunun açık göstergesidir. Kitle toplumu dinamikleri kazanan toplum karşısında “ulusalcılık” adı altında geliştirilen neo-milliyetçilik ve otoriterizm; kitleleri devlet kutsaliyeti çerçevesinde yurttaşlar topluluğu halinde kolektifleştirerek kutuplaştırmalar yaratmakta ve siyaseti talepler alanı olmaktan

---

⁷1996 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in ifadesine göre; “*Bakanlar Kurulu siyasi bir müessesedir, ama Milli Güvenlik Kurulu devlettir.*” Bu anlayış ve söylem devlet ve hükümet farklılığını ortaya koyarak devlet kavramının seçilmişlerden ibaret olmayan farklı bir yapılanma ve sahiplik üzerinden işlediğini gösterir. **Hürriyet Gazetesi**, 28.12.1996’dan aktaran Ümit Kıvanç, **Sahibinden Devletin Kavram ve Kapsamı**, Ahmet İnel, Ümit Kıvanç, Ergenekon’a Gelmeden... Türkiye’de Devlet Zihniyeti, Birikim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 13.

çıkarmakta ve var olma savaşı haline getirterek demokratik yapılanmalarının önüne geçmektedir (İnsel, 2008: 97-108).

Bu tarz patriyarkal yapılar Soğuk Savaş sonrası gelişen demokrasi etkileşiminde askeri bürokrasilerin giderek güç kaybetmeleri ile klasik modernizm yapılarının yerini demokratik yapılara terk etmesi ile sonuçlanırken, günümüz Türkiyesinde yaşanan durum cumhuriyetçi yapının demokrasiye karşı oldukça güçlü bir zemin teşkil etmesinden dolayı akışkan olmayan bir süreç göstermektedir. 2002-2009 döneminde siyasi arenada Cumhuriyet Halk Partisi'nin temsil ettiği cumhuriyetçi yapının askeri bürokrasinin pretoryen varlığına karşı takındığı tavrı gösteren en önemli olay ise 27 Nisan e-bildirisi olarak bilinen süreç sonrası ortaya koyulan demokrasi karşıtı tutum olmuştur.

27 Nisan e-bildirisinin ertesinde Deniz Baykal, verdiği bir mülakatta anayasal kurumların *“cumhuriyetin temel ilkeleri ile bağdaşmayan eylemlerde bulunan AKP'nin icraatlarından huzursuz olduğunu”* ifade ederken kastettiği kurum olarak sadece Anayasa Mahkemesi'ni değil, 27 Nisan gecesi internet üzerinden yayınladığı açıklama ile muhtıra veren Türk Silahlı Kuvvetleri'ne kastetmekteydi. Baykal, muhtıra veren askerin bu tutumuna karşı *“Ben Türkiye'de hiçbir siyasi çevrenin ya da devlet kurumlarıyla ilgili hiçbir odak noktasının darbe hazırlığında olduğu kanısında değilim”* şeklinde konuşarak askerin tutumunu müdahale nüansında olmadığını ifade etmekteydi. Oysa CHP Genel Başkan Yardımcısı Mustafa Özyürek, muhtıradan bir gün sonra verdiği bir demeçte *“Genelkurmay Başkanı'nun 12 Nisan'da yaptığı uyarının muhatapları tarafından yeteri kadar algılanmadı. Meclis Başkanı'nun 'Dindar bir cumhurbaşkanı olacak, güneşli günler doğacak' sözlerinin Milli Görüş çizgisinden gelen bir kişinin, 7 yıl cumhurbaşkanlığı yapacak olmasının TSK'yı çok rahatsız ettiğini ortaya koyuyorlar. Bu açıklamanın siyasete yansımaları olur. Bu bir muhtıradır. Uyarılarını yapıyorlar. 'Bu uyarıların gereğini yapmazsanız, arkasını getiririz diyorlar”* şeklindeki açıklamaları (Milliyet Gazetesi, 28 Nisan 2007) CHP içerisinde de 27 Nisan Bildirisi'nin ne şekilde algılanacağı ile ilgili farklı yaklaşımların olduğunu göstermekte ve CHP'nin konu ile ilgili net tutumunun; sosyal demokrat bir parti olarak demokrasi hissiyatı ve hassasiyeti çerçevesinde değil, aksine askeri müdahaleyi meşrulaştırıcı söylemlerde bulunulabildiğinin göstergesiydi.

CHP bünyesinde askerin siyasi açıklamalarda bulunmasına yönelik olan söylem karmaşıklığının bir örneği de 27 Nisan Muhtırası'ndan iki yıl sonra dönemin Genelkurmay Başkanı Org. İlker Başbuğ'un Mardin gezisinde sivil toplumvari açıklamalarına karşı CHP'li Mesut Değer, Hakkı Süha Okay ve Mustafa Özyürek'in “*askerin siyasete karışmaması gerekiyor*” şeklindeki açıklamalarına CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'ın “*CHP'de kimse genel başkanın bilgisi olmadan açıklamalarda bulunamaz*” şeklindeki açıklamasıyla gün yüzüne çıkmaktaydı (www.ensonhaber.com, 25 Eylül 2009).

CHP'nin Türkiye'deki askeri güce karşı tutumunu ortaya koyan bir diğer olay ise CHP kurmaylarından Onur Öymen'in Avrupa Parlamentosu'nda “TBMM'de askerlerin tavsiyesi ile bir yasa dahi kabul edilmedi” söylemi sonucu askerin siyasi gücünün, yasama etkinliği üzerinden değerlendirilmesiydi (Milliyet Gazetesi, 24.02.2010).

Bu örneklerden yola çıkarak CHP'nin demokrasi zihniyetinde askeri bürokrasiyi konumlandığı yeri, askerin “diktaya” karşı duran bir kurum olarak vazifelendirilmesi şeklinde niteleyebiliriz. CHP, TSK'yı katı Kemalist ilkelerin bekçisi olarak görmekte ve askeri tutumları bu pencereden incelemektedir. Bu durumun bir örneği de “Kozmik Oda” aramaları sırasında *sosyal demokrat bir parti olan* CHP'nin Genel Başkanı Deniz Baykal'ın sivil diktaya(!) karşı askeri makamları istifaya davet ederek harekete geçirmeye çalışmasıdır (Sazak,15.01.2010).

3.2.4. Anayasal Yapıda Süreklilik ve CHP

Demokrasinin girdiği meşruiyet sorunu, bireyin kendi varlığıyla ön plana çıkarması ile meşru devlet varlığı ve hâkimiyeti arasındaki uyumsuzluk arasındaki salınımda kendini bulmaktadır. Habermas'a göre siyasal düzen doğru ve adil olarak tanındığı ölçüde meşruluk kazanırken Gramsci'ye göre ise meşruiyet, devletin şiddet kullanma tekeli elinde bulundurmasına atıf yapan *tahakküm* ilkesi ve entelektüel ve moral önderliği çerçevesinde oluşan sivil toplum arasındaki ikili yapının birlikteliği ile açıklanır (Aslan, 2005: 28-29). Bu açıdan meşruiyet, itaati haklılaştırmak üzerine kurulu iken günümüzde bu yapı toplumun siyasal karar alma sürecine katılmaları, eşit katılım hakkının tüm maddi ve manevi sınırlamalardan arınmasını ve katılanların birbirini eşdeğer özneler olarak görmelerine dayalı bir yapı geliştirmektedir (Köker, 2008c: 358).

Meşruiyetin yasal zemin ile paralel bir duruma gelebilmesi için, anayasa prensiplerinin pozitif hukuk kurallarınca oluulanabilmesi gerekmektedir. Bu açıdan insan hakları ve halk egemenliğinin konsensüse dayalı birlikteliği normatif bir öncelik taşımaktadır. Bu açıdan anayasal hükümlerin ve mahkeme kararlarının hak eksenli bir yaklaşımı benimsemeleri meşruiyetin temellendirilebilmesinde ciddi önem teşkil etmektedir (Aslan, 2005: 33-34). Meşruiyetin yasal bir zemine oturması ve halk egemenliğinin konsensüse dayalı bir şekilde gelişmesi için öncelikli olarak yapılması gerekenin otoriter yapıyı teşvik eden ve kurumlara yönelik hegemonyayı güçlü kılan 1982 Anayasası'nın toplumun her kesiminin aktif olarak katılabileceği ve temsil edilebileceği bir şekilde değiştirilmesi gerekmektedir.

Anayasal yapının içerik olarak sivil ve demokratik olarak tanımlanabilmesi, devlet iktidarını sınırlayan etkin kurallara ve mekanizmalara yer vermesi, bireyin hak ve özgürlüklerini geniş bir biçimde tanımlamak suretiyle bu hak ve özgürlükleri devlet otoritesi karşısında koruyacak ve hukukun üstünlüğünü içselleştirecek bir şekilde temel güvenceleri var etmesi gerekmektedir. Ne var ki Türkiye Cumhuriyeti'nin hali hazırda yönetimini sağlayan 1982 Anayasası, anayasa yargısı bakımından hukukilik denetiminden ziyade yerindelik ilkesini kullanarak demokratik esasların aşındığı bir süreci meydana getirmiştir (Yazıcı, 2009: 15-36).

1982 Anayasası'nın temel felsefesini oluşturan, devletin üstün otoritesini koruma arzusunun yargı faaliyetlerine yansımasının sonucu olarak devletin demokrasi ve güvenlik anlayışlarını karşı karşıya getirerek bireysel ve kolektif hak ve özgürlük anlayışlarını devlet lehine kısıtladığını görebiliriz. "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, kamu düzeni, milli egemenlik, genel ahlak gibi tanımlamalar, devlet otoritesinin yargı yoluyla demokratik esaslara karşı kümülatif bir kısıtlama meydana getirmesinin önünü açmaktadır. Bu durum anayasanın hukuk devleti güvencesinin zayıflamasına yönelik eylem ve kararlara *şekilsel* meşruiyet kazandırmaktadır (Ümit, Sancar, 2007).

İktidar mekanizmalarının genel yapıya egemen olabilecek bir genişlikte olması hem siyasal kültürün iktidar odaklı olmasını, hem de demokratik yapının içselleştirilememesini sağlamıştır. Bu açıdan dünyadaki sosyal demokrat anlayış,

işleyiş düzeninin, yargı yapısının dışında da kamuoyu odaklı denetlenebilmesinin önünü açan yeni mekanizmaların gerekliliği konusunda fikirler geliştirmektedir.

Cumhuriyet Halk Partisi de, bu yöndeki taleplere ve düşüncelere önem vererek kamu denetçiliği mekanizmasını programına taşımıştır. Kamu Denetçiliği yani Ombudsman, üyeleri parlamento tarafından seçilen, vatandaşların şikâyetleri üzerinde kamu makamlarının faaliyetlerinin hukuka ve hakkaniyete uygunluğunu denetleyen ve yaptığı incelemeyi rapor haline getirerek kamuoyu oluşturup karar organizmalarının harekete geçmesini sağlamaktadır. Ne var ki Kamu Denetçiliği mekanizması, tek başına kamu makamlarının evrensel hukuk karineleri içerisinde yürümesini sağlayamaz. Bunun için idari yargının daha etkin ve demokratik işlemlerini sağlayacak reformların ve demokratik bir anayasa değişikliğinin yapılması elzemdir. Çünkü hükümet ve parlamento çoğunluğunca seçilecek üyelerin idari makamları ne derece tarafsız ve bağımsız denetleyeceği konusunda şüpheler bulunmaktadır (Yazıcı, 2009:138-144).

CHP ise konu ile ilgili olarak “*idare ile yurttaş arasında bir bölüm basit uyuşmazlıkların, idari yargı alanına girmeyen konularda hızlı ve adil bir biçimde çözüme amacıyla Kamu Denetçiliği mekanizmasını önermektedir.*”(CHP Programı, 40) CHP’nin kamu denetçiliği ile ilgili olarak *basit uyuşmazlıklar ve idari yargı konularına girmeyen konular* gibi ibareleri kamu denetçiliğini basit bir çalıştay havasına sokarak ombudsman mekanizmasını pasifize etmekte ve iktidar lehine olan yapının devamlılığına yönelik bir tavır almaktadır.

Oysa ki, Hakan Yılmaz, örnek olarak Türkiye’nin uzun süredir sıkıntılı konusu olan laiklik-din ekseninin toplumsal mutabakata ve katılıma dayalı bir şekilde çözümlenebilmesi için “laiklik Ombudsmanı”nın kurulmasını önermekte ve buna dayalı olarak konunun siyasal sıkıştırmalara maruz kalmadan, tarafların algılarını genişleterek çözümlenmesini önermektedir (Yılmaz, No:9: 23-26). Hakan Yılmaz’ın önerisi laiklik üzerinden daha da genişletilir, Türkiye’nin laiklik, etnik, ayrımcılık ve anayasa gibi tüm kronik konularına örnek teşkil edecek şekilde örgütlendirilirse kamu denetçiliği, hukuk devleti mekanizmalarının güçlendirilmesi aracı olarak değil, toplumun farklı kesimleri arasında süregelen çatışma kültürünün ortadan kaldırılmasının ve yaşam kültürünün oluşmasına sebep olarak agonistik ve iletişimsel radikal demokrasi kuramlarına bağlı bir enerjinin Türkiye’ye yaraşmasına sebep olabilir. Türkiye, böylece hem siyasal çatışma ve

sıkışmalara bağılı olmaksızın toplumun her kesiminin dâhil olduğu ve kutuplaşmanın çözüldüğü bir sürece girerek demokratikleşebilir (Yazıcı, 2009:151). Fakat Cumhuriyet Halk Partisi'nin kamu denetçiliği anlayışı, parti programında tek bir paragraf ile geçiştirilmiş ve idari yargı konularının dışında tutularak gerekli oluşuma paralellik arz edecek bir yapıdan uzaklaşmıştır.

1982 Anayasası ile ilgili genel bir değerlendirme yapmak gerekirse de eğer; 1982 Anayasası yapılan tüm değışikliklere rağmen 12 Eylül rejiminin otoriter, devletçi⁸ yapısını devam ettirmektedir. Bu açıdan 1982 Anayasası'nın devamı ile evrensel, demokratik, çoğulcu bir yapıya kavuşabilmek mümkün görünmemektedir. Oysaki Türkiye, bugüne kadar getirdiği sorunların acil bir çözüme kavuşturulması gerekliliğinden ötürü bireysel hak ve özgürlükleri ön plana alan ve iktidar alanını kısıtlayarak siyaseti kutuplaştıran yapıyı ortadan kaldıracak, tüm siyasal, kültürel, ekonomik vb. hak taleplerinin ifade edilebileceği yeni bir anayasa ihtiyacına elitsel bir düzeyden ziyade tabandan maruz kalmaktadır. Bu açıdan da tüm kesimlerin içine sindirebileceği demokratik bir usul ile demokratik bir anayasa katılımının ve kurulmasının gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin sola yönelik açılması ise ancak bu talepleri dile getirdiği, kendi yapısını tabana göre oluşturarak, çoğulcu talepleri içselleştirdiği sürece mümkün olacaktır. Çoğulcu taleplerin genişlemesi, içselleşmesi Cumhuriyet Halk Partisi'nin de rol oynaması gereken demokratikleşmeden geçmektedir.

Ne var ki; CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, Milliyet Gazetesi'nden Devrim Sevimay'a verdiği röportajda anayasa değışikliğine karşı çıkma nedenlerini “anayasa değışikliği ile istenenin 1982 Anayasası'nı değıştirmek olmadığını, Türkiye'nin anayasa sistematığının değıştirilmek olduğunu” şeklinde açıklamaktadır. Yargı sisteminin parlamentodan seçilecek üyeler ile belirlenmesini sağlayacak anayasa değışikliklerini çoğulcu yapıyı bozarak çoğunlukçu bir yapı ortaya çıkacağı şeklinde tespit yapan Deniz Baykal, bu yönde geliştirilecek anayasa paketlerine destek vermeyeceklerinin altını çizmektedir (Sevimay, 25.01.2010).

---

⁸ 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'de Anayasa Mahkemesi Başkanlığı sırasında 12 Eylül Anayasası'nın devletçi yapısına vurgu yaparak iktidar mekanizmasının genişliğinden şikâyet etmiş ve hukuk devletini yaşama geçirecek bir anayasanın yapılması gerektiğini vurgu yapmıştır. Bkz: <http://www.anayasa.gov.tr/general/icerikler.asp?contID=267&menuID=64>

2002-2009 sürecinde yargıyı etkin bir konuma getiren ve demokrasinin Türkiye'deki meşruiyetini tartışmaya açan bir diğer *yargısal* önemli konu da hiç kuşkusuz iktidar partisi AKP'ye açılan kapatma davası ve CHP'nin bu konudaki demokratik olamayan duruşudur. Bu dava AKP'nin sürekli tartışılan laiklik karşıtı tutumunun tanımlanması ve yargılanmasına yol açarken CHP'nin de demokrasiye bağlılığı konusunda sınav vermesini sağlamıştır. Deniz Baykal, AKP'nin kapatma davası ile ilgili olarak “*Siyasi partilerin kapatılması üzüntü vericidir, demokrasilerde sorundur. Kapatmaya konu olan davanın temelinde ve demokrasiye geçiş ile çokça tartışılır hale gelen konuların temelinde laiklik olduğunu söyleyen Baykal, AKP zihniyetinin laiklik konusundaki hassasiyetlere dikkat etmeyerek bu duruma sebebiyet verdiğini, laikliğin zedelenmesinin düşünülemeyeceğini, laikliğin zedelenmesinin zaten demokrasiyi zedeleyeceği için her iki şekilde de demokrasinin sıkıntıda olduğunu altını çizmekteydi.*” (Bila, 18.03.2008) CHP, davanın içeriği ve dili ile ilgili bir yorum getirmez ve yanlışlıklara dikkat çekmezken AKP'nin davayı hak edecek eylemlerde bulunduğunu ifade ederek, biz onları uyarıştık demekle kalmıştı (Vatan Gazetesi, 15.03.2008).

AKP'ye açılan kapatma davasında CHP, kısır bir politika izlemiş, Avrupa'da da oluyor diyerek meşruiyet getirme çabalarına girmiş ve gerginliği azaltmak adına yargının bu adımını bir çıkış yolu olarak görmüştür. Buna karşın %47'lik bir kesimin temsil organının kapatılmasının ne gibi bir kriz yaratabileceğini, kutuplaşmayı körükleyeceğini göz ardı etmiştir. Sorunu bir sistem sorunu olarak görmekten ziyade hukuki dayanakların genişletilerek her alana müdahil olma şansını meşru olarak nitelemiştir. CHP'nin konu ile ilgili olarak bakışını “cumhuriyet değerlerini ve kazanımlarını sonsuza kadar tartışmaya kapatmak”tır. Demokrasinin olmazsa olmaz koşulu “asgari müştereklerde buluşma” ilkesi unutulmuş (Mert, 18.03.2008), partiler birbirlerinin açıkları üzerinden rant elde etme yoluna giderek demokrasiye oldukça zarar vermişlerdir.

Deniz Baykal'ın cumhuriyet değerleri üzerinden siyaset yapması AKP Kapatma Davası açıldığı sırada verdiği temkinli demeçlere karşın verilmeyen kapatma kararı sonrasında farklı bir güzergah izlemekteydi. Baykal, Anayasa Mahkemesi kararı sonrası “*Bu bir krizdir, çok ciddi bir krizdir. Anayasa Mahkemesi krizi çözmemiştir, ortaya atmıştır Anayasa Mahkemesi'nin aldığı karar gösteriyor ki, Anayasa Mahkemesi'nin 11 üyesinin*

10'unun kararıyla AKP'nin laiklik karşıtı eylemlerin odak noktası olduğu tespit edilmiştir” (Radikal Gazetesi,31.07.2008) şeklindeki sözler ile tavrını belli etmiş ve kimi kesimlerce de Baykal'ın CHP'ye çizdiği vesayetçi profilin devamı olarak nitelendirilmiştir (Sazak, 01.08.2008).

3.2.5. Küreselleşme Sürecinde Sosyal Demokrasi ve CHP

Küreselleşme sürecini yaşayan dünyada, sosyal demokrasinin niteliği 20. yüzyıl değerlerine nazaran oldukça değişik bir yapı arz ederek solun temsil ettiği sosyal devlet yapılanmalarını, liberal yapıların da benimsediği ve sosyal demokrasiyi işlevsizleştirdiği bir süreci yaşatmaktaydı. Ne var ki; küreselleşme denen sürecin hızla merkez, çevre, yarı çevre ayırımını körüklemesi ve emek sermaye bağlamını işlevsizleştirmesi sonucu dünya çapında adaletsizliklerde, yoksulluklarda ve çatışmalarda artış görüldü. Bu durum solun/sosyal demokrasinin içselleştirdiği diyalogsal sürecin gereğini ortaya çıkardı ve sonucunda sosyal demokrasi tekrar farklılaşarak önem kazandı.

Modernizmin geleneksel kalıplarının aksine küreselleşme ile katılımcı süreçlere duyulan ihtiyacın artması sosyal demokrasinin bütünleştirici ve katılımcı yapılanmalarına ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Bu açıdan günümüz solu; piyasa ile *eleştirel* bir şekilde ilişki içerisinde olmak, insan hakları, sivil toplum ve demokrasi ilkelerini piyasaya ve otoriterizme karşı korumak, eşitsizlikler ve adaletsizlikler ile mücadele etmek gibi görevlerini katılımsal süreçler üzerinden gerçekleştirme amacını taşıyan bir yapıya bürünmüştür (Karakaş, 2007: 353). Türkiye'deki sosyal demokrasinin ve önemli bir oy potansiyelini temsil eden CHP'nin de demokrasi yapılanmasını ve anlayışını bu perspektife oturtması gerekmektedir.

Türkiye'deki sosyal demokrasi ve demokrasi zihniyeti henüz örgütlenmenin süreklilik kazanmadığı bebeklik döneminde. Bu açıdan günümüzde CHP'nin temsil ettiği sosyal demokrasi bünyesinde yaşanan demokrasi krizi konjonktürel bir kriz değildir ancak; belirleyici olan özelliği evrensel ilkelerden uzaklaşarak Osmanlı Devleti'ne benzer bir şekilde çağı takip edemeyip içe kapanma süreci yaşamasıdır. Bu açıdan hem dış dünyanın yarattığı süreç, hem ülke içerisinde ideolojik-kurumsal altyapının gelişmemiş olması, hem sivil toplum ile ilişkilerin kurulamayıp katılımın ve çoğulculuğun geliştirilememesi, uluslararası kuruluşlar ile bağımsızlık(!) ilkesine dayalı

şekilde yoğun ilişkilerin geliştirilememesi ve yaşanan askeri darbeler CHP'nin ve sosyal demokrasinin demokrasiden ve çağın ilkelerinden uzak kalmasına, sürekli bir yenilenmeye ve değişime ihtiyaç duymasına neden olmaktadır. CHP'nin demokrasi ile olan bağında yaşadığı sorunlar ve saydığımız nedenler gösteriyor ki; mesele sadece yönetim ve liderlik sorunu değil, çok boyutlu bir ideoloji sorunudur. Bu açıdan CHP, Sosyalist Enternasyonal'in metninde belirlediği ilkeler ile farklı bir çizgi izlemekte, siyasal kavramlar üzerinden kavga üslubu belirlemekte, tepkisel bir hal almaktadır. Ayrıca bürokratik, seçkinci tutumu ve sivil topluma yeterli değeri vermemesi de sorunu katmerlendirmektedir. Bu açıdan parti bazen popülizm ile sosyal demokrasiyi ayırt etmekte zorlanıyor ve "halkçılık" kavramına dayalı olarak evrensel sosyal demokrat ilkeleri geri plana atmaktadır (Karakaş, 2007:256-257).

İsmail Cem ve Deniz Baykal, CHP'nin bugünkü durumuna benzer bir yapıyı SHP bünyesinde siyaset yaparken fark etmişler⁹ ve sosyal demokrasinin *kendi tarihi ile hesaplaşması gerektiğini vurgulayarak, "İstiklal Mahkemeleri ve Yassıada Mahkemeleri gibi tarihsel olaylara atıf yaparak"* solun ancak bu dönemdeki tutumunu değiştirerek sosyal demokrat olabileceğinin altını çizmişlerdir. Hesaplaşılmadığı sürece geçmişin kutsallaşacağını belirterek solun tüm yasaklar ile mücadele etmesi gerektiğinin altını çizen dönemin "Yeni Sol" yapılanmasının önderleri, merkezîyetçilik aleyhine katılımcılığı ön plana çıkarmışlardır. Zihinlerdeki ve yönetimlerdeki tutuculuğun, sağlaşma ve sığlaşma tehlikesine girdiğini belirterek solun sadece geçmişin savunuculuğu ile yetindiğini, yeni tezler ve çözümler getiremediğinin altını çizmekte ve **"Anayasa Mahkemesi kapılarında tükenen bir yaklaşımın, tepkici –istemezükçü-anlayışın solu muhafazakârlaştırdığını"** ileri sürmekteydi (Baykal, 1992d: 10-11). Bu nitelermelerden yola çıkarak CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'ın geçmiş yıllarda demokrasi adına cumhuriyetin geleneksel kalıpları ve kurumsal oligarşisi ile hesaplaşılması gerektiğini ifade ettiğini görmekteyiz. Yani 2002-2009 sürecinde yaşanan cumhuriyet demokrasi çatışmasının temelinde yatan sebepler, geçtiğimiz dönemlerde Deniz Baykal tarafından da eleştirilerek yeni bir yapılanmaya gidilmesi gerektiği ölçüsünde değerlendirilmiştir. Deniz Baykal'ın geçtiğimiz dönemde yaptığı

---

⁹ SHP yapısını öyle nitelendirmişler de denilebilir, çünkü her iki durumu da destekleyen önemli belirleyiciler mevcuttur.

küreselleşme/demokrasi tanımlaması da bugünkü cumhuriyetçi/devletçi tavır ile önemli farklılıklar taşımaktadır.

Deniz Baykal, küreselleşme sürecindeki dünyanın değişen algılarına uygun bir şekilde solu dönüştürmeye ve Türkiye'deki tezahüründe var olan muhafazakâr yaklaşımının değişmesine katkıda bulunmak adına teorileştirdiği “Yeni Sol” anlayışında demokrasiyi, tıpkı Atilla Yayla'nın “*Demokrasiyi Koruma Kılavuzu*” adlı makalesinde ifade ettiği gibi demokrasinin hedef olarak görülemeyeceğinin altını çizmektedir. Deniz Baykal' demokrasiyi tarif ederken demokrasinin hedef olarak görülemeyeceğine atıf yaparak “*demokrasi; temel hedeflere ulaşmanın mekanizması*” ifadesini kullanmaktadır. Baykal'a göre demokrasinin dolaysız bir şekilde işleyebilmesi için halkın talep ve eğilimlerinin dolaysız bir şekilde sisteme yansması gerekmektedir. Çoğunlukçu bir yapıdan çoğulcu bir yapıya kavuşabilmek için demokrasiye işlev kazandırmanın sosyal demokrasinin kaçınılmaz bir görevi olduğunun altını çizen Baykal; buna dayalı olarak parlamentonun etkinliğe kavuşturulması gerektiğini vurgulamaktadır. Baykal, parlamento yapısının çağın devinimine ayak uyduramadığını henüz 1990'lı yıllarda tespit ederek çağın yapısına uygun idari bir değişimi kaçınılmaz olarak görmekte ve sosyal demokrasinin bu idari yapılanma değişiminde öncü rol oynaması gerektiğini ifade etmektedir. Bu yapıyı değiştirebilmenin başlıca rolünü aşırı merkezîyetçi yapının zamanla idari yerel yönetimlere siyasi haklar verilerek aşılması gerektiğini ifade eden Baykal, sosyal demokrasinin demokrat bir kimlik ile yerele önem vermesi ve yerelin siyasal taleplerini tartışmaya açabilmesinin gerekliliğinden bahsetmektedir. Demokrasi hedefine giden yolda sivilleşmenin önemine dikkat çeken Baykal, “*sivilleşmeyi salt üniformasızlaştırma olarak görmek doğru değildir, üretim sürecinden tüketim sürecine kadar bütün kesimlerin organize olması, toplumun ilgi ve merak derneklerinde, kulüplerde, siyasal eğilimlerde örgütlenmesi*” ile demokrasinin yaygınlaşıp sivilleşeceğini vurgulamaktadır (Baykal, 1992c: 126-130). Kısacası Baykal, daha o dönemin şartlarında dahi sivilleşme ve demokrasi adına iktidar mekanizmasının karşılıklı denetime ve sivil toplum tarafından kamuoyu oluşumuna açılması sonucu daraltılmasına ve vesayet yönetiminden çıkılmasına yol açan çözüm önerileri sunmaktadır.

367 Krizi, 27 Nisan e-bildirisi ve AKP kapatma davasını esas alarak CHP'nin son dönemindeki demokrasi algısını incelediğimizde Deniz Baykal ve İsmail Cem'in öncülüğünde geliştirilen ve daha sonra CHP'nin tekrar açılış felsefesini oluşturan "Yeni Sol" hareketi ile ciddi bir tezatlık göze çarpmaktadır. Siyasetin günlük polemikler ile *yazılı değil sözlü siyasetin*¹⁰ rejim üzerinden sürdürülmesi solu/sosyal demokrasiyi Deniz Baykal'ın 1992'deki söylemi ile muhafazakârlaştırmakta ve geçmiş ile hesaplaşmama, geçmişi anlamama sadece geçmişi kutsallaştırma sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Baykal,1992d:10-11).

CHP, 367 Krizi'nin mimarlığını üstlenerek kamuoyunda ciddi bir bölünmenin yargısal olarak kararlaştırılmasını, siyasi algıların kişiler ve simgeler üzerinden gelişmesini ve yargısal kararların vazgeçilmez gereği olan kamu vicdanını tatmin anlayışının yara almasını sağlamıştır. Rejim üzerinden gerginleştirilen siyasi ortamın sonucunda meydana gelen 27 Nisan Muhtırası'na karşı da demokratik bir duruş sergilemekten geri duran Cumhuriyet Halk Partisi, sosyal demokrat bir partiden beklenen 12 Mart Muhtırası sonrası Ecevit'in tutunduğu tarzda bir yaklaşım şansını kaçırmıştır. Ardından gelen AKP Kapatma Davası'nda da AKP'yi suçlu görerek laikliğin anti-demokratik olarak oldukça geniş bir şekilde tanımlanmasına karşı çıkmamış aksine bu yönde görüş belirtmiş ve siyasi düşüncelerin partiler üzerinden parlamento dışında bırakılmasına karşı iradeli bir duruş sergilememiştir. Bu perspektiften baktığımızda CHP, geçmişi kutsallaştırarak solun vazgeçilmezi *ideal düzen tasavvurunu* savunmamış, tersine bürokratik bir yapı arz etmiştir.

CHP'nin bu tutumunun sosyal demokrat değil, aksine devletçi milliyetçi bir yapı olduğunu Deniz Baykal ile "Yeni Sol" hareketini geliştirmiş İsmail Cem'in 1990'lı yıllarda kaleme aldığı yazılardan çıkarım yapabiliriz. İsmail Cem, ideolojinin toplumsallaştırılmasının gerekliliğine dikkat çekerken verimsiz üst yapı kavgalarına dayalı siyasetin sosyal demokrat bir duruş arz etmediğinin altını çizmekteydi. Bu görüşünü somutlaştırırken tıpkı yakın geçmişte yaşadığımız gibi Abdullah Gül'ün

---

¹⁰ Bu ifade ideoloji ve düşüncenin öne çıkarılması adına Deniz Baykal tarafından merhum Erdal İnönü'ye SHP çatısı altında önerilen, fakat bugün CHP'nin de yapmaktan geri durduğu ve ifadelerini ve eleştirilerini kiteselleştirilmemesi açısından kendisine de yöneltilebilecek bir eleştiri olarak görülebilir. Deniz Baykal, **SHP'de Statüko ile Değişim Yarışıyor**, Deniz Baykal, İsmail Cem, Yeni Sol, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 152.

cumhurbaşkanlığı krizinde olduğu gibi Turgut Özal'ın cumhurbaşkanlığı krizini işaret eden İsmail Cem, “köşke çıkartmamak” adına yapılan itici kitlesel hareketlerin hayal kırıklığına mahkûm olduğunu ve ancak; sağ bir zihniyet/parti ile uyumlu olacağını ifade etmektedir. Bu zihniyetin sosyal demokrasi ile taban tabana zıt olduğunu değişimin değil, düzenin devamlılığından yana bir tavır olduğunun altını çizen İsmail Cem, tıpkı bugünlerde CHP'nin yaptığı tarzda yapılan muhalefetin *sabun köpüğü gibi kaybolan pırıltılara, ruhunu kaybetmiş bir bedene benzediğini* ifade etmektedir (Cem, 1992a:146-149).

Deniz Baykal'ın öncülüğünde başlayan ve daha sonra CHP'nin tekrar açılışında felsefik zemini oluşturan “Yeni Sol” hareketin günümüz Cumhuriyet Halk Partisi'nin felsefik yapısı ile nasıl bir uyum/uyumsuzluk içinde olduğunu belirterek CHP'nin bugünkü yapısının konjonktürel bir yapı arz ettiğini ifade ettikten sonra CHP'nin günümüz siyasetine yaklaşımını Deniz Baykal'ın 32. Gün programında verdiği röportaj ile özetlemeye çalışacağız.

Deniz Baykal, Türkiye'deki devlet krizinin varlığının tartışılmaz düzeyde olduğunu ancak devlet krizinin niteliğinin tartışılması gerektiğini ifade ederek devlet kurumları ile siyaset arasında çatışma olduğunu belirtmektedir. Türkiye'deki günümüz siyasetinin iddialar üzerinden yürüdüğünü, propaganda aracı olarak kullanıldığını ve bu şekilde kamuoyu oluşturulduğunun altını çizen Baykal, gündemin ana konusunu teşkil eden darbe iddialarının profesyonel bir şekilde yaratıldığını ve bu yolla siyasi rant sağlandığını vurgulamaktadır. Oysaki darbe iddialarının araştırılması gerektiğini belirten Baykal, TSK'yı suçlamak yerine sorumlu makamların askeri vesayet konusunda kararlı davranması gerektiğini ifade etmektedir. Askeri bir vesayetten ziyade iktidar komplolarının var olduğunu işaret eden Deniz Baykal, önceliğin komplocu siyasetin temizlenmesinde olduğunu ifade etmekte ve Ergenekon tipi yapılanmaların da olabileceğini ancak günümüz Ergenekon modelinin yanlış olduğunu ve bu şekilde kişiler ve kurumların itibarsızlaştırıldığını ifade etmektedir. Darbe iddialarını TSK içi değerlendirmeler olduğunu belirten Baykal, önemli olanın değerlendirilmelerin fiiliyata dökülmemesi olduğunun altını çizerek anayasanın 15. maddesinin değişmesi gerektiğini belirtmektedir. Baykal, ayrıca toplumsal bir değişimin olduğunu ve bu toplumsal değişimin siyasete de yansıtıldığının altını çizerek günümüz şartlarında askeri bir

vesayetten değil, iktidarın siyasi alana yayılma güdüsünün tehlikeli olduğunu belirtmektedir. Baykal, ayrıca anayasa değiştirme arzusunun iktidarın siyasal olarak yayılma amacından kaynaklandığını vurgulayarak bu anayasa içerisinde çalışılması gerektiğini aksi durumun yargıyı şekillendirme sonucunu ortaya çıkaracağını iddia etmektedir. İktidar ile TSK arasında ciddi bir çekişme olduğunu belirten Baykal, askeri vesayete maruz kalmadıklarını ifade ederek, eğer AKP, askeri vesayete maruz kalıyorsa sorunun kendilerinde kaynaklandığını ifade etmektedir (32. Gün: 28.01.2010).

Sonuç olarak, Deniz Baykal ve Genel Başkanı olduğu Cumhuriyet Halk Partisi, demokrasi anlayışını tabandan gelen taleplerden dolayı toplumsallaştırmakta zorlanmaktadır. Deniz Baykal'ın da ifade ettiği gibi toplum yapısı değişmekte ve siyasette bundan direk olarak etkilenmektedir. Fakat Baykal'ın "Yeni Sol" teorisi bağlamında söylediği gibi bu değişime ayak uyduramayan sosyal demokrasi ve en güçlü temsilcisi CHP, değişimin ve emek yanlısı eğilimin temsilcisi olmadıkça geçmişin kazanımların kutsallaştırılmasından öteye gidemeyecek ve demokrasiyi çoğulcılaştıramayacaktır. Bu ölçüde Baykal'ın 1990'lı yıllarda talep ettiği demokrasinin yerelleştirilerek kiteselleştirilmesi, geçmişin kutsaliyetine takılacak ve düzen yapısı içerisinde statüko temsiliyeti sosyal demokrasinin ayrılmaz bir parçası haline gelecektir. Oysa geçmişte Baykal'ın da ifade ettiği gibi yapılması gereken Kemalizm'in günümüz şartlarına referans olacak şekilde geliştirilmesi ve bürokrat, korporatist yapısının özgürleşim üzerinden toplumsallaştırılmasıdır. Aksi takdirde Kemalizm, modernist dönemin pozitivist yapısında saplanarak yeni sosyolojik oluşumlara kulak tıkayacaktır.

3.2.6. Alternatif Model Olarak Radikal Demokrasi

Kemalist modernite projesinin hegemonik boyutta kurduğu Kemalist geleneğin eleştirel bir sürece girmesi, yani devlet/toplum/birey ilişkilerinin demokratikleştirilmesi sürecinde sosyal demokrat ideolojinin genişleme fırsatını *radikal demokrasi* projesi olarak ifade edilebiliriz. Yani, yeni meselelerin yeni aktörleri ön plana çıkarması ile modernizm ölçüğünde gelişen oluşumlar ve konular kamusal alan tasavvurunu esnekleştirerek yerele mobilize etmekte ve liberal demokrasiye karşı sosyal demokrasi ölçüğünde yeni demokrasi tasavvurları genişlemektedir (Benhabib,1999a: 11-14). Bu açıdan radikal demokrasi, Türkiye'de yaşanan tali karşıtlıkların çoğulcu ve katılımcı

uzlaşa dili üzerinden çözümleri sürecini ifade etmektedir. Bu açıdan radikal demokrasi (ihtiyacı), CHP'nin Kemalist kimliği ile tek tek her birinde taraf olduğu Modern-Gerici, Batılı-Doğulu, Global-Yerel, Türk-Kürt vb. tali karşıtlıkların içsel bir eleştiriyeye açılmasını ve CHP'nin sol/sosyal demokrat bir parti olma iddiasına dayalı olarak ne yapması gerektiğini ifade etmektedir. Tali karşıtlıkların sürekliliği ise geçmiş çağın bağlılıklarından kurtulmanın yolunu hazırlayan ayrışmanın ve özerkleşmenin hayatın etik bağlamının bütünselliğinden yabancılaşma olarak ortaya çıkacağı için solun gelişme kavramı ile çelişir durum arz eder (Habermas, 2002: 55). CHP'nin demokrasi algısı da bu yönden değerlendirilmelidir.

CHP'nin demokrasi anlayışına cumhuriyetçi temelde yaklaşması ve muğlâk sınırlamalar çerçevesinde tehdit algılamaları ile donatmasını, CHP'nin otoriter dünya yapısından demokrat bir dünya yapısına geçişteki hızı kabul edememesi olarak niteleyebiliriz. Di Palma'ya göre; bazı yapılar otoriter düzenden demokrat düzene geçerken demokrasinin meşruiyetiyle ilgilenmekten ziyade keşifleri daraltan ve önceden algılayan bir üslup benimseyerek talepkar ahlakı sınırlar ve asgarileşmiş meşruiyeti, siyasi sistemin fayda ve etkililiği kıstaslarına bağlama yoluna giderler (Di Palma, To Craft Democracies'den aktaran Köker, 2008; 31). Cumhuriyet Halk Partisi de dönüşen siyaset yapısını rejime karşı bir yapı olarak görerek demokratik meşruiyetten ziyade rejim meşruiyetine önem vermekte ve demokrasiyi belli sınırlamalara tabi tutma yoluna gitmektedir. Kısacası CHP'nin tali karşıtlıklardaki rolü, demokrasinin meşruiyetini sorgulamaktan ziyade yönetilebilirlik krizinin nedenlerini ve çarelerini inceleyen teknokrat bir yapı ortaya koymaktır.

Temsili demokratik siyasi liberal sistemlerde yüzeysel demokrasi görünümünün ardında devletin zorlayıcı gücünü dengeleyen mekanizmaların varlığını ya da etkinliğini kaybetmesi yumuşak bir baskıcılığa neden olabilir. Türkiye'deki demokrasi sıkıntısı da hem kurucu öğelerin kendisinden hem de kurucu öğelere karşı var olan siyasi analizlerden gelen demokrasi meşruiyet sorunu var olmaktadır. Modern ulus devlet olma sürecine daha geç bir tarihsel dönemde girmiş toplumlarda hem kapitalist bir yönetim şekline sahip olmanın hem de ulus devlet olma ve ulus devlet içi demokratikleşme süreçlerinin aynı anda yaşanmasından kaynaklı meşruluk krizlerini bir arada yaşayan Türkiye gibi toplumlarda despotik yönetimler meydana gelebilir (Köker,

2008d: 342). Bu tarz yönelimler hem iktidar mekanizmalarınca hem de muhalefet isteminde gerçekleşebilir. Bu ve bunun gibi köktenci yönelimler beraberinde tali karşıtlıklar ve kutuplaşmalar yarattığı gibi uzun vadeye yayılabilecek çatışma kültürünü de siyasallaştırabilirler.

Çatışma kültürünün etken olmaya başladığı siyasi yapılarda ise kutuplaşma temelinde siyaseti anlama eylemi üzerine sınırlar empoze edilmekte ve siyasal katılım olasılığı olmayan toplumsal gruplar ve kimlikler, “öz”leri aynı iki toplum vizyonunun sundukları farklı terimler arasında seçim yapmaya zorlanmaktadır. Fakat sivil toplumun gelişmesi ve küreselleşme çerçevesinde kimliklerin kendine ifade şansını bulmasıyla devlet toplum arasındaki birliktelik ve bütünselliği sağlayan “*kültürel kimlik, laiklik, temsiliyet ve yönetsel usullik*” değişimler sonucunda sarsılmaktadır. Ancak bütünselliğin ve birlikteliğin değişmesi ve dönüşmesine karşın sorunların siyasi söyleme sokulma tarzı, köktenci ve tali karşıtlıklara dayalı iki cepheli siyaset anlayışını disipline edici bir tarzda hareket etmektedir. Gramsci’nin deyişiyle “eskinin hegemonyası yıkılmakta fakat yenisi doğmamaktadır.” AKP geleneğinin temsil ettiği muhafazakâr liberal anlayış ile CHP’nin temsil ettiği “yeni milliyetçi/ulusalçı” söylem, iki farklı siyasi cephede yaşanan söylemsel boşluğu aynılığa-tekliğe dayalı ve farklılıkları eritici bir kimlik anlayışı ile doldurmak ve kendi kimlik kodlamaları ile özgürlükçü bir söylem yaratmadan bütünleştirici bir kimlik yapısı ortaya koymaktadır. Bu bağlamda aynı temele haiz iki farklı kutbun milliyetçi yapılar ortaya koyduğunu ve üçüncü bir yola dair yeni siyaset anlayışına çağrı yaptığını görmekteyiz. Bu çağrılarının temelini teşkil eden agonistik ve iletişimsel radikal demokrasi; “*kimlik-fark ilişkisine dayalı, devlet egemenliği kavramını sorunlaştıran, siyasal alanı global, ulusal ve yerel ölçütlere doğru genişleten, sivil toplumu siyasal bir özne haline getiren ve katılımçı demokrasiyi geliştiren*” bir yapı ile demokrasiyi gelişen dünyadaki değerler çerçevesinden demokratikleştirmeyi hedeflemektedir (Keyman, 2000: 191-195).

CHP’yi muhalefet olarak talep etmemekle eleştirdiğimiz radikal demokrasiyi Türkiye ve CHP bağlamında genel hatları ile tarif etmek gerekirse; çoğulcu kültürün liberal demokrasilerde olduğu gibi devletleşmesi ve uzlaşmasından ziyade çelişkilerin

tanınmasında gören agonistik demokrasi¹¹ kimliğin çok boyutluluğu ve vatandaşlık temelinde değerlendirilmesi gereği üzerinde durarak diyalojik bir örgütlenme meydana getirmesi ihtiyacına vurgu yapmaktadır.

Diyalojik çoğulcu bir yapının kurulması amacına yönelik olarak kimlik-fark temelinde örgütlenmesi gereken agnostik demokrasi de birinci müdahale temsili demokrasinin katılımcı demokrasiye dönüştürülmesi gereğindedir. Partiler yoluyla siyasal alma sürecine dâhil olan fikri yapıların, liberal demokrasinin alttan/tabandan denetimi gerçekleştiremediği görüşüne dayalı olarak bürokratikleşerek kimlik yapılarına kapanan demokrasinin vatandaşlık krizi meydana getirdiği gözlemlemekteyiz. Bu bağlamda yapılması gerekenin sivil toplum demokrasi ilişkilerinin ve siyasi partiler düzeyinin alttan/tabandan denetim sürecine işlerlik kazandıracak şekilde kurumsallaştırılması gereğidir. Kurumsallaşacak olan yapı beraberinde karar alma sürecinde siyasal etki eşitliği yaratarak ülkemizde de henüz gelişmeyen siyasi kültürün oluşmasının önünü açacaktır. Bu açıdan demokrasiyi bir durum olmaktan ziyade sürekli gelişim içerisinde olan bir süreç olarak gören, “ötekine karşı sorumluluk vazifesini” genel bir anlayış olarak hazmeden ve dolayısıyla tali karşıtlıkları ortadan kaldıran bir yapı olarak arz eder isek Türkiye’nin siyasi kültür olarak gelişeceğini ve taban taleplerine cevap veren bir devlet haline gelebileceği kanısındayız (Keyman, 2000: 197-202).

Bundan ötürü CHP’nin temsil ettiği sol/sosyal demokrat söylemin, tarihsel sürecinde var olan Kemalizm ile hesaplaşmak ve Kemalizm’i modernist yapıların söyleminde çıkartıp içsel bir eleştiriye maruz bırakması gerekmektedir. Aksi takdirde hem Kemalizm’in ilericiilik nosyonu yıpranacak ve toplumsal meşruiyetini kaybedecek hem de CHP, temsil ettiğini iddia ettiği sol söyleminde etkisizleşerek konjonktürel bir parti haline gelecektir. Bundan ötürü Cumhuriyet Halk Partisi, Kemalizm’i ve sol söylemi temsil etmesi dolayısıyla Türkiye’nin demokratikleşmesi için vazgeçilmez bir konum teşkil etmektedir. Biçimsel meşruluğun dayanağını oluşturan demokrasi fikri ile maddi meşruluğun dayanağı olan özgürlük ve insan hakları arasındaki gerilim ise hiç kuşku yoktur ki yargının eylemleri ile teşekkül edecektir (Aslan, 2005: 27).

---

¹¹Agnostik Radikal Demokrasi’nin tarafımızca da Jürgen Habermas’ın İletişimsel Eylem Kuramı’na yeğ görülmesinin sebebi; uzlaş ve devletleştirme anlayışının yüksek olduğu bizim gibi ülkelerde çoğulcu yapıların karşılaştıkça uzlaştırılmasına yönelik hareketlerin devlet geleneğine eklenilerek geçmiş yapının kendini tekrar üretmesine imkân vereceği kuşkusundan ötürüdür.

BÖLÜM 4: DÖNÜŞEN ULUS DEVLETLER SİSTEMİ ve CHP

4.1. Küreselleşen Dünyada Uluslararası Sistem ve Ulus Devlet Algısı

Devlet, tarihin en eski devirlerinden beri toplumsal mutabakat çerçevesinde, insanların kendi kolektif varlıklarını koruyabilmek adına oluşturdukları sosyal birliktelik örgütüdür. Devletin kendini sınırlar ve ulusal kimlikler üzerinden kendini tarif etmesi ise 1648 Westphalia Antlaşması'ndan bugüne kadar ki sürece denk gelmektedir. Toplumsal dayanışma algısı olarak kolektif kimlik kazanan ulusçuluk ise, belli bir sınır tahakkümü kuran, kimlikleri ayırıştırarak kendi özelinde bir cemaat yaratan, oluşturulan kimlik çerçevesinde bir çıkar algısı yaratan ve tarihsel bir temele gereklilik duyarak zamansal derinlik arzusunda olan bir devlet organizasyonu yaratmıştır (Calhoun, 2007: 6).

Tarih boyunca iktidar algısının meşruiyet kaynağı olan dini düşüncenin yerini millet algısının alması ile farklı bir felsefi algıya da kavuşan devlet anlayışı, milli devletlerin ekonomik arka planını oluşturan merkantalist düşünce ile milli devlet olgusunun güçlenmesine paralel olarak tarih boyunca krizler yaşayarak güçlenmiş ve beraberinde kapitalizmi yaratmıştır. Bu süreç kapitalizmin ve ulus devletin beraberce varlıklarını meşrulaştırdıkları ve birbirilerine dayanarak geliştikleri bir dönemi işaret etmektedir. Küreselleşme ise bu sürecin devletten özerkleşmesini sağlayan bir yapıyı geliştirmektedir.

Kapitalist üretim ve mübadelenin küreselleşmesinin, ekonomik ilişkilerin politik denetiminden kurtulup otonom hale gelmesi ve bunun sonucu olarak politik egemenliği gerilemesi anlamına geldiği savunulan küreselleşme, kimi kesimler tarafından da kapitalist ekonomiye dayanan politik güçlerin dayattığı kısıtlamalardan kurtuluş olarak niteleyerek ulus devletin niteliğinin dönüşmesi sürecini izlemektedir (Hardt, Negri: 2008, 17-18).

Ne var ki ulus devletin dönüşümü sürecin gerçek yüzlerinden birini göstererek evrensel ve yerel dürtüler tarafından sıkışarak egemenlik gücünü yitirse de genel olarak egemenlik gerilememektedir. Egemenlik yeni bir biçim alarak tek bir hükmetme mantığı altında birleşmiş bir dizi ulusal ve ulus üstü organ tarafından tezahür etmektedir (Hardt, Negri: 2008, 18-21).

Bu gelişmeler öncelikle ulus devletler arasında yaşanan ekonomik-ticari ilişkilerin giderek ulus devletler üstünde cereyan eden bir hal alması ile ilgilidir. Bu süreç, önceleri pazar yaratan ulus devletlerin kendilerini pazar haline getirmektedir. Böylesi hareketler ilk olarak sermaye hareketlerinin gelişen teknoloji ve ekonomik kalkınma ile sınırlanamayan bir ölçüde tüm mali piyasaları kendine bağımlı bir hale getirmesi ile önem kazanmaya başlamaktadır. Bu süreç güçlendikçe devletler arası ilişkiler yerini küresel ilişkilere devretmiştir. Devletler arası ilişkilerin küresel ilişkilere devri, devletlerin uluslararası düzende en önemli aktör rolünü korumasına izin vermekle birlikte devlet dâhilindeki vatandaşların taleplerinin gün yüzüne çıkmasını sağlamış böylece de devletler geçmiş manevra kabiliyetini yitirmeye başlamışlardır. Devletlerin manevra alanının kısıtlanması, “kontrol kabiliyetini yitirmesi, karar mekanizmalarında meşruiyet kaybı yaşaması ile düzenleme ve idari işlemlerindeki yetersizliklerini” ortaya koyan bir portre çizmiştir (Habermas, 2008: 22-24).

Devletleri milli iktisadi bütünlük algısına iten ancak bu koşulları sağlamaya muktedir olmayan ulus devletler, bu süreç içerisinde tüm dünyada yaygınlaşan bazı hezeyanlar ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Uluslar üstü örgütlerin nüfuzlarının hızla artması sonucunda kaynakların tahsisi ve değerlendirilmesi ulus devletlerin tekelinden çıkmaya başlamış ve çok başlı, çok sayıda aktörün olduğu bir “yeni dünya düzensizliği” oluşmuştur (Baumann, 2006: 67).

Sosyal demokrasi ve üçüncü yol algısını bünyesine alarak küreselleşme sürecini tasvir eden görüşün haricinde gerçekleşen bir diğer sol algı, devletin manevra alanının kısıtlanması şeklinde tezahür edilen küreselleşme sürecini, aslında ulus devletin zaten tabii olduğu kapitalizme göre şekil değiştirmesi şeklinde ifade etmektedir. Bu görüş, devleti meşruiyet sıkıntısı yaşayan ve eski kudretini kaybeden bir aygıt olarak değil, ekonomik sistem kapitalizmin siyasi çehresi olarak tarih sahnesine çıkan ulus devletin kendini kapitalizmin krizlerine göre şekillendirmesi olarak ifade etmektedir (Wood, 2007: 26). Ulus devleti böylesi bir tarihsel çerçevede betimleyen bu görüş, günümüzdeki ulus devletin değişimini ise resmi ideolojinin uzun süreli ideolojik perspektif oluşturması ile geçmiş dönemlerde duyduğu aktı tutuma artık –özellikle Soğuk Savaş’ın çift kutuplu sisteminin de bitmesinden sonra- ihtiyaç duymadığından ötürü terk etmesi şeklinde açıklamaktadır.

Egemenliğin demokrasi adına ulus-üstü ve yerel alanlara devri ile devlet sadece vasıfsız bir ara örgüt olarak kalmış ve ekonomik yapılanmalar neo-liberal baskılara savunmasız bırakılmıştır. Sermayedar sınıfının güçlenmesi ile karşısında doğal olarak olması gereken işçi sınıfının liberal demokrasi şartlarında iyice pasifize edilmesi sınıf esasına dayalı sosyal politikaları çözmüştür. Sınıf temelli örgütlenmeler ise kar amaçlı politikalara direniş gösteremeyecek derecede kaybolurken, ekonominin yerelleşmesine bilgiye kolay ulaşılabilmesinin de eklenmesi ile yerel taleplerin arttığı bir siyaset algısı gelişmiştir. Kısacası, küreselleşme süreci ile sermayenin sürekli uluslararasılaştığı, proleterya ya da ekonomi/politik bazlı yerel taleplerin geliştiği bir düzen meydana gelmiş ve ulus devlet kendi içinde proleter bir hal almıştır. Bu da özellikle çevre ülkelerde ekonomik talepler yerine politik kimlik taleplerinin güçlendiği bir sistemi geliştirmiştir (Kazgan, 2002: 33-38).

Ulus devletin ekonomik ihtiyaçlara cevap veremediği ölçüde meşruiyetin yitirdiği ve yeni talepleri geliştirdiği temelinden hareketle ulus devletin çözümünü incelersek ekonomik sıkıntıların farklılaşma temellerini hareketlendirdiğini görebiliriz. Söz konusu bu durum da düşünsel temellerini moderniteden alan milliyetçiliğin biçimlendirdiği ulus devletin tek bir kimlik algısı üzerine dayalı anlayışının da ciddi bir çözülme yaşadığını göstermektedir. Ancak milliyetçilik gibi zihinsel arka planı kuvvetli olguların silinemeyecek kadar kuvvetli oluşu bu anlayışın kurumlarını ortadan kaldırılmasını engellemekte ancak değişimine de mani olamamaktadır. Bu değişim ile mevcut Westphalia düzeninin, ulusal devlet üzerine yüklediği ekonomik, askeri, sosyal ve siyasal konuların küreselleşme ile birlikte ulusal egemenlik yapısından çıktığı varsayımı meşru otorite anlayışını derinden sarsmaktadır (Soner, 2005: 68).

Modern devletin üzerinde kurulu olduğu askeri, kültürel ve ekonomik egemenliklerin, kendi aralarındaki tanziminde ekonomik ayağın günümüzde işlevini yitirmesi diğer sacayakları ile ilgili talepleri de güdük bırakmaktadır. Politik ve ekonomik temelli bağımsızlıklardan ve güçten yola çıkarak varlığını zayıf gruplar üzerinde tahakküm kurmak üzerine oluşturan ulus devletler, küresel sermayenin varlığı ile kendi gücünü üst kurumlara devrettikçe bünyesindeki kimlikleri güçlendirmekte ve yerelliğe yol açmaktadır. “Yeniden tabakalaşma” şekli ile kendini gösteren süreç gelişen teknolojinin de etkisi ile kendini bilme sürecini getirirse de ekonomik gücün kaybolması ile politik

baskının arttırılması kimlikleri gün yüzüne çıkararak farklı bir ulus devlet tartışmasını gün yüzüne çıkarmıştır. Bu durumda diğer olguların yanı sıra ulus devletin kimlikler düzeyinde tartışılmasının bir diğer nedeni de sosyal devlet olgusunun varlığını iyice yokluklaştırmasıdır (Baumann, 2006: 71-84).

Demokratik organizasyonların nüfuz edebilme gücü olan kamusal yürütme etkinliğinin özel sektöre karşı klasik nizamın tersi istikamette güç kaybetmesi, bu “incelmış devlet” modelini giderek yetki devrine zorlamış ve devlet, kamu gücünü fiilen sivil toplum kuruluşlarına bırakmıştır. Devlet bugün sadece kural koyan ve denetleyen bir hal alarak gündelik hayattan uzaklaşmaya başlamıştır (Strange, 2008:156). Milli kimlik vasfını değiştirmeye yönelik gelişen bu süreç çoğulculuk anlayışı çerçevesinde sivil farklılıkların kamusal alana dahiliyeti şeklinde tezahür etmektedir. Vatandaşlık ise bu süreçte hem uluslar arası hem de yerel bazda esnetilmeye, alt-üst kimlik şeklinde çeşitlendirilmeye maruz kalmaktadır (Strange, 2008:159).

Devletin kendi içinde yaşadığı meşruiyet boşluğu aynı zamanda merkezi idare bünyesinde genelden farklı olarak kültürel çeşitlilik talep eden topluluklardan kaynaklanmaktadır. Devletlerin siyasi kültür mecrasına aykırı olarak oluşturulan milli özgünlük, tek biçimliliği kapatmadan menşesine bakmaksızın bütün vatandaşların dâhiline açık bir sistem yaratma amacına sarılmıştır. “Çok kültürlü vatandaşlık” kurumu olarak ifade edilen sistem beraberinde ulus devlet kimliğini sarsacak düzenlemeleri getirirken ferdin, topluluklara muhtaç olması üzerinden oluşan kolektif talepler belli toplumsal ayrılık hareketlerini ve bölünme korkularını yaratmaktadır. Özünde fertlerin kültürel bir algı yaşamalarına imkân olması üzerinden oluşan liberal haklar, kitleselleşerek kolektif haklar halini almakta ve “çoğulluk kültürü” -“milli kültür” çatışmasını yaratmaktadır. Bu durum ciddi bir çatışma sürecini doğurabilme potansiyeline sahip iken eğer süreç içerisindeki karar alıcılar bu siyasi kültür taleplerini çoğulluk kültürü üzerinden değerlendirebilirler ise eğer, süreç “anayasal vatandaşlık” halini alabilecektir. Richard Falk, bu durumu etnik kimlik taleplerini gündeme getiren toplulukların Westphalia çözümünden ziyade güvenilir özerk siyasi sahalar elde etme yoluna gitmeleri şeklinde ifade etmektedir.¹² Bu durumda da toplumsal sözleşme yolunun en önemli çıkış yolu olduğunu belirtmektedir (Falk, 2005: 32). Kısacası

¹² Richard Falk, Kürtlerin ve Filistinlilerin de artık bu anlayışa sahip olduğunu belirtmektedir.

küreselleşmenin tek kültürlüleştirme süreci milli kimlikleri özünde bulanıklaştırırsa da bilgi toplumunun oluşturduğu yayılma, işe yerel kimliklerin gün yüzüne çıkmasından başlamaktadır (Habermas, 2008: 91-96).

Kısacası neo-liberal politikaların ve kurumsallaşmış kapitalizmin hâkim olduğu küresel düzen, ulus devletlerin toplumsal planlamalarını vatandaşların politik taleplerine hapsetmiş, küresel sınırların esnekleşmesi ile beraber gelişen risk odakları ulus devletleri tek başına davranamaz hale getirmiş ve ulus devletleri kimlik politikalarını belirleyemez hale getirmiştir (Mann, 2008: 164).

Küreselleşmenin ekonomi üzerindeki hâkim gücü dolayısıyla dünyanın “Global Köy” halini alması ile gelişen yapısal değişiklikler sınırların geçişken, coğrafyanın hâkim gücünün ortadan kalktığı, mekân ile zaman kavramının artık kültürler üzerinden algılandığı yeni bir sistem yaratmaktadır (Çalış, Özlük, 2007:190). Bu bağlamda klasik jeo-politiğin değişimi ile birlikte klasik diplomasi ve güç kavramları da kendini değiştirmekte ve askeri güce yapılan vurgu geçmiş döneme nazaran ciddi bir biçimde güç kaybetmektedir. Askeri güce yapılan vurgunun yerini ise ekonomik konuların esas olduğu sosyal yansımalar, kültürel konuların hâkim olduğu demokrasi ve insan hakları sorunsalları almaktadır. Bu tarz konular ise geçmiş dönemlerdeki etkin elitist çizgiyi izlemekten uzak bir şekilde kamuoyunda şekillenmektedir. Küreselleşme ile birlikte devletler arasındaki ilişkilerin yapılaşması ve sistemdeki aktörlerin artması klasik diplomasi sistemine göre farklılaşan en önemli olgular olarak kendini göstermektedir. Geçmiş dönemdeki ekonomik algının düşük siyaset bazında görülmesi bugün tam tersi bir seyir izlemekte ve ikili ekonomik ilişkilerin yerini çok taraflı, çok aktörlü, salt devletin hakim olmadığı bir konsensüs almaktadır. Dış politikadaki çok taraflılık algısı aynı zamanda devletlerin iç politik karar alma mekanizmalarını da şekillendirmektedir. Bu şekillendirme ise karşımıza kamuoyu diplomasisi adı altında bir meşrulaştırma amacı olarak çıkmaktadır. Tüm bu iç ve dış değişiklikler ise giderek klasik diplomasinin aksine militar ve ikili yapıların değişerek, karşılıklı eklemlenmelerin hâkim olduğu bir ilişki tarzı yaratmaktadır (Dağı, 2007: 309-312).

Günümüz uluslararası düzeni ise ilk bakışta belli kurallara göre yönetilen bir sistemi değil güçlü olanın hâkim yerini korumaya yönelik istediği faaliyetlerde bulunabildiği bir alanı ifade etmektedir. Bu durum ulusal aktörlerin birbirileri ile sürekli tavizler alarak

ya da vererek çekiştikleri anarşik bir düzeni resmetmekte iken hukukun varlığını ciddi şekilde şüpheyeye düşürmektedir. Bu noktada uluslararası hukuk, bireylerden, devletlere, uluslararası örgütlerin tümüne kadar uzanan geniş bir yelpazedeki aktörlerin varlıklarını ve ilişkilerini düzenleyen kurallar bütünü olarak ifade edilebilir. Uluslararası hukukun cereyan ettiği sistem/toplum ulusların birbirleriyle var olan zorunlu ilişkilerini ifade etmekteyken bu ilişkiler ilk bakışta anlaşıldığı gibi bir kaos düzenini değil, aksine belli bir istikrarı işaret etmektedir (Çağırın, 2007: 354-357).

Klasik egemenlik, uluslararası hukuku, devletler arası hukuk olarak niteleyen, tüm devlet sistemlerini meşru kabul eden ve iç işlerinde mutlak hâkim bir yapı olarak inşa etmekteydi. Ancak egemen sistemin *göreceli liberalleşmesi* siyasi otoriteden itibaren yaptırım olmayan bir farklılaşma meydana getirdi. Gelişi güzel silahlı olayları engellemekte başarılı olsa da egemen kuvvet saldırılarını ve devlet dışı şiddet suçlarını engelleyemeyen bir silahlanma ve savaş yasağı, özellikle sivil toplum kuruluşlarınca ciddi bir şekilde takip edilen, devlet keyfiliğini engelleyen kimi zaman ise baskı aracı olarak kullanılan klasik egemen anlayıştan farklı insan, azınlık ve demokrasi hakları ve çevre hukuku düzenlemeleri uluslararası hukukun liberalleşen yanında en göze çarpan değişikliklerdir. Tüm bu değişikliklere rağmen uluslararası hukuk, maddi yaptırımları ile değil meşruiyetin demokrasi ve insan hakları çerçevesinde belirlendiği bir kabul edilebilirlik ile oluşmaktadır. Bölgesel ve küresel yönetimlerin yükselmesi evrensel çapta bir ehlileştirme gerçekleştirse de hala politikaların çifte standartlı varlığı açıkça görülmektedir. Fakat mali konular başta olmak üzere tüm sistemin iç içe eklenmesi bir düzen meydana getirirken hukuka olan gereksinmeyi de o kadar öne çıkarmaktadır (Held, 2008: 196-211).

Devletin, hala başat rolü oynasa da sistemdeki tekel konumunun ortadan kalkmasıyla yaşanan boşluk, insanların sivil toplum üzerinden seslerini çıkarmalarıyla doldurulmaktadır. Uluslararası hukuk/toplumdaki rolün giderek sivil toplum örgütlerince de “*göreceli*” şekilde paylaşılması bölgeyi sınırları dâhilinde yöneten Westphalian otoriteyi çözmektedir (Clark, 2008:215-226). Teknolojinin gelişmesi ile birlikte bilgiye ulaşımın kolaylaşması ve Soğuk Savaş sonrası blok baskısının kalkması ile insanların cemaat algısında yaşanan değişim merkezsiz şebekelerin oluşmasını, devletlerin kamuoyu üzerinden siyaset yapmasını ya da meşrulaştırmasını

sağlamaktadır. Bu durum gelişmiş Kuzey dünyasında ciddi bir hassasiyet ile güç kazanmakta ve yetki paylaşımını geliştirmekte iken Güney için de aynı şey söylenebilir mi ve Kuzey-Güney ittifakı “tek dünya” projesi ile güçlendirilir mi zor gözükmektedir. Ancak her ne olursa olsun sivil toplum örgütlerinin devlet egemen dünyayı zayıflattığı ve geleneksel aygıtlar üzerinde etkisi olduğu görülmektedir. Fakat tüm bunlara rağmen sivil toplum örgütlerinin varlıklarını devlet düzenine dayamaları asıl itibarıyla “gelişmiş” ulus devletlerin varlığını güçlendiren bir yapıyı oluşturmaktadır (Matthews, 2008:247-256).

Küresel aygıtların “göreceli bir liberalleşme” sağlamanın yanı sıra mevcut egemenliğin hala BM Güvenlik Konseyi devletlerinde olması uluslararası toplumun düzen içinde olduğunu değil hâkim bir otoritenin esneme hareketlerine dayalı olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı hâkim gücün üzerindeki etiketin sahibi Amerika Birleşik Devletleri genellikle zorlama yerine işbirliği anlayışı ile istediğini elde etmeye dayalı bir sistem olan “yumuşak güç” kavramını sürekli bir şekilde uygulama niyetinde gözükmemektedir. Küreselleşmenin asıl gücünün dayandığı “yumuşak güç” olgusu demokrasi, insan hakları, barış gibi kavramlar üzerinden sivil örgütlerin de dahiliyeti ile oluşturulan bir faaliyettir. Bilgi üzerindeki dağılımın menşeyini belirlemeye yönelik hareketin anlamlandırması olarak gelişen bu süreç yumuşak güç ile ulusal kültürleri etkilemeye ve zihinlerdeki değişimi kontrol etmeye yönelik bir tutumun açıklamasıdır. Bu durum küresel normları belirlemeye ve şekillendirmeye yönelik bir süreci ifade etmektedir (Nye, 2003:1-135).

Bu süreçte devletlerin egemen konumlarının yanı sıra bahsedildiği üzere etkin olan diğer aktörler olan uluslararası örgütler kimi noktalarda uluslar arası kamu görevi icra ederler kimi noktada da sistem içerisinde hâkim olan belirsizlikleri değiştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunurlar. Aşağıdan küreselleşme adı altında BM ıslahı, çevre hukuku, silahsızlanma vb kolektif hareketleri belirleyen konuları konumuz harici kalmasından ötürü bir kenara bırakırsak, küreselleşmeyi uluslararası sistemden başlayarak, yerel düzeye kadar etkileyen en önemli faktör ekonomik alandır. Bundan ötürü küreselleşme konusunu daha iyi temellendirebilmek adına üst yapı kurumlarını belirleyen alt yapı kurumlarının kaynağı ekonomiyi incelemek ciddi bir öneme haizdir.

4.2. CHP'nin Ulus Devlet ve Uluslararası Sistem Algısı

Ulus devletler sistemi, 1648 Westphalia Antlaşması ile ortaya çıkan, Fransız İhtilali ile kitleselleşen milliyetçilik akımının yayılması ile de güçlenen bir devletler sistemidir. Bunun yanı sıra ulus devletleşme süreci, dinsel yapıların reform sürecine girmesi sonucu seküler karakter kazanarak dinsel akımların ve algıların günlük hayata indirgenmesine de neden olmuştur. Sonuç olarak ulus devletleşme süreci Aydınlanma Felsefesi'nin getirdiği değerler ile beraber yürüyen ve o değerleri mutlaklaştıran modernist sistemle paralellik arz etmektedir.

Modernizm felsefesinden yola çıkarak kurulan ve bu felsefi akım çerçevesinde kurumlaşan ulus devletin, günümüzdeki toplumsal radikal değişimleri içselleştirememesi ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern toplumun krizi olarak ortaya çıkan post-modern akımın modernizm ile hem süreklilik hem de kopuş öğeleri taşıması ve bünyesinden çıkmasına rağmen modernizmin krizine sebep olması var olan düzenin değişimine yönelik düşünsel bir akım olduğunun göstergeleridir. Kimilerince geç-kapitalizmin kültürel karşılığı, kimilerince sanayi sonrası toplumda değişen emek koşullarının getirdiği kültürel değişim, kimilerince salt sanatsal bir kopuş olan post modernizm kimlerince de modern toplumun içsel bir eleştirisi ya da artan siyasal eylemlilik karşılığında gelişen kimlik siyasetinin karşılığıdır. Bu tasvirlerin tek ortak noktaları ise demokratik çoğulculuk anlayışını teşvik etmeleridir. Modernizmin akla dayalı olarak dinsel, hukuki, tarihsel vb. birçok mekânsal karşılığı evrensel doğrular ile açıklamaya çalışan doğrusal ve durağan benlik anlayışına karşılık onun kurumları içerisinde gelişen post-modern akım, üretim, tüketim iletişim gibi birçok alanda yaşanan toplumsal değişimleri tasvir ederek modernist tutumun meşruluk krizi yaşadığını ifade etmektedir (Keyman, 2005a: 1039-1050).

Türkiye'de Tanzimat dönemi ile başlayan Kemalist cumhuriyet yönetiminin iktidara gelmesiyle de sıçrama yaşayan Aydınlanma Felsefesi'nin ürünü olan modernist kurumlara ve zihniyet yapıları post-modernleşme süreci ile meşruiyet krizi yaratmaktadır. Bunun en önemli örneklerinden biri de Türkiye'deki milliyetçilik kodunun belirlediği ulus devlet geleneğinin ve vatandaşlık algısının farklılaşmasıdır. Batı toplumlarında olduğu gibi ulusun karşılığında kurulan bir devletten ziyade devletin millet tasvirinden yola çıkarak kurulan bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus

devlet yapısını ve getirilerini anlayabilmek için önce hâkim milliyetçilik kodunu, ulus devlet algısını geliştiren modernizmi ve onu kitlelere yayan vatandaşlık tasvirini anlamak hayati önem taşımaktadır.

4.2.1. Ulus Devletleşen Türk Kimliği

Türk milliyetçiliği kökenleri itibariyle Osmanlı Devleti'nin sosyal yapısının izlerini taşımaktadır. Sosyal anlamda çokluk ve serbestliğin modernist dönem ile karşılaştırıldığında bir hayli etkin olduğu Osmanlı Devleti'ndeki kültürel çeşitlilik, Osmanlı kimliğinin sosyal anlamda namevcut olmasını sağlamıştır. Kapitalizmle uyumlu olmayan Osmanlı sisteminin oligarşisiz bir şekilde merkezden yerele yansıyan politikaları özellikle Tanzimat döneminde sosyal karşılık bulamamıştır. Motor vazifesi görece şekilde politik ve sosyal dönüşümleri tabana yaymakla görevli oligarşik/burjuvazik kesimlerin olmamasından ötürü Tanzimat süreci ve onun devamı olan Kemalist ideoloji, tabansal bir hareketten ziyade devletçi popülist bir kimliğe dayanarak milliyetçiliği toplum inşası sürecinde ideoloji olarak kavramsallaştırmıştır. Bu durum milliyetçilik sürecinin kültürel bir yabancılaştırma olarak gelişmesini sağlayarak “devlet ve milleti ile bölünmez bütünlük” şiarını yansıtan bir anlayışı geliştirmiş ve milliyetçilik anlayışını dışlayıcı olmaktan ziyade bütünleştirici bir sürece sokarak hâkim millet kavramını Türk etnisitesine ve Türk laisizmine yaslamıştır (Öğün, 2005: 777-802).

Ayşe Kadioğlu'na göre Türk milli kimliğine istinaden sorulması gereken en önemli soru “Türkler kimdir?”den ziyade “Türkler kim olmalıdır?” şeklindedir. Toplum mühendisliğini hissettiren bu soru, Osmanlı İmparatorluğu'nun devletçi seçkincileri ile başlattığı ve genç cumhuriyete miras bıraktıkları “Batılılaşma” algısının ürünüdür. Türkiye'deki devlet geleneğinin gücü de bu gelenekten gelmektedir. Bu açıdan Murat Belge'nin ifade ettiği gibi Türk milliyetçiliği/modernizasyonu ve etrafında geliştirilen ulus devlet algısı “yaşanmış bir geleceğe değil, belki yaşanabilir bir geleceğe” dayanmaktadır (Belge, Türkiye Dünyanın Neresinde'den aktaran Kadioğlu, 2005; 808).

Türk milliyetçiliği, hem medeniyetsel bir perspektife sahip çoğulcu, Aydınlanmacı Fransız milliyetçiliğinden, hem de kültürel öğelerden beslenen romantik Alman milliyetçiliğinden etkilenmiş devlet merkezli bir milliyetçiliktir. Milliyetçi-Devletçi

algıyı Batı'nın medeniyetsel kimliğinin ithalatına dayalı olarak modernleştiren, paralel olarak da medeniyet transferlerini kendi kültürel kimliği çerçevesinde benimsetmeye çalışan bir sentez olan devlet seçkinlerinin elinden çıkmış bu yapı, geleneğin icadından ziyade tepeden öğretilmesi gereken bir kimlik algısı yaratmıştır. Batının hâkim yapısından transfer edilen söz konusu modernleştirici yapı, kimliğe yaraşır olabilen kesimler ile bu kimliği içselleştiremeyip sosyal alanın dışında kalmış kesimler arasında Türk siyasetinin göbeğine oturan merkez-çevre çelişkisini yaratmıştır (Kadioğlu, 2005: 809-814).

Merkez kent kültürü geniş alanlara yayılmaya çalışırken çevre köy kültürü de merkezi bürokrasiye rağmen varlığını devam ettirmekteydi. Üst yapı devrimleri ile sekülerize ve modernize edilen kent kültürünün, merkezden taşraya aktarıma uğramadığı ise," Menemen Olayları, Serbest Fırka deneyimleri ve Şeyh Said İsyanları" gibi taşra eylemleri ile devlet seçkinlerince anlaşılmaktaydı. Bu kopukluğu, modernist dönemin otoriter koşulları içerisinde demokrasi ile aşamayacağını düşünen Tek Parti iktidarının, devlet olarak millet yaratma arayışlarına girmesi ise Türkiye'de geliştirilen milliyetçiliğin ortak bellekten ziyade ortak bir unutturmaya dayalı olduğunu gözler önüne sermektedir. Proje edilen toplum mühendisliğinin mutlak çizgiler ile kalın bir şekilde ifade edilmesi doğru, yanlış mutlaklığını ortaya koymasından ötürü otoriter bir tavır meydana getirmiş ve Türk(iye) ulus devlet kimliği serbestlik ölçüsünde geliştirilememiş, sivil toplumun kendi uzlaşısı ile değil, devletin diktası ile parçalı bir hal almıştır. Otoriter yapının mutlaklığına karşın kimlik algısının, demokratik uzlaşma mekanizmasından yoksun olarak bir bütün olarak benimsenememesi ve devletin inşa ettiği kimlik tanımının dışına çıkmaması, farklı taleplerin ulus devlet algısına yönelik bir tehdit olarak algılanması sonucunu doğurmuştur. Bu da merkez milliyetçiliğine karşı taşranın farklı milliyetçilik objelerini yaratmasına olanak tanımış ve günümüze kadar gelen tehdit algılamalarını doğurmuştur (Kadioğlu, 2005: 814-819).

Kemalist ideolojinin oluşumunda ve gelişimindeki "muasır medeniyet" seviyelerine ulaşma hedefi çerçevesinde gelişen devlet-demokrasi ilişkisi ve modernleşme perspektifi, hem devletin itici gücü olmakta hem de ulus devlet perspektifinin gelişimini modernleşme sürecine dayandırmaktaydı. Kemalist perspektif, devlet aygıtını modernleşme sürecindeki tek etkin araç olarak kutsallaştırırken, demokratikleşme

mekanizmasını ilerleme ile *oluşacak rasyonel yurttaşlar topluluğu* oluşana kadar ertelemeyi uygun görmekteydi. Bu açıdan Kemalist devlet/millet kavrayışı ile demokratik devlet anlayışı arasında yaşanan ve günümüze kadar gelişen bu süreçteki çatışma noktasının ana unsurunu modernleşme perspektifi olarak gösterebiliriz. Modernleşme perspektifinin tamamlanabilmesi adına zorunlu görülen “siyasi otoriterlik” kavramının zamanla çoğulculuk algısını sürekli daraltan korporatist bir yaklaşıma kayması ve toplumun genel menfaatinin otoriter kesimler tarafından tabana yayılarak meşruiyet süreci kazanmaya çalışması ancak başarılı olamaması modernleşme sürecinin çevre kesimlerce benimsenme sürecini zorlaştırmakta ve aidiyet hissini kırmaktaydı. Bu sürecin devlet ve modernleşme perspektifi lehine yaşadığı her gerilim, belli kesimlerin iktidardan uzaklaştırılmaları adına atılan her adım, modernleştirme perspektifine dayalı ulus devlet gücünü arttırırken ulus devlet algısı ile demokrasi arasındaki sorunu da derinleştirmiştir (Köker, 2008a: 191,208).

CHP'nin önde gelen isimlerinden Onur Öymen'e göre ulus devletleşme sürecinin temelinde; *devletin güçlülüğü düşüncesinin yerleşik olduğu bir toplumda ulus devlet kurma projesini gerçekleştirmeye çalışan Kemalist kadroların dinsel kimlik üzerinden şekillenen birliği, ulusal kimlik üzerinden şekillendirmeye çalışarak toplumu modernleştirmeye çalışmakta ve bu noktada öncü rolü milliyetçilik prensibine dayandırmaları* mevcuttur (Öymen, 2007: 185).

Öymen'in ifadesiyle dış dünyadaki milliyetlere ve devletlere saygılı bir şekilde gelişen milliyetçilik ve onun etkisindeki ulus devlet olgusunun, ulusal kalkınma motivasyonu ile geliştirdiği yurttaşlık tanımının uzun vadede ne kadar bütünleştirici olduğu, ne kadar devlet itaatine dayalı ne kadar demokratik prensipler taşıdığı ve teorik gücünü pratikte ne kadar tabana yayabildiği ciddi bir tartışma konusudur. Tartışılacak bir yapı niteliğini sürdürdükçe de ulus devlet hareketlerinin günümüz kimlik ve vatandaşlık sorunlarındaki rolü önem kazanmaktadır. Gelenek ile uzlaşmadan tamamen redde dayalı bir politika vasıtasıyla ödünsüz bir modernleşme hareketi güden politik süreç, ulus tanımını siyasal varlık, din, dil, köken, ahlak ve tarih misyonları ile geliştirmekte ve böylece devlet mantığı ile sınırlı bir çoğulculuk ile ulus devlet inşa etmekteydi (Köker, 2008a:245-257).

Osmanlı İmparatorluğu'nun çok kültürlü toplumundan sonra aynı topraklar üzerinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti, oluşturduğu modernleşme hareketi çerçevesinde belirleyici olacak bir vatandaşlık tanımı geliştirmekteydi. Türklüğe dayalı olarak gelişen etnik temelli vatandaşlaşma süreci tarihsel olarak cumhuriyet rejimi ile değil Osmanlı dönemindeki Batılılaşma hareketleri çerçevesinde gelişse de Kemalist iktidar ile sıçrama gerçekleştirmekteydi. Avrupa uluslarının “homojen yapısının” getirdiği ulus devlet sistemini geliştirici bir unsur olarak tanımlayan genç cumhuriyetin bürokrat kadroları, Batı'daki emsalleri gibi milli temele dayalı bir vatandaşlık geliştirmekteydi (Işın, 2009: 45-47).

“Evrensel vatandaşlık” anlamına gelen ulus devletlerin farklı özellikler taşıyan grupları aynı cemaat içinde entegre etme anlayışına sahip olan Türkiye vatandaşlığı sistemi de kamusal alanda kimliksel düzeydeki farklılıkları tanımama, kamusal düzeyde devlet olarak tarafsızlığı sağlama anlayışına dayalıdır (Işın, 2009: 60). Bu açıdan teklife dayalı çoğulcu demokratik mecralara sahip olmayan Türkiye gibi ülkelerde, devlet tarafsız olsa da cemaatsel yapının egemen unsurunun fiili olarak etkin olacağı kamusal alanlarda farklılık taşıyan unsurlar fiili dışlanma sürecine girme tehlikesi ile karşı karşıya kalırlar.

Türkiye'deki vatandaşlık tanımı ve ulus devlet inşası, modernleşme hareketi çerçevesinde heterojen Osmanlı yapısına karşılık yek bir vücut olarak farklılıkları bünyesinde tek tiplileştiren bir yapı icra etmiştir ve etmektedir. *Cumhuriyetçi kesimler* cemaatsel yapıdan kurtulmak adına “rasyonel olamayan” birey yapısının modernleşme sürecine girmesini sağlayarak toplumsal bir alan yaratmak istemişlerdir. Vatandaşlık rejimi, evrensel modern sistem ile oluşturulması dolayısıyla toplum zihninden geleneksel yapıyı silmeye dayalıdır. Bu durum homojen bir ulus devlet sürecinin devreye girmesini sağlayan temel kalıttır. Ulus devletin çerçevesini ve algısını çizen kalıt ise vatandaşlık anlayışının anatomisidir (Bayan, 2009: 64-67).

Türkiye'nin sosyal ve siyasal kazanımları talepler karşılığında alınan haklar değil yukarıdan aşağıya kabul ettirilen haklardır. Vatandaşlık kimliği, Fransa'nın cumhuriyetçi evrensel vatandaş kimliği şeklinde düzenlenmiş olsa da kimi zaman Alman vatandaşlığının ürünü olan kan bağı esaslı vatandaşlık şeklini anımsatan gelişmelere sahne olmuştur. Türk milliyetçiliğinin temel referansları öncelikle laikliği esas alsada Avrupa'daki ırkçı eğilimlerin artmasından etkilenerek etno-kültürel bir hal

de almıştır. Böylelikle modern cumhuriyeti kuran devlet, milliyetçiliği önceleyen bir tavır takınarak devlet öznesinin öncülüğünde kendi ulusunu yaratacak şekilde çok kültürlü bir toplumu modernleştirmek adına toplumu Türk kimliği etrafında tek tiplileştirmiştir. Tek tiplileştirme sürecinde vatandaşlık kavramı sözleşme dışında özel bağlar yaratarak vazife sahibi vatandaş sistemi yaratma yoluna gitmiş ve vatandaşlık hakkı kavramını öteleyen bir tavır takınmıştır. Uygarlaşma hedefi çerçevesinde “ortak yarar” anlayışı ile vatandaşlık kavramını şekillendiren cumhuriyet yönetimi, devlet gücünü üretme yoluna gitmiş ve otoriterleşmiştir. Vatandaşlık kavramının devlet gücünü ve seçkinliğini tekrar tekrar üretmesi de Kemalist yönetimin kamusal alanda olduğu kadar özel alanda da etkin olmasını ve devletin tartışılmaz gücü kavramının bu güne kadar gelmesini sağlamıştır. Devletin ekonomi, sosyal, kültürel vb. her konuda tek yetkili olması devlet gücünün vatandaşlar üzerinde etkin bir konum almasını belirlerken bu konunun günümüzde çeşitli nedenler ile sarsılması beklendiği gibi alışılmadığa duyulan korkuları gün yüzüne çıkarmaktadır (Kadıoğlu, 2009: 111-129).

4.2.2. Vatandaşlığın Yeniden Düşünülmesi Sorunu

Anatomisini modernizm döneminin koşullarından alan ve o dönemin koşulları içerisinde meşruluk arz eden vatandaşlık kavramının günümüzde yaşadığı kriz asıl itibariyle siyaseti yeniden düşünmek sorunudur. Küreselleşme sürecinde modernizme ait yapıların meşruiyet krizi yaşaması, modernizm döneminde kurulan siyasal-toplumsal ilişkilerin ortak-payda çerçevesinde tekrardan kurulmasını gerektirmektedir. Siyasal ve toplumsal arasındaki ilişki kendiliğinden kurulmuş bir ilişki değil, aksine toplumsalı anlama ve çözümleme sürecinde gelişmiş bir durumdur. Siyasalın, toplumu karar alma süreçlerine dâhil ederek “aitlik” oluşturması da o dönemin yöntemsel koşulları ile tarif edilebilecek şekilde çeşitlilik arz etmektedir. Siyasal olanın toplumun bölünmez bütünlüğünü korumak üzerinde şekillendirdiği alansallık, Westphalian düzenin kurulmasından itibaren günümüze kadar gelenekten ve etikten soyutlanarak devletle özdeşleşmiştir. Toplum ve siyasalın devlet egemenliğinde özdeşleşmesinin tarifi olan modernizmin, devleti sekülerleştirilmesi, merkezileştirilmesi, jeo-politikleştirilmesi ve egemenliğini meşrulaştırması, dönemin ulus devletleştirme projesinin en önemli öğeleridir. Modernizm dönemi ile birlikte ulus devlet, kapitalizmi ekonomik anlamda tamamlayan, belli sınırları dâhilinde iktidarı hem ulusal hem de uluslararası boyutta

yürüten her konuda etkin ve yetkin toplumsal-siyasi bir aktör olarak karakterize olmaktadır. Devleti, ulus devlet sistemi içerisinde alansallığa dâhil eden modernizmdir ve modernizm bir düşünce/davranış sistemidir (Keyman, 2000b:217-222).

Demokrasi ise, modernizm sürecinin yarattığı kurumsal ve zihinsel yapılara karşılık post-modern dönemin çıkardığı olasılıkların, devlet normlarını esneterek modern kurumlar dâhilinde kullanılması ilişkisidir. Modernite içerisinde devleti demokratik yapan devletin toplumsal hak ve taleplere evrensellik ve tarafsızlık ilkelerince yaklaşmasıdır. Devlet, vatandaşlık haklarını güvence altına aldıkça demokratikleşir. *Globalleşme ile yerelin etkinliğinin artması, ulus devletteki merkezi rolü sarsarak alansal bütünlüğün meşruiyet krizini yaratmıştır. Ayrıca bu durum ile birlikte ulusal kimlikte globalleşme sürecinde yaşanan alansallık dışına çıkmalar ile melezleşmektedir. Devlet egemenliği, aktörler temelinde çoğullaşmakta, devletin merkezi rolü gayri meşrulaşmaktadır. İktidar ilişkileri geleneksel aktörler tarafından temsil edilemeyecek düzeye ulaşarak teni toplumsal hareketlere maruz kalmaktadır. Ulusal bütünlük değişmektedir. Yönetilebilirlik krizi genişlemektedir. Tüm bu süreçlerin ana sebebi geleneksel ulus devlet algısı tarafından dışlanan kesimlerin dışlandıkları öğeler/düşünceler/simgeler etrafında toplanarak demokratik alana dâhil olmak ve kurumsal zemin içerisinde kimliklerini ifade etmek istemeleridir* (Keyman, 2000b: 222-232). Kimlik siyaseti ve onun değiştirdiği/değiştiremediği ulus devlet algısı, Türkiye’de ise birkaç şekilde kendini ifade etmektedir.

Kültür ve kimlik kavramları, etkileşime açık, toplumu anlamlandırmada kolaycı ve indirgemeci kullanımlardır. Kültür/kimlik politikaları, tarihsel bir imge olmalarından daha ziyade kurgusaldır. Hipotez seviyesinde gelişerek yerel unsular ile beslenirler ve tutarlılıkları uygulayıcıları tarafından belirlenen açıklayıcı kavramlardır. Bu ön kabule göre, kimlik politikaları sosyal hiyerarşilerin ortadan kaldırılması ya da sosyal hiyerarşilerin devamlılığını ön gören hareketlerdir. Bu açıdan kimlikler ile modernizm arasındaki ilişkinin önemi artmaktadır. Modernite ve kurumları bireyi en küçük varlık olarak ele almışlar ve sosyal ilişkileri düzenlemek için dilediklerince kullanmışlardır. Kimlikler, bu ilişkiselleşme sürecinde zıtlıklar üzerinden tarif edilmiş ve birbirileri yerine ikame edilmişlerdir. Bu durum beraberinde kimliklerin “ötekileri” üzerinden tarif edilmesi sonucunu doğurmuştur. Modern kurumlar dâhilinde ötekileşerek, kamusal

alandan dışlanan ve hak talepleri karşılanmayan kesimlerin, kendi sıkıntılı durumları içerisinde farklarını sıkıntılarının çözümüne sebep göstererek toplanmalarına ve modern kurumların baskıcı rollerini demokrasi ile ikame etmelerini sağlama hareketlerine *kimlik hareketleri* denebilir. Toplumsal grupların, sıkıntılarının çözümü olarak ötekileşen kimlikleri etrafından birleşmeleri, bu kategoriye atfedilen kişilere karşı belli ön yargıların ve ayrımcılığın gelişimine sebep olma potansiyelini taşımaktadır. Kimliklerin gelişimi ve modern kurumların dâhilinde ifade edilmesi süreci değişime açık olması, özdeşleştirilebilmesi ya da aitlik bildirmesi açısından dinamik bir ilişki geometrisidir (Mutluer, 2008: 265-270). İfade edilen genel kimlik politikaları tasvirine göre Türkiye’de yaşanan kimlik politikaları da modern kurumlar ve modernizm zihniyeti ile çatışmakta, belli ön kabullere dayanmakta, belli korkular üzerinden tarif edilmekte olan kategorisel ve etkinliği/sınırları temsilcileri tarafından belirlenen dinamik bir sürece tekabül etmektedir.

Toplumsal hayatı kimlik çatışmaları üreten Türkiye, ulus devlet konusundaki otoriter konumunu liberal bir yapıya dönüştürüp dönüştürmeme konusunda çetin bir yoldan geçmektedir. Gerçekten güçlü ve demokratik bir Türkiye’nin yaratılması konusundaki olmazsa olmaz koşul ise devlet-toplum ilişkilerinin toplum lehine değiştirilmesidir. Türkiye’de özgürlüklerin gelişerek bireye atfedilen rolün artması ve çağın gereklerine ulaşılması ancak demokratik gelişimler ile gerçekleşebilir. Türkiye’nin devlet-toplum ilişkilerini yönlendirirken bugüne kadar ön kabul olarak ortaya koyduğu güçlü devlet geleneği, organik toplum, *cumhuriyetçi vatandaşlık* kavramlarının günümüzde yönetilebilirlik sorunu yaşadığı görülmektedir. Türkiye’deki güçlü devlet geleneğinin kırılması, cumhuriyetçi vatandaşlık halinin değişmesi halilende ulus devlet anlayışının değişerek sistem içi bir demokratik sistem yaratması gereği, sivil toplum hareketlerinin artması ile organik görülen toplumun homojen bir yapı taşımadığının görülmesi ile ortaya çıkmıştır. Ulus devlet algısını değiştirmek zorunda kalan kimlik hareketlerinin Türkiye’deki çıkışı ise iki olay üzerinden kitleleşmiştir. Kitleleşen bu hareketler, laiklik¹³ sorununu gündeme getiren İslamcı hareketler ve Türk milliyetçiliğini gündeme getiren Kürt Sorunu’dur (Keyman, 2009:3-11).

---

¹³ Türk Vatandaşlığı’nın inşası sürecinde önem arz eden ve toplumu laikleştirerek geleneksel vatandaşlık tanımının değişmesine neden olan modernleşme sürecinin, Türkiye’deki ulus devlet algısını ne şekilde

4.2.3. Kürt Sorunu Çerçevesinde Vatandaşlık ve CHP

Belirli bir gruba ait kimlik taleplerinin giderek artan bir biçimde karar alma mekanizmalarını etkilemesi ve söylemlerinin ulusal/küresel ilişkilere eklemlenme yöntemine kimlik siyaseti denir. Bu durumlarda devlet ya modern dönemin kalıntıları ile redde yada kabullenmemeye dayalı bir siyaset ile karşı duruş da gösterebilir -ki bu da çatışmanın devamlılığını sağlar- ya da demokratik yolları açarak temsil üzerinden taleplerin müzakere edilmesini sağlayarak marjinal taleplerin ortadan kalkmasını sağlar. Türk modernitesinin içindeki kimlik hareketleri ise 1980'ler ve özellikle 1990'larda "tanınma" problematiki üzerinden şekillenmiş demokratikleşme talepleri olarak gündeme gelmiştir. Türkiye'deki kimlik taleplerinin kitlesel olması ve demokratikleşme/terör çizgisi üzerinden yürümesi bakımından en önemlisi Kürt Sorunu olarak bilinen kimlik siyasetidir. Kürt kimliği hareketi, başlangıç aşamasında Kürt kimliğini tanıtmaya yönelik olmaktan ziyade terör yolu ile devlet topraklarında ayrılıkçılık yapmasından ötürü sorunu kronikleşen ve paranoyaklaşan bir hal almakla beraber, çözümlemeyi zorlaştıran siyasal kutuplaşmaları da tırmandırmıştır. Bu açıdan Türkiye'de kimlik siyaseti, daha çok "etnik çatışma" üzerinden şiddet unsurları ile anımsanmaktadır (Keyman, 2009: 330-332).

Modernizasyonu, milliyetçiliğin gelişmesi, vatandaşlığın tasvir edilmesi gibi süreçleri daha önceleri açıkladığımız gibi gelişen Türkiye'deki cemaatten topluma geçişi ifade eden Kemalist uygarlaşma hareketi, modernist dönemin özü itibarıyla ulus devlet algısını sistemleştirmiş ve bu sistemin sürdürülmesinin takipçisi olmuştur. Kemalist sistemin ulusal kimlik konusuna yaklaşımındaki "Türk" vurgusu, kimileri için kültürel bir üst kimliğe dayalı olmakla beraber kimilerince de laik, etnik bir modernist Türkiye görüşünü yansıtan etno-milliyetçi bir sistemdir. Ancak bu konudaki görüşleri çalışmanın birçok yerinde bizim de değindiğimiz gibi "geçmiş bugünün terimleriyle okuma"

---

belirlediğini, bu algının İslamcı hareketlerin yükselişi ile Kemalist laiklik algısı ile nasıl çatışma içerisine girdiği ve bu süreçte geleneksel ulus devlet algısının laiklik yönüne vurgu yapan CHP'nin konumunu diğer bölümlerde işleyeceğiz. Bundan ötürü kimlikel bir politika olarak ulus devletin meşruiyet krizine katkı yapan Türkiye'deki İslamcı kimlik hareketinin ulus devlet değişiminde önem arz ettiğini vurgulayarak diğer kitlesel kimlik hareketi olan Kürt Sorunu'na ve CHP'nin bu konudaki rolüne geçmekte fayda bulunmaktadır.

yanlışına düşmekle itham eden değerli bilim adamı Fuat Keyman, Kemalist uygulamadaki tek tiplileştirici hareketin o dönem için evrensel bir durum olduğunu ifade etmekle beraber Kemalizm'in sabit, değişmez bir kimlik düşüncesine sahip olmadığını aksine kimliklerin kökenindeki çoğulcu etkiye dokunulmadığını ifade etmektedir (Keyman, 2009:338). Bu noktada esas olan CHP yönetiminin bugün de devam ettirdiği seçkin modernizasyon hareketidir. Kemalizm, rasyonel görmediği toplumu modernize etmek adına hayata geçirdiği toplumsal mühendislik projeleri ile ulus devletleşme sürecini başlatmış ve bu durum milliyetçi ögeler ile birlikte gelişmiştir (Heper, 2006: 51).

Modernizasyon hareketi çerçevesinde organikleşme anlayışı güden Kemalizm, kendi ötekilerinden biri olarak belirlediği Kürt kimliğini, dönemin hareketlenmelerinde bölgesel bir sorun olarak görerek modernite içerisinde dondurmak istemiştir. Ancak günümüzde ekonomik hareketlerin ulus devletin elinden kayması, politik hareketlerin sınır dışına çıkması ya da sınırları esnetmesi, Türk modernitesinin toplumsal ilişkileri dönüştürebilecek etkisini de kaybetmesine neden olmuştur (Keyman, 2009: 340-350).

Kürt Sorunu, Doğu, gelişmemişlik, feodal sorunlar gibi tanımlansa da esas itibariyle modern ulus devletin yönetememe sorunudur. Devlet yönetimi, sorunu İslam, feodal, Marksist-Leninist gibi tanımlamalar ile açıklamaya çalışarak sorunu hem çözümden uzak tutmuş hem de sorunu Kürtlüğünden/kimliğinden uzaklaştırarak ulus devlet perspektifine indirgemıştır. Sorunun Türkiye modernitesini ve ulus devletini kimliksel bazda esnetmesi, bireysel, kültürel ve kolektif hakların önünü açacak demokratik açılımlar gerçekleştirebilmesi ulus devleti de farklılığa dayalı hukuki, anayasal sürece yaslayarak demokratikleştirecek ve manevra kabiliyetine sahip bir hale getirebilme potansiyeline sahiptir (Keyman,2009:350-355).

Kürt Sorunu'nu çözmek, devlet olarak anlamak için –ya da bu niyetle/gözlemle- son dönemlerde ortaya çıkan Kürt açılımı, kimlik siyaseti ile siyasallaşan hak taleplerinin ulus devleti demokratikleştirmesi açısından önem arz etmektedir. Kürt Açılımı konusunda CHP, yetkili ağızlardan 89'da CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'ın SHP'de Genel Sekreter olarak görev aldığı dönemde hazırladıkları Güneydoğu Raporu ve CHP'nin 1999'da hazırladığı Güneydoğu Raporlarının arkasında olduğunu ifade etti.

SHP'nin 1989'da hazırladığı, CHP'nin de sahiplendiği raporun önsözünde sorunun temel sebebi olarak Türkiye'nin temel sorunu olan demokrasinin yurt geneline yayılamaması, sosyal adaletsizliğin devamı ve kalkınmanın gerçekleştirilememesi gösterilmektedir. Raporda demokrasi gibi ekonomik kalkınmanın da önemli olduğu ancak hiçbirinin bir diğerine ikame edilemeyeceğinin altı çizilmektedir (SHP Raporu,2-3).

Bölge halkının çoğunun etnik köken olarak Kürt olduğu ifade edilen raporda göçe vurgu yapılarak Kürt halkının etnik kökeninden dolayı göç ettikleri bölgelerde toplumsal dışlanmaya maruz kalmadıklarını sorunun da terör sorunu olduğu kadar iktidarların yanlış uygulamalarından ibaret olduğu ifade edilmektedir. SHP'nin Kürt Raporu, cumhuriyeti kuranların laikliği ve etnik çoğulculuğu temel ilke olarak benimsedikleri ön kabulünden hareketle bu topraklardaki zengin mozağin unsurlarından birinin ya da bir kaçını yok sayan politikaların gerçeklere uymayacağını ve kabul edilemeyeceğini vurgular. Ana dil yasağının, bölgedeki devlet ve terör örgütünün ortaya koyduğu güvenlik sıkıntısının ve insan hakları ihlallerinin problemi derinleştirdiği, ana dil yasağı konusundaki demokratik açılımların gerçekleştirilmesi gerektiğini ve bu durumun kesinlikle “lütuf, teslimiyet” gibi düşünceler ile anlaşılamayacağını ifade edilmektedir. Ayrıca raporda iki temel yanılgıdan bahsedilirken bunlardan ilki olarak, demokrasi ve insan hakları, suçsuz insanların cezalandırılması gibi konuların ayak bağı değil, sorunun temel çözüm mantığı olduğu belirtilmekte ve son olarak yanlış politikaların şiddeti arttırdığı ve umutsuzluğu artırdığı sözlere eklenmektedir (SHP Raporu, 3-5).

Raporun, “Temel Siyasal Tercihler” bölümünde siyasal tercihlerin başında “ulusal bütünlük” ilkesine dayalı üniter yapının farklı mezhep ve etnik yapılara çoğulculuk içerisinde her hangi bir olumsuz etkide bulunmayacağı ifade edilerek tarihsel birlikteliğe vurgu yapılmaktadır. Devletin herhangi bir etnik/mezhep grubunun temsilcisi olamayacağı, farklılıkları bastırma politikası güdemeyeceği, farklılık temsilinin yani çoğulculuğun ise modernleşme/çağdaşlaşma etkisi yapacağı sözlere eklenmektedir. Çoğulculuk gereğinin kökenleri olarak da cumhuriyet değerlerini işaret eden rapor, laiklik ilkesi ile farklı din ve mezheplerin beraberliğinin garanti edildiğini, öte yandan da *yurttaşlık tanımı içerisinde vatandaşlık formülününün kimlikel olmaktan ziyade siyasal olması gerektiği* belirtilmektedir. Öte yandan “Siyasal tercihler”

bölümünde sorunun çözümü için demokrasi yanlısı olma gereği üzerinde durulmakta ve çağdaş Avrupa toplumunun bir parçası olarak bu durumun zaruri olduğu vurgulanarak günümüzde ulusalcı kimlikle taban tabana zıt bir şekilde Avrupalılık/Batılılık teması işlenmektedir. Hatta bununla ilgili olarak hararetlenen milliyetçiliğin çağdaşlığa aykırı olduğu belirtilmektedir. Son olarak ise bölgeye yönelik olarak geliştirilecek projelerde sosyal devlet ilkesinin ön plana çıkarılması gereği eklenmektedir (SHP Raporu, 5-9).

Raporun “Öneriler” bölümüne gelindiğinde ise sorunun toplumsal ve ekonomik yönüne beraber eğilinmesi gerektiği daha başlangıçta ifade edilmektedir. Farklı etnik mezhepten gelen insanlar arasında herhangi bir sorunun olmadığı ve göç yolu ile bölgeden göçen Kürtlerin yaşayışlarından yola çıkarak “ırkçı” eğilimler taşımadığı ifade edilerek sorunun bölge sınırları içerisinde yaşandığı vurgulanmak istenmektedir. Bölgenin ekonomik geri kalmışlığının daha da arttığı ifade edildikten sonra bölgede terör ile ilgili olarak terör ile kendi mücadele yöntemi içerisinde yani silahlı şekilde mücadele edileceği ifade edilirken, silahlı mücadele sırasında masum halka yapılan baskıya vurgu yapılarak bunu kabul edilemeyeceği, bu durumun halkı cumhuriyet ile yabancılaştıracağını –ki bu durumun başladığı- sözlere eklenmektedir. Silahlı eylemin önemli olmadığı, silahlı eylemlere karşı “kökünü kazıyacağız, sıfırlayacağız, bu devlete meydan okumadır” gibi tabirlerin hezeyana sebep olduğu belirtilirken bu tutumun bölge halkının teröre sempati duymasının önünü açtığı belirtilmektedir. Ancak ne olursa olsun temel gereğin demokrasi ve halka güvenmek olduğu vurgulanmaktadır (SHP Raporu, 10).

Bölge halkının kaybettiği sevgiyi yeniden tesis etmek adına devletin ve iktidar kurumlarının yetkili olduğu düşüncesinden hareketle “Demokratikleşme Politikaları Demeti” hazırlayan CHP’nin bugün de arkasında durduğu rapor, anayasal düzenlemelerin gerekli olduğunu, bölge halkına yönelik olarak uygulanan sorgulama ve yargılama hareketleri doğrultusunda yasal reformların gerekliliği, ekonomik politikaların özel olarak bölgeye yönelmesinin gerekliliği, evrensel hukuk ilkelerine aykırı olan sansür, sürgün vb. tüm uygulamaların kaldırılması gerektiği gibi konular ile özellikle konunun anayasal ve yasal yönüne vurgu yapılarak bu yönde bir değişimin/reformun gerekliliği vurgulanmaktadır. Tam cümlesi ile “Kürt kimliğinin kabul ederek kendine Kürt kökenliyim diyen yurttaşlara, bu kişiliklerine hayatın her

alanında istedikleri gibi özgürce belirtme hakkına sahip olmaları olanağı sağlanacaktır” ifadesi kullanılarak günümüzdeki Kürt kimliğinin tanınmama sorununa o günlerden bugün bile kaldırılması zor bir çözüm önerisi getirilmektedir (SHP Raporu,10-14).

CHP'nin web sitesinde yayınladığı ve CHP Genel Sekreter Yardımcısı ve İstanbul Milletvekili Algan Hacaloğlu'nun kamuoyuna sunmalarından ötürü arkasında olduklarını belirttikleri bir diğer rapor ise CHP'nin 99 Raporu'dur (Anka, 10.03.2009). Bu rapor yukarıda genişçe yer verilen SHP 89 Raporu'nu esas almakla birlikte aradan 10 yıl geçmesinden ötürü CHP'nin görüşlerini daha net ifade edebilmesi açısından önem arz etmektedir.

CHP, 99 Kürt Raporu'nun “Durum” bölümünde Güneydoğu Anadolu'daki sorunların aslında Türkiye'nin tamamında olduğu ancak bölgede daha fazla hissedildiği şeklindeki bir ibare ile başlamaktadır. Raporun devamında sorun, çoğulcu demokrasiye geçilememesi ve bölgenin kalkınma problemi olarak nitelendirmesi açısından 89 raporu ile benzerlik arz etmektedir. 89 Raporu'ndan farklı olarak bölgeye yönelik olarak verilen teşviklerin hayata geçirilmediği, GAP'ın devamının getirilmediği, aşiret, ağalık, şeyhlik yapısı ve getirdiği sorunlar ifade edilerek sorunların çözümü olarak GAP işaret edilmektedir. 99 Kürt Raporu'nda CHP, göçe vurgu yaparak göçün yarattığı sıkıntıları eğitim, sağlık vb. başlıklarda teker teker ele alarak bu konuda projeler sunmuştur. Demokratik haklar, kimlik, çoğulcu demokrasi ulusal bütünlük, *yerel idarenin güçlendirilmesi*, bölgeye hassasiyetle hizmet götürülmesi gibi konulara değinilse de bu konularda somut çözüm önerileri getirilmemesi, vurgunun sosyal devlet anlayışı ve ekonomik konular çevresinde değerlendirilmesi SHP 89 Raporu ile ciddi tezatlık arz etmektedir (Doğu ve Güneydoğu Raporu, 3-39). Kamu desteği projeleri kapsamında yapılacak düzenlemelerde konut yapımındaki WC yapımına kadar detaylı bir proje hazırlayan *CHP'nin* (Doğu ve Güneydoğu Raporu, 35) *SHP raporundan farklı olarak demokrasi, insan hakları, etnik duyarlılık gibi konulara vurgu yapmaması sorunu sadece ekonomi boyutunda incelediğini, gelişen neo-liberal politikalar ve kimlik – küreselleşme- politikaları karşısında sol olma yetisinden ziyade ulus devletin geleneksel formuna sadık, çoğulculuk karşısında durağan ulusalcı bir çizgiye ilerlediğini – siyasetin dinamizminden ötürü yanılma payı saklı kalma koşulu ile- söyleyebiliriz.*

89 Raporu'na ek olarak CHP'nin önemli isimlerinden Algan Hacaloğlu, 1992'de yaptığı bir konuşmada Kürt Sorunu'nu Türkiye'nin demokratikleşme, sivilleşme, Kürt Sorunu ve terör sorunu olarak dört parametrede toparlamakta ve ekonomik vurguyu ikinci plana koymaktaydı. Devlet güvenlik güçlerinin, *devlet terörü* olarak ifade edilebilecek yanlış uygulamalarda bulunduğunu, MGK, MİT ve Kontragerilla bünyesinde kendini bulan erkin demokrasiye engel oluşturduğunu ve bölgedeki halka *işgal kuvveti* gibi yabancılaştığını ifade etmekteydi. Bu pencereden sorunun özünü; "*Güneydoğu'da yaşayan insanların demokratik haklarından yoksun olmaları, temel hak ve özgürlüklerini kullanamamaları, yörede terörün yaygın olması, işkence ve faili meçhul cinayetlerin önünün alınamaması ve hepsinden öte; kimliklerine, kültürlerine, benliklerine baskı nedeniyle sahiplenememeleri*" olarak ifade etmektedir. Algan Hacaloğlu, sorunun özünü belirttiikten sonra çözüm önerisini ise üniter ya da federatif devlet yapılarının kuraklığı içerisinde değil, çoğulcu bir demokrasi anlayışı içerisinde olması gerektiğini işaret etmektedir. Demokrasi tercihinin ön plana çıkarılması, halklar arasındaki önyargıların kırılması ve sosyo-ekonomik farkların azaltılması çerçevesinde kurulan çözüm anlayışı içerisinde Hacaloğlu'nun somut olarak geliştirdiği çözüm önerileri, koruculuk müessesesinin kaldırılması, terörün dindirilmesi, ateşin kesilmesi, bölgedeki güvenliğin askeri görüntüden sivil görüntüye kaydırılması ve faili meçhullerin çözülmesi, devlet okullarında Kürtçe'nin öğretilmesi, Kürt kültür ve kimliğinin geliştirilmesidir fakat; Hacaloğlu, Kürt Sorunu'nun bu yönlü çözümünde MGK, MİT ve Kontragerilla'nın hazır olmadığını belirterek demokrasinin gelişmemiş olduğundan yakınmaktadır. Hacaloğlu ayrıca, bugünkü üniter ve merkezîyetçi devlet anlayışını yetersiz olarak görmekte ve baskıcı, tepeden inmece, tek kimlikçi anlayışın - *Misak-ı Milli bütünlüğünün*- çözüm getirmeyeceğini, çözümün katılımcı demokrasi ile gerçekleşeceğini ifade etmektedir (Hacaloğlu,1992: 47-59).

Algan Hacaloğlu'nun 1990'lı yılların başında ifade ve tespit ettiği olgular günümüze göre dahi ilerici bir perspektif kazandırmakta ve çok doğru olmakla birlikte bugünkü CHP zihniyetinden ve ulusalcı yapıdan oldukça uzak bir bakış taşımaktadır. Bundan ötürü CHP'nin bugünkü ulusalcı/(sosyal demokrat?) çizgisini daha iyi anlayabilmek için Kürt açılımını incelemek önem arz etmektedir. Çünkü içinde bulunduğumuz dönemde ulus devlet kavramını en çok tehdit(!) eden konuların başında kimlik talepleri gelmektedir. Küresel çapta yaşanan kimlik taleplerinin devletleri etnik tipten anayasal

tipe, vazifeci tipten haksal bir tipe yönlendirdiği çağda Türkiye'nin bu konunun çerçevesinde yaşadığı etkileşim somut olarak Kürt açılımında karşımıza çıkmaktadır.

2008, Ocak sekizinde Diyarbakır gezisinde konuşan CHP Genel Başkanı Baykal, SHP raporunun kendi düşüncelerini yansıttıklarını ifade ederek Kürt Sorunu konusunda demokratikleşme açılımları yapılması gerektiği konusunda görüş bildirerek “devletin Kürtleri asimile etme hakkı yoktur, devlet etnik kördür” demekteydi. Türkiye'nin kafatası cumhuriyeti olmadığını ifade ederek CHP'nin Kürt politikasını dört başlıkta özetlemekteydi. Baykal'a göre; öncelikle terör etkisizleştirilmeli, ardından SHP raporunda belirtilen demokratikleşme hareketleri gerçekleştirilmeli, sosyal devlet ilkesi çerçevesinde devlet bölgeyi ekonomik olarak kalkındırmalı ve son olarak böle diğer bölgeler ile etkileşime açılmalıydı (Radikal Gazetesi, 08.01.2008).

2009'un Mart 15'inde ise “Seroke Baykal” yazılı Kürtçe pankartlar önünde Mardin'de konuşan Deniz Baykal, Mayıs aylarına geldiğinde Kürt Sorunu konusunda çalışmaları olduğunu ifade etmekteydi. Yaptığı açıklamalar sırasında SHP Kürt Raporu'na aykırı olarak (Yükselir, 01.11.2009) terörün af ile önlenemeyeceğini bundan dolayı “af” ihtimalinin gündemlerinde olmadığını belirten Baykal, önce terörün ortadan kaldırılması şartı ile kamuda zihniyet değişikliğine gidilerek bölgedeki yargıdan, polise kadar giden tüm bürokraside hizmete yetkin uygulamaların hayata geçirilmesi gerektiğini, anadil konusunda TRT bünyesinde olmamak şartı ile özel kanalar yoluyla Kürtçe yayın yapılabileceğini ve bölgeye yönelik pozitif ayrımcılık yapılması gerektiğini ifade etmekteydi (Yetkin, 19.05.2009). Baykal'ın daha AKP'nin Kürt Açılımı konusunda etkin bir adım atmadan yaptığı bu açıklamalar o dönem AKP'den DTP'ye sorunun önemli kanatlarından destek topladığı önemli bir ayrıntı olarak dikkat çekmektedir (Radikal Gazetesi, 20.05.2009).

CHP lideri Deniz Baykal 2009'un 24 Temmuz'unda yaptığı basın toplantısında ise konu ile ilgili olarak öncelikle terörün bitirilmesi gerektiğini ifade ederek yürütme organlarını bu konuda uyarmaktaydı (Radikal Gazetesi, 24.07.2009). CHP, bu konuda yetkili organlara İngiliz modelini esas almak konusunda tavsiyelerde bulunurken TBMM'nin bu konuda etkinleştirilmesi gerektiğini ifade etmekteydi. Baykal, bu tarihte savunduklarını iddia ettikleri SHP 89 Kürt Raporu'ndaki anadil başlığına aykırı olarak Kürtçe'nin seçmeli ders dahi olamayacağını ifade etmekteydi. Buna artı olarak *ABD'nin*

Irak'tan ayrılmasından sonra yaşanacak boşluğun değerlendirilmesi gerektiğini sözlerine eklemekteydi(Radikal Gazetesi, 26.07.2009).

Kürt Açılımı'nın hız kazandığı dönemlerde ise CHP İstanbul İl Başkanı Gürsel Tekin'in "sorunu çözen tarihe geçer" sözleri partisinin açılım konusundaki politikası ile ters düştüğü izlenimini yaratmaktaydı. Bu sözler daha sonra Gürsel Tekin, tarafından parti ile ters düşmediği şeklinde düzeltilmesine rağmen CHP'nin uzun süre genel başkan yardımcılığı yapan Eşref Erdem'in partisi için sosyal demokrat olarak ifade edilmesine rağmen şu konjonktürde şovenist, içine kapanık, milliyetçi politikalar uyguladığını ve sadece gerilimi tırmandığını söylemesi CHP içerisindeki açılım çatışmasını gözler önüne sermekteydi (Radikal Gazetesi, 14.08.2009).

Baykal, Kürt Açılımı'nın gündemin tek maddesi haline geldiği dönemlerde ise açılıma tamamen karşı bir duruş sergileyerek sürecin Yugoslavya tarzı bir dağılıma neden olabileceğini belirterek, açılımın Norveç'in finansal desteği ile Atlantic Council adlı akademik bir kuruluşun yaptığı toplantı sonrası ortaya çıktığı iddiasını savunmuştur (Radikal Gazetesi, 25.08.2009).

Deniz Baykal'ın süreci dış destekli olarak nitelmesiyle beraber gelişen süreçte atılan adımları milliyetçi bir eda ile eleştirmesi ve son olarak açılımın yarıda kaldığını ve bir daha ilerlemeyeceğini (Radikal Gazetesi, 26.10.2009) ifade etmesiyle birlikte CHP, SHP raporunda tuzak olarak belirttiği "*şiddet unsurunun devleti tepkisel milliyetçi bir tuzağa düşürebileceği ve geçmişte düşürdü*" tuzağına kendisi düşmekteydi. Oysa sosyal demokrat bir parti olma iddiasındaki CHP'nin, 89 Raporu'nda savunduğu gibi sorunun anayasal vatandaşlık temelinde Türkiye'nin 1921 ve 1924 Anayasaları'nda yaptığı gibi anayasal vatandaşlığa vurgu yaparak, etno-milliyetçi hareketlere karşı talep edilen hak ve özgürlüklerin sağlanması yönünde politika yapması gerekirdi (Keyman, 16.08.2009).

Cumhuriyet Halk Partisi lideri Deniz Baykal, birçok kereler Türkiye Cumhuriyeti'nin kafatasçı olmadığını ifade ederek anayasal vatandaşlığa atıf yapar gibi görünse de bu konuda inandırıcı olamamaktaydı. Bu duruma prim kazandıran en önemli olay ise Başbakan R. Tayyip Erdoğan ile girdikleri üst kimlik tartışmasıydı. Başbakan Erdoğan'ın "*her etnik kimliğin beraberce Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı üst kimliğinde birlikte olduğunu*" ifade etmesine karşılık olarak Deniz Baykal, "*Türkiye*

Cumhuriyeti vatandaşlığı üst kimlik değildir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı hukuki bir kimliktir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı Türk milleti yerine ikame edilemez. Türk milleti kavramını içine sindireceksin. Türk milletinin etnik kimliğe tecavüz olmadığı bileceksin” şeklindeki sözleri üst kimlik kavramının Deniz Baykal tarafından kabul edilmediğini ve vatandaşlığın etnik bir kavram olarak değerlendirildiğini göstermesi bakımından önemlidir (Bila, 2008: 428).

4.2.4. Küreselleşmeye Tepki Olarak Ulusalılık

CHP'nin neo-liberal küresel sisteme uygun bir şekilde yapılanmış mevcut iktidar AKP'nin politikalarına ve Türkiye'nin uluslararası konjonktürdeki yerine gösterdiği refleksler uzun süredir Türkiye gündeminde ulusalılık olarak nitelendirilmektedir. Ulusalılık, tam anlamıyla tanımlanabilen bir kavram olmamakla birlikte Türkiye'de mevcut ekonomik sisteme karşı daha devletçi bir ekonomik düzeni tahayyül eden, geçmiş cumhuriyet kazanımlarının demokratikleşmesine şüpheli yaklaşan Batısal milliyetçi bir yapı arz etmekte olup sosyal demokrat çizgi ile çelişkiler göstermektedir.

Konu ile ilgili olarak Radikal yazarı İsmet Berkan, 2005'te yazdığı yazıda CHP'nin ulusalçı çizgiye kayışını parlamento temsili ile açıklamaktadır. 2002 seçimleri sonrasında Türkiye seçmenin yalnızca %55'ini temsil eden bir parlamentonun ortaya çıkması CHP'de %65'lik kesimin muhalefetine yapması gerektiği düşüncesini doğurmuş olabilir diyen İ. Berkan, AKP'nin Amerika ve Avrupa Birliği ile ilişkilerinden ötürü CHP'nin anti bir görüş ile kendisini AKP'nin tam karşısına oturtarak Batı karşıtlığı ile bilinen “ulusalçı” bir anlayışı güttüğünü iddia etmektedir (Berkan, 27.09.2005).

Bu açıdan CHP'nin, Türkiye'de oy potansiyeli sosyal demokrat kesimden daha çok olan milliyetçi çizgiye kayarak MHP'nin de oylarına talip olduğunu Berkan'a paralel olarak sosyal demokrat kimliği ile bilinen ve SHP döneminde danışmanlık da yapmış olan Hasan Bülent Kahraman, CHP'nin 1950'lilerin sonunda gösterdiği sistematik muhalefetten sonra tüm muhalefetlerin tepkiselleştğini, günümüz CHP muhalefetine de dinamizmden yoksun, siyaset/çözüm üretemeyen, muhafazakâr bir muhalefet olduğunu ve Türkiye'nin sıkıntılı konumunda da böylesi muhalefetin etkisi olduğunu ifade etmektedir (Kahraman, 01.11.2009).

CHP Eski Genel Başkanı Altan Öymen'in CHP'nin ideolojik tutumuna yönelik olarak yazdığı bir yazıda ise CHP, milliyetçi bir parti olarak nitelenmekte ve aslında kullanılan kavram olan ulusalcılığın milliyetçilikten bir farkının olmadığını belirtilmektedir. Bu konudaki farklılaşmanın sadece tarihsel farklılıklara dayandığını kaleme almakta ve sosyal demokrat geleneği olan CHP'nin 301 gibi maddeleri savunarak yaptığı milliyetçilik ile siyasi çizgisini kaybetmekle ve oya yönelik olarak hareket etmekle suçlamaktadır (Öymen, 15.02.2007).

Bu konuda Altan Öymen'e benzer bir düşünce arz eden Ece Temelkuran ise, konuya darbe, derin devlet gibi konuların ayyuka çıktığı "Ergenekon" örgütünün yargılanma sürecine solun getirdiği perspektiften bahsetmektedir. Temelkuran, sol görüşün her türlü demokrasi dışı eyleme karşı mücadele etmesi gerektiğini vurgulayarak, CHP'nin ulusalcı sıfatıyla bu konuda etkisiz kalmasını eleştirerek solun/sosyal demokrasinin öncüsü olması gereken demokratlığının sağ siyaset tarafından belirlendiğini ve asıl sıkıntılı durumun bu olduğunu ifade etmektedir (Temelkuran, 26.09.2008).

Ece Temelkuran, CHP'nin ulusalcı siyasete kayması konusunda ise Türkiye'deki eğilimlerin birbirini kutuplaştırdığı olgusundan dem vurmaktadır. Milliyetçilik ideolojisinden yakınan muhafazakâr kesimlerin özgürlükler konusunu "inanç özgürlüğü" bağlamında ele almalarının karşısında kendilerini siyasi yelpazenin solunda konumlandıran CHP ve diğer sosyal demokrat kesimler, modernleştirme projesinin temel değerlerinden olan ulus devlet ve laiklik ilkeleri dâhilinde siyaset yaptıklarını ifade eden Temelkuran, laiklik ve ulus devlet temelinde toplanan sol kökenli ulusalcı kesim, neo-liberal değerlere karşı anti-kapitalist muhalefet uygulamadan, uluslararası dinamikleri ve sosyal adalet çizgisinden geri kalanlara yönelik politikaları geri plana atarak solun geleneksel değerleri barış, özgürlük ve demokrasiden ziyade siyaseti etnik ve din tanımlamaları çerçevesinde ilerletme yolunu seçtiğini vurgulamaktadır (Temelkuran, 20.04.2007).

Temelkuran ve Berkan'ın iç politik anlamlandırmalarını dış politik açıdan destekleyen bir tezahür ortaya koyan Ahmet İnsel'e göre ise, küreselleşme ve küreselleşmenin getirdiği bireyselleştirici etkilere karşı –ki sekülerizmin farklılaşması da buna dâhildir– direnme arzusunda olan kesimler tercihlerini çeşitli şekillerde belirlerken, bu durum Türkiye'de başka yerlerde de görülebildiği gibi ulusalcılık etrafında gerçekleşmektedir.

Küreselleşmenin ulus devleti geriletici etkilerine karşı ulus devlet etrafında gelişecek bir direniş gösterme güdüsü olarak nitelene ulusalcılık, dünyanın Batı ve Doğu olarak iki kampa ayrıldığı iddiasında bulunarak “solidarist globalleşme”yi çözüm olarak sunar. Bu durum A. İnsel’e göre tıpkı Temelkuran’ın da belirttiği gibi sol değerlerin aşınımını sağlamakta ve sosyalist temelin milliyetçiliğe devrini sağlamaktadır (İnsel, Ocak 2003: 31-38). Kaldı ki farklı gruplarda gelen taleplerin ve değişim isteklerini, ulus devlet refleksinin temeli olan milliyetçi bir eda ile güvenlik temelinde yorumlamak –ki CHP’nin sürekli bölünme sözcüğünü kullanması buna örnek gösterilebilir- sosyal demokrat değerler ile çelişmekte ve açıkça muhafazakâr partilerin yöntemi, anlayışı olarak bilinmektedir (Kara, 2008:204).

Bu noktada kişisel görüş olarak Polanyi ve Gramsci’den yararlanmaktayım. Neo-liberal ekonomik düzenin iç politik savunucusu olarak iktidara gelen AKP’nin uyguladığı ekonomik politikaların yeni bir egemen kitle/blok oluşturmaya karşılık geleneksel bürokratik kadro ve zihniyetin süreçten dışlanması Polanyici bir görüş doğrultusunda ya demokratik sosyalist bir blok ya da faşizan eğilimler taşıyan bir blok oluşturmak zorundaydı. CHP’de bu çifte harekete karşılık ifade edilen iç ve dış politik konuların da etkisiyle kapitalist ülkelerde tarihsel dönemin etkin sermayenin hegemonyasının zor ve rızaya dayalı bir dengeye yaslandığı ön kabulünden hareketle alternatif bir şekilde ulusal/tarihsel bir blok yaratma yoluna gitmiş ve bu bloğu yaratmasına yardımcı olacak ve bloğu güçlendireceğini düşündüğü siyasi alana, sağa kayarak, ulusalcılaştı, milliyetçi perspektife kayd.

Küreselleşmenin değiştirdiği değerlere karşı bir savunma bloğu zihniyeti ile kurulan ulusalcı ideoloji, geleneksel olarak solu temsil eden kesimlerce sahiplenilmiş ancak sol değerlerden kendisini soyutlamıştır. CHP’nin kendini sol düşünceden soyutladığını gösteren bir örnek olay olarak İzmir milletvekili Canan Arıtman’ın Cumhurbaşkanı Gül hakkındaki Ermeni iddialarını gösterebiliriz. İddiaların ırkçı-milliyetçi tutumu, CHP’nin sürekli altına çizerek belirttiği etnik kimlik özgürlüğü ve çoğulcu sosyal demokrat yapı ile taban tabana çatışmasına rağmen CHP’nin gösterdiği cılız tepki, kendisini sosyal demokrat olarak niteleyen CHP’nin milliyetçi bir çizgiye ne kadar da kaydığının ve parti içi demokrasisinin sosyal demokrat olduğu iddiasında bulunan partide bile ne kadar vahim durumda olduğunun açık bir göstergesidir (Sazak, 21.12.2008).

Öte yandan CHP'nin Sosyalist Enternasyonal üyesi olan bir parti olarak 301. madde lehinde kalması, milliyetçi kesimlerin tepkisini çekmemek adına muhalefette bulunmaması ve düşünce özgürlüğünden en muzdarip olmuş kesimlerden toplanmış bir parti olduklarını iddia etmelerine rağmen düşünce özgürlüğünü etkileyen yasalar karşısında sessiz kalmaları, ulusalcı duruşlarının sosyal demokrat değerler ile ne derece çeliştiğinin göstergelerinden biridir (Sazak,22.09.2006).

Türkiye'deki ulusalcı çizgiyi genel bir perspektife oturtmak gerekirse eğer, sosyal demokrat olduğu iddiasındaki ulusalcı söylem, milliyetçilik ile demokratlık arasında sıkışmış, milliyetçi hareketler ile ortak bir dil kullanabilen bir konuma uzanmıştır. Fuat Keyman, günümüzdeki ulusalcı söylemin 1968-1980 arasındaki sol söylem ile üç ana noktada ayrıştığını ifade etmektedir. Bu ayrım noktalarını "sol-devlet", "sol-kimlik" ve "sol-sosyal adalet" olarak ifade eden Keyman, günümüz ulusal solunun bu tutumuyla demokrasi konusunda ciddi bir ihtilaf yaşadığını belirtmektedir. Türkiye'deki solun geçmiş dönemde devlete bakışının "*devleti "iktidar ilişkisi temelinde hareket eden bir yönetim aygıtı"* olarak tanımlaması ve *devleti sosyal adalet çizgisindeki kalkınmacı* bir çizgiye dönüştürme isteği günümüzde devlet yapısını sorgulamayan ve dışa karşı koruma arzusunda bulunan yapısı, devletin küresel aktörler ile ilişkisini çok boyutlu olmaktan ziyade emperyalizm ve güvenlik yapısı çerçevesinde yorumlaması ile açıkça çelişmekte solu, milliyetçi söylemler ile eklemlenmektedir. Öte yandan Fuat Keyman, 1968-80 arasındaki solun kimlik ilişkisinin sınıfsal temelde geliştiğini ve bütünleştirici bir ulusal kimlik ile bütünleştiğini ifade ederken, günümüz solunun kimlik konusunda dışlayıcı ve ötekileştirici olduğunu belirtmektedir. Günümüzde seyreden ve CHP'nin bayraktarlığını yaptığı ulusalcı solun, "*etnik kimlikten azınlıklar sorununa, bireysel hak ve özgürlükten sivil topluma kadar geniş bir yelpaze içinde kimlik sorununa "güvenlik ekseninde" ve ciddi bir şüphencilik içinde baktığını*" ifade ederek milliyetçi düşünce ile yakınlaştığını ifade etmektedir. Son olarak 1968-80 solunun sosyal adalet ile olan ilişkisine değinen Keyman, o dönemki ulusal solun da topluma rağmen hareket ettiğini ancak işsizlik, sosyal adaletsizlik gibi konulara değindiği için toplum ile organik bir bağ kurduğunu ve yüzünün topluma dönük olduğunu belirtmektedir. Bugünkü solun ise sosyal adalet konularında alternatif politikalar üretmeyerek yüzünü devlete ve onun egemenlik ilişkilerine çevirmiş olduğunu ve bu sebeple de milliyetçi bakışa indirgendiğinin altını çizmektedir (Keyman, 10.04.2005). Fuat Keyman'ın yaptığı genel

tasvire tam anlamıyla katılarak ulusalcı söylemin ortaya koyduğu sürecin Türkiye'yi demokratik, kalkınabilir bir şekilde dünya ile bütünleşecek bir hareketten çok Türkiye'yi dünyadan izole edecek ve Avrupa Birliği ile entegrasyon hareketlerine ket vuracak anti-globalist bir sürece girdiğini söyleyebiliriz.

Küreselleşmeye karşı ulus devleti güçlendirerek karşı bir duruş gerçekleştirme arzusunda olan ve bu paralellikte uluslararası alternatif küreselleşme dinamiklerini göz ardı eden ulusalcı duruş, Türkiye'deki temsilinde uluslararası örgütleri kullanma ve o örgütler dâhilinde siyaset yapmayı ulus devleti güçsüzleştirdiği gerekçesiyle arka plana itmekteydi. Bu duruma en kuvvetlendirici gösterge olarak CHP'nin Sosyalist Enternasyonal ve Avrupa Birliği ile ilgili politika(sızlığını)larını gösterebiliriz.

4.2.5. CHP'nin Uluslararası Sisteme Ulusalcı Bakışı

Küreselleşmenin dönüştürdüğü uluslararası sistemde CHP'nin uluslararası aktörler ile olan ilişkisini yürütme organında olmamasından ötürü sadece Sosyalist Enternasyonal ve sosyal demokrat kimliği temsil ettiği iddiasından ötürü Avrupa Birliği üyelik sürecine bakışı açısından değerlendirebiliriz. Ancak CHP'nin uluslararası aktörler ile olan ilişkisini incelerken dünya sistemindeki tek süper güç olan Amerika Birleşik Devletleri ile olan 1 Mart Tezkeresi ihtilafını atlamamak gerekir. Cumhuriyet Halk Partisi, 1 Mart Tezkeresi sürecinde etkin bir şekilde işgale karşı çıkmış ve savaş karşıtlığını ifade etmiştir. Bu açıdan takdir edilecek ve sosyal demokrat kimliği ile uyum gösteren bir politika yürüten CHP'nin yürütme mercii olmamasından ötürü ABD ile girdiği yegâne ilişki budur. Tezkerenin meclisten geçmemesinde etkin olan CHP, gösterdiği bu başarılı durumu ilk parlamento döneminde sık sık dile getirerek (Bila, 2009: 390) R.Tayyip Erdoğan'ın ABD olan ilişkisini sorgulayarak, yürütme makamını çokça defa ABD güdümlü olmakla itham etmiştir. Bu propaganda yöntemi CHP'nin savaş karşıtı durumunu alkışlatmış olmasına rağmen küreselleşen dünyada gelişen olaylara milliyetçi reflexler dâhilinde ulusalcı tepkiler vermesi CHP'yi küresel dünyadan izole etmiştir.

CHP'nin dünya solu ile olan ilişkisinin ulusalcı perspektiften ilerlediğinin en önemli göstergesi olarak Avrupa solu ile ilgili olan sözlerini örnek gösterebiliriz. Milliyetçi söylemlerinden ötürü Avrupa solunun eleştiriler yönelttiği CHP, Batı'nın sol partilerini

sömürgeci, yayılmacı, ırkçı olarak niteleyerek CHP ile olan ihtilaflarını “teslimiyetçi bir sosyal demokrat yönelim göstermedikleri”ne bağlamaktaydı. Öte yandan CHP’nin AB sürecine karşı olduğu iddialarına yönelik olarak ise CHP’nin AB sürecine karşı olmadığını bilakis modernleşme devrimleri ile bu sürecin mimarı olduğunu belirtmekteydi (Taraf Gazetesi, 17.08.2009).

CHP’nin AB karşıtı olduğu iddiası yetkili ağızlardan birçok kez reddedilirken bu konu ile ilgili olarak Şükrü Elekdağ ve Onur Öymen gibi eski diplomat isimlerin temaslarda bulunacağı ifade edilmekteydi (Bila,18.10.2005). Bu açıdan yürütme mercii olmamasından ötürü etkin bir siyaset uygulayamayacak olan CHP’nin AB ile olan ilişkisini anlayabilmek için yetkin olduğu bilinen Onur Öymen’in kaynakların başvurmak önem arz etmektedir. Bunu yaparken de sosyal demokrat görüşün temel değerlerinden hareketle dünyayı nasıl algılaması gerektiğini açıklayarak CHP’nin dünya sistemi algılamasına açıklık kazandırmaya çalışacağız.

CHP’nin de üye olduğu sosyalist enternasyonal etik ilkelerine göre sosyal demokrat oluşumlar, sosyal adalet çerçevesinde sürdürülebilir kalkınma hedefindedirler. Bu anlayış doğrultusunda sosyal demokratlar, imtiyazlı grupların yararına olan ekonomik politikalara karşı çıkarlar. Siyasi özgürlükler konusunda ise sosyal demokrat partiler, birey ve azınlık haklarına önem verir, vatandaşların her türlü düşünce ve ifade hakkını saklı tutar, çoğulcu medyayı destekler ve yargı sistemine saygı gösterir. İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi doğrultusunda tüm sosyal, bireysel ve sosyal hakların kullanımının savunucusu konumundadır. Her türlü ırk, cinsiyet, etnik vb. kavramlara dayalı olarak yapılan ayrımcılığa karşı mücadele verir *ve milliyetçi ön yargıları kısırtacak hareketlerden kaçınır* ve bu tarz davranışların karşısında konumlanır. Otoriter yönelimlerin yanı sıra insan hakları ihlaline dayanan politik eğilimleri reddeder. Son olarak ise dış politika konusunda her türlü askeri önlemden kaçınarak barışçı uluslararası eğilimlerin öncüsü olur (www.socialistinternational.com).

Sosyalist Enternasyonal’in etik değerler yazılımına dayalı olarak sosyal demokrat eğilimlerden bahsetmek gerekirse, sosyal demokrasi, bireyleri harekete geçirmek adına siyaseti saydam ve demokratik çerçevelerde gerçekleştirme düşüncesindedir. Bu açıdan hakkını arama konusunda yetersiz kesimlerin sözcülüğü görevi geleneksel olarak sosyal demokrasiye aittir. Bu açıdan evrensel değişmez nitelikleri olarak da “özgürlük, eşitlik,

adalet ve dayanışma” kavramları birincil öneme sahiptir. Herkesin özgürlüklerden yararlanabilmesi adına eşitlikçi bir sistem güden sosyal demokrasi, özgürlüklerin kullanılabilmesi adına tüm dışarıdan gelen siyaset dışı etkileri bertaraf etmekle görevlidir. Eşitlikçi düzenin özgürlükçü tasavvurunun kullanılabilmesi adına da sosyal güvenceyi ön plana alı ki bu da dayanışma ilkesi ile ifade edilir. Demokrasi ve insan hakları kavramlarını temel şart olarak bünyesinde barındıran ve demokrasinin ve insan haklarının işlevliği adına sendika, sivil toplum, katılımcı yerel yönetim ve toplumsal hareketlere kulak veren sosyal demokrasi anlayışı, Türkiye’deki gibi devleti kutsal bir obje olarak değil, hukuksal bir mekanizma olarak görmeyi yeğler. Gramsci’nin “demokratik devlet, inançlar ve ideolojiler açısından yansız olmak durumundadır” sözünden hareketle devletin demokratik olmasının koşulu, tek bir fikrin takipçi olamadan ideolojik niteliklere değil hukuka bağlı olmasına bağlıdır. Bu açıdan sol/sosyal demokrasi, dinamik olan dünya hareketlerine yani halk taleplerine yönelik siyaset yapması gereğine bağlı olarak, statükoya, tutuculuğa değil, değişime, dinamizme bağlıdır. Değişim ve dinamizme bağlı olabilmenin yolunun da dünyayı daha iyi anlayabilmekten geçtiği düşünürsek de sosyal demokrasi “dayanışma” ilkesine dayalı olarak dünyanın değişimi için uluslararası birlikteliği kabul eder. CHP’nin Sosyalist Enternasyonal ve Avrupa Birliği ile olan ilişkilerini de bu açıdan tasvir etmek, değişen dünyaya bakışını bu perspektiflerden yorumlamak ve sosyal demokrasi anlayışına olan bağlılığını da bu pencereden değerlendirmek gerekir (Karakaş, 2008: 37-61).

CHP’nin Sosyalist Enternasyonal ile olan ilişkisini solun önemli isimlerinden Ufuk Uras’ın bu konuyla ilgili olarak söylediği sözler ile başlamak her halde anlamlı olacaktır. Ufuk Uras CHP’nin Sosyalist Enternasyonal’e olan üyeliğinin sürekli tartışma konusu olmasına karşılık neden hala sürdüğünü “*Avrupa’da Sosyalist Enternasyonal’e üye sol partilerin milletvekillerine “CHP’yi niye Sosyalist Enternasyonal’de tutuyorsunuz” diye soruyorum. “Atarsak daha kötü olur” diyorlar.*” sözleriyle açıklamaktadır (Düzel, 28.04.2008). Benzer bir iddia yine Taraf Gazetesi’ndeki Yasemin Congar’dan gelmekte, Congar bu konu ile ilgili olarak, meclisteki muhalefetin Avrupa’daki karşılıklarına göre oldukça sağ eğilimler taşıdığıının altını çizerek TBMM’de Avrupa’daki değerleri taşıyan sosyalist ve yeşiller gruplarının olmadığını, bundan dolayı da Sosyalist Enternasyonal’in milliyetçi, anti-demokratik, elitist politikalar güden CHP’yi Türkiye’yi dışlamamak için bünyelerinde tuttuklarını ifade

etmektedir. Avrupa partilerinin düşünce yapılarına göre bir araya geldikleri kurumların olduğunu, Sosyalist Enternasyonal'in de bunlar arasındaki en önemli kurum olduğunu ancak AKP, DTP ve MHP'nin Avrupa'daki bu tarz kurumlar ile birlik içinde olmalarının zor olmasından ötürü *Sosyalist Enternasyonal'in Türkiye'de muhatap bulabilmek adına milliyetçi ve anti-demokratik gördükleri CHP'yi dışlayamadıklarını* iddia etmektedir (Congar,09.09.2009).

Sosyalist Enternasyonal ile olan ilişkisi uzun dönemdir üyeliğin devamlılığı konusuna endeksli şekilde kısıtlı bir vaziyette olan CHP'nin Avrupa Birliği ile olan ilişkileri de etkin bir perspektife dayanmamaktadır.

Sosyal demokrat anlayışın neden Avrupa Birliği sürecini desteklemesi gerektiğini kronolojik tarihe değinmeden anlatmak gerekirse bu durumu Soğuk Savaş sonrası dönemde oluşan “Yeni Dünya Düzeni” yapısında bulmak mümkündür. Soğuk Savaş sürecindeki uluslararası yapı bireysel ve sosyal hakların devletler tarafından baskı altına alınmasına olanak veren bir yapı ortaya koymaktaydı. Yeni Dünya Düzeni'nde ise “ulusal güvenlik” adı altında zihinlere yerleştirilen bu güvenlikçi, anti-demokratik yapı hala devam ederek toplumların güvenliği adı altındaki hegemonik söylemini devam ettirmektedir. Toplumların, tehdit altında olduğuna ilişkin geliştirilen genel yargı ile korkunun egemen “oldurulması” toplumsalın yok olmasını sağlayarak milliyetçi-yabancı düşmanı bir anlayışı körüklemektedir. Muhafazakâr gelenekten gelen Yeni Sağ partilerin geliştirdiği neo-ırkçı –İslamifobia tezahürlü- bu yaklaşıma karşılık Avrupa bünyesinde kitleselleşen, milliyetçi reflekse karşılık çok kültürlü, insan haklarına dayalı bir düzeni şekillendiren siyasi irade, Türkiye'ye karşılık Avrupa içinde gelişen korkuları ve anti durumu bertaraf etmek, dünya içindeki saygın konuma ulaşmak ve demokrasinin kökleşmesini sağlayarak temsil krizini aşacak bir pozisyona ulaşmak sosyal demokrat yaklaşım açısından Türkiye'nin AB üyeliğini desteklemek için gerekli sebepler olarak gösterilebilir (Kara, 2008:208).

Avrupa Birliği içerisindeki muhafazakar ve dışlayıcı anlayışa karşılık, farklılıklardan korkmayan, kimlik konularını ulus devlet karşıtı bir harekete olarak nitelermeyen sosyal demokrat anlayışın, AB'yi kültürel ve dini referanslar yardımıyla nitelermekten çok siyasal, seküler ve ulus ötesi kavramlar ile geleceği yakalama açısından kavraması sosyal demokrasinin muhafazakarlıktan ayrıldığı noktadır. Oysa ki CHP'nin temsil

ettiğini iddia ettiği sosyal demokrat hareketin, sosyal adalet politikasına fazlaca değinmeden devlet merkezli, toplumu göz ardı eden, kamusal alanda yönetme krizi yaratan dışlayıcı popülist söylemlere yönelmesi muhafazakar partilerin geliştirdiği anlayış ile oldukça uyum göstermektedir (Kara, 2008:212).

CHP'nin önde gelen isimlerinden Onur Öymen, "Çıkış Yolu" adlı eserinin tam adından da anlaşılacağı üzere *-Dış Baskılara Karşı Tam Bağımsızlığı Korumak-* uluslar arası sistemle ilgili konulara salt ulus devlet perspektifinden yaklaşmakta ve bölgeselleşme ve birlik konularına ulusalcı refleksler dâhilinde olumsuz yaklaşmaktadır. Her ne kadar CHP'nin AB üyelik sürecini desteklediğini her fırsatta dile getirirler de dile getirdikleri bu temennilerin peşi sıra gelen sözler bu sürecin reel koşullarca ne kadar desteklendiği konusunda şüpheler uyandırmaktadır ya da bu tutum genel kamuoyu tarafından anlaşılmamaktadır.

Onur Öymen, kitabında Türkiye'nin AB üyelik sürecini değerlendirirken 1997'de Belçika eski başbakanının Türkiye aleyhinde yaptığı açıklamayı baz alarak Türkiye'nin Avrupa için *öteki* olarak görüldüğünü ifade etmektedir (Öymen, 2008:434). Ayrıca Türkiye'nin AB sürecini anlattığı pasajda AKP'nin iktidara gelişini "cumhuriyetçi sağın çökmesinin ardından dini muhafazakâr sağın iktidara gelişinden hangi dış odaklar yararlanacak" sorusu ile bitirmesi hem AKP hem de AB süreci ile ilgili olarak düşünceleri konusunda fikir vermesi bakımından önemlidir (Öymen, 2008:436).

CHP'nin 2009 Türkiye İlerleme Raporu konusunda oldukça taze olarak AB süreci yorumlarını inceleyerek fikir edinmek gerekirse, Öymen'in Brüksel'de Türkiye-AB ilişkileri ile ilgili olarak yaptığı basın toplantısını göz önüne almak anlamlı olacaktır. *Türkiye ile üyeliğin geciktirilmesinin ya da engellenmesinin Avrupa içinde olumsuz sonuçlar vereceği* tarzındaki düşüncelere katıldığını ifade eden Öymen, sorunun ana sebebi olarak *Avrupa'dan kaynaklanan nedenlerle uluslararası krizlerden kaynaklanan nedenlerle Türkiye'nin üyeliğine sıcak bakmayanların sayısında artışa* bağlamaktadır. – ki bu konuda haklı olarak Kıbrıs liderinin ve Fransa Devlet Başkanı N. Sarkozy'nin tutumunu açıkça eleştirmektedir.- Türkiye'deki yargı bağımsızlığı, Kürt Açılımı ve Ermeni Açılımı gibi konulara önem arz ederek Türkiye'nin hem içte hem de dışta güvenilirliğini kaybettiğini iddia eden Öymen, CHP'nin ne kadar çözüm önerilerine sahip olsa da bunun basına böyle yansımadığını ifade etmektedir. Öymen'in bu toplantısından

da anlaşılacağı üzere CHP, klasik bir şekilde dış politika konularına salt güvenlik üzerinden yaklaşmakta, iç politika gelişmelerinde kendi ifade etmekte sıkıntı yaşamakta ve demokratikleşme hareketleri konusunda kamuoyunu muhalefete katarak iktidara itici bir güç geliştirememektedir(www.onuroymen.com,08.09.2009).

Bir diğer toplantısında ise Onur Öymen, Avrupa Parlamentosu'nda Türkiye'ye yönelik desteğin azalacağına dikkat çekerken “*Türkiye'nin başta reform süreci olmak üzere, üzerine düşen görevleri yapmayarak, karşıt çevrelere koz vermemesi gerekiyor*” diyerek Ergenekon davası üzerinde yargı reformuna değinerek AB ile süreçte bu konuya daha çok eğilinmesi gerektiğini ifade etti. Öte yandan ise Türkiye'nin iktidar döneminde “din devleti” eksenine kaymasından AB tarafında da endişeler olduğunu dile getirerek AB ile Türkiye'yi birbirine yaklaştıran en önemli unsurun “laiklik” ilkesini olduğunun altına çizdi (www.onuroymen.com,10.09.2009).

Kısaca değinilen son gelişmelerden sonra CHP'nin AB ile ilgili konularda iktidara karşı bir alternatif geliştirememesi ve ulus devlet çıkarlarının korunması adı altında güvenlik odaklı konulara yaklaşımı dolayısıyla demokratik gelişim sürecini desteklememesi, Türkiye AB ilişkilerinin sosyal demokrat bir perspektiften yoksun ilerlediğinin göstergesidir.

CHP'nin uluslararası sisteme olan bakışını pratik açıdan izledikten sonra bu konu ile ilgili olarak CHP'nin parti programındaki düşünceleri ile konuyu bitirmek anlamlı olacaktır. Cumhuriyet Halk Partisi, dış politikada etkin, kişilikli dış politika izleyebilmek için teknolojik ve ekonomik olarak güçlü bir ulusal güce ulaşılması gerektiğini elzem görmektedir. Bu açıdan dış politikanın savunma politikasından ayrılmayacağı düşüncesinden ibaretle bölgesel ittifaklardan yararlanır. CHP bu temelde Sosyalist Enternasyonal ve Avrupa Sosyalist Partisi gibi kuruluşlar ile ilişkilerini sürdürdüğünü ifade ederken bu konuya yönelik olarak “CHP'nin sosyal demokrat ilkeleri benimsemiş olması bu kuruluşlarda Türkiye aleyhinde çıkabilecek olan görüşleri benimsediği anlamına gelmez” diyerek ulusal çıkarı adındaki milliyetçi düşünceleri evrensel sosyal demokrat değerlere ikame edebileceğini ifade etmektedir.-ki böylesi bir serhin parti programına konma sebebinin ne olduğu önemli bir soru olmakla, sanki aksinin mümkün olabilirdiği ya da böyle bir korkuyu barındırmak ilginç bir anekdot olarak görülebilir (CHP Programı, 123-124).

CHP, parti programında AB ile ilgili olarak ise her fırsatta telaffuz ettiği gibi AB tam üyelik sürecini desteklemekte ve bunu Atatürk'ün "çağdaş muasır medeniyetler arasında katılma" düşüncesinin bir paydası olarak görmektedir. Öte yandan Türkiye'yi dışlamaya yönelik AB üyelerinden gelen ifadeler ve eylemlere karşı durulduğu ifade edilirken AB üyelik sürecinin Kıbrıs konusu ile bağdaştırılmasının yanlışlığı ifade etmektedir. ABD konusunda ise ABD'nin başta Irak olmak üzere bazı politikalarına karşı çıkıldığı özenle vurgulanırken 1 Mart Tezkeresi'ndeki tutumun ve Büyük Orta Doğu Projesi kapsamında geliştirildiği iddia edilen "*ılımlı İslam*" projesinin dayatılmasına karşı çıkılacağına altı çizilmektedir. Kıbrıs konusunda ise bölgede iki ayrı devletten oluşan iki farklı yapının kurulması düşüncesi savunulurken ne Kıbrıslı Rumların tatmini ne de konunun AB kapsamında ele alınmasına dair her türlü olumlu yaklaşımın reddedildiği ifade edilmektedir. Diğer konularda ise toprak bütünlüğü ve bağımsız devletlerin iç politikalarına saygılı olduğu ifade edilerek tüm dünya ülkeleri ile barışçı ilişkilerin kurulması gerektiği bunun yapılırken de "laiklik ve ulusal çıkar" gibi temel konulardan feragat edilmemesi gerektiğinin önemle altı çizilir (CHP Programı,124-141).

BÖLÜM 5: KÜRESELLEŞMENİN EKONOMİK SONUÇLARINA CHP’NİN YAKLAŞIMI

5.1. Küreselleşmenin Ekonomik Yüzü

İki dünya savaşı arasındaki dönemde uygulanan liberal iktisadi mantık devletleri pay kapma rekabetine sokmaktaydı. Bundan ötürü II. Dünya Savaşı’ndan sonrada devletler, aynı sorunları bir daha yaşamamak ve ekonomik gelişmeyi sağlamak adına ekonomik alanda korumacılığa teşvik eden Keynesyen ekonomileri benimsemişlerdi. Ancak belirli bir gelişmenin ardından ekonomik parametrelerde gözlenen gerileme ve durgunluk yeni bir iktisadi program arayışını başlattı. İlk olarak Reagan ve Thatcher’in uygulamaya koyduğu politikalar, Keynesyen ekonomiye göre tam istihdama yönelik politikaların sonucu olan enflasyonun yarattığı olumsuzlukları kaldırıp, sosyal devlet harcamalarında kısıtlamaya giderek devletin küçülmesi ve piyasanın özelleştirilmesi anlamına gelmekteydi. Böylece klasik liberal politikalardan sonra sosyal nitelikli devlet politikasına geçen dünya ekonomisi Anglo-Sakson’ların itici gücü ile neo-liberal politikalara dönüş yaptılar (Erdoğan, 1998: 14).

Sosyal devlet politikalarını süreç içerisinde özgürlükleri kısıtlamaya yönelik bir tutum gösterme potansiyeline sahip ve sosyalist devletin ilk aşaması olarak değerlendiren liberal iktisatçılar ve yeni sağ politikalar, demokratikleşme kavramını özelleştirme, yerelleşme ve küreselleşmeye dayandırmaktalardı. “Yeni Dünya Düzeni” olarak isimlendirilen bu sistem özellikle teknolojinin de gelişmesi ile birlikte oluşan “bilgiye ulaşımındaki kolaylık” sonucu sınırları aşındıran sermaye ve üretim faktörlerine dayalı bir sistem kurma ihtiyacı hissetti. Kapitalizme dayanan ve kısaca sermayenin uluslararasılaşması anlamına gelen bu ekonomik sistemin dayandığı siyasi sistem ise küreselleşme olarak varlığını resmetti (Şaylan, 2003: 242). Kısacası küreselleşme, ulusal ekonomileri zayıflatma iddiasında olup, ulusal pazarları aşındırarak tek bir dünya pazarı oluşturma gayesinde olan salt üretim esaslı değil mali-finans sektörlerinin de sınırsız dolaşıma sahip olduğu iktisadi mantığa sahip bir sistemdir (Ölmezoğulları, 1999: 269).

Baskın Oran’ın deyimiyle Batı’nın alt ve üst yapı kurumları ile dünyaya yayılmasını (Oran, 2001: 4) ifade eden küreselleşme, neo-liberal politikalar ile sermayenin

akışkanlığını sağlayan, ulus devletlerin sermayenin çerçevesi içerisinde faaliyetlerini gerçekleştirebileceği, uluslararası örgütlerin her alana yayılabilecekleri ve hâkim ekonomik güçler olabilecekleri bir düzen meydana getirmektedirler. Bu algı çerçevesinde özelleştirmeler yolu ile “*bürokratik yapısı ile özgürlüklerin gelişmesinin önündeki en büyük engel devletin*” piyasadan çekilmesini öngören ve sosyal politikaları tamamen dışlayan neo-liberal bir düzen “*demokrasi*” çerçevesinde kurulmaktadır. Bu süreç öncelikle jeo-ekonomik alanı ortadan kaldırmaktadır.

Küreselleşme ile birlikte hâkim devletlerin egemenliklerini uluslararası alan ile paylaşımları klasik ekonomik pazar alanlarını ortadan kaldırdı. Küresel bir ekonomiden çok Avrupa-Japonya-K. Amerika üçgeninde egemen olan uluslararası dünya ekonomisi farklı bir jeo-ekonomik alan yarattı. Ulus devletlerin hala en önemli aktör olarak sayılabileceği ancak uluslararası örgütlerin sistem içindeki önemini attığı ekonomik düzen, üretim zincirini artık firma-firma, firma-devlet ve devlet-devlet yollarıyla şekillendirmektedir. Buradaki en önemli kilit nokta ise denetleyici olarak devletlerden ziyade uluslararası ekonomik örgütlerin ön plana çıkmasıdır. Devletin denetimi ikinci düzeyde kalmaktadır. Bu süreç ekonominin ulusal düzeyden bağımsızlaştırılarak ve mekânsızlaştırılarak yerele dayandırılmasına sebep olmaktadır. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte her ne kadar sermaye ve mali\finans alanları coğrafyadan bağımsız olarak kendilerine yer açsa da üretim ilişkileri hala toprağa bağlıdır. Bu noktada ise ciddi bir istihdam alanı açan üretim araçları önem kazanmaktadır. Ancak üretim ölçeklerinin küresele yayılmasında etkin olan önemli üretim araçlarının esas olarak G-3’lerin hattında parsellendiğini belirtmek gerekir. Bu ise bizlere küreselleşme ile birlikte jeo-ekonominin klasik düzenden farklılaştığını gösterse de üretim araçlarının küreselleşmediğini sadece bölgeselleştiğini gözler önüne sermektedir (Dicken, 2008: 358-365).

Her ne kadar üretim araçlarının bölgeselleşerek merkez ülkeler lehine işlemesi coğrafya bağımlılığını ve küresel bir ekonominin oluşmamasını ifade etse de kapitalizmin doğasında bulunan yayılma ihtiyacı, gelişen teknoloji ve alternatifsizliğin de yardımı ile küresel mali piyasalar oluşturdu. Sermaye birikiminin boyutları ile doğru orantılı olarak karşılıklı bağımlılık yetiştiren küresel piyasalar, sermayelerin aşındırdığı yollardan finans işlemleri gerçekleştirerek ekonomik alanda belirleyici hale geldi. Böylece küresel

şirketler kendi varlıklarını devlet ekonomilerindeki giriş ve çıkışlar yolu ile göstererek ulusal ekonomiler üzerinde belirleyici önem kazandılar. Ekonomik sistemin böylesi işleyişi küresel şirketler, uluslararası mekânsız sermayedarlar ve ulusal devletler arasında zorunlu yönetim ağını meydana getirdi. Donanımlı işgücünün de dâhil olduğu bu yönetim ağı, kapitalizmin kendini geliştirme yolunda çıkardığı her kriz ile birlikte by-pass edilirken herhangi bir kopuş yaşamamaktadır. Çünkü oluşan bu değerler sistemi içerisinde kopma seçeneği ciddi sonuç/sorunlar çıkarabilecek düzeydedir (Castells, 2008: 367-389).

Ticaretin uluslararası bütünleşmesi ve çok uluslu - ulus ötesi - uluslararası şirketlerin oluşturduğu küresel ekonominin bir diğer ayağı ise işgücü piyasasıdır. İş gücü piyasasını düşük maliyetli olması ihtiyacı dolayısıyla iş gücünü az gelişmiş ya da gelişmemiş ülkelerden temin etme amacı güden uluslararası ekonomi aynı zamanda o bölgeden gelişmiş ülkelere göç eden kalifiye ya da salt kol gücüne sahip işgücü ile de karşı karşıya kalmaktadır. Bundan ötürü göç hala küresel bir olgu olarak varlığını korumaktadır. Kısacası sermayeye sahip olmak artık ulus devletlerin milliyet tanımlamalarına girmemekteyken, emek piyasasının serbest dolaşımı sosyo-ekonomik sıkıntı yarattığı gerekçesiyle ulus devletlerin milliyet tarzı gerekçelerine takılmaktadır (Hirst, Thompson, 2008: 396-408). Açıkça söylemek gerekirse ulus devletler göç konusunda yaptığı planlamalarda işgücü piyasasına yönelik gerçek ücret planlama ve sosyal politikaları sadece ulus devlet vatandaşlarına uygulayacağını ifade ederek göçü fiilen yasaklama yoluna giderek bir nevi bölgeselcilik inşa etmektedirler (Giplin, 2008: 415).

Bölgeselcilik algısı ile oluşturulan “çoğulculuk”, “yayılmış milliyetçiliği” ifade ederken geçmiş “egemen bölgeselcilik” yerine “özerk bölgeselciliği” ikame etmektedir. Bu durum özgüçlükten ziyade evrensel bir konumlamayı teşvik etmektedir. Çok kutuplu, çok boyutlu ve kimlik tanımlamalarını değiştiren bir sistem algısı öngören bölgeselciliğin ilk ortaya koyduğu yenilik öncelikle “bölgesel diyalog” oluşturmaktır. Bu açıdan bölgeselcilik, dayatılan ulus aşırı olgulara karşı kabule dayalı bir sistem oluşturup, ulusun içe kapanması engellemek ve korumacılığın kalkmasına rağmen kurumların liberalleşmesini amaç güden, pazar baskısından hareketle bir blok olarak

hareket etmeye dayalı, ekonomik olduğu kadar sosyal ve politik unsurlar da taşıyan ciddi bir alternatif harekettir (Hettne, 2008: 424-432).

Ulusal ekonomik sistemin değişimini mecburi kılan küresel ekonomi, ulus devletlerde sadece ekonomik parametreleri değiştirmekle kalmaz, diğer yandan ulus devletlerdeki demokratik kurumların da değişmesini sağlayarak bundan ekonomik bir yön çıkarır. İleri “demokratik” kapitalist ülkelerdeki ekonomik üretkenlik ve karlılıklar, devletlerin kolluk kuvvetleri tarafından doğan yükümlülüklerin yapılmasının yanı sıra kamu hizmetleri çerçevesindeki kamusal alt yapının sağlanmasına da bağlıdır. Böylelikle “demokratik” devletlerin varlıkları seçmenlerinin refah seviyelerini kamu hizmetleri ile geliştirmeye dayalı bir hal almaktadır. Küresel ekonomik durumun maddi kazançlarının belli ellerde toplanması ile birlikte yaşanan sosyal adaletsizlik süreci beraberinde gelir dağılımındaki eşitsizlikten ibaret gelen krizleri oluşturacaktır. Bu durum demokratik devletin meşruiyet gerekçesi olan sosyal adalet ilkesinin kapitalist sistemce aşındırılması anlamına gelmektedir. Bu nedenle bir teze göre; demokratik devletler pazar ekonomisinde kaybeden ile kazanan arasındaki farkı azaltmak amacıyla ekonomiyi merkezileştirecek ve bilgi-organizasyon yükünü taşıyamayan merkezi kurumlar da ekonominin dinamizmini felç edecektir. Bu olası durum devlet müdahaleciliğinin bir zararı olacak nitelendirilecek olmasına rağmen asıl itibarıyla, dağıtımçı ortaklıkların rant kavgasının sonucudur (Scharpf, 2008: 438).

İş gücünün ikame edilebilmesine dayalı olarak gelişen sermaye ekonomisi, işçi kesiminin ücret kesintilerine, karşılıksız mesai fazlalığına ve pazarlık gücünden yoksun kalınmasına dayalı olarak gelişmektedir. Bu durum beraberinde küresel ekonomiden faydalananlar ve faydalanamayanlar olarak gelişen sınıfsal ayrımları beraberinde getirme potansiyeline sahiptir. Bu süreç refah devletinin liberal kurumları hayata geçirmesine dayalı olarak gelişen bir tahakkümü ifade etmektedir. Sermaye sahiplerinin sınırsız sermaye akışkanlığı çerçevesinde para politikaları uygulayabilmesi sosyal devleti ve kamu ekonomi politikalarını zorlaştırmaktadır (Magdoff, 2008: 25). Sermaye akışkanlığının kısıtlanması ya da vergilendirilmesi ile üretime dayalı ekonomik sisteme ihtiyacın artması beraberinde işgücüne olan ihtiyacı da arttıracaktır. Bu süreç ise devleti sosyal devlet politikalarını daha rahat uygulayabileceği bir zenginliğe ve işgücünün sendikal haklarına dayalı demokratik sisteme kavuşturacaktır (Garrett, 2008: 454-458).

Kısacası ekonomik düzeni sağlamaya yönelik kurumlar, aşırı ve korumasız liberalleşmeyi, kendi ülkeleri lehine sonuçlanacak şekilde karar aldıklarılarından ötürü küresel ekonomik düzen sosyal algılardan uzaklaşmış ve gelir dağılımını sıkıntılı bir sürece sokmuştur. Neo-liberal bir anlayış güden ekonomik sistem sermaye, mali-finans sektörlerindeki hareketlere sınırsız geçiş sağlarken, sosyal devlet ve iş gücü hareketlerindeki manevra alanını kısıtlamakta ve ulus devleti krize sokmaktadır (Stiglitz, 2002: 22-75).

Bu durum klasik ekonomik algı ve toprağa bağlılığı ortadan kaldırmaktadır. Devletler ekonomik ve politik manadaki demokratik hak taleplerini karşılayamaz noktaya gelmektedirler. Çünkü sermayedarlar sadece üretim faktörlerinde yatırım yapmak zorunda değil, finans sektöründe de yatırım yapabilir. Bu olanak sermayenin akışkanlığı ile de birleşince devletler sermayeye muhtaç kalmaktadırlar. Ülkelerin, vergi gelirlerindeki azalmadan dolayı sermayeye ihtiyaç duyması ulus devleti manevra alanı olmaksızın köşeye sıkıştırmaktadır. Ancak, bu süreç aynı zamanda küresel bir yönetim ağı gibi seçenekleri ve çıkış yollarını da beraberinde getirmektedir.

5.2. Küreselleşmenin Ekonomik Sonuçlarına CHP'nin Bakışı

Baskın Oran, küreselleşmeyi, ekonomik politikaların öncülüğünde gelişen, Batı'nın üst ve alt yapı kurumları ile dünyaya yayılması olarak ifade etmektedir(Oran, 2001:4). Küreselleşme, kültürel, sosyal, politik konularda homojenleştirme vazifesi gördüğü gibi öte yandan da yarattığı post-modern felsefe ile farklılıkların ön plana çıktığı bir yapı meydana getirmektedir. Küreselleşme ile birlikte “farklılıklar” gün yüzüne çıkarak göreceli özgürlük ortamı vuku bulsa da küreselleşmenin itici gücü olan ekonomik konularda homojenleştirme/tek tipleşme özellikle 1990'lardan sonra hızla yayılmakta, piyasa ekonomisi kamu zihninin derinliklerinde yer etmekte ve evrenselleşerek küreselleşmektedir (Bienefeld, 2009: 31)

Yeryüzü, evrensel iktisat politikasının öncüsü “evrensel sermayenin” eliyle tek bir pazar haline gelmekte, farklı ülkelerde sınırları pas geçen alış verişler gerçekleşmektedir. Her ne kadar hali hazırda ticaretin çok büyük bir kısmı iç pazara yönelik gerçekleşse de (Şenatalar, 2008:126), özellikle çevre ülkeleri fazlasıyla etkileyen sermaye hareketleri, eşi benzeri görülmemiş bir hızla küreyi dolaşmakta ve etkiler yaratmaktadır.

İktisadın hızla globalleşmesi beraberinde bazı ön kabulleri de getirmektedir. Bu ön kabullere göre küreselleşme; birbirinden bağımsız, eşit ülkelerin varlığını ön koşul saymakta –yani ulus devlet, kapitalizmi ihya eden tarihi rolünü tekrar ihtiva etmekte-, ekonomik, sosyal, kültürel olaylar karşılıklı alış verişe dayanmakta ve ilişkiler sınırları kendiliğinden kaldırmaktadır (Fincancıoğlu, 2000: 165).

Küreselleşmenin ekonomik sonuçları ve yarattığı düzlem genel anlamda tasvir edilirken önem kazanan konulardan biri de küresel piyasa ekonomisi anlayışının Türkiye gibi çevre ülkelerde ne şekilde cereyan ettiği. Neo-liberal ekonomik algıyı benimseyen sağ partilere karşı alternatif ekonomi sistemini benimsemek ya da neo-liberalizmi sol politikalara ikame etmenin yollarını bulmak sol/sosyal demokrat partilere düşmektedir. Mevcut ekonomik sistemin ıslahı ya da değişimi için öncelikle ekonomik sisteme dayalı ideolojik açılımları anlamak, sistemin metalaştırdığı öğelerin haklarını tanımak solun başlıca görevleri arasında gösterilebilir.

5.2.1. İktisat İdeolojisine Sosyal Demokrat Tasvir

Samir Amin'e göre; küreselleşme, finans/sermaye, bilgi, teknoloji, oligopoller, diplomasi/ devletin güç kaybetmesi, iletişim ve kültür/göç gibi yedi boyuttan oluşmakta ve yerel ile küresel arasındaki diyalektiği ihtiva etmektedir. Küreselleşmenin felsefi uzantısı olan post-modernizm, esnek uzmanlaşma yolu ile fordist üretim düzeninden “post-fordist” üretim düzenine geçişi de ifade etmektedir. Bu da demek oluyor ki, kapitalizmin tarihsel süreci, küreselleşme ile bir kez daha, merkeziyetçi yanını feda ederek yerelleşmektedir (Fine, Temmuz-Ekim 2004:65). Merkeziyetçi unsurlar taşıyan ekonomik sistemden daha yerel bazlı bir ekonomik sisteme geçiş de beraberinde tekrar yeni ön kabuller ve küresel sistem algısı getirmektedir.

Küreselleşme sürecinde emek-sermaye çelişkisinin farklı bir pencereden yürümesi beraberinde emeğin dönüşüm yaşayarak yeniden metalaşmasının da önünü açmaktadır. Emeğin metalaşmasını incelerken “çalışma sınırlılığı” da ciddi önem kazanmaktadır. “Kişinin kendi seçtiği çalışma” metalaşmanın sınırlanmasıdır. Yani, çalışma kişinin öz iradesine dayalı olarak gelişmelidir. Emek icra etme durumundaki işçi kesimi bu konularda belli bir iradeye ve özerkliğe sahip olmalıdır. Özerklik, özgürlük ve pazarlık gücü, emeğin metalaşmamasının ön koşuludur. Oysaki devlet piyasa toplumu yaratmak

için, emeğin icrasını hayatın diğer alanındaki etkinliklerden ayırmak suretiyle emeği metalaştırmaktadır. İnsanların karşılaştığı ekonomik güvensizlik algısı ve yetersiz istihdama karşılık gelişen emek arzı fazlası da emeğin metalaşmasını sağlayan en önemli neo-liberal dengelerden biridir. Proleterleşmenin belli sunumlar ile bilinçsizce geliştirilmesi, devlet ya da sermayenin çalışma performansı ile ücret arasındaki bağı zayıflatması ve sosyal politika alanındaki geri gidişler emeğin metalaşmasını sermaye lehine oldukça kuvvetlendiren bir süreç doğurmuş ve toplumsal gerilimleri müzminleştirerek emeği metalaştırmaktadır (Standing, 2009:103-113).

Neo-liberal sistemde metalaşmanın en fazla görüldüğü bir diğer ekonomik varlık ise küreselleşme sürecini en iyi tasvir eden bilgi/bilim üzerinde gerçekleşmektedir. Bilginin metalaşması, gerçekliğinin az rastlanılır hale getirilmesi ya da rant karşılığı sağlanması ile gerçekleşir. Bu açıdan bilgi/bilim özünde metalaşmaya yönelik olarak gelişen bir varlık değildir, ancak günümüzde değerleştiği ölçüde metalaşmakta, metalaştığı ölçüde de toplumsal değişikliklere zemin hazırlamaktadır. Buna göre bilgi, ilk olarak kol emeğinden ayrıştırılıp bağımsız bir karaktere kavuşturulmakta, varlık sebebi olan toplumsallığından ayrılarak karlı/karlısız ayırımına tabi tutulacak şekilde pragmatikleştirilmekte ve son olarak da kara yönelik piyasalaştırılmaktadır. Böylece bilgi öz olarak kapitalist sürece dâhil edilmekte ve araçsallaştırılmaktadır. Sonucunda devlet sınırlı emek gideri ve maliyeti ile hem ihracata yönelik teknoloji ile gelişim sağlayarak uluslararası ve iç piyasa sisteminde etkin rol alacak hem de iktisat ideolojisini istediği gibi yönlendirebileceği araçlara sahip olacaktır (Jessop, 2009:170-183).

Bilginin metalaşması, geleneksel ideolojik kalıpları değişime zorlarken siyasi yönelimler de iktisadi tek tipleşmeye dayalı olarak hareket etmektedirler. Bu ölçekte kapitalist ülkelerin siyasi oluşumları kendilerini siyasi yelpazenin hangi kanadında tasvir ederse etsin ticaret burjuvazisini ön plana çıkartan sermaye partileri gibi hareket etmektedir. Buna karşılık çevre ülkelerdeki siyasi oluşumların emek öncülüğünde hareket etmeleri beklenmesine rağmen çevre ülkelerin siyasi oluşumları konuya emek-yoğun açıdan bakmamakta ve muhtaç olduklarını düşündükleri evrensel sermayeyi olumsuz etkilerine rağmen bünyesine almak için tüm liberal alt yapıları hayata geçirmektedirler (Fincancıoğlu, 2000:167).

Mevcut durum günümüzde “sol” ideolojinin ortadan kalktığı konusunda ikna aracı olarak kullanılan en önemli iddiayı meydana getirmektedir. İfade edilen durumun kayda geçen en önemli sözlerinden biri de evrensel sermayenin merkez ve çevre ülkelerde yarattığı politik değişimi/dönüşümünü işleyen 1996’daki Sosyalist Enternasyonal toplantısında “Oskar Lafontaine” tarafından “Sosyal demokrat harekette uluslararası işbirliği dillerinden düşmemektedir, ancak sosyal demokratlar hükümet ettiklerinde, ulusal çıkarların temsilcisi olarak davranmaktadırlar” şeklinde ifade edilmiştir (Şenatalar,2008:136). Fakat iktisat ideolojisinin ideolojik anlayışları değiştirmesi günümüze has bir durum değil, eşyanın tabiatı gereği tarihin her döneminde olan ve olması gereken bir durumdur. Günümüze özel olan durum ise sermaye hareketlerinin izlediği yolun mevcut şartları hızla değiştirebilme kapasitesine sahip olması dolayısıyla ideolojik kalıpları da hızlı bir şekilde dönüştürmesidir.

Küreselleşme hareketlerinin getirdiği neo-liberal ekonomik düzenin yarattığı ideolojik problemlere geldiğimizde ise; neo-liberal iktisat ideolojisinin kapitalizmin tek-tipli ekonomik düzenine uygun politik fikirleri de beraberinde getirdiğini, politik fikirlerin kapitalist düzenin tasavvurunda geliştiğini ifade edebiliriz. Sermayenin küreselleşmesine karşın, emeğin ulusal/yerel kalması, hali ile de sermaye karşısında güçsüz duruma gelmesi, sosyo-kültürel sorunları beraberinde getirdiği gibi sermaye-emek çerçevesinde yaşanacak “hak” ve “demokrasi” mücadelelerini de dayanaksız kılmaktadır (Fine, Temmuz-Ekim 2004: 68).

Bir diğer yandan küreselleşmenin yanı sıra gelişen bölgeselleşme hareketleri, yerel/etnik hareketler, istikrarsızlık yaratma potansiyeline sahip gelişmeler olduğu gibi aynı zamanda ekonomik düzenin sonucu olarak gün yüzüne çıkan yeni toplumsal hareketler de ciddi sorunlar olarak gündeme gelmektedir (Fincancıoğlu, 2000:179). Kısacası, neo-liberal iktisat düzeninin getirdiği siyasi düzlem, bireylerin girişimci kimliklerini ön plana çıkartarak tüketici kimliğini geliştirirken, partisel düzeydeki alternatif hareketleri kısıtlamakta fakat toplumsal hareketleri yenilemekte ve tabandan gelecek hareketlerin iktisat ideolojisi sınırı ile sınıfsal hareketlerden bağımsız bir şekilde önünü açmaktadır (Fine, Temmuz-Ekim 2004: 66). Bu noktada önemli olan, gelişen yeni toplumsal hareketlerin özellikle “sol/sosyal demokrat” oluşumların içinde ne şekilde yer bularak demokratik düzende temsil edileceğidir. Aksi durum ise hem solu tabansal meşruiyet

zemininden uzaklaştırarak sol olmaktan çıkaracak hem de kapitalist ekonomik düzene karşı çözüm üretme yeteneğini, solun geleneksel ütopya fikriyatını elinden alacaktır.

Küreselleşme süreci ile birlikte solun tarihi boyunca sağladığı “ütopya” zemini ortadan kalkmaktadır. Bu çerçevede gelişen sınıf mücadelesinden yoksun “ütopya”/yeni toplumsal hareketler, ideoloji ve iktidar anlayışından yoksun bir şekilde muhalefet zihni geliştirmektedir. Bu noktada önem kazanan durum, toplumsal muhalefetin politik şeklinden ziyade iktidara alternatif yaratma, iktisat ideolojinin belirlediği alanların dışına çıkabilme ve ekonomik düzenin sağladığı demokratik düzenden daha fazlasını talep edebilmesindeki yetersizliktir. Ütopyaı/toplumsal muhalefeti belirleyici hale getiren alan sınıf mücadeleleridir. Dolayısıyla denilebilir ki, sınıf mücadelesi olmadan mevcut durumların köklü bir değişimi sağlamanın imkânı yoktur, çünkü iletişimin esas olduğu kitlesel muhalefet hareketlerinde kurumsallaşma ancak egemen iktidarın çizdiği sınırlar dâhilinde meydana gelebilecek bir oyalamadan ibarettir. Sınıf mücadelesinin esası, mevcut iktisadi egemen ideolojiye karşı çıkma yolunda muhalefeti ekonomik parametrelere indirgemeyerek kültürel/ekonomik bir muhalefet haline dönüştürmektir (Çoban, 2009:9-24).

Yeni toplumsal hareketlerin sosyal karşılığına aldırılmadan siyasi hükmünü sürdüren politik hareketler ise bir yandan emek/sınıf mücadelesi temelinden yoksun göreceli demokratik hareketleri benimseyerek siyasi yelpazeyi “sol/sosyal demokrat” düşünceden yoksun bırakmakta, bir yandan da sınıfsal çıkarların müzakere aracı sendikal hareketleri tabansızlaştırarak, demokrasinin temel koşulu olan emek hareketlerini sermayeye endekslemektedirler. Sermayenin ulusallıktan evrenselliğe geçmesi, burjuvaziye karşı proletarya mücadelesini, yani barışçıl yollarla siyasal iktidarda söz sahibi olma mücadelesini, ulus devlet içersindeki mücadele olmaktan çıkarmış, evrensele karşı ulus devlet bazlı mücadele şekline dönüştürmüştür. Emek-sermaye mücadelesinde “özdeşlik” unsurunun esas olduğunu, sermayenin de evrensel nitelik kazandığını düşünürsek emek hareketlerinin demokrasi savaşımını da evrensel nitelikli olması gerektiğini ifade etmemiz gerekir. Bu açıdan iktisat ideolojisi çerçevesinde farklı görüşler ortaya atılmaktadır (Fincancıoğlu, 2000:185).

Sermayenin evrenselleşmesine karşılık emek mücadelesinin yerel kalması ile “demokrasi mücadelesinin hangi düzlemde gerçekleşmesi gerektiği” tartışmasına

yönelik olarak mücadelenin uluslararası kurumlar üzerinden gerçekleştirilmesi gerektiğini düşünen demokrasi hareketleri mevcuttur. Robert Dahl, bu konu ile ilgili olarak uluslararası örgütleri ön plana çıkarmaktadır. Uluslararası örgütlerin meşruiyetlerini demokratik kurumlar olmasından değil, yararlılıklarından aldığını ifade eden Dahl, uluslararası kurumları bürokratik pazarlık sistemleri olarak görmekte fayda olduğunu, bu şekilde gelişmekte olan ülkelerin demokrasiye giden yolda uluslararası kurumların yararlılıklardan faydalanması gerektiğini belirtmektedir (Dahl,2003:628-638). Uluslararası kurumların bürokratik bir mekanizma olması kabulüne dayanarak demokratikleşme sürecini resmeden bu anlayışın, gelişmekte olan ülkeleri bürokratik çıkmaza ve teslimiyete sevk edeceğini düşünmek bir nevi malumu ilandan ibarettir.

Neo-liberal ekonomik düzenin getirdiği iktisat düzeninin çerçevesinde geliştirilen demokratikleşme hareketlerinin uluslararası kurum ve mecralarda sürdürülmesi gerektiğini ifade eden bir diğer kişi ise David Held'dir. Westphalia politik düzenine haiz ulus-devlet sisteminin değişilmez nüvesi olan “sınırların aşılmazlığı” ilkesinin artık ifade edilemeyecek kadar ortadan kalktığı, dolayısıyla da ekonomik, kültürel, sosyal vb. her konuda enternasyonal hareketler içerisine girilmesi gerektiği düşüncesinden hareketle ortaya konan kozmopolit demokrasi görüşü, kolonyalizmin sonucu olarak vuku bulan mevcut uluslararası kurumların yapılarının işlerlikten uzak olduğu düşüncesinden hareketle küreselleşmenin kolonyalizmden farklı olduğunu dolayısıyla sonucunda oluşacak kurumların da farklı olması gerektiğini iddia etmektedir. Ulus devletlerin etkin siyasetleri tek başına uygulamayacakları, toplumsal sonuçların ulus devlet sınırlarını aştığı, devletin resmi otoritesi ile fiili durum arasında ciddi bir boşluk olduğu ve bu boşluğun küreselleşme hareketleri ile doldurulduğu kozmopolit demokrasi görüşünün ön kabulleridir. Bu kabulden hareketle kozmopolit demokrasi, “egemenliğin sınırsızlığını ortaya koyan, çoklu yurttaşlık önerisini getiren, meşruiyetini ulus aşırı toplumdan alan kamusal-hukuksal bir yapı” önermektedir (Held, 2003:609-624). Ancak bu yapının ulus devletler gibi toplumsal meşruiyetleri olan yapıların dahi karşı durmadığı neo-liberal ekonomik düzenin egemenliği altına gireceği ihtimalini göz önünde bulundurursak, bu önerinin ideal bir düzenin reel olmayan bir karşılığı ifade ediyor olduğunu söylememiz pek de yanlış sayılmaz. Kaldı ki öneri, ulus aşırılık kavramına dayansa dahi meşruiyetini ulusal kanallardan alıyor olması dolayısıyla

mevcut durumu bürokratikleşmekten öteye taşımayacağı da açıkça görülmektedir (Wood, Temmuz 2004: 48).

Evrensel neo-liberal düzene karşı bir diğer düşünce ise hem muhafazakâr sağ hem de muhafazakâr/sosyalist solu bir araya getiren ulus devleti tekrar ihya etme önerisidir.¹⁴ Birçok destekçisi bulunan görüşün önemli temsilcilerinden Boris Kagarlitsky'nin "Solun Önündeki Hedef: Devleti İhya Etmek" (Fine, Temmuz-Ekim 2004: 69) adlı eserinde ifade ettiği üzere; devlet, Batılı finans şirketlerinin ekonomik şantajlarına boyun eğmemek adına ne onların bürokratik makamlarında söz sahibi oldukları uluslararası kurumlarda çözüm aramalı ne de neo-liberal ekonomik düzene karşılık gelişmiş ülkeler ile işbirliğine girmelidir. Gelişmiş ülkelerin sermayenin savaş araçları haline geldiklerini ifade eden yazar, sol stratejinin eski devletten ziyade günün şartlarına uygun bir devlet projesi ortaya koyması ve bunu tek tek ülkelerde yürüterek işlevsizleştirmek yerine uluslararası bir konsensüs ile yapması gerektiğini ifade etmektedir (Kagarlitsky, 299-311). İlk anda kulağa gayet güzel gelen bu projenin olmazı ise sol içerikli partilerin konsensüsünde yatmaktadır. Batılı sermaye çevrelerindeki hem "sol" hem de "sağ" içerikli partilerin sermaye yanlısı politikalar ortaya koymasına karşın, çevre ülkelerde sağ içerikli partilerin sermaye yanlısı davranmaları, sol partilerin ise sermayeyi bünyeye çekmeye dayalı şekilde "sağlaşması" kurulması gerektiği ifade edilen konsensüsü reel politik açılarından imkânsız kılmaktadır.

Ellen Meiksins Wood ise, bu konuda esas olanın küreselleşme değil, kapitalizm olduğu düşüncesindedir. Küreselleşmeyi sermayenin yayılması konusunda sadece çağa uygun bir araç olarak niteleyen Wood, kar mekanizmasını insanlığın önüne koyan kapitalizmin yarattığı sorunları aşmak için zor olanın küreselleşme ilişkilerinin değil, kapitalizmin yarattığı grift ilişkiler olduğunu ifade etmektedir. Wood, ulus devlet-kapitalizm-küreselleşme üçgeninde ulus devletin rolünü geleneksel rolünden ayırmamaktadır. Yani ulus devletin, kapitalizmin ihtiyaç duyduğu mülkiyet tahakkümünü beslemek, iş gücü yokken emek arzının hayatta kalmasını sağlamak ve sermayenin ihtiyacı olduğu zaman da emek güçlerinin sermayeye aktarımını sağlamak ile görevli olduğunu öncelikle açıklamaktadır (Wood, 2007: 17-31).

---

¹⁴ Bu fikir Türkiye'de ulusalcı kesimlerin de ekonomik yapılanmalarını kapsayan düşünce sistemini ifade eder.

İfade edilen ön kabullerden hareketle egemen sınıfın kendi çıkarlarını sermayeye dayalı olarak devlete dayatabileceği, devletin de sermaye ihtiyacından ötürü bu tahakküme onay vereceği şeklinde gerçekleşecek iktidar ilişkisini karmaşık, mücadele için muhatap alınamayacak bir iktidar ilişkisi gündeme getireceği açıktır. Karmaşık iktidar ilişkisinin getirdiği grift durum beraberinde anti-kapitalist hareketleri ulusal boyuttan ulus aşırı, uluslararası kuruluşlar düzeyine taşımaktadır. Bu durum uluslararası kurumların neo-liberal tahakkümü ortaya koymadığını değil, ulus devlet-küreselleşme ilişkisine daha fazla önem arz edilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Kısacası önem arz eden soru; sermayenin küresel kapsamının ulus devletin ötesine geçip geçmediğidir. Bu soruya verilecek en kısa yanıt; küresel kapitalizmin temel ihtiyaçlarını sağlayacak ulus devletten daha fonksiyonel herhangi bir evrensel sistem bulunmadıkça –ki bugün orta/uzun vadede mümkün görünmemekte- ulus devletin yeri devredilmeyecektir. Bunun en önemli kanıtı sermayenin sınırsız dolaşımını sağlayan neo-liberal düzen içerisinde emeğin serbest dolaşımını engelleyecek tedbirleri alan kurumun ulus-devlet olmasıdır. Bu da açıkça ulus devlet ve sermaye arasındaki iktidar ilişkisini açıklamaya yetmektedir (Wood, Temmuz 2004: 43-50). Son olarak bu duruma verilecek en açık yanıt günümüzde yaşanan ekonomik kriz sürecinde uluslar arası birliktelikten ziyade ekonomik kurum ve liberalizm savunucularının, piyasadan çekmek istedikleri devleti tekrar ekonomik alana çağırarak, ulus devlete yeni misyonlar yüklemesidir.

İktisat ideolojisinin itici gücü olan neo-liberal ekonomik düzenin kendi iç çelişkisine baktığımız zaman, neo-liberal düzenin hem devletleri geleneksel yetkilerinden soyutlamakta hem de varlığını ulus devletlere dayamakta olduğunu görmekteyiz. Sermaye ise bu süreçte ulus devletlerin alt yapı hizmetlerinden yararlanarak artı değer üretecek biçimde yayılmaya devam etmekte ve kapitalizmin doğasında var olan dönemsel aşırı bunalımları meydana getirmektedir. Günümüzdeki finansal mali krizi de kapitalizmin artı değeri üretirken yaşadığı aşırı üretimin bunalımı olarak görebiliriz. Bu dönemde sermaye reel kesimde işlem gördükçe pazar ve üretim alanları çakışmış, finansal kesimde yaşanan üretim fazlası ise krize neden olmuştur. Öte yandan dünya ekonomisinin tek taraflı yönetimi beraberinde tek taraflı büyümeyi getirmiş ve yaşanan dengesizlik ticari alanlara yansyarak kapitalizmin tekrar kriz yaşamasına neden olmuştur. Tek taraflı hızlı büyüme ile gerçekleşen borçluluk döngüsünün yarattığı dengesizlik sonucu vuku bulan finansal krizin, kapitalizmi yapısal hastalığı atlattığı

sürecinde sosyalleştireceği, devletsel örgütleri yeniden yapılandıracağı, neo-liberal sistemin sosyalleşeceği ve evrensel demokrasi sisteminin neo-liberal hâkimiyetten ayrışacağı beklenen gelişmelerdir (Fincancıoğlu,2000:197-202). Çünkü sosyal devletin pahalı argümanlar getirdiği savından hareketle devleti anti-sosyalleştiren neo-liberal sistem, ciddi kamu harcamaları gerektiren silahlanma sürecini hızlandırarak anti-demokratik küresel düzeni inşa etmiş ve bu süreçte işçi sınıfını saf dışı bırakmıştır (Wood, 2007: 12). Ancak ulus devletlerdeki karar alıcıların geliştirebileceği sosyal politikalar ve demokrasi hareketleri küresel düzlemde yenileşmeyi getirebilme potansiyeline sahiptir. Bu da neo-liberal iktisat ideolojisinin ortadan kalkması ve düzlemin sosyalleşerek demokratlaşması anlamına gelmektedir.

5.2.2. Türkiye’de Ekonomik Liberalleşme ve Sosyal Politika

Türkiye 1980’li yıllardan itibaren ekonomik anlamda ciddi bir dönüşüm yaşayarak dünya kapitalizmi ile eklemlenmeye yönelik iradi bir istek ortaya koymuştur. Az sayıdaki sermaye grubu, sermayenin toplam döngüsü üzerindeki kontrol yeteneklerini yoğunlaştırmış ve sınıflar arası çelişkileri arttıracak şekilde karşısında güçsüz oldukları dünya sermaye çevreleri ile ilişkiye girmişlerdir. Bu durum bireysel sermayelerin kısa dönemli çıkarları ile ülke ekonomisinin çıkarları arasında çelişkilerin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Dünya ölçeğindeki gelişmiş sermayeler ile çarpışmak zorunda kalan yerli sermayeler daha fazla sermaye elde etme adına daha fazla artı değer emmenin yoluna gitmişlerdir. Buna dayalı olarak sermayenin etkinliğini arttıracak finansal/ticari liberalizasyona gidilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerdeki dışa ani açılma bu açıdan ülkemizde de defalarca görüldüğü üzere sermaye kıtlığının yarattığı döviz krizi olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵ Sermayenin çok yapılı sistem etrafında uluslararasılaşması ile birlikte ideolojik söylemde bu çerçevede geliştirilerek geniş kitlelere yayılan anti-kapital muhalefet devlet tarafından denetim altına alınmıştır. Bu durum iktisat ideolojisinin ön gördüğü ölçüde Türkiye’de de sermaye ile emek arasında çelişkinin emek aleyhine kontrol mekanizmalarının değiştirilmesi ile gelişmesine neden olmuştur. Dolayısıyla Türkiye’deki üretken sermaye uluslararasılaştıkça tekelleşme eğilimini

---

¹⁵ AKP’nin dışa açılma sürecinde ciddi bir döviz krizinin yaşanmaması öncelikle dünya ekonomisindeki sıcak para akışının çok hızlı seyretmesi ve özelleştirmeler yolu ile döviz rezervlerinin arttırılması olarak görülebilir. Bu durum faydalı gibi görünse de esasında sosyal politikalar, devletin ekonomi müdahalesi ve sıcak paraya bağımlılığı gibi konularda sıkıntı yaratacak bir potansiyele sahiptir.

güçlendirmiş ve politik bir baskı aracı haline gelmiştir. Bu durumun en önemli kanıtını, liberalizasyonun her alanda artması, sendikaların bürokratik mekanizmalar haline getirilmesi ve emek maliyetlerinin düşürülmesine rağmen orta sermayelerin güçlenememesinde ve hatta erimesinde, bunun yerine büyük sermayelerin tüm artı değer alanlarına yayılmalarında görüyoruz (Ercan,2004: 10-37).

Ticari/finansal liberalizasyonun gelişme yolundaki ülkelerin dış piyasalara açılma sürecini teşvik etmesi ve bu durumun o ülkenin mali yapısında, sınıfsal yapısında ve sermayelerinin uluslararasılaşmasında büyük sıkıntılara yol açmasının yanı sıra ortaya çıkan durum aynı zamanda sermayenin mekânsal olanakları ve tüketim kapasitesini arttırmamasından ötürü emek sürecinin örgütsüzleştirilmesi ve emek sürecine kadın ve çocuk gücünün dâhil edilmesi gibi sonuçları da meydana getirmiştir. Türkiye ekonomisinin dış piyasalar ile bütünleşme süreci olarak ifade edilen sermaye bazlı durum, Türkiye'nin IMF endeksli uyum politikaları sürecine dâhil olmasına ve düşük katma değerli, emek-yoğun sanayilerde uzmanlaşmasına neden olmuştur. İthal ikamesine dayalı ekonomik sistemin terki ile birlikte devletin küçültülerek özel sektörün ağırlığının arttırılması, buna dayalı olarak dünya piyasaları ile bütünleşilmesi ve dış ticarete konu olan malların ülke kaynaklarına kayması devlet harcamalarında kısıtlamaya gidilmesini sağlayan ve gelir dağılımını ücretler aleyhine bozan bir sistemin önünü açmıştır. Buna karşılık ihracat yönelimi ise iç talebin bastırılması yolu ile arttırılmış ve devletin istihdam yaratıcı rolü kısıtlı kalmıştır. Diğer yandan sıcak paraya dayalı rantiyeye ekonomisinin gelişmesi ve ideolojiye dayalı politik kapalılığın (anti-şeffaflığın) yolsuzluklara neden olması da Türkiye'yi "yatırımsız karlılık" ekonomisi haline getirmekteydi (Özar, Ercan. 2004:191-198).

İhracat yönelimli ekonomik politikalar uygulanırken, ekonomik gidişat üretime dayandırılmamakta aksine emek kesiminin ücret gelirlerindeki azaltılmayla birlikte iç talebin kısıtlanmasına dayalı politikalar geliştirilmekteydi. Sistemin kendi iç dinamikleriyle vaat edilen reel ücret artışını sağlayamaması sonucunda kendi eliyle kendini dengeleyeceği düşünen serbest piyasaya müdahale kaçınılmaz hale gelmekteydi. Bu amaçla "yapısal uyum" süreci dâhilinde sermaye hareketlerinin serbest bırakılması, hükümete harcamalarını arttırmak için yeni bir manevra alanı sağlamaktaydı. AKP hükümetinin dünya ekonomisinde dolaşan sıcak paranın bünyeye

alınmasına ve bu durum dâhilinde kamu harcamalarının arttırılarak iç talep harcamalarının arttırılmasına dayalı neo-liberal politikaları çok iyi kullandığı göz önüne alındığında iş yasalarındaki esnekliklerin mevcut hükümete çok önemli bir yol açtığını ancak sıcak paraya dayalı böylesi bir ekonomik sisteme karşı ciddi bir muhalefet bayrağının açılmaması da işçi kesiminin ne derece bilinçsizleştirildiğinin en büyük göstergelerinden biridir. Bu durum son derece esnek olan iş piyasasının yarattığı iş güvence(sizliği) problemini göstermektedir. Kitlelerin aklında olan işsizlik endişesi ve örgütsel gücündeki aşınma, işçiler ile işverenler arasındaki sessiz mutabakatın temel belirleyicisi olarak günümüzde de hâkim durumunu devam ettirmektedir (Onaran,2004:211-229).

Esnek iş örgütlenmesi, tüm ekonomik kurum ve alanların dış çevrelere açılması beraberinde refah devleti olgusunu da çürütmekte, en azından geriletmekteydi. Sosyal hakların bireylere gelir sağlamak, bireyleri sosyal risklere karşı korumak ve emeğin metalaşmasını engellemek yönündeki etkinliğine karşın en önemli etkisi toplumsal statüler arasındaki derinliği azaltmaktır. Bu noktada Türkiye'deki sosyal politika rejimi, evrensel ve vatandaş olma rejiminden ziyade korporatist ve liberal özellikler göstermektedir. Yani özel sigortaları teşvik eden ve yararcılık temelleri arasında salınan Türkiye'deki sosyal politika geleneksel olarak güçlü olmadığından ötürü günümüz aşırı liberalizasyonu, Türkiye'de daha ağır bir süreci beraberinde getirmektedir (Arın, 2004: 70). Duruma mukabil formel sektörlerde çalışanlardan ziyade sosyal politika anlayışını tüm vatandaş saflarına yayma düşüncesi Türkiye tarihinde ilk kez AKP hükümeti tarafından gerçekleştirilmekteydi.

AKP hükümeti, sosyal politika anlayışını doğasında “dayanışma mekanizmalarına” devredebilecek bir yapıya sahip olmasına rağmen liberal ekonomi politikalarına zıt bir şekilde sosyal politikaya evrensel nitelikler ile yaklaşmaktaydı. Bu durumun en önemli nedenleri; IMF'nin yapısal uyum beklentileri, 2001 kapital krizinin yarattığı ağır toplumsal tahribat, metropollere doğru gelişen göç ve AB süreci olarak gösterilebilir. 1990'larda gelişen yönetim kavramı ile sosyal politikaların sivil toplum örgütlerine devredilerek gönüllük temeline yerleştirilmesi, Türkiye tarihine bakıldığında günümüze kadar “laik” toplum anlayışına dayanan gönüllülük esaslı sosyal politika anlayışı ile benzeşen “din” esaslı/bağlantılı sosyal politika anlayışına dönüşmekteydi. Böylece

devletin bugüne kadar sürdürdüğü vatandaşlık temeline eşitsizlik atfeden korporatist sistemin, Güney ülkelerinin çoğunda görüldüğü gibi hem devletin sosyal harcamalarını arttırması ve inisiyatif alması şeklinde hem de devlet-vatandaş ilişkisine bağlı olarak yoksulluğun siyasallaştırılması potansiyelinde biat kültürüne atfen değiştirilmekteydi (Buğra,2009:219-224).

Türkiye’deki söz konusu korporatist sistem, çalışanların çoğunun tarım sektöründe olduğu, şehirde ise küçük işletmelerin egemen olduğu bir yapıya dayanmaktaydı. Söz konusu durumun mevcudiyeti bağımlı nüfusun büyüklüğü dolayısıyla devletin sigorta kurumunu zarar etmesi kaçınılmaz bir hale getirmekteydi. Bunun sonucunda devlet, sosyal güvenlik politikaları yoluyla nüfusun emeklilik ve sağlık hizmetlerini yeterliliği tartışılır düzeyde de olsa karşılayabilmekte ancak yoksulluk ile mücadele konusunda oldukça yetersiz bir portre çizmektedir. Rakamlara göre Türkiye’nin GSYH’dan ayırdığı ihtiyaç tespitine göre yardım oranı olan %0,5’in sadece %1,5’e çıkarılması ile Türkiye’deki yoksul nüfus üzerinde oldukça refah arttırıcı bir iyileşme sağlayacaktır (<http://ec.europa.eu/eurostat>, 2006).

Dünya konjonktürü, Türkiye’deki geleneksel liberal/korporatist sosyal politika anlayışına rağmen sosyal politikanın vatandaşlık temeline endekslenmeye ve yoksullukla mücadele üzerinden geliştirilmeye çalışılmasına uygun bir ortama haiz değildi. Devletin küçülerek sosyal harcamaların kısıtlanması gerektiğine dayalı anlayış Türkiye’de AKP’nin “sosyal devletle sosyal milleti” bir araya getirme şiarından hareketle gerçekleştirilmekte ve sosyal politika tarihsel arka plana göre iyileşse de güncel olarak oldukça geri bir sistem olarak kalmaktaydı. Özellikle AKP döneminde oluşturulan mikrokredi anlayışı çerçevesinde kişilerin banka kredileri yolu ile borçlandırılarak ekonomik sisteme dâhil edilmesi yolu Türkiye’deki tarihsel anlayışın AKP döneminde de devam ettiğini gösteren en önemli örneklerden biridir. Sosyal harcamalarda artış yapılarak yoksulluğun önlenmesine dayalı sistemin AB sürecinde geliştirilmesi, AB sürecinin bozulması ile geri plan atılmış gibi görünürken bakan M. Ali Şahin’in Türkiye’deki ücretlerin gayet yüksek olduğunu ifade etmesi ve sürekli yaşanan erzak hayırseverliği sosyal politikanın devlet güvenliğinden çıkartılarak İslami hayırseverliğe terk edileceğini tescillemiş gibi görünmektedir. Bu durum eşitsiz korporatist sistemin devam edeceğinin göstergesi olduğu gibi örgütlü direniş

imkânlarının olmadığı yasal düzlemde de vatandaşlık haklarını savunan bir muhalefetin ortaya çıkmasını engeller görülmektedir (Buğra,2009:225-251).

5.2.3. Alternatif Sosyal Demokrat Yaklaşım

Neo-liberal ekonomi politikaları izleyeceği iktidara geldiği günden bu yana aşikâr olan muhafazakâr/liberal AKP hükümetinin bu süreci yönetme şekli ekonomi zihniyeti çerçevesinde kabullenilenebilir bir durum olarak izah edilebilir. Ancak dünya konjonktürüne rağmen neo-liberal sistemden korunabilmek adına dünyadaki sol anlayış Türkiye'nin tam da ihtiyacı olduğu şekilde vatandaşlık temeline endeksli, evrensel bir sosyal politika sistemi olarak “vatandaşlık sistemi”ni geliştirmiş/yaygınlaştırmıştır.

Ekonominin toplumun merkezinde olması liberal görüşlere göre özgürlüğü zedeleyen bir tutum olsa da sol jargon bu durumu “negatif özgürlük” olarak nitelemekte ve kişilerin kendi gelişimini sağlayan özerklik duygusuna atıf yapan “pozitif özgürlük” anlayışını benimsemektedir. Dolayısıyla sol zihniyet ekonomik alanda işleyen düzenleme, sosyal koruma ve dağıtım sistemini toplumsal dayanışma için olmazsa olmaz olarak görmektedir. Buna dayalı olarak sol/sosyal demokrasi, geçmişte de olan ancak Washington Uzlaşması'na(!) dayalı devleti küçülten, kamu harcamalarını azaltarak gelir dağılımını dengesizleştiren neo-liberal ekonomik sistemde daha da ihtiyaç duyulan vatandaşlık sistemine öncelik vermektedir. Çıplak maaşa daha fazla ihtiyaç duyulan, emeğin yeniden metalaştığı, küresel boyutta kayıt dışı sektöre kaymaların olduğu bu süreçte “vatandaşlık geliri” birliktelik karşıtlığına karşı bireysel davranışı destekleme” anlayışına kaymıştır. Sermayenin ulusal bağlarından koparak işçi sınıfının bir adım önüne geçmesi sonucunda işçi sınıfının küçülmesi sermaye risklerini emekçi kesime yüklemektedir. Kişiler, toplumsallıktan bireyselliğe geçilen bu süreçte sosyal politikanın sivil topluma devredilmesi sonucu ara noktalar olan “cemaat ve karşılıklık” boyutlarına karışmaktadır. Tüm bunlara mukabil, sol, bugüne kadar refah devletlerinde benzeri görülen “gelir tespitine dayalı” “damgalayıcı” uygulamalara, zaman zaman adaletsiz durumlar ortaya çıkartan “kategorik” yardımlara ya da işverenlere avantaj sağlayan ücret desteklerine karşılık “vatandaşlık temel gelirini” ön plana almaktadır. Vatandaşlık gelirindeki temel amaçlar; “cumhuriyetçi bir anlayışa dayalı olarak vatandaşlık algısını geliştirmek, yeniden dağıtımına yardımcı olmak, işgücü

pazar esnekliğinin daha emniyetli şekilde işlemlerini sağlamak ve yoksulluğu azaltmaktır (Standing,2007: 17-30).”

Buna karşılık olarak itirazlar, “maliyet meselesi, yabancı yatırımların kaçmasına neden olabilme potansiyeli, tüketimin artarak enflasyonu arttıracak endişesi, emek-ücret karşılıklı kaybettireceği görüşü, kişileri çalışmamaya sevk edeceği, emek karşılığı alınan ücretlerin düşeceği, hükümetlerin üzerindeki istihdam baskısını azaltacağı ve gelir seviyesinin siyasi çıkarlara alet olabileceği” üzerinden gerçekleşmektedir. İtirazlar haklı, tarihsel tecrübelerle dayanıyor gibi görünse de asıl itibarıyla söz konusu durumun fiili gerçeklere dayanan bir “öncelik” meselesi olarak görülmesi gerekmektedir (İnsel,2007: 42).

“Vatandaşlık Geliri”nin feodal sistemlerdeki gibi modern çağ ile çelişen, devlet tarafından kayırılmış ayrıcalıklı bir sınıf oluşturacağını ifade eden görüşler; temel olarak modern çağın getirdiği “fayda düzeni”ne dayalı olarak bu ifadeleri kullanmaktadır. Bu algı “karşılıklı ilkesi”ne dayalı olarak gelişen ücrete karşılık verimli olmak ya da en azından çalışmak anlamında ifade edilen bir düzeni tasavvur eder. Bu açıdan modern çağın kriteri “işe yarar olmak”tır. Modern çağın kriterlerine karşı Avrupa Birliği gibi modern çağın en büyük projesinde dahi sosyal damping uygulamalarına karşı kullanılan sistem bireysellik ile ortak yarar arasındaki ilişki açısından oldukça önemli bir görüş ortaya çıkarmaktadır. Yaratılan fayda, yaşam hakkı eşitliğine dayanan piyasa ekonomisinin bireyci idealizmine karşı “vatandaşlık geliri” asgari gelir anlayışının üstünde siyasi bir anlam ifade ederek üretimin toplumsal ve senkronik bir süreç olduğu düşüncesine dayanmakta, ortak verimliliğin bireysel verimliliklerin toplamından yüksek olduğunu belirtmekte ve “dağılımı” Marx’ın ifade ettiği şekliyle emek hacmine değil, üretilen zenginliğe bağlamaktadır. Dolayısıyla bu proje, işverenlerin tekelinde olan özerk ve özgürlüğü emekçi kesime naklederek verimliliği artırma ve burjuva toplumu değerlerini aşmaya yönelik, ekonomik olarak görünse de esasında siyasi anlamlar taşıyan sol/sosyal demokrat bir projedir (İnsel,2007: 44-49).

Dünya gündeminin “hür”leşmeye başladığı dönemle birlikte öne çıkan en önemli değer olan demokrasi anlayışının salt kapital değerler ile sınırlar olduğu “vatandaşlık geliri”nin siyasal boyutu incelendiğinde göze çarpmaktadır. Yoksulluğu, zenginlerin kapısında beslenen, sivil toplumun inisiyatifine bırakılan, sadaka kabilinden nemalanan

bir konuma indirgeyerek kamu yardımından muhtaç bırakmak, yoksul kesimin özerklik ve demokratik durumunun ne derece geri kaldığını göstermektedir. Bu bağlamda ilk olarak 1962 yılında Friedman tarafından öne sürülen “vatandaşlık geliri” projesi, paternalist, cemaatsel bağları koruyarak sosyal bağları göz ardı eden ve emek arzını olumsuz etkileme tehlikesini ifade eden sağ/sol katı muhafazakâr görüşlerce reddedilmektedir. “Faşizan devletçi sol”dan ziyade özgürlük ve demokrasi gibi liberal değerleri benimseyen ve toplumsal dayanışmayı “çalışma hayatıyla” sınırlamayan sola göre pazarlık gücünü artırma potansiyeline sahip olması, vatandaşlık değerleri üzerinden aitlik kazandırması, fırsat eşitliği sağlaması açısından “vatandaşlık geliri” liberal ve sol/sosyal demokrat değerler ile uyum içerisindedir (Buğra,2007: 87-92).

Yoksulluğun sosyal bir sorun olarak göz ardı edilemeyecek kadar kitlesel bir hal alması 1990’lı yıllara denk düşmektedir. Kitleselleşen yoksulluk, Türkiye’deki yoksulluğun eski kurum ve anlayışlar ile sürdürülemeyeceğini gözler önüne sermekteydi. Post-fordist uygulamalar ile tarım sektörünün eş zamanlı çözülmesi, küreselleşme ile kent yapılarının değişmesi ve KİT’lerin etkisini ve verimliliklerini kaybetmesi, yoksulluğu “geniş aile desteğine” bırakılamayacak kadar güçlendiğini göstermekteydi. Türkiye gibi kayıt dışı istihdamın yüksek olduğu ülkelerde “pazarlık gücünü” attırabilecek “vatandaşlık geliri” gibi projelerin reddi işverenler tarafından makro ekonomik şekilde değil bireysel çıkara dayalı olarak reddedilmektedir. Bu açıdan “vatandaşlık geliri” siyasi ve ekonomik boyutları da olan “kayıt dışı ekonomi” konusu ile mücadele şekli olarak da uygulanmaktadır.¹⁶ Günümüz Türkiye’sindeki mevcut ekonomik durum ve gelir dağılımı göz önüne alındığında sadaka kültürüne dayalı cemaatsel bağlar dışında gelir sürekliliğini sağlayacak, pazarlık gücünü artırarak işverenleri legal yollara çekecek ve dağıtımı güçlendirecek politikalar önem kazanmaktadır. Bu açıdan yoksulluk ile mücadele, ekonominin güçlendirilmesi, dağıtımın etkinleştirilmesi, işçi haklarının pazarlık gücü sağlama yoluyla kuvvetlendirilmesi ve bireylerin özerkleşerek daha demokratik bir tavır kazanmalarını sağlayacak politikalar günümüz Türkiye’sinde ciddi önem kazanmaktadır (Sınmazdenir, 2007: 92-112). AKP hükümetinin neo-liberal politikaları benimsemiş bir parti olması dolayısıyla da bu durum sosyal demokrat/sol iddiasında olan CHP gibi partilere düşmektedir.

---

¹⁶ Portekiz ve diğer bazı Avrupa Birliği ülkelerinin uygulama tarzları için bkz: www.bien.org.

5.2.4. CHP'nin Sosyal Politika Anlayışı

Sivil toplumun kabul ettiği yoksulluk ve sosyal dışlanmışlığa karşın sol/sosyal demokrat bir parti olarak kendini lanse eden CHP'nin tutumu ise partinin önde gelen isimlerinden Kemal Kılıçdaroğlu'nun makalesi ile şekillendirilebilir.

Kılıçdaroğlu, sosyal güvenlikteki sorunların ulusal ve uluslararası temelde yaşanan sorunlar olarak iki temel boyuta ayrıldığını ifade etmektedir. Uluslararası boyutta yaşanan sorunları ise gelişmiş ülkelerin olgun ekonomilerinde yaşanan sosyal güvenlik sorunları ve az gelişmiş ülkelerde yaşanan sosyal güvenlik sistemlerindeki yetersizliklerden kaynaklanan sorunlar olarak ayırmaktadır. Kılıçdaroğlu, çizdiği bu portrede Türkiye'yi tam merkeze koyarak hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülke krizlerinin Türkiye'de yaşandığını ve yaşanıyor olduğunu belirtmektedir. Gelişmiş ülke ekonomilerinde sosyal güvenlik sistemlerinin neden tartışma konusu olduğu sorusuna “sosyal güvenlik harcamalarını, işçi istihdamı ve yüksek ücretlerin getirdiği maliyetleri ve açık veren sistemin ihtiyaç duyduğu finansman” şeklinde cevap veren Kılıçdaroğlu, sosyal güvenlik sisteminin mutlu toplum yaratmak için mutlak şart olduğunu ifade etmektedir (Kılıçdaroğlu,2002: 31-32).

Mutlu toplum yaratmanın ön koşulu olarak 2005'te yazdığı makalesinde öncelikle topluma sağlık, emeklilik ve önemle arz ettiğimiz “vatandaşlık geliri” –kendi tabiriyle sürekli asgari gelir- verilmesi gerektiğini ifade eden Kılıçdaroğlu, aksi durumun paternalist ve cemaatsel bir yaklaşımı getireceğini ve yurttaşlık bilincinin geri planda kalacağını altını çizmektedir (Kılıçdaroğlu, 10.12.2009). Buna yönelik olarak Kılıçdaroğlu, CHP olarak vatandaşlık gelirine benzer bir şekilde –fark bireyden ziyade ailenin muhatap alınmasıdır ki buna sebep olarak kadının rolü ve finans kaynakları gerekçe gösterilebilir- “Aile Yardımları Sigortası” kurulacağını ifade etmektedir (Kılıçdaroğlu, 10.12.2009).

Kılıçdaroğlu, Türkiye özelinde ise sosyal güvenlik sisteminin en önemli sorunu olarak sisteme tüm vatandaşların dâhil olamamasını göstermektedir. Öte yandan “kayıt dışı ekonominin” vardığı ülke ekonomisinin yaklaşık %50'lik payına denk gelen yüksek oranına parmak basan Kılıçdaroğlu, kayıt dışı ekonominin bu derece yüksek olması dolayısıyla politika belirlemenin oldukça zor olduğunu ve bu soruna öncelik verilmesi

gerektiğini sözlerine eklemektedir. Ayrıca sosyal güvenlik sisteminin toplum içerisindeki fiili hiyerarşiyi engellemek bir yana bunu körükleyici bir yapıya sahip olduğunu ifade eden Kılıçdaroğlu, bu durumun “sosyal güvenlik anlayışının temel ilkelerinden olan toplum içerisindeki dengeyi sağlama” prensibi ile çeliştiğinin altını çizmektedir. Bir diğer yandan ise sosyal güvenlik sisteminin kurumsal bazda işçi ve işverenler ile birlikte yönetilmesi gerektiğini ifade ederek küreselleşen dünyada gelişen “yönetişim” kavramına atıf yapan Kılıçdaroğlu, ancak bu şekilde sosyal güvenlik sisteminin etkin ve politik kavgalardan/baskılardan bağımsız olabileceğini vurgulamaktadır. İfade edilen durumu bir örnek ile açıklayan Kılıçdaroğlu, örneğinde SSK’nın başına gelen yöneticilerin makamlarındaki ortalama hizmet süresinin 1 yıl 6 ay olduğunu, haliyle makam sahiplerinin politika belirleyemediklerini, mali özerklik elde edemediklerini, sonucunda da yasada ifade edilen kurumun özerkliğinin fiiliyatta engellendiğinin, dolayısıyla da sosyal güvenlik sisteminin mevcut sıkıntılı durumunun süreklilik arz ettiğini ifade etmektedir. “Mevcut aksaklıkların sonucunda nüfusu bir hayli genç olan ülkemizde dahi sosyal harcamaların finanse edilemediğinin” altını çizerek sözlerini bitiren Kılıçdaroğlu, sosyal güvenlik konusunda ifade ettiği görüşleriyle devletin sosyal politika ve ekonomideki rolüne dikkat çekmekte, sosyal güvenlik kavramının korporatist bir tavırdan ziyade vatandaşlık temelinde gerçekleşmesi gerektiği yönünde görüş bildirerek küresel ekonominin yarattığı sıkıntıların devlet tarafından giderilmesi yönünde görüş bildirmekte ve mevcut eksikliklere rağmen –makale içerisinde bildirilmeyen- sol/sosyal demokrat görüşe oldukça yaraşır bir tavır ortaya koymaktadır (Kılıçdaroğlu, 2002: 33-36,63-64).

Kemal Kılıçdaroğlu’nun, ekonominin ve sosyal güvenlik politikalarının düzenli işlemesine yönelik dikkat çektiği bir husus da daha önce kısaca bahsettiğimiz üzere “kayıt dışı” ekonomi ve etkileridir. Kılıçdaroğlu, kayıt dışı ekonomi ile ilgili olarak diğer etkenleri de saklı tutmak kaydıyla en önemli sorunun adaletsiz vergi sisteminden kaynaklandığını ifade etmektedir. Ayrıca suç kaynaklı ekonomik faaliyetlerden elde edilecek kar marjının uygulanacak cezalardan daha avantajlı olması halinde suç kaynaklı ekonomik faaliyetlerin – ki kayıt dışı ekonominin bir koludur- önlenemeyeceğini belirtmektedir. Kayıt dışı ekonominin işletme sahibi egemen işletmeler yani kobiler ve tarım sektöründe olduğunu belirten Kılıçdaroğlu, sıkıntının aslında ekonomik ve dengesiz vergi yükü olduğunun altını çizerek, sermaye sahiplerini

kayıran mevcut ekonomik sisteme karşı halk tabanlı bir sistemin gerekliliğini ifade ederek sosyal demokrat bir sistemin gerekliliğine çağrışım yapmaktadır. Buna yönelik olarak orta ve emek sınıfının sırtındaki vergi yükünün ağırlaştıkça istihdam vergisi haline geleceğini ifade eden Kılıçdaroğlu, sağlıklı istihdam programları izlenebilmesi adına sigorta primlerinin devlet tarafından karşılanarak hem işverene hem de işçiye yönelik istihdam desteği sağlanabileceğini ifade etmektedir. Kılıçdaroğlu, mal ve para hareketlerinin kontrol edilmesinin elzem olduğunu, bunun da bürokratik kadroların oluşturulması, gerekli yasa ve denetim araçlarının kullanılmasıyla sağlanacağını belirtmektedir (Kılıçdaroğlu, 2001: 427-448).

Kılıçdaroğlu, yasaların önemini saklı tutarak sorunun asıl itibarıyla yönetim ve kamuoyu bilincinde olduğunu ifade ederek oluşturulan “rant ekonomisi”ne dikkat çekmekte ve önlenmesi gereken bir diğer durumun bilinçte ve devlet olma gücünün emek yönünde kullanılması gereğine dayanan kayıt dışı işçilik ile mücadele olduğunu ifade etmektedir. Kaçak işçilik konusunun esasında işveren ve devlet finansı lehine bir durum olduğunu ifade ederek, örgütlü toplum olma gereğine dikkat çekmekte ve emek/işçi bilincinin oluşturulması gerektiğini sözlerine eklemektedir. Öte yandan Kılıçdaroğlu, önemle bahsettiğimiz “vatandaşlık geliri” projesine pek yakın olmasa da “işsizlik sigortası”nın bağlanması konusundaki işçi lehine tutumun işveren işçi karşılaşmasında işçinin elini güçlendireceğini ifade ederek “pazarlık, işi kabul etmeme lüksü ve kayıt dışı ekonominin kayda alınması” konularındaki emek yanlı tutumun önemine dikkat çekmektedir (Kılıçdaroğlu, 10.12.2009).

CHP’nin programı ve kurmaylarından Kılıçdaroğlu’nun çalışmalarıyla üzerinde durduğu sosyal politikaların mevcut ekonomik sistem ile savaşım noktasındaki önemi; halkın kolektif kapasitesini arttırmak ve demokratik bir şekilde ekonomi yönetebilmenin önünü açacak bir şekilde bireysel gelişimi sağlayarak devlet kapasitesinin dönüşümünü sağlama noktasında ciddiyet kazanmaktadır. Bundan ötürü hem emekçi kesimin hayat standartları hem siyasi aidiyet kazandırması gibi işlevlerinin yanı sıra sosyal politikanın küresel sonuçlar doğurabilecek bir rolü de vardır. Dolayısıyla sosyal demokrasinin gereği olarak sınıfsal ittifakı açamayacak da olsa sosyal politikaların önünü açmak kapitalizmin demokrasiye karşı durduğu noktalarda önem kazanmaktadır (Panitch, 2006:203).

Emek ve işçi önceliği konusunda insanlığın getirdiği en önemli kurum ise hiç kuşkusuz sendikalardır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin programında kullandığı “ara rejimlerin demokrasiyi engellemesi ile sendikalaşmanın büyük zarar gördüğü”, “sendikaların siyasi partiler ile ilişki kurması ve siyasi faaliyetler de bulunabilmesi gerektiği” ve “sendikaların etkinleştirilmesi gerektiği” ifadeleri, CHP'nin sendikalar konusunda sol değerler açısından yaklaştığını, desteklediğini, belli değişiklikler getireceğini göstermekte ancak bu konular ile ilgili olarak yeni bir proje ortaya koymamaktadır. Bu açıdan CHP'nin sendikalar konusunda iyimser ve destekleyici yaklaşımını doğru bulmakla beraber tutumunun, küreselleşme karşısında ezilen sendikalara ve mevcut ekonomik düzen içerisindeki yerine karşı önemli değişiklikler getirmediği açıkça görülmektedir (CHP Programı, 78-79).

5.2.5. Liberalleşmeye Karşı Sosyal Demokrat Tutum ve CHP

Türkiye ekonomi tarihinin ilk kapitalist krizi olan 2001 krizinden sonra bütünüyle liberalleştirilen Türkiye ekonomisindeki tahribatın ilk darbe vurduğu sosyal güvenlik/adalet/devlet politikasının ve sendikalar sorununun yanı sıra önceki sayfalarda ifade ettiğimiz gibi genel anlamda neo-liberal ekonomik sistem emek piyasalarından, istihdam politikalarına, gelir dağılımından, sınıfsal farklılıkların kökleşmesine kadar birçok olumsuzluğu beraberinde getirmiştir. Küreselleşen dünya ekonomisinde birçok sol iktidar yaşanan neo-liberal olumsuzluğa, karşıt görüş bildirmesine rağmen uygulama sırasında zorlanmaktadır. Bu durumun en önemli örneklerinden biri Brezilya'nın sosyalist lideri Lula'nın ekonomi politikalarıdır. Konu ile ilgili olarak sol iktidarlar ancak kapitalizmin daha da ehlileştirilmesini sağlayacak sosyal politikalara ve demokrasi mücadelesinin önünü açacak sendikal özgürlüklere öncelik vermektedir. Dünya solu neo-liberal ekonomik sistem ile ilgili olarak “kapitalizmin bünyesinde var olan krizler ile kendini yönetme” duyusuna denk gelecek bir krizin beklentisi içerisinde.. Bu dönemde kendini sol cemahtan tarif eden iktidarlardan ancak Latin Amerika gibi uluslararası sistem içerisinde yalnızlaştırılmış, spekülasyonun zaten itibar etmediği ülkeler neo-liberal ekonomik sisteme karşı durabilmektedir.. Bu durum düşük ekonomi seviyesini sürekli kılarak sorunlu bir durum yaratsa da beraberinde dünya sorunlarından bir nebze de olsa izole olabilme şansını beraberinde getirmektedir. Bu açıdan mevcut ekonomik sistemin sürdürülemez olduğunun yaşanan

küresel ekonomik kriz ile anlaşıldığı günümüze kadar sol iktidarlar oldukça pasif kalmışlar, projelerini hayata geçirememişler ve kendi içlerinde bölünerek “sağlaşmışlardır.” Bu düzlemde Cumhuriyet Halk Partisi’nin kendisini sol/sosyal demokrat tabanda tanımlaması beraberinde “Yeni Sağ” –ki Türkiye’deki karşılığı AKP hükümetine denk gelmektedir.- ideolojinin ekonomi politikası neo-liberalizme karşı durma sorumluluğunu getirmektedir. Bu açıdan Cumhuriyet Halk Partisi’nin ekonomi politikalarındaki duruşu neo-liberalizme ne kadar karşı durabileceği, emekçi kesimlerin hakkını ne kadar savunabileceği penceresinden değerlendirilecektir. Ancak küresel şartlar dolayısıyla devrimci bir değişimi beklemekte haksızlık olacaktır (MacEwan, 2006: 79)

Cumhuriyet Halk Partisi, programına yansıttığı ekonomik hedefini, hemen hemen tüm partilerde görülebileceği şekilde, piyasa ekonomisine dayalı, çalışan kesimlerin haklarına duyarlı ve çağdaş ekonomi ilişkilerine dayalı bir politika olarak belirlemektedir. Ancak burada altı çizilmesi gereken nokta, CHP, sosyal demokrat bir yaklaşım ile klasik refah devleti hedeflerini küresel düzlem ile bütünleştiren bir ana düşünce ortaya koymaktadır. CHP, piyasanın kendi kendini sürdüreceğine dayalı neo-liberal görüşü reddederek, emeğin verimliliği ile örgütlülüğünü destekleyen, devletin dağıtımçı ve denetimci rolüne atıf yapan ekonomik hedefinin adını “sosyal piyasa ekonomisi” olarak koymaktadır. Ana ekonomik hedefini sosyal tabana temellenen CHP, buna dayalı olarak sosyal politikanın da “vatandaşlık temelinde” kitlesel olarak tüm ulusa yayılması gerektiğini ifade ederek, çağımız sosyal demokrasi kültürüne denk düşen sosyal politika anlayışını *prensip* olarak kabul etmektedir. Yine buna benzer bir şekilde bilgi ekonomisinde görülen gelişmeye dayalı olarak solun işaret ettiği biçimde bireyin alt yapısına önem verilmesi gerektiği *ilkesel* olarak kabul edilmektedir (CHP Programı, 144-145).

Yatırım konularında ise girişimciliğin özendirilmesi, piyasa ekonomisinin kurumsallaştırılması ve kamunun rolünü bürokrasiden arındırılmış şekilde alt yapı hizmetlerine endeksleyen bir tutum belirleyen CHP, küreselleşme sürecinde AKP politikalarının rekabet gücünü zayıflattığı ve istihdam kaynaklarını değerlendirmede dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra kamu etkinliğinin hizmet alanında güçlendirileceği ve stratejik dengelerin korunmasında, gelir dağılımının ve bölgesel adaletsizliğinin

önlenmesinde rol verileceğinin altı önemle çizilmektedir. Diğer yandan bireysel alt yapıya dikkat çekerek ekonomik büyüme ile beraber ilk olarak emekçi kesimlerin ekonomik büyümeden yararlandırılması gerektiğinin altı çizilmekte ve kobilerin güçlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Öte yandan dikkat çekici bir şekilde “doğrudan yabancı yatırımlar”dan üst düzeyde yararlanılabilmesi için bürokratik engellere son verilmesi gerektiği satırlardaki yerini bulmaktadır. Yabancı yatırımların yanı sıra ithalatın yarattığı cari açığa dikkat çekilmekte ve ihracatın teşvik edilmesi gerektiği, bu yolla da döviz kaynaklarının ve istihdam oranının güçlendirileceği ifade edilmektedir (CHP Programı, 146-163). Ulusal kaynakların kullanımındaki teşvik, gelir dağılımı ve yoksulluk gibi konulara dikkat çekilmesi, toplumsal programlardan oldukça fazla söz edilmesi gibi konular taktir edilmesi gereken sol yaklaşımlar olarak değerlendirilebileceği gibi bu yaklaşımın devamlılığını sağlayacak etkin projelerin görülememesi ise ikircilikli bir durum olarak adlandırılabilir (MacEwan, 2006: 88).

Yatırımlar konusunda CHP'nin zannımca en büyük handikaplarından biri sol/sosyal demokrat bir parti olmasına rağmen Türkiye'de en yüksek olmasa da ciddi bir orana sahip kamu harcamalarından “askeri harcamalar” ile ilgili olarak (İnsel, 2006: 117) herhangi bir ifadede bulunmamasıdır. Çünkü borç altındaki bir ülkenin kamusal hizmetler adına fon sağlayabilmesi için ilk gittiği yol kamusal harcamalarda düzenlemeye gitmesidir. Ancak CHP'nin bu konudaki tartışmaları farklı bir pencereden değerlendirdiği, ekonomik konulara alet edilmeyecek kadar yüksek siyaset konusu görmesi bir öncelik konusu olarak değerlendirilmelidir. Bunun yanı sıra CHP'nin programında bireysel alt yapı hizmetlerine ciddi önem arz etmesi ve hatta Kürt Sorunu/bölgesel gelişmişlik sorunu (sorunun sadece bir boyutu olarak ifade edilmek istenmektedir) gibi ciddi sorunları uzun süreli eğitim ve istihdam konusu olarak değerlendirmesi günümüz küresel sol programları ile uyum içerisinde görülebilir (MacEwan, 2006: 90-106).

Para politikaları konusundan ise klasik neo-liberal düşük kur, yüksek faiz uygulamalarının aşılması gerektiğine öncelik verilmektedir. Kambiyo karlarına, spekülatif kazanç yollarına dikkat çekilerek bu politikaların ekonomiyi tahrip ettiği belirtilmekte ve döviz kaynaklarının artırılması için doğrudan yabancı sermaye

yatırımları, ihracat politikaları, alt ve stratejik sektörler ile sınırlı korumacılık politikaları uygulanması gerektiği ifade edilmektedir (CHP Programı,163-167).

Vergi politikalarında gelindiğinde ise emekçi kesimin üstüne yüklenen kamburdan bahsedilmekte buna yönelik olarak sosyal adaletin vergi ile başlaması gerektiğinin altı çizilmektedir. Bu açıdan dolaylı vergi yollarının azaltılacağı, vergi oranlarının istihdamın yönelik olarak düşürüleceği, teşvik amaçlı vergi politikaları uygulanacağı, yerel yönetimlere vergi gelirlerinden aktarılan payın arttırılacağı ve kayıt dışı ekonomi konusuna –yukarıda belirttiğimiz gibi- öncelik verileceği vergi politikaları konusundaki amaçlar şeklinde sıralanmaktadır (CHP Programı,168-175). Ancak bu konuda CHP'nin en büyük açığı olarak sol kesimlerin dilinden hiç düşmeyen “Tobin Vergisi ve Keynes vergisi” gibi çalışmaların programa dâhil edilmemesidir. Bu konuların önemi “doğrudan yabancı yatırımların” teşvikinden oldukça bahseden CHP programının spekülâtif finansal hareketleri nasıl engelleyeceği ile ilgili kuşkuları taşımaktadır. CHP, sermaye hareketlerinin denetiminden ziyade bu konuya kamusal etkinliğin arttırılması açısından yaklaşıyor olabilir. Çünkü günümüz sol yaklaşımında kooperatifler, kobiler ve çeşitli kamusal etkinlikler ile yerel ekonominin desteklenmesi sonucunda da bu tür projelere parasal kaynak sağlamak açısından bankalar ve diğer finans kurumlarının üzerinde kamusal denetim kurma yolu çokça ifade edilmektedir. CHP'nin serbest piyasa konusundaki kamusal etkinlik vurgusunun bu tarz bir eğilime dikkat çektiği ifade edilebilir ki bu da dünya solunca oldukça tartışılan “kapitalizm ehlileştirme” projesidir (Leo Panitch, 2006b, 186).

Bu açıdan dünya solu “yenilenmiş kalkınma olanağı” adı altında ülkelerin sermaye denetimlerini sağlayabilmeleri için “uluslararası kuralların” kurulması gerektiği konusunda konsensüs ihtiyacına girişmişlerdir. Ancak sermaye denetiminin tek alternatif olarak belirlenmemesi, sermaye denetimi konusundaki asıl sorunun ihracat sektörü ve diğer portföy yatırımlarının yabancı yatırımlar ile ittifak içerisinde birbirilerine güven telkin ettiğini göz önünde bulundurarak sorunu uluslararası sınıf ilişkileri açısından düşünmek önem kazanmaktadır (Leo Panitch, 2006b: 199). Bu konuda Güney ülkeleri ile oluşturulacak uluslararası ekonomik birliktelik ve kararların “yaklaşma” perspektifi ile tahakküm ilişkisini delebilecek bir süreç içerebileceği dikkat çekici olarak değerlendirilmelidir. Bundan ötürü uluslar arası antlaşmalar ile varlığı

anayasal temele dayandırılmış neo-liberalizm ile mücadele sol yaklaşım gereğince sadece ulusal bir konu olarak milliyetçi bir tutuma endekslenmemeli, uluslararası bir konu olarak evrensel boyutta, yaklaşma prensibi ile değerlendirilmelidir (Çakmak, 2006: 234-237).

CHP'nin bu konuda ise sol/sosyal demokrat ilkelerden ziyade daha korporatist bir yaklaşım ile sınıfsal ilişkileri ve uluslararası mücadele yöntemlerini göz ardı ettiğini ya da bunu anlatamadığını ifade etmek gerçekçi olacaktır. CHP'nin uluslararası süreçten bahsi –programı içerisinde- kriterlere ve süreçlere uyum ile değerlendirilmekte herhangi alternatif bir sürece atıftan yoksundur. Bu açıdan CHP'den konu ile ilgili olarak alternatif bir tutum beklemek güçleşmektedir.

AKP iktidarı süresince çokça tartışma konusu olan “özelleştirme” konusunda ise Cumhuriyet Halk Partisi'nin tavrı özelleştirmenin amaç haline getirilmeden ihtiyaca dayalı olarak kullanılması gerektiği yönündedir. KİT'lerin yaşanan küresel ekonomik sistem dâhilinde verimlilik kaybına uğradığını kabul eden CHP, yine de KİT'lerin özelleştirmesinde uygulanan yöntemlerin emek kesimin göz ardı edilerek gerçekleştirildiğinden dem vurmaktadır. Bu açıdan KİT'lerin özelleştirilmesindeki sürecin belli yararlılıklar temeline bağlanması gerektiği, stratejik konulardaki özelleştirmelerin ulusal çıkar konusuna dayalı olarak uygulanması gerektiği ifade edilmektedir. Finansal sistemin de tıpkı özelleştirmeler de olduğu gibi ulusal çıkar anlayışı çerçevesince yapılandırılması gereği CHP'nin dikkat çektiği bir başka konudur (CHP Programı, 177-181). Ancak özelleştirmelere karşı duruşu kamu işletmelerinin korunması, dolayısıyla da emek kesiminin korunması noktasında savunmak haklı bir gerekçedir ancak sorunu verimlilik düzeyinde açıklamak sağ politikaların geleneksel söylemi çerçevesinde gelişmektedir. Çünkü devletin görevi “verimlilik” ölçeğinden ziyade “yararcılık” ölçeğine dayanmaktadır (Üşür, 2006: 258).

Sonuç olarak Cumhuriyet Halk Partisi'nin yürütme mercii olmamasından ötürü parti programından incelediğimiz genel ekonomik anlayışı, Türkiye'deki klasik alternatif partilerden pek de farklı bir yere oturmamaktadır. Bunun yanı sıra Cumhuriyet Halk Partisi, geleneksel olarak benimsemiş olduğu ekonomi politikalarından herhangi bir kopuş da yaşamamaktadır. İktidara alternatif olabilme adına can alıcı sol bir politika ya da halkın dikkatini çekecek önemli bir projeden söz etmek güçtür. Tüm bunlara rağmen

Cumhuriyet Halk Partisi'nin genel ekonomik politikası; piyasa düzlemi üzerine kurulmuş, bireysel gelişmelere ve onu teşvik edecek alt yapı projelerine önem veren, istihdamı sağlama adına işverenler üzerinden teşviklerin sağlandığı ve buna yönelik kamusal etkinliğin kullanıma hazır tutulduğu ve devletin de bürokrasiden arındırılmış bir şekilde serbest piyasaya dâhil edilebilecek şekle büründürülerek devletin piyasada etkileyici unsur haline getirilmesinin düşünüldüğü, sosyal politika konusunda cumhuriyetçi temelde etkin bir şekil alınmasının düşünüldüğü, orta büyüklükteki işletmelere önem arz eden şekildedir. Bu açıdan Cumhuriyet Halk Partisi, neo-liberal ekonomik politikalar ile kopuş yaşamadığı gibi bu ekonomik politikalar ile uzlaşmayı göze almaktadır. Sosyal politika konularındaki vurgusu ile orta ve emekçi sınıfa yaptığı eğilim ise daha çok devlet kapitalizmine benzer nitelikler taşımaktadır. Bu açıdan CHP, geçtiğimiz günlerde "sağlaştıkları" iddiasında bulunduğu Avrupa sol partilerinin "Üçüncü Yol" politikaları gibi neo-liberal bir sisteme oldukça yaklaşmış bir durumda olmakla birlikte, devlet etkinliğinden dem vurmaları hasebiyle de serbest piyasada biraz daha otoriter bir yana işaret etmektedir.

Sol siyasetin geleneksel ekonomi politikası olan piyasa ekonomisinin yarattığı risklere karşı gücün dağılımının devlet örgütüne belirlenmesi gerektiği fikri temelinde küreselleşmenin getirdiği süreçlere yönelik olarak talep yönetiminin zorlaştığına, yabancı sermayenin etkinliğine, ekonomik homojenleşmeye ve "Stratejik Dış Teorisi"ne (Katırcıoğlu, 2008: 97-106) dikkat çeken Cumhuriyet Halk Partisi, sol anlayışın küreselleşmeye getirdiği farklı yorumların liberal/korporatist tarafında durmaktadır. Bu noktada dikkat çekilmesi gereken bir husus Cumhuriyet Halk Partisi'nin programında sürekli bahsettiği kamusal hizmetlerin etkinleştirilmesi ve verimliliğin artırılması gibi konuların, günümüz küreselleşme sürecinin bilgiye dayalı alanı geniş, hızlı isabetli ve yoğun sistemine nasıl ayak uyduracağıdır (Şenatalar, 2008: 120).

Merkeziyetçi ekonominin bu süreçte sadece bürokrasinin azaltılması ile nasıl işletileceği konusuna fazla değinilmemiştir. Ancak bir diğer yandan bakıldığında üretimin ve ekonomik sirkülasyonun hala ulusal alanlarda işlediği göz önüne alındığında kamusal hizmetlerin önemi ve orta sınıfa verilen rol CHP'nin küreselleşme sürecinde gelişen esneklik taleplerine karşı uyguladığı alt tabakaları koruyan ulusal bir refleks olarak isabetlidir. Politik refleksin ekonomik süreç karşısında zayıflaması ile demokrasinin güç

kaybetmesi özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde devletin ekonomiye temel müdahalelerde bulunması ihtiyacını doğurmuştur. Bu noktada CHP'nin parti programında belirttiği gibi kamu organlarını piyasada etkin bir role büründürme politikası doğru gözükse de bu noktada piyasanın hala belirleyici hal alması CHP'nin daha liberal bir düzlemde kaldığı eleştirilerini haklı kılmaktadır. Bunun en büyük destekleyicisi ise CHP'nin ekonomik, politik yaklaşımlarının temelini sunan programında, söylemlerinde, davranışlarında ya da tahlillerinde hiçbir zaman “sınıfsal yorumlara” yer vermemesidir. Çünkü günümüz küresel ekonomisinin getirdiği “yönetişim” kavramına dayalı olarak özellikle ekonomik ilişkilerin giriftliği beraberinde sınıfsal ittifakları yaratmıştır. Bu noktada ekonomik konularda yapılan eleştirilere dayalı reform önerilerinin pratik politik düzleme taşındığından ne gibi sınıfsal grupları rahatsız edebileceği, sınıfsal birlikteliklerin hangi çıkara dayandığı ve hangi durumlara zemin hazırlayabileceği tartışılmamaktadır. Bundan ötürü alternatif ekonomi politikalarının ne kadar neo-liberalizme karşı olup olmadığı o sınıfsal ilişkilerin toplumsal mutabakat ile çözebilme kapasitesine bağlıdır. Ancak bu durumun bahis konusu dahi edilmemesi alternatiflerinde yerli burjuva ilişkilerine dayalı olduğunu gözler önüne sermesi açısından liberal bir düzlem ortaya koymaktadır (Panitch, 2006b: 190).

Yönetici sınıfların neo-liberal birikim süreçleriyle artan oranda bütünleşmesi, yerli kapitalistlerin uluslararası sermayenin maddi çıkarları ve stratejileri ile olan bağının ortaya koyduğu uluslararası sınıf ilişkileri, CHP'nin yerli ve ulusal burjuvaya yaptığı vurgunun ne denli reel politikalar ile uyum içerisinde olduğunu gözler önüne sermektedir. Çünkü şu anki artı-değer paylaşımının yarattığı ilişkiler yerli burjuvaların kendini uluslararası sermayeden bağımsız kılmasını engellemektedir. Dolayısıyla ulusalcı bir ekonomik sistemin kurulması mevcut kapitalist sistemin sürekliliğinde mümkün değildir (Panitch, 2006b: 201). Bu açıdan CHP'nin denetim arzusu reel politik ile çelişkili görünmektedir. Ortaya konan doğrulardan biri ancak bu konuda sadece iç pazara üretim yapan ve kısıtlı istihdam olanaklarına sahip işletmelerin desteklenmesidir.

Sonucunda mevcut ekonomik sistem ve finansal küreselleşme, “sosyalist ekonomik” anlayışa yakın vaatleri vermeyi imkansız kılmakta bu açıdan ulusalcı perspektif CHP'nin neo-liberal karşıtlığı ancak sosyal devlet algısını yeniden düzen içerisine entegre edebilme kabiliyeti ile imtihan etmektedir (Sönmez, 2006: 111). Diğer yandan

gelişen süreç ile değişen demokrasi kavramının sürece dâhil edilmesi ile birlikte aktif mücadelenin tutarlı ve temelli olması ekonomik değişimin göbeğine sınıfsal ilişkileri yerleştirmekten geçmektedir. Kalkınma modellerinin sınıf eksenli olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Ulusalcı, muhafazakâr ve milliyetçi perspektifin önerdiği gibi neo-liberalizm ile mücadele sürecinde Güney Asya modelinde uygulandığı gibi devlet gücünü öne çıkarmak, süreci burjuva mücadelesine çevirmek ile aynı yola girmektedir. Çünkü güçlü devletin uluslararası ekonomik tahakküm ile ilişkileri zaten komprador burjuvazi ve yerel burjuvalar tarafından belirlenmektedir. O yüzden mücadele sürecinde devlete ağırlık vermek, devleti sınıfsız düşünmek demek olur ki bu da oldukça yanlış bir durumdur. Peki, “bu noktada ön plana çıkarılması gereken öge nelerdir?” sorusu akla gelmektedir. Sol, siyasanın geleneksel olarak bahsettiği “dağıtım” konusu ile günümüzde ön plana çıkan tanınma meseleleri bu konuda ön plana çıkan, sınıfsal ilişkileri tahrip edecek mücadele yönteminin ana aktörleridir. Dağıtım ilişkilerin geleneksel yolu iken tanınma meselesinin Türkiye’deki karşılığı olan İslam ve Kürt meseleleri hem demokratik bir süreci ifade etmekte hem de yoksulluk içerisinde gelmiş sorunların katılım ile sınıfsal ilişkilere yeni boyut kazandıracak bir durumdur. Bu açıdan neo-liberalizm ile mücadele sadece ekonomik değil, aynı zamanda demokratik de bir süreçtir. Bu durum tarihsel bloğun çözülme gayreti olarak ifade edilebilir (Keyman, 2006: 210-216).

Özetlersek neo-liberalizm ile mücadele hem ulusal düzeyde sivil toplum ile yerel hükümetlerin yasal-ekonomik çatışması ile hem de uluslararası refah karmasının gerçekleşmesi için uluslar arası birlikteliğe dayandırılmalıdır. Aksi bir durum neo-liberalizmin devamı ve metaların egemenliği ile iyileştirmeler yapılırsa da sosyal politikalar konusunda “hayırseverlik” tahakkümünün sürekliliğini sağlayacaktır (Buğra, 2009: 243). Ancak CHP’nin bu konuda ne bir önerisi ne bir söylemi ne de bir açılımı söz konusudur.

Son olarak Cumhuriyet Halk Partisi’nin 2009 küresel finans krizinin ardından aldığı tavır ve öneriler paketi neo-liberalizme olan yaklaşımını gözler önüne sermekteydi. Halk Partisi 2009 finansal krizinin ardından yayınladığı bildiride yedi maddelik önlemler paketi sunmaktaydı. Bu pakete göre; CHP, öncelikli olarak krize karşı hükümetin aldığı tavrı ciddiyyetten uzak bulmakta ve krizin ciddiye alınarak makro

planlamaların yeniden ele alınmasında yarar olduğunu ifade etmektedir. Önlem paketinin ikinci maddesinde kamu harcama kalemlerinin kriz sonrası tekrar revize edilmesi gerektiği ve sağlanan tasarrufların kamusal alt yapı yatırımlarına harcanarak ek istihdam alanları yaratılması gereği vurgulanmaktadır. CHP, üçüncü öneri olarak otomotiv ve dayanıklı tüketim malları sektöründe altı ay için KDV'lerin kaldırılarak piyasadaki para akışının sağlanması gerektiğini ifade etmektedir. Diğer yandan CHP dördüncü önerisinde yeni bir mali programın yapılarak TL'deki aşırı değerlenmenin önüne geçilmesini, üç yıllık mali taahhüt yapılmasını ve bu yolla ithalatı ikame edecek şekilde ihracatın teşvik edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Beşinci öneri olarak şirketler ve bankalar arasında bir tür kefil misali garantilik makamı oluşturulmasını ve bu yolla şirketlere işçi çıkarmama koşulu ile kredi sağlanmasının gerekliliğinden bahsedilmektedir. Altıncı öneri olarak sürekli bahsedildiği gibi sigorta primlerinde ve ücretten kesilen vergilerde indirimde gidilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Son olarak ise "işsizlik fonu"nun istihdam yaratmada kullanılması gereğinden söz edilmektedir (CHP Pusula, 27.02.2009).

Sonuç olarak Cumhuriyet Halk Partisi, düşük kur yüksek faiz uygulamalarının yanlışlığına, serbest piyasa ekonomisinin toplumsallaşmamasına/sosyalleşmemesine, tarım, imalat, sanayi gibi alanlardaki üretimden ziyade tüketime dönük üretim şeklinin yanlışlığına, düşük kamu harcamaları ve yüksek vergi oranlarına, bölgesel kalkınma oranları ve gelir dağılımı gibi eşitsizliklerin yarattığı büyük sıkıntılara, cari açığın önlenmeyen yükselişine ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının azlığına vurgu yapan ve eleştirilerini bu noktaların düzeltilmesi gerekliliği üzerine kuran bir ekonomik anlayışa sahiptir (CHP Pusula 07,24-27). Bu eleştiriler haklıdır. Ancak sol/sosyal demokrat anlayışın ekonomi eleştirisinin gerekliliği açısından yetersizdir. Çünkü yukarıda programa dayalı eleştirilerde de sürekli ifade edildiği üzere kesin çözümler getirmemekte, reel ekonomik gerçekler ile uyuşmamaktadır. Bu açıdan sol/sosyal demokrat bir anlayış gereğince –ki Türkiye'nin geçmiş ekonomik deneyimlerinin Avrupa solundan farklı olduğu göz önüne alındığında- sınıf ilişkilerinin göz ardı edildiği, ciddi sosyal devlet projelerinin hayata geçirilmediği, uluslararası kolektif mücadelenin göz ardı edildiği ekonomik programlar sağlaşmaya, liberalleşmeye mahkûmdur, çözüme açık değildir, sistemin aynı sorunları kendi içinden tekrar üretme kapasitesini göz ardı edildiğinin açık resmidir. CHP'nin ekonomik anlayışına yaptığımız

eleştiri 90'ların başında CHP'nin bugünkü genel başkanı Deniz Baykal tarafından "Yeni Sol" anlayışı çerçevesince yapılmaktaydı.

Bu açıdan CHP'nin ekonomik programının incelenmesini Deniz Baykal'ın satırlarıyla bitirmek ve bir perspektif ortaya koymak anlamlı olacaktır. Baykal, o yıllarda teknolojinin hızla gelişmesinin emeğe olan talebi azalttığına dair doğru bir saptamada bulunmaktadır. Emek dünyasına gücünü veren olguyu işçi sınıfının kimliği olarak niteleyen Baykal, yaşanan gelişmeler ile işçi sınıfının kimliğini ve değer yargılarını yitirdiğini ifade etmektedir. Bu noktada "sağ" hareketin yeni söylemler üretebildiğini ancak "sol"un eski söylemlerini ifade etmekten ileri gidemediğini belirten Baykal, bu durumun solu kendi kimliğinden bile uzaklaşmaya mahkum ettiğini ileri sürmektedir. Değişim ve gelişimin toplumu şartlandırma ve yanıltma imkanlarını elinde tuttuğunu, buna paralel eşitsiz bir toplumun geliştiğini sözlerine ekleyen Baykal, gelişmenin sosyalleşemediği, solun değerlerinden bağımsız yaşanan gelişmelerin beraberinde toplumsal gerilimleri, bireysel bunalımları, şiddeti, gericiliği ve ırkçılığı körükleyeceği iddiasındadır. Ekonominin yarattığı duruma yönelik olarak yapılan bu tespitlerin ardından solun yeni bir yapı ortaya koymadan, büyük bir ideal –bizim bahsettiğimiz anlamı ile ütopya- vaat etmeden, hiçbir yere varamayacağını ancak sağın zaten yaptıklarını sağdan daha iyi yapacaklarını ifade etmekle kalacaklarını belirterek büyük ve günümüz şartlarında kulağa çok yakın gelen bir tehlikeye dikkat çekmektedir (Baykal, 1992b: 24-29).

"Yeni Sol" anlayışına dayalı olarak devletçiliği kutsal bir kavram olarak görmediklerini, kamusal hizmetlerin, kooperatiflerin ve üçüncü sektörlerin de var olduğu örgütlü bir piyasa ekonomisinin gerekliliğinden ifade eden Baykal, o dönemlerde de haklı olarak alt yapı gereksinimlerine ve ekonomik sürecin anti-demokratik yanına dikkat çekmektedir. Sosyal demokrasinin, sosyal sınıflar arasında taraf olarak emeğin yanlısı olması gerektiğine dikkat çeken Baykal, sendikaların by-pass edilmediği etkin bir demokratik ekonomik sürecin gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu açıdan alt sınıf rolü biçilen, ikinci kategori olarak görülen, edilgen bir rol biçilen işçi sınıfına kimlik varlığının tekrar kazandırılarak süreç içindeki belirleyici rolünün kazanılmasının savunuculuğu yapılmaktadır. Kısacası bugün de arzu edildiği gibi bir değişim temelinin altı çizilmektedir (Baykal, 1992b: 23-39).

BÖLÜM 6: KÜLTÜREL DEĞERLERDEKİ FARKLILAŞIMA CHP'NİN YAKLAŞIMI

6.1. Küreselleşen Dünyada Kültürel Değerlerin Yeri ve Değişimi

Kültürler de insanlar gibi süreçlere bağlı olarak yayılırlar ve dönüşürler. Kendi algılarını, kültürlerini ve yaşayışlarını paylaşarak dönüştürürler. Bu süreç tarihin ilk evrelerinden beri devam etmektedir. Küreselleşmeyle birlikte ise kültürlerdeki paylaşım hız kazandı. Ticari mal hareketlerinden, bilgilerin iletişimsel düzeyde yayılmasına kadar her yeni teknolojik olgu kültürler üzerinde yeni etkiler bıraktı ve bırakmaya da devam etmektedir. Mutfak kültüründen, tekstile, medyadan demokrasi ve insan haklarına kadar her alanda etkileşimin olması insanlar ve kültürler üzerindeki küresel köy algısını güçlendirdi. Hareketliliğin artması ile gelişen turizm sektörünün insanları tanıma ve kültürler arasında köprü kurma işlevi gündelik yaşama kadar yansıdı. Tüm bu faktörler ile bezenen süreç de beraberinde kültürlerin melezleşmesini sağladı.

Melezleşme kültürler arasında köprü kurarak karşılıklı hoşgörüyü arttırırken belli konularda da paranoyaya dayalı ötekileştirmeler yarattı. Dünya kavrayışını değiştiren, geçmiş kimlikleri ve süreklilikleri kesintiye uğratan küreselleşme, kimlikler konusunda da küresel türdeşleştirme ve kimliklerin aşındırılmasını eş zamanlı gerçekleştirmektedir. Küresel bir evrensellik oluşurken diyalektik anlamda ironik bir şekilde küresel farklılıklar da önemli rol kazanmaktadır (Robins, 2008: 292).

Küresel bütünleşmenin ve içselleşmenin diyalektiği olarak oluşan bir diğer yapı ise bahsedilen kültürel farklılıklara dayalı kimliksel hareketlerin önem kazanmasıdır. Küreselleşme ile birlikte kabilelere/sadakat kültürüne dayalı, etnik ve dinsel milliyetçilikler, fundamental hareketler çoğaldı, kimlikler önem kazandı, yeni milliyetçilikler küreselleşti (Smith, 2009).

Kimliksel hareketler üzerindeki en büyük kuşku, küreselleşmenin Batı'nın kültürel emperyalizminin yeni şekli olduğu iddiasıdır. Bundan hareketle küreselleşmenin kimlikleri yok ettiğine dair ciddi bir inanç oluştu. Kimlik, bireyin ait olduğu cemaatin yerel, özerk, ayrık ve sürekliliği olan bir tanımlama şeklidir. Her birey kendini belli kültürel kimlikler üzerinden tanımlar. Geçmişin sürekliliğini taşırlar. Küreselleşme ile birlikte ise “yerel”, toprağından koparılarak, cemaat/cemiyet mensuplarını

mekânsızlaştırarak, kültürel olguları piyasalaştırıldı. Kapitalizmin ana damarı, “zayıf yereli” kendi pazarı üzerinden ekonomik korunmasızlığından yararlanarak kültürel olarak etkiledi (Tomlinson, 2008: 320).

Yerelin canlanmasının yanı sıra küresel kültürün gündelik yaşamdaki hâkim kültürel öge olamamasını sağlayan öge ise kültürün kendi anlamında yatmaktadır. Kültür, kolektif inanç ve değerler dağarcığını ifade eder. Küresel kültür denilen algı ise klasik kültür anlayışındaki değerlere atıf yapmaktan geri kalmaktadır, muktedir olamamaktadır. Kolektif kapsamının zihinlerdeki arka planı kapsayamaması ise alenen küresel kültürün hâkim bir yapı kuramayacağına ifadesidir. Bundan ötürü harici çağrışımlar popüler bir tepki uyandırmadıkça etkili olamayacaklardır. Küresel kimliklerde eksik olan unsur, tarihsel dönüm noktaları hafızası, nüfussal aidiyet ve birliktelik sürekliliği ile ortak kader hissidir. Bu açıdan küresel kültür etkindir, hareketli ve etkileyicidir fakat temelde hafızasızdır. Küresel kültürün süreklilik arz edecek potansiyelinin olmaması ve kimliksel ifadelerin hala kendi cemaatsel yapılarının içerisinde algılanması da kozmopolit bir dünya algısını çok uzakta kılmaktadır (Smith, 2008: 330-333).

Küresel düzeyde hâkim olan ikinci modernleşme hareketi, kültürler üzerinde belli etkilerde bulunmaktadır. Yeni hareketlerin ulusal kültürlerin kendine has kanunları uygulama şansını kısıtlaması, teknolojik bağımlılıkların, kültürler arasındaki bağı çok yönlüleştirilmesi ve ekonomik refah arzusunun devletler arasındaki ilişkiyi yoğunlaştırması sonucunda uluslararası ilişkilere dinamik bir karakter kazanmaktadır. Bu yapı bazı devletlerin ve bireylerin, yeniye tamamen uyması, yeni ve gelenek arasında sentez yapması, yeni ve eski arasında orta yol araması, eskiyi yabancıya karşı kendine kalkan yapması ve yabancıları dışlama şeklinde farklı tepkiler doğurmaktadır (Müller, 2001: 57-59). Toplumların ve devletlerin demokratikleşmesi ve insan haklarına olan bağlılıkları da geleneksel ve küresel kültür arasındaki salınma verdikleri tepkiler ile kendini belli etmektedir.

Tüm kültürel değişimler, kozmopolitleşme hareketleri kendi diyalektiklerini yaratarak toplum hafızalarında yer eden değerlerin gün yüzüne çıkmasını sağlamaktadır. Küresel düzeyde, evrenselin hafızasında yatan en büyük ve tarihsel değer ise takdir edilir ki dinsel hareketlerdir. Politik talepler üzerinden gelişen kavramlaştırmalar ve hareketler

modernizm kurumlarının güçsüzleşmesi ile modernizm felsefesinin sekülerize ettiği dini günümüz sisteminde güçlendirmektedir. Küreselleşme ile birlikte değişen kültürel ve politik konulardan en önemlilerinden biri sekülerizmin farklılaşması ve dinsel akımların güçlenmesidir. Dinsel akımların güçlenmesi ile modernizmin dinsel portresi olan inancın bireyselleşmesi günümüzün dinsel çatışma alan/konularıdır (Ferry, Gauchet, 2005: 2).

Çoğulcu yapıya dayalı liberal laik sistemin haricinde hâkim olan diğer unsur olan Cumhuriyetçi laik proje devletin din üzerindeki otoritesini meşru gören otoriter merkezîyetçi bir yapı tasavvur eder. Fransa'da ve Türkiye'de görülen bu tavır, Türkiye'de toplumun büyük çoğunluğunun İslam dinine mensup olmasından dolayı daha farklı bir karakter taşımaktadır. Ülkeler düzeyinde çıkan bölünmüşlük, özellikle talep edilen liberal özgürlükler söylemi ile sunulan demokratik talepler ile bu taleplere sosyal farklılaşma tohumu şeklinde bakan otoriter yapının konumunu laiklik ve demokrasi arasındaki bir noktada konumlandırması sorunudur. Kısaca ifade edilen bu görüşe göre laiklik ve sekülerizme yönelik olarak gelişen değişim taleplerinin demokrasi varlığı içerisinde ses bulması cumhuriyetçi yapılarda daha çok yankı yapmaktadır (Bockel, 2001: 49-58).

Sekülerleşmiş siyasi alanda sermaye sahiplerinin maddi avantaj sağlayabilmek adına daimi elit güçleri kullanabilmeleri ve ötekileştirme hareketlerinde bulunmaları, tabandan gelen hareketleri de kışkırtmaktadır. Seküler sermaye hareketlerinin belirli elit zümreler üzerinden işlemesi, hâkim dini unsurların da cemaatleşerek kendi aralarında sermaye gücüne erişmelerine yönelik bir amaç meydana getirmektedir. Zıt eğilimler üzerinde şekillenen ve günümüz değerlerini kendi dışlanmışlık algıları üzerinden belirleyerek demokrasi adına dini hareketleri canlandıran öğeler bu yolla “mahalle” üzerinde hâkimiyet oluşturmaktadır (Falk, 2003: 31).

Buna paralel olarak nesnel tanımlar üzerinden dinin yükselişini incelerken geçmiş dönemlerden kalma anti-demokratik baskıcı unsurların hali hazırda değerler çatışması üzerinde etkin bir konumda olduğunu da görmekteyiz. Sekülerizmin sıkışmasının yanı sıra baskı altında olan bir diğer nesnel karşılık ise Hristiyan gelişmiş dünyasında

İslamifobia'nın¹⁷ hâkimiyet kazanmasıdır. İslamifobia, Huntington'un da medeniyetler tezi çatışmasında bahsettiği üzere insanlığın dünyayı artık medeniyetler üzerinden tarif etmesinin bir sonucu olarak yaratılan yeni düşman profilinin ta kendisidir.

İslamifobia, demokrasisi ile övünen gelişmiş ülkelerde anti-demokratik olarak insanlığın geliştirdiği küresel değerlere aykırı bir biçimde gelişmektedir. Batılı muhafazakârlar ve “Yeni Sağ” temsilcileri, yabancı düşmanlığı üzerinden geliştirdiği ötekileştirmeyi, liberal değerlerin evrenselleştirici ve homojenize edici etkilerine karşı duran ve kendi kültürlerini yaşamak isteyenlere karşı tahrip edici bir anlayış ortaya koymaktadırlar. Bu durum yukarıda da belirtildiği üzere kapitalizmin getirdiği ve geleneksel medeniyet algısında yer alan doğrusalcılık ve evreselcilik ilkelerinin, farklı kültürel objelerin kendilerini var etme isteklerine karşı duraklamasına gösterilen bir tepkinin sonucudur. Sağlıklı kültürel çeşitliliğin anti-tezi olan anti-demokratik hoşgörüsüz tutum Hristiyan-Müslüman çatışmasının nifak tohumlarını ekebilecek potansiyeli taşımaktadır (Sullivan, 2006: 398-411).

Samir Amin, Batı'nın hakim değerlerinin karşısına çıkan tüm değerleri reddetmesine dayalı olarak gelişen İslamifobia'yı emperyalizmin kültürelcilik ile tamamlanması şeklinde tanımlamaktadır. Huntington ile başlangıcı verilen hareketleri, “emperyalizmin suçlarını kültürel çekişmeler üzerinden temize çekmeye çalışma hareketi” olduğunu iddia eden Marksist iktisatçı Samir Amin, kapitalizmin doğasında var olmayan demokrasi ile karşı karşıya geldiğini belirtmektedir. Bugüne kadar demokrasiyi kapitalizmin bir ürünü olarak sunan Batı ittifakına karşı kapitalizmin artık varlığını tüketmesinden ötürü kendi karşıt hareketlerini yaratarak kendine yayılma alanı açmaya çalıştığını savunan Samir Amin'i destekleyen en önemli tarihsel meseleler kuşku yok ki Irak ve Afganistan işgalleridir. Geçmişte yaşanan tarihsel dönemeçlerin sermayeye pazar açtığını ifade eden Samir Amin, bugün de İslam karşıtlığı üzerinden yapılmak istenin aslında kapitalizme yaşam alanı açma arzusu olduğunu belirtmektedir. Samir Amin'e göre Batı'da üretilen İslam karşıtlığı ve medeniyetler çatışması, kapitalizme aitmiş gibi gösterilen evrensel demokrasi, sekülerizm ve insan hakları gibi değerlerin aslında sadece Batı'ya ait olmadığını ve Batı'nın da bu değerler ile çokça kereler çeliştiğini ifade etmektedir. Samir Amin'e göre ise çıkış yolu demokrasi ve insan

---

¹⁷ İslamifobia'yı Türkiye için simgelerin siyasallaşması korkusu olarak da niteleyebiliriz.

haklarından faydalanmak isteyen kişilerin silah baskısı altına alınmış olmasına karşın çoğulcu küresel yönetişimin geliştirilmesidir(Amin, 2006:412-420). Peter Antes'e göre, hoşgörüsüzlüğü değiştirmenin yolu ise medeniyetler arasında gelişmiş ortak değerlerin ve insanlık değerlerinin demokratik bir şekilde evrimleştirerek herkesin yararına olacak şekilde ıslah edilmesi ve toplum dillerinin ortak etik değerler üzerinden kullanılmasıdır (Antes, 2006: 421-432).

Dinin küreselleşmeye alternatif olarak ortaya çıkarak kamusal taleplerde bulunması en nihayetinde insan hakları konusunu da gündeme taşımaktadır. Bu anlamda küreselleşmenin içi pek de dolu olmayan bir şekilde idealleştirdiği değerlerden biri olan insan hakları için de ayrı bir paragraf açmakta yarar vardır. Çünkü insan hakları da küreselleşme ile birlikte çokça kullanılan, ulusal sınırlar içerisinde tutulamayan, kültürel bir değişime tabi kalan ve uluslararası alandaki çok yönlü ifadelerin sonucudur (Dağı, 2000: 11).

İnsan hakları için söylenebilecek ilk söz dünyaya insan olarak gelmekle bu hakların elde edildiğidir. İnsan hakları ideal bir yapıyı, olması gerekeni ortaya koyar. İnsan hakları hayatı değil, onurlu bir hayatı amaçlar. Kişi, bu haklara devlet verdiği için değil, insan olduğu için sahiptir. Devlet bu hakları vermek ve muhafaza etmekle yükümlüdür. İnsan hakları, bireylerin, statüsüne dayanmayan, kim olduklarına bakmayan hakları ifade eder (Durul,2008: 84-85).

Temelinde birey olarak var olmanın süreci olarak gelişen insan hakları, öncelikle kişilerin toplum içerisinde birey olarak tanınması şeklinde ilk adımını atmış ve bireyin siyasal sistemdeki rolüne dair atıflar ile bulunduğu toplumdaki siyasal düzeni etkilemiştir. Toplum içerisindeki “biz” görüntüsündeki bireyleşme hareketinin ardından “ben” algısına geçiş ile birlikte insanın toplumsal şekli belirlediği liberal özgürlüklerin geliştiği bir süreç vuku bulmuştur. Pozitivist algıya dayanan ve bireysel özgürlükleri bütün halinde değerlendirmeyerek insan haklarını tehdit eden siyasi yapılar –faşizm, sosyalizm vb.-insanı kendine tabi kılmakta ya da ötekileştirerek dışlamaktaydı. İnsanlık bu tecrübeleri ile beraber hem politik hem de ekonomik ve sosyal alanda ara kurumları geliştirerek kendi haklarının korunmasına dayanan toplumsal mekanizmaları hayata geçirmiş ve devleti fren mekanizmaları ile kendi alanına girmekten mahrum bırakma

yoluna gitmiştir. Bu süreç ulus devletlerin gücünü aşındıran uluslararası platformları da beraberinde getirmiştir (Ergin, 2008: 233-240).

İnsan hakları ile küreselleşmenin karşılaşması ise esasta realite ile idealin karşılaşmasını gözler önüne sermektedir. İnsan kendini tarihin ve kültürün bir parçası olarak ifade ederek varlığını direniş üzerinden kanıtlarken, küreselleşme kurduğu ekonomik ve politik düzen ile insanı metalaştırma ve depolitize etme yoluna gitmektedir (Buğra, 1999: 239).

Bundan dolayı küreselleşmenin meşrulaştırma hareketi olan insan hakları kavramı, asıl itibariyle küreselleşme ile çatışma alanı yaşama potansiyeline sahip aşındırılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düşünce de olan Singapurlu diplomat Bilahari Kausikan, Batı'nın içinde bulunduğu ekonomik sorunların insan haklarından ibaret geldiğini çünkü Batı'nın evrensellik takıntısının farklılıklara hoşgörüsüz muameleyi beraberinde getirdiğini ifade etmekte ve insan haklarının takıntılaştırıldığını belirtmektedir. Bu açıklama bize Asya kültürünün daha farklı olduğunu göstermekle beraber insan haklarını salt ekonomik parametrelerden çıkarıp politik düzeye indirgediğinizde ise konunun daha da farklılaştığını göstermektedir (Kausikan,2006: 241-243).

Sonuç olarak insan hakları konusu kolektif ve kozmopolit bir düşünce birlikteliğinin ya da teorinin oluşturulmasının en zor olduğu alanlardan biridir. Çünkü insan hakları algısı her toprağın geliştirdiği geleneklerin özelinde kendini ifade şansı bulur. Ancak yine de evrensel manadaki genel sorunu, kimliksel talepleri kamusal alana taşıma arzusu, kültürel kimlik algılamalarındaki değişim, medeniyetler arasındaki empati kuramama meselesi, demokrasi ve insan hakları konularının gerektiği ölçüde önem görmeyerek belli amaçlara hizmet ediyor görüntüsü alması, ekonomik sürecin tabana yayılamaması ve uluslararası sistemin çifte standartlı, hakim güçler yönetimine sahip olması gibi şekilde sıralayabiliriz. Bunlar da günümüz neo-liberal politik sistemin öğelerini ve temelindeki zihinsel algıyı gözler önüne sermektedir. Küreselleşmenin kontrollü bir şekilde geliştirilememesi sonucunda oluşan hoyratkar tutum, ehlileştirilemeyen bir küreselleşme ve neo-liberalizm tasavvuru sunmakta ki bu da yeni sağ algının temelini oluşturmaktadır.

Kökleri Reagan ve Thatcher yönetimlerine dayansa da küreselleşme sürecinde böylesi bir çerçevede filizlenen Yeni Sağ algı belirleyici ögenin indirgenemez ölçüler olduğuna dikkat çeker. Evrenselci hümanist algının meşruiyetini sorgulayan bu anlayışın temel ögesi “din” olarak göze çarpmaktadır(İnsel, 2006, 450). Batılı kavramların artık sadece Batı’ya ait ülkelerce savunulabileceği üzerinden gelişen ötekileştirme anlayışına dayalı Yeni Sağ hareket dünyayı Batı ve ötekiler gözlüğünden görmektedir. Bundan ötürü tüm çıkar yollarını güçlendirerek, uluslararası sistemdeki meşruiyet araçlarını kendi lehlerine düzenlemeleri istekleri göze çarpmaktadır. Buna en büyük örnek bugünkü nükleer eşitsizlik, BM’nin ıslah gerekçeleri ve neo-liberal ekonomik düzendeki haksızlıklar ve ekonomik kamu kuruluşlarının etkisizliği gösterilebilir.

Evrenselliğin ifadesinin Batı’ya aitliği üzerinden ölçütlenen ve tüm laik, demokratik, eşitlik ve insan hakları gibi evrensel hareketleri Batı kültürünün yerelliği içine hapseden ve bütünü terk ederek yereli ön plana alan yeni muhafazakâr/yeni sağ anlayış yereli belirleyici hale getirerek tabandan gelen toplumsal hareketleri dizginlemek ve kendi alternatifsizliğini sağlama almak düşüncesine haiz bir zihinsel alt yapıya sahiptir (İnsel, 2006: 453).

Mevcut adaletsiz ekonomik alt yapıya göre şekillenen üst yapı ise taban muhalefetini etkisizleştirecek etkilere sahiptir. Kapitalizmin egemenliği ile kendine varlık şansı bulamayan sol görüşün manevra alanının kısıtlanması ile birlikte¹⁸ gelişen dinsel algı, muhalefetin bütünleştirici etkisinden uzak kalmaktadır. Toplumların hazmettiği demokrasi, insan hakları gibi değerlerin Batı etkisi olarak görülüp dışlandığı dinsel muhalefet, refah seviyesinin yüksek olduğu orta sınıf bölgelerde destek bulamamakta ve muhalefeti güçsüz kılmaktadır. Kişiler Batı üzerinden şekillenen algılarından ve yaşam standartlarından geri kalmamak üzere dinsel muhalefete değil aksine kendi hayatını günden güne riske atan “Yeni Sağ” algıya ya da ona cevap veremeyen ve yeni sağdan farklılaşmayan sola sahip çıkmaktadır. Ulus devletin gücünü yitirmesi, yerelin sağ

---

¹⁸ Bu kısıtlama Wallerstein’in da belirttiği gibi yeni bir olgu değildir. Gerçek solun baskı altında tutulması Sovyetler ve Birleşik Devletler arasındaki Yalta Antlaşması’ndan bu yana var olan bir anlayıştır. Sol anlayışın Sovyetler ile eş tutulması bu sorunu ortaya çıkarmaktadır. Hâlbuki sol perspektif Sovyetler’dekinden çok daha farklı bir söze sahiptir. 1968 kuşağının ifade ettiği bu hareket maalesef dönem içerisinde bastırılmıştır. Bundan ötürü solun gelişim süreci hala daha Sovyet egemenliğine yapılan atıftan dolayı baskı altında tutulmaktadır.

güçler tarafından güçlendirilerek kimlik politikalarının önem kazanması ve bunun muhalefet rolünden öte iktidar belirleyici rol alması, sınıf hareketlerinin ortadan kalkması ve demokrasiye giden sürecin salt politik taleplere bağlanması, elitler üzerinden şekillenen ulusal politikalara karşıt yeni elitlerin şekillenmesi ve baskı altında tutulan taleplerin kendi ifade biçimlerinin sonucu alt yapı şekillenmesine ancak üst yapıya karşın ciddi bir toplumsal hareket oluşamamasına neden olmaktadır. Bundan ötürü solun toparlanamaması her geçen gün toplumlardaki “Stockholm Sendromu”nu arttırmaktadır.

6.2. Kültürel Değişim ve CHP

1789 Fransız Devrimi ile birlikte gelişen tarihsel sosyolojik ulus devlet projesi, egemenlik anlayışını yurttaşlar topluluğunu temsil eden devlete taşımaktaydı. Egemenliğin devlete nakli sürecindeki genel kod ise tüm alanlarda tek örnekletirmeydi. İktidar yapısındaki merkezileşme ile birlikte hukuk, ekonomi gibi her konuda bütünleşme gerçekleşmekte yanı sıra kültürel değerler de standartlaşmaktaydı. Birinci bölümde de değindiğimiz üzere kültürel değerler, insan haklarından sekülerleşmeye kadar her kalemde Avrupa merkezinin özelinde evrenselleşmekteydi. Bu süreç içerisinde tüm kapitalist devletler istinasız olarak ulus devlet formuna geçiş yapmakta, kültürel yapısını da bu forma uygun hale getirmekteydi.

Alt yapının esnekleşerek hareketlilik kazanmasının sonucunda gücünü yitiren merkezileşen anlayış, üst yapısal kültürel yapılarda yerelliği ön plana çıkarmakta, dolayısıyla da bireysel kimlikleri siyasallaştırmaktadır. Bireyler, küresel kültürler ile daha yakın ilişki içerisine girebilmekte ve ekonomik formunu bu yönde gelişen tüketim ihtiyacına endekslemektedirler. Avrupa merkezci modernist anlayışa dayalı olarak devlet idaresini dönüştürmüş her siyasal merkezde var olan bu dönüşüm, hem “ulus” anlayışının devletin belirlediği sınırların dışına çıkarak “özgürlük” formuna kavuşması hem de devletin merkezi siyasal varlığının giderek yerellik lehine bozulmasından ileri gelmektedir. Ulus devlet anlayışını sarsacak şekilde gelişen “etnik” temelli kimlik hareketleri (bu konu ulus devlet anlayışındaki değişim başlığı altında işlenmiştir) ile ulusçuluk anlayışının seküler karakterini tehdit eden dinsel kimlikli hareketler devletin meşruluğunu kültürel öğeler üzerinden dönüştürmektedir.

Ulus devleti ile bütün bir cemaat olarak yapılandıran modernist anlayışa karşın heterojenliği ve çoğulculuğu yeğleyen gerilim alanları, devletin tabansal farklılıklar arasında taraf olarak cemaatleşmesinden ziyade farklılıklara yaşam şansı veren bir hakem haline gelmesine yönelik bir dönüşümü hedeflemektedir. İletişimin her alana yayılması ile birlikte tüketim kültürünün farklı cemaatler arasındaki etkileşimi arttırması zamanla devlet ile olan benzerlik ve farklılıkların da devletin niteliği üzerinden anlaşılmasına yol açmıştır. Bu durum özellikle “sol-sağ” jargonunun değiştiği dönemlerden itibaren devlet yönetimindeki kültürler arasında “ayartılmışlar” ve bastırılmışlar” ayrımının yapılmasına ve kültürlerin başat aktörleri olduğunun farkına varılmasına neden olmuştur. Bastırılmış kesimler kırdan kente geldikçe kendi tüketim kültürünü kente rağmen sürdürmekte ve bir anlamda evrenseli yerelleştirmektedir. Bu durum “arabesk” olarak ifade edilebilecek kültürel formunda motor gücü olarak kendini gösterir. Sonuç, aslında ne gelenekselliğin ne de küreselliğin tercihinine dayalı olarak gelişen alt kültürler yaratırken; küreselleşmeyi şekillendirme meselesine dayanır ve kültürlerin barikatları aşarak post-modernleşmesi sonucunu doğurur (Sarıbay,1997: 25-27).

Modernite, devlet hiyerarşisi temelinde merkezden yerele geliştirilen, bireyin kendi benliğini ve bilincini devlete teslim etmesini ifade etmekteydi. Toplumsal sistematik ile bireylerin zıtlaşması sonucunda yapısalcılığın güçsüzleşmesi, beraberinde “dünyayı bilme” kavramlarının da devletten bağımsız bir şekilde çeşitlenmesine tekabül etmektedir. Post-modernite, modernizmin eleştirisi olarak gelişmekte ancak onunla aynı sistematik içerisinde buluşan bir sistemdir. Buradaki temel parametre ise demokrasidir. Demokrasi, post-modernizm ile çoğunlukçu yapısından ziyade çoğulcu yapıyı talep eder bir şekilde sahneye çıkmaktadır. Modernist süreçte eksik kalmış öğeleri fark kavramı dâhilinde çözümlenmeye ve onu siyasallaştırmaya uzanan bir hat oluşturma çabasıdır. Bilgi-lileşme kiteselleştikçe devlet merkezizetiçiliği her kültürel alanda kırılarak, buna dayalı olarak da geçmişin algısına dayalı olarak kurulan yapılar günümüz taleplerine cevap verme sürecine girmiştir. Bu durum tabiiyetiyle devlet merkezizetiçiliğinin çok yüksek olduğu Türkiye gibi ülkelerde doğru orantılı olarak daha da gerilimli, riskli ve çatışmalı olacaktır.

6.2.1. Küreselleşme ile Yaşanan Kültürel Değişim

Hasan Bülent Kahraman; Türkiye’yi post-modernleştiren sürecin 1980’ler sonrasındaki politikalar ile birlikte başladığını ifade etmektedir. 1980 öncesi kültürel kodlamaların Cumhuriyet öngörüsü doğrultusunda olduğunu ifade eden Kahraman, Türklük üzerine inşa edilmiş seküler kimliğin, 1980’ler ile birlikte beş temel öge ile dönüştüğünü vurgulamaktadır. Televizyon yayıncılığı ile başlayarak gelişen tüm teknolojik ürünlerin küreselleşme dâhilinde zaman-mekân daraltması meydana getirdiğini vurgulayan yazar, iletişimin getirdiği finans kapital ile gerçekleşen dışa açılmanın da içe dönük merkezi denetimi sarstığını ifade etmektedir. İkinci olarak piyasa etkinliğinin ön plana çıkması ve bu sürecin Türkiye’de oldukça hızlı ve kontrolsüz bir şekilde gerçekleşmesi sonucu sosyal gereksinimler dolayında devlete –devletin babalığına- olan güvenini yitirmeye başlayan –özellikle kırdan kente gelen yoksul kesimlerin- kitlelerin kendilerini etnik, dinsel, kültürel vb. kavramlar dâhilinde devlet tanımının dışında nitelenebilecek başlamalarıdır. Bu durum devletin kamuoyunda yaşadığı kirlenme ile birlikte cemaatçilik olarak gün yüzüne çıkmıştır ve çıkmaktadır. Teknolojik gelişme ve cemaatleşmenin yanı sıra kültürel değişimi iteleyeni üçüncü öge ise 1982 Anayasası ile birlikte sivil topluma getirilen kısıtlamalar ile birlikte dünyadaki gelişmelerin yarattığı toplumsal temsil krizidir. Son olarak ise Türkiye’deki kültürel değişimi etkileyen en önemli husus, göç ile yaşanan sosyolojik çalkantı sonucu ucuz emeğin neo-liberal iktidarların önünü açacak şekilde kitleselleşmesi, örgütsel muhalefetin sınıfsal değişim taleplerden ziyade popülist emellere hizmet ederek muhafazakarlığı ön plana çıkartacak şekilde lümpenleşmesidir (Kahraman, 2000: 266-270).

Küreselleşme ile değişen yeni kültürün niteliği elitist-bürokratik olmaktan uzak ve resmi tutumun dışındadır. Kaldı ki yeni kültürel öğelerde kendi içerisinde bir bütün olmaktan uzak, oldukça parçalı ve eski kültürel yapının üzerine eklektik bir yapıdadır. Yerelin evrenselleşmesi, evrenselin yerelleşmesi şeklinde gelişen modelin getirdiği yeni kültürün geçmiş kültür ile olan bağının kuvvetlenmeyeceği aşikâr olmakla birlikte önemli olan nokta bağın artık neler ile tutturulacağıdır. H.B. Kahraman, yeni kültürde hâkim olan görüntü egemenliği ile birlikte kitlelerin belleksizleştiğini, ancak belleksizleşirken dahi antropolojik özelliklerinden uzaklaşmadığını, antropolojik özellikleri ile birlikte popüler kültüre eklemlendiğini, sonucunda da lümpenleştiklerini

ifade etmektedir. Lmpen kültürün kitleselleşmesiyle birlikte “işlevsel-halkçı” popülist kültürün siyasete çıkar amaçlı dahil olması sonucunda hakim kültürel yapının yerellik-popüler kültür ve medyatik kültür üçlüsü dahilinde yapılaştığını görmekteyiz. Kültürün, yerelin ve “tv-internet” grntselliğinin egemenliğine geçmesi ile birlikte kültürler üzerindeki devlet denetimi artık gündem dışına çıkması (Kahraman, 2000: 270-272) devletin kültürel yapılar üzerindeki etkisini oldukça gçszleştirmiştir.

Küreselleşme ile popüler kültür öğelerinin hız kazanması tüketim kalıplarının da sürekli değişmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Tüketimi arttırması hususunda nc rol üstlenen küresel öğeler, geleneksel kalıpların da popüler kültür kalıpları içerisine eklemlenmesi sonucunu doğurmaktadır. 1980-1990’lardan itibaren çoğulculuk akımının popülerleşmesiyle birlikte kimlikler, tüketici kalıpları ile birlikte hareket etmeye başlamışlardır. Yerel ile evrensel arasındaki gerilimsiz “bir aradalık” yaratan “melez kültür”, Türkiye’de özellikle popüler kültürün en talep edilen ürünlerini sağlayan medya alanında belli bölünmelerin önünü açmıştır. (Muhafazakar kitleler kendi basın yayın organlarına talep gösterirken, seküler kesimde kendi yayınlarının devamlılığını savunma pozisyonuna geçmişlerdir.) Basın yayın örneğinde görülen McDonałdlaşma’nın her tüketim kalıbında görülmesi üzerine ekonomik yurttaşlık, 1980’lere kadar olduğu gibi cumhuriyetçi kadroların izin verdiği ölçüde değil, serbest piyasa ekonomisinin sunduğu “göreceli hürriyet”in yoluyla küresel ile yerelin uzlaşması şeklinde dinsel tüketim kalıplarının oluşmasına sebebiyet vererek gelişmiştir. Küreselleşmenin Türkiye’deki genel kültürel değişimde yarattığı farklılık olarak ise “serbestleşme” sürecine kadar resmi söylemin dışında var olan ya da marjinalize edilerek fark edilmeyen ya da finanse edilememiş olması dolayısıyla kitlelere ulaşmayan kültürel sembollerin çok kültürlülük sloganı çerçevesinde genellik kazanmasıdır (zbudun, 2003: 324-326). Bu tip sınıflandırmanın en önemli rneđi olarak muhafazakâr tüketim kalıpları ve kltrelleşme ön plana çıkmaktadır. Kltrelleşmenin kendin göstermesi beraberinde İslamcı çevrelerin burjuvalaşmasını sağlamaktadır.

Burjuvalaşan muhafazakâr kültür bir yandan kendi cemaatini dönüştürerek liberalleştirirken bir yandan da kente taşındığı için rejime yönelik bir baskı aracı olarak nitelendirilip gerilim alanları dâhiline sokulmaktadır. Muhafazakâr hareketler, baskı altında kalmışlığının referansı dâhilinde tüm kimliksel ötekilerin desteğini arkasına

olarak kırsal alanlardan merkeze ulaşmakla kalmamakta, kendi değer ve sembollerini de gündelik yaşamdan siyasal alana taşımaktadırlar. Bu şekilde sosyal olarak alt tabakada olmaya mahkûm izlenimi veren bir algıyı her geçen gün kırmakta ve burjuvalaşmaktadırlar. Ne var ki; muhafazakâr politik kesimleri temsil ettiği bilinen MÜSİAD ile ilgili olarak “çoğulcu anlayışlarının liberal değil, toplumcu/kolektif tavırlı olduğu, muhafazakârlığı hem üretici hem de tüketici kesimin kimliği olarak algılayıp ticareti düzenledikleri” şeklindeki konumlandırmalar laiklik hassasiyeti yüksek sınıfların korkusunu da haklı çıkarır bir yapıdadır (Özbudun, 2003: 317).

Sermayenin giderek el değiştirmesi, içlerine girilmez olarak görülen elitlerin yüzlerinin değişmesi, beraberinde kültürel değişimi de doğal bir süreç içerisinde dönüştürmekte ve topluma kabul ettirmektedir. Uzun yıllardır var olan ancak kentli kesimin kırı görmediklerinden dolayı fark etmediği kesim ve kültürlerin kendi sermayelerini geliştirerek kente taşınmaları bir yandan kente taşınan kesimlerde şimdi “sıra bizde algısını” geliştirirken bir yandan da yeni kentliler ile tanışan eski kentli geleneksel laik kesimlerde “bizde mi muhafazakârlaşacağız” duygusunu geliştirmektedir. Kozmopolitleşen ve iç içeleşen bu kır ve kent yeni bir kültür meydana getirerek toplumsallaşmakta ve siyasallaşmakta bir yandan da gerilim alanları oluşturmaktadır. Sonucunda yeni kentleşen kesimlerin siyasal alanlara dâhil olması kültürel alanları da değiştirmekte ve insan hakları gibi konulara nelerin dâhil edilip edilemeyeceğinin tekrar tartışılmasına yol açmaktadır.

6.2.2. CHP'nin Kültürelleşme Algısı

Burjuvalaşan ve liberalleşen muhafazakâr yapıları laikliğin dönüşüm sürecindeki konular içerisinde değinilmek üzere bir kenara bırakırsak, Cumhuriyet Halk Partisi'nin, Türkiye'nin kültürel yapısını kuran parti olarak günümüz kültürel yapılara bakışını ve benimsediği kültür anlayışını resmetmek önemlidir.

Türkiye siyasal tarihi sürecinde CHP'nin başını çektiği sosyal demokrat hareketin geleneksel kültür politikaları anlayışına kısaca değinmek gerekirse; sosyal demokrasi insanlığın miras bulup geliştirdiği, öğrenip ilettiği her değeri kültür olarak nitelermektedir. Sürekliliğe önem veren sosyal demokrasi sürekliliği muhafaza anlamında görmez, gelişmeyi esas alır. Değişen kültüre uyum sağlanılmadığı ölçüde

geçmişe ya da ütopyik bir ideale bağlı kalınarak toplumdan ve gerçekten uzaklaşılacağını niteleyen sosyal demokrat algı, kültürel politikayı “geçmişini korumak”, “bugünün olanaklarını yaşamak” ve “geleceği yeniden yaratmaya yönelik politikalar oluşturmak” olarak temellendirmektedir. Koruyucu, tüketici ve evrimci olarak özetlenebilecek sosyal demokrat kültür *politikası devrimi, karşı devrimci bir süreci yaratabileceği ve toplum içi alt kültürler yaratacağı için benimsemez iken var olan ya da mecburi bir durumda geliştirilen alt kültürlerin uzlaşması için toplumsal kültür uzlaşması alanları yaratır.* Kültürel alanda demokratik anlayışların gelişimi için öncelikle bilimsel kuramları ve genel tarih akışını esas alan sosyal demokrat kültür politikaları bu ölçüde laik, ulusal, halkçı, evrimci, çağdaş ve özgürlükçü yapıya sahiptir. Bu ölçüde kapsayıcı ve etkinlikler yoluyla geliştirici bir yöntem izleyen sosyal demokrat kültür politikaları, kitlelerin bilinçlenmesini sağlayarak toplumdaki değişime müdahale etmeyi öngörmezler (Güvenç, 1990: 164-168).

Cumhuriyet Halk Partisi ise ilkesel olarak programında bahsettiği üzere kültür politikası olarak bireysel kültürel hakları, kültürel çoğulculuğu, özgürlüğü ve demokratikleşmeyi hedef alır. CHP, *“kişiliğin özgürce geliştirilmesi” ile “toplumla dayanışmayı bağdaştıran” ve farklılıklar içinde ulusal birliği koruyup güçlendiren bir kültür politikasına sahiptir* tanımından yola çıkarak CHP’nin bireysel temelli bir kolektivistliği öngördüğünü anlayabiliyoruz. CHP, kültür hayatının genişlemesi için dil ve tarih kurumlarının restore edilmesi gerektiğini ifade ederek somut bir proje ortaya koymaktadır. Kültür gelişiminin destekleneceğini ancak müdahale edilmeyeceğini ifade eden CHP, bu amaç doğrultusunda sansürün yargı kararına bağlı kılınmasını, sanatın özgürleştirilmesi adına sanat yasası çıkarılması gerektiğini, telif haklarının korunacağını, sanat üzerinden vergilerin kısıtlanacağını, sahne sanatları ve sinemanın özel olarak destekleneceğini ve kurumsal düzenlemelerin yapılacağını, müzeliğe önem verileceğini ve özellikle “Madımak Oteli”nin müzeleştirileceğini ve modern kütüphanelerin kurulacağı gibi vaatlerde bulunmaktadır. Tarihi ve kültürel çalışmalar için kurumsal bazı düzenlemelerin ve uzmanlaşmanın desteklenerek ulusal kültürün korunacağını ifade eden Cumhuriyet Halk Partisi, turizme de önem verileceğini belirtirken, *“turistin havaalanı ve otel arasında sıkışmasını sağlayan uygulamaların” kaldırılacağını ifade etmektedir* (CHP Programı,306-313). CHP’nin programında belirttiği vaatlere bakarak kültürel yapılanmaların sanatsal aktiviteler ile desteklenmesi

ve çoğulculuşmanın bu şekilde ulusal kültüre eklemlenmesine ve devletin katı yapısının rafine edilerek kenara çekilmesine dair bir anlayış ortaya koyduğunu görmekteyiz.

Diğer yandan günümüzde sürekli altı çizilen medya-siyaset-ticaret üçgenini şeffaflaşması için yeni uygulamaların getirileceğini ifade eden Cumhuriyet Halk Partisi, RTÜK' n yönetim kurumu seçiminin de odalara ve iletişim fakültelerine açık hale getirileceğinin altını çizmektedir. Televizyon vb. basın yayın organlarının ulusal gereksinmelere göre düzenlenmesine yönelik olarak kurumsal çalışmaların yapılacağını ifade eden Cumhuriyet Halk Partisi, vaatleri üzerinden değerlendirdiğimiz –ki CHP'nin yürütme organında olmaması ve bu konu ile ilgili olarak güncel bir konunun yaşanmamış olması vaatler üzerinden incelemeyi mecbur kılmaktadır.- kültür politikasında şeffaflaşmaya ve özel ve resmi kurumların arasında koordinatörlük görevi üstlenecek kurumsallaşmanın etkinleştirileceğini belirterek sosyal ve gereğince günümüz “yönetişim” kavramına uygun bir perspektif ortaya koymaktadır. Öte yandan şeffaflaşma gibi vaatleri ve sansürün yargı kararlarına bağlama gibi açılımları medyayı dördüncü kuvvet olarak kabul ettiğinin ve kültürel gelişime müdahale etmemek istediğinin göstergeleri olarak sunulabilir. Bundan yola çıkılarak yönetişim kavramının esası ile özel-resmi kurum tanımlamalarının açıkça yapılması vaadi CHP'nin küresel yapının getirdiği yönetişim anlayışı ile bu noktada uyuştuğunu göstermektedir (CHP Programı, 68).

Kültürel alanda yaşanan post-modernleşme çeşitlenmeler, Türkiye'de gerilim alanları yarattığı gibi demokrasinin yerleşmesini sağlayıcı etkileri de beraberinde getirmektedir. Buna mukabil demokratikleşme sürecindeki en önemli sosyal toplumsal rol, ekonominin yanı sıra kültürel alanlarda talep edilen insan haklarının yayılma alanı bulmasıyla gerçekleşmiştir.

6.2.3. İnsan Hakları Hassasiyeti ve CHP

İnsan hakları, kişilerin doğarken sahip oldukları tabi, herhangi bir sorumluluğa m tekebil verilmeyen, devredilemez haklardır. Bu haklar tarih boyunca yaşanan sınıfsal önderliklere karşı başkaldırının önemli mihenk taşları olması hasebiyle devrimci bir karakter taşırken, günümüzde her kesimin kabul ettiği ancak kabul ettiği gibi kendince

de yontarak alt kesimlerin yükselişini engellemek amaçlı sınıfsal mücadeleye karşı barikat vazifesi gören bir kavram haline gelmiştir (Yılmaz, 2005b: 825-828).

Bugün gelinen noktada devlet, bireyin öncüllüğünü kabul ederek egemenlik hakkını birey lehine kısıtlarken, devlet iktidar merkezi olmaktan ziyade idare merkezi haline gelmektedir. Ancak siyasal hakların gelişmesi kişiler arasındaki eşitsizliğin teorik anlamda giderilmesinden öteye fiili hiçbir anlam taşımamaktadır. İnsanlar, tarihsel evrim sürecinden bugüne gelen sermaye gücünün eşitsiz dağılımı sonucu gelir ve fırsat adaletsizliğine maruz kalmakta hatta bunun ötesinde ekonomik yetkinsizliğe dayalı olarak insanlık onuruna yaklaşmayan yaşam tecrübelerine maruz kalmaktadırlar (Kantar, 2007: 1034). Bu noktada insan hakları düşüncesi şu soruyu sormaktadır; Devlet, insanlık onurunu tüm bireyler nazarında korumak adına müdahaleci olabilir mi, olursa bu durum bireysel özgürlüklere müdahale olmayacak mıdır, olursa devletin bu müdahalesindeki sınır ne olacaktır ve bu sınırı kim belirleyecektir? (Yılmaz, 2005b: 829)

Kısa bir süre önceye kadar varlığı oldukça unutulmuş sol ve sağ kavramlarının tekrar gündeme gelmesi, bu konulardaki tartışmaları da gündeme taşımaktadır. Liberalizm bu noktada geleneksel mirasını sürdürerek mülkiyet hakkına kutsaliyet atfetmekte ve herhangi bir “olumlu” müdahaleyi özgürlük karşısında konumlandırmaktadır. Ekonomik sosyal haklara önem veren sosyalist temelli düşünürler ise bu müdahaleyi şart görmekte ve eşitlik amacının gerçekleşmesi için yegâne yol olarak benimsemektedirler. Ancak belirtmek gerekir ki ekonomik ve sosyal hakları muhteva eden ikinci kuşak haklar teorik olarak evrensel metinlerin hepsinde varlığını belirtse de finansal sürecin getirdiği serbest piyasa kutsaliyeti ve devlet pasifize olmasıyla fiili gücünü kaybetmektedir.

İnsan hakları konusunda Türkiye'nin karnesi ise uzun yıllardır, hep tartışılan ve soyut kavramlar ile ifade edilirken bir türlü somutlaştırılmamış bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle ekonomik ve sosyal konularda toplumsal tabanda ciddi hak arama mevzularına muktedir olmamış ülkemizde taban taleplerinin iktidarı sınırlandırmaması özellikle sosyal politika alanına insan hakları penceresinden bakılmasını engellemiştir. Böylece sosyal politika konuları korporatist ve liberal anlayış arasında salınarak belli sorumluluklara endekslenmiş ve doğal bir vatandaşlık hakkı olarak görülmemiştir. Öte yandan kişinin siyasal ve sosyal yönlerini niteleyen

demokratik hakları da Türkiye’de sürekli bir şekilde tartışmalı gelişmeleri gündeme taşınmıştır.

Türkiye’de devletin, bireylerin iradesinden ziyade kendi mutlakiyetine ve resmîyetine dayanması, tanımlamalarını soyut kavramlar üzerinden gerçekleştirerek özgürlükleri kısıtlaması, düzenin sınırlarını sadece kendini belirlemeye çalışması ve bunu yaparken de doğal günlük yaşamları belirlemeye çalışması Türkiye’deki iktidar mekanizmasının oldukça geniş nitelikler taşıdığını ve denetlenemez olduğunu gözler önüne sermektedir. Türkiye’deki insan hakları algısı, “askeri vesayet” anlayışı çerçevesinde değerlendirilse¹⁹ de demokrasi bölümünde değindiğimiz üzere konu askeri vesayetten de öte sivil-asker iktidar savaşına ve demokrasi kültürünün hiçbir kesimde tam olarak var olmamasıyla yakinen ilgilidir. İnsan hakları tecrübesinin Türkiye’deki karşılığı, devletin otoriterliğinin sınırlanma talebinin yoksunluğu ile birlikte iktidar uygulamalarının emir ve yasaklar ile sorunlara çözüm arama metodunu işaret etmektedir. Bu açıdan bakıldığında demokrasi ve insan hakları mücadelelerinin iktidarların otoriter, merkezi ve geniş yetkilerine karşı verilmesi, günümüzdeki finansal ekonomik sisteme de bakıldığında daha çok “sol perspektifi” gündeme getirmektedir.

Solun insan haklarına olan bakışı, ulus devlet, milliyetçilik, enternasyonalizm gibi çelişkiler ile iktidar aygıtlarına özgürlüklerin inkârı mı yoksa kutsal devlet/aygıt açısından mı baktığının belirlenmesi üzerinden değerlendirilmeli ve kişisel özgürlüklere getirdiği yorum ile eklemelidir. Bu soruların cevabı “sol” iddiasındaki anlayışların dogmatizm ile olan bağlarını ortaya koyacaktır. Çünkü unutulmamalıdır ki insan hakları da demokrasi gibi hak talepleri ile yürüyen bir kavramdır ve hakların temel özelliği durağan değil, dinamik bir süreç içerisinde işlemeleridir (Kantar, 2007: 1032).

Türkiye solu ise geleneksel olarak insan hakları konusuna idealize ettiği ortamda ihlalleri zaten olmayacak burjuva özlü bir mücadele alanı olarak bakmıştır. Ancak Türkiye solu yaşadığı her askeri-sivil baskı dönemlerinde insan haklarının önemini bir kez daha fark etmiş ama konuyu içselleştirerek mücadele alanı haline getirmemiştir. Türkiye solu iktidar mekanizmasına karşı iktidarsızlık alanlarını genişletmek ve

---

¹⁹ Türkiye Solu’nun insan haklarına bakışı genellikle resmi ideolojinin ve resmi sosyalizmin çerçevesinde gelişmiş ve temel olgu olarak ele alınmamıştır. Ercan Kantar, **Türkiye Solu’nun İnsan Haklarına Bakışı**, s.1031.

toplumu özgürleştirmek yerine bu süreci esas mücadeleden sapma olarak nitelendirmiştir. Hiç kuşku yok ki bu anlayışın arkasında Türkiye’de var olan “*değişimin tek yolu iktidar alanlarını genişletmektir*” anlayışı mevcuttur ki sol, iktidar alanını ele geçirerek toplumu dönüştürme hedefindedir. Bundan ötürü de toplumdan gelen talepleri tamamen göz ardı etmiş ve bireysel insan haklarını kolektif süreç içerisinde eriyebilecek öğeler olarak görmüştür. Oysa Marx’ta insana verilen merkezi role ve insanın gelişmesi gerekliliğine bakarak, “hakiki insan” kavramından ötürü birinci kuşak bireysel siyasal haklar göz ardı edilmemelidir (Kanar, 2007: 1038).

Türkiye solunun genel perspektifinde görülmektedir ki; kişisel birinci kuşak haklar göz ardı edilmekte, kitle talepleri ve duyarlılıklarına değinilmemekte, insan hakları idealize edilen düzen içerisinde önem arz etmemekte dolayısıyla da insan hakları sadece sınıf mücadelesini sağlayacak ekonomik, sosyal haklar çerçevesinde değerlendirilmektedir. Büyük resmin tümü, Türkiye solu içerisinde var olan tek parti dönemi anlayışı ile konjonktürel sürecin eklemleştirilmesidir. Türkiye solu enternasyonal kavramlardan ziyade ulusal yarar politikalarına, ulus devlet kültüne, tabansal taleplerden ziyade bürokratik merkezîyetçi yapının devamlılığına önem vermektedir. Bu tutum solun insan hakları anlayışını, ilerici gerici ayrımının yapıldığı, devlet temelli, talep yolları kapalı arza endeksli bir yapıya hapsetmektedir (Kanar, 2007: 1041-1048).

Bunlara mukabil Türkiye solu ile CHP geleneğinin insan hakları konusunda paralellik arz ettiğini, ayrıldıkları tek noktanın sınıfsal devamlılık ve değişimindeki arzular olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Bu temelde CHP’nin günümüzdeki yönetiminin konuya bakışını yaptıklarından ziyade yapmadıklarına odaklanarak inceleyeceğiz. Çünkü insan hakları konusunu savunmak, bu temelde muhalif olmak ve belli taleplerde bulunmak için iktidar mekanizmasına sahip olmak değil, aksine daha talepkar olabilmek için muhalefet konumunda olmak daha yeğlenen bir durumdur.

Muhalefet olmanın demokrasi ve insan hakları konusunda daha talepkar olunabilen bir mevki olması ve Cumhuriyet Halk Partisi yöneticilerinin sol/sosyal demokrat çizgide bir parti olduklarını ifade etmesi hasebiyle insan hakları konusuna önemle eğileceğini tahmin etmek hiç de güç değildir. Ancak durum maalesef de tahmin edildiği gibi değildir. Cumhuriyet Halk Partisi’nin günümüz yönetimi de Türkiye solunun insan haklarına olan geleneksel bakışını devam ettirmekte hatta sınıfsal mücadele rolünü dahi

göz ardı etmektedir. İnsan hakları konusundaki merkeziyetçi, bürokratik, enternasyonalizmden uzak ulusalcı bakışın egemenliğini CHP'nin programındaki birkaç sayfalık yer, somut projersizlik ve Kürt meselesi ve muhafazakârlık meselesindeki temelden ret politikalarında görmek mümkündür.²⁰

Cumhuriyet Halk Partisi, programında insan hakları konusuna ilk girişinde bireyin esas özne olduğunu ifade ederek toplumcu kolektif nitelermelerden kaçınmaktadır. Bu durumu çağımız gereklerinde var olan bireysel alt yapı gereklerine dayalı olarak doğru görmek mümkündür. CHP'de bu gözlük yardımı ile bireyi özgürleştirmek, alt yapısal hizmetlerini sağlamak adına bireyin önündeki ekonomik, sosyal, kültürel engellerin kaldırılması gerekliliğini ifade ederek, daha önceki paragraflarda çelişmesine değindiğimiz “devletin alanlara müdahalesi” sorusuna olumlu müdahalelerin haklılığını ifade eder vaziyette bir görüş öne sürmektedir. Bu açıdan bakıldığında CHP, klasik mülkiyetçi liberal anlayıştan farklılaşarak konunun sosyal boyutuna parmak basmaktadır (CHP Programı, 41-42).

İnsan Hakları konusunun sosyal boyutuna parmak basan CHP, yine insan hakları konusunun dinamik, süreklilik arz eden yapısına temas ederek sürekli gelişimden yana ilkesel tavır ortaya koymaktadır. Ancak CHP, bu ilkesel durumunun yanı sıra geleneksel olarak var olan ve 1982 Anayasası'na da yansımış “...ama...cı” anlayışı tekrar ederek “*temel hak ve özgürlüklerin*” uluslararası sözleşmeler ve anayasa dahilinde kısıtlanabileceğini (CHP Programı,43) ifade ederek daha önce de belirttiğimiz gibi soyut düzenlemeleri ve söylemleri programına dahi yansıtarak konunun özüne değinmemekte ve keyfi uygulamalara ve pragmatik şekilde söylemleri yorumlayabilme durumuna zemin hazırlamaktadır.

Cumhuriyet Halk Partisi öte yandan düşünce özgürlüğü ile ilgili olarak “düşünceyi söz, yazı, resim ya da başka yollarla açıklama ve yayma hakkı, şiddet kullanılmasını teşvik etmedikçe ve yakın ve acık tehlike oluşturmadığı surece engellenemez. Sucu ve suçluyu övme düşünce ve ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilemez.” (CHP Programı,44) ifadesine yer vererek biraz önce belirttiğimiz gibi soyutluk yanlısına düşmektedir.

---

²⁰ Meselenin Kürt Sorunu boyutuna “**CHP'nin Ulus Devlet ve Uluslararası Sistem Algısı**” bölümünde değinildiği için bu bölümde yer verilmeyecektir.

Sorunları ve konuları soyut ifadeler ile “geçıştirmek” o konunun bir nevi hasır altı edilmesini sağlamak ve mağdurun değil mağrurun yanında olmak demektir. Bu açıdan CHP’nin şiddet ve terör tanımlamalarının iktidar ve yargı organlarınca açık olarak yapılmasını talep ederek, konuyu netleştirmeli ve Türkiye siyasetini sürekli tartışmalardan kurtararak sol ve muhalif bir parti olarak daha çok demokrasi ve özgürlük söyleminin önünü açarak insan hakları konusundaki kitlesel samimiyetini sağlamalıdır.

CHP, insan haklarının diğer bir can alıcı yanı olan işkence ve kötü muamele konusunda her siyasi parti gibi klasik söylemlere başvurmakla birlikte, “Engin Ceber Olayı”nda gösterdiği tutum, CHP’nin muhalif bir parti olarak insan hakları konusunda verdiği sınavın karşılığıdır. Emniyet ve cezaevinde işkence görerek hayatını kaybeden Engin Ceber, Türkiye’nin insan hakları konusunda ne kadar geri bir durumda olduğunu gözler önüne sermekteydi. Öte yandan bu olayın bizlere gösterdiği bir diğer olay ise polislerin sıkça rastlanan bu tarz eylemlerinden denetimsizlik ve ceza görmezlik nedeniyle geri durmamalarıdır. Konu ile ilgili olarak CHP İzmir Milletvekili ve İnsan Hakları Meclis Araştırma Komisyonu üyesi Ahmet Ersin, işkencede ölen Engin Ceber’in konu ile ilgili raporlarının sabit olmasına rağmen Emniyet Müdürlüğü’nce görevlendirilen müfettişlerin aksi yönde kanaat getirmelerini iktidarın konuyu örtbas etmeye çalışması olarak nitelemektedir (www.tumgazeteler.com, 05.01.2010).

Konuyu daha sonrasında Kahramanmaraş Milletvekili Durdu Özbolat kanlı ile meclise taşıyan CHP, Adalet Bakanı Mehmet Ali Şahin’in açıklaması istemiyle verdiği soru önergesinde konunun münferit bir olay olmadığını ve bu olayların sıkça yaşanmasından ötürü Adalet Bakanlığı’nın işlem yapması gerektiğini ifade etmekteydi.(Zaman Gazetesi, 16.10.2008) CHP, konuyu daha da ileriye taşıyarak Mehmet Sevigen’in öncülüğünde “işkencede zaman aşımı”nı yasa teklifi hazırlayarak önlemeye çalışmıştır (www.tumgazeteler.com, 05.01.2010).

Ancak CHP’nin konuya eğilmesine rağmen konu ile ilgili olarak birkaç yasa teklifi haricinde ne yeni proje ve öneriler sunamamış olması, ne önleyici mekanizmaların kurulmasına ön ayak olamamış olması ne de konuyu kitlesel bir duyarlılık haline getirememesi muhalefet olmanın gereklerini yerine getiremediğini göstermektedir. Konu sadece belli günlerde hatırlanacak ve bireysel düzeyde cezaların olabileceği ancak

kolektif anlamda konuya değinilmeyen bir hal olarak insan hakları ihlallerinin devamlılık arz edeceği bir hale dönüşmüştür. Son durum tabi ki salt olarak CHP'nin iradesinde olmamaktadır. Hiç kuşku yok ki bakanlık ağzından kabul edilen bir durumun yarattığı vahametle ilgili olarak herhangi bir önlem ve müeyyide olmadan sadece sürecin takip edilmesi hem toplumsal duyarlılığın hem de demokrasi ve insan hakları kültürünün ne kadar geride olduğunu gözler önüne sermektedir. Ancak sorunun sol olma iddiasındaki bir muhalefet tarafından kitleselleştirilemeden kapanması da ayrı bir vahamet olarak ifade edilmelidir.

CHP'nin sorunu kitleselleştiremediğini, kitleselleştiremediği ölçüde de sorunun devamlılığında pay olduğunu belirtmekteyiz. Konu tabi ki yürütme makamlarını ilgilendiren idari bir vaka olabilir ancak insan hakları geleneksel olarak solun çalışma alanıdır. Bu ölçüde de iktidar mekanizmasına sahip olmasa da bu konudaki öncü rol solun, sol olduğunu iddia eden CHP'ye ait olmalıdır.

İnsan haklarını, öznesi bölünemez, vazgeçilemez ve bir birinden ayrı tutulamaz bir husus olduğu, CHP'nin önde gelen isimlerinden Önder Sav tarafından da özellikle vurgulanmaktadır. Sav, 1990'lı yıllarında başında TCK'nın 141-142 ve 163. maddeleri ile ilgili olarak "toplumda dinsel inançları doğrultusunda davrananların ve sınıflar arası eşitsizliğin giderilmesine çalışanların suçlanıp hüküm giymesine neden olduğunu" ifade ederek, ifade edilen yasalara karşı çıkmaktaydı. "Herhangi bir durumun yasal olmasının, hukuki olduğu sonucunu çıkaramayacağını" dolayısıyla "herhangi bir hukuki müessesenin ceza olup olmadığı da yasalara uygunluğuna göre değil, uygulaması ve yarattığı sonuç ile ölçülmelidir" diyen Sav, bu duruşuyla dinsel, sınıfsal ve etnik özgürlükler konusunda oldukça açık fikirli bir portre ortaya koymaktadır. Diğer yandan "devletin şahsiyetine karşın cürümler" gibi ifadeleri elastik olarak niteleyen Sav, bu tanımlamaların çeşitli yanlışlara yol açabileceğinin altını çizmektedir. Bütün bunlara mukabil CHP'nin önde gelen kurmaylarından Sayın Önder Sav, "sessiz oturmayı kınayarak ayıpları toplum olarak görmeyi ve ayıpları kınamayı" teşvik etmektedir (Sav, 1990: 88-96). Bu ifadeleri ile Sayın Sav, bizim çalışmamızda yukarıda belirttiğimiz hassasiyetler ile aynı noktada durmaktadır. Ancak maalesef ki bugün yönetiminde bulunduğu CHP'de insan hakları konusunda yoğun bir çalışma ve kitlesel muhalefet görememekteyiz.

CHP'nin insan hakları ile ilgili konumunu bu şekilde özetledikten sonra insan hakları etrafında talep edilen bir diğer konuya geçmekte fayda vardır. Daha önce de belirttiğimiz gibi modernist yapıların insanlara vaat ettiklerini gerçekleştirememesiyle birlikte toplumlarda içe kapanma, gruplaşma/cemaatleşme ve metafiziğe sarılma gibi olgular sonucunda dinsel talepler yükselmeye başladı. Modernist kurum ve zihniyetin hâkim olduğu Türkiye gibi ülkelerde ise demokrasi ve insan hakları çerçevesinde kendini ifade ettiğini iddia eden talepler ile geçmiş dönem yapılarının ve zihniyetinin savunucuları arasında gerilim alanları oluştu. Gramsci'nin tezi doğrultusunda yaşanan süreci analiz etmek gerekirse; tarihsel bloklar kırılmaya başladı. Tarihsel bloğun çözülmesiyle birlikte Polanyi'nin deyimiyle “çifte hareket” kavramı önem kazanmaktadır. Talepler ya otoriter yollar ile göz ardı edilecek ya da demokratik bir platforma taşınarak toplumsal mutabakat ile çözüme kavuşturulacaktır. Türkiye’de ise dünyada olduğu gibi insan hakları ve demokrasi çerçevesinde gelişen dinsel içerikli talepler toplumsal tabandan gelmekte ve gerilim alanları oluşmaktadır. Öncelikle laiklik çerçevesinde yaşanan bu tartışmaların gelişim sürecini etkileyen temel yapıyı inceleyerek her iki kesimin algı yapısını ifade etmeye çalışacağız ardından da CHP'nin bu konudaki konumunu ortaya koymaya çalışarak eleştirilerimizi yönelteceğiz.

6.2.4. Değişen Seküler Anlayışa Karşın Yapısal Sürerlilik

Modernizm döneminin ardından insanların dini yaşayışları geçmiş dönemlerin ve çağların yapısına dönüşten ziyade farklılaşmış ve modernist kurumların içinde var olmaya çalışarak, dini dinamik bir süreç içerisine sokmuştur. Dinin süreklilik arz eden geçerliliği bireysel ve kolektif anlamda tarihsel otoritesini korumamakta aksine reforme olarak yeni bir yapı içerisinde kendini konumlandırmaktadır. Bu noktada sorulması gereken sorular; Türkiye’deki dinsel hassasiyetleri yüksek olan kesimlerin dini otoritelerini ne ölçüde korudukları, dinsel hayatlarını ne şekilde türettikleri ve bu konudaki yapılarını toplumsallaştırıp toplumsallaştırmadıklarıdır. Ya da soruyu diğer bir yandan sormak gerekirse din hala bireysel ve toplumsal maneviyat işlevi mi görmektedir ya da dünyevi yaşam üzerinde uygulanması gerekli bazı toplumsal düzenlemeler mi getirmektedir. Bu noktada hassasiyet kazanan nokta dine mensup olanların çoğunluk olduğu Türkiye gibi devletlerde dahi dinsel toplumsal düzen

talepkarları ile seküler yaşam tarzlarını benimsemiş kişiler arasında ayrışma gerçekleştirip gerçekleştirilemeyeceğidir?

Bunu anlamak için öncelikle sekülerizmin teorik muhtevasını anlamamız gerekmektedir. David Martin, “The Religious and The Secular” adlı eserinde dinin sanayileşme sürecinde var olabileceğini sekülerizm ile dinin gerilemesi gibi bir sürecin olmadığını ifade etmektedir (Martin, 30). Glasner ise “Sekülerizasyonun Sosyolojisi” adlı eserinde sekülerizasyonu mit oluşturma eylemi olarak görerek seküler teorilerin ön kabullerini; “tarihsel olarak dinsel bir geçmişe sahip olma, dinsel homojenliğin mümkün olmaması ve dinin kurumsal yönleri” şeklinde sıralamaktadır (Glasner, 3-5).

Sekülerizme getirilen eleştirilerin temelinde; dinsel kurumların giderek azalan etkisine bağlı olarak bireyler arasına sıkışan dindarlığın dinin çöküşü olarak nitelendirilemeyeceği, bazı toplumsal işlevlerin süreklilik içerisinde din tarafından gerçekleştirildiği ve dinin bireyselleşiyor olmasına rağmen hala toplumsal bir etkisinin olduğu şeklindedir (Glasner, 109). Ronert Towler da, “Home Religious” adlı eserinde, dini, toplumsal kurum ve pratiklerin etkisinde olmayan “yaygın din” olarak niteleyerek, dinin homojen bir yapı gibi azledilerek sosyal bilimlere tabi tutulamayacağını bundan ötürü de toplum mühendisliği tarzı müdahalelerin bekleneni veremeyeceği kanısındadır (Towler, 150-162).

Sekülerizm yanlısı tutumlar ise, kamu yaşamının seküler söylemi ile dinin otoriter söyleminin aşındığını, dinin bireysel yaşama baskılandığını belirtmekte ve dünyevi nüansların din otoritesinin yerine geçtiği iddiasındadır. Aslında bu noktada önemli olan ve günümüze kadar incelikleri yansıyan ayrıntı, J.T. Richardson “Studies of Conversation” adlı eserinde belirttiği gibi dinde gerçekleşmesi gereken “iç/kendiliğinde sekülerleşme”dir (a.g.e’den aktaran Mert, 1994;36).

Dinsel inanç ve düşüncelerin giderek değişmeleri sonucunda modern yapıları da bünyelerine aldıkları ve modernleştikleri göze çarpmaktadır. İçsel sekülerleşme ve “dinin bir seçim meselesi haline getirilerek eski ehemmiyetli ve kimlik yaratma bazlı konumundan düşürülmesi” Batı’da toplumsal olarak topyekûn bir halde gerçekleşirken İslam dünyasında genelde bürokrat, yönetici elit bir kadronun eliyle gerçekleşmekteydi. Buna mukabil olarak da sekülerleşmenin özünden ziyade “ideolojik” yapısı ortaya

çıkmakta dolayısıyla da sekülerizm ideolojileşmekteydi. Toplumsal bir taban hareketi olarak ya da elit bir kadronun güdümüyle de olsa evrenselleşen sekülerizm bir nevi çağın bir gereği olarak tarih sahnesindeki yerini almaktaydı (Mert, 1994: 42).

Hristiyan dünyada gelişerek çevreye ihraç edilen sekülerizm, Avrupa'da merkezi olmayan siyasal iktidar ve laik güç odaklarıyla kilise arasında yaşanan uzun süreli çatışmaların sonucu olarak ortaya çıkmaktaydı. İslam dünyasında ise siyasal ve dinsel otoritenin aynı eldeki birlikteliği ve İslami dogmaların toplumun direk içinden gelerek ya da toplumu direk hedef alarak gelişmesi İslam dünyası içerisinde sekülerist düşüncenin kök salmasını engellemiştir.

Cumhuriyetin kuruluşuna kadar İslam dünyasına önderlik eden Osmanlı Devleti'ndeki sekülerizm geçmişi de anlatılan muhteviyattan farklı değildir. Cumhuriyetin elit kadroları/Genç Osmanlılar vasıtasıyla sekülerizm ile tanışan Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti sekülerizmi/laikliği Batılılaşma çerçevesinde yaşamaktalardı (Mert, 1994: 57).

Cumhuriyetin kurucu ideolojisi Kemalizm, dönemsel bir ilerencilik örneği olarak "İslam'a karşı modernleşme"nin en iyi örneği sayılabilir (Sayarı, 1994: 136). Kökeni Osmanlı Devleti sürecindeki tartışmalara kadar dayansa da halk kitlelerinin cumhuriyet ile tanıştığı laiklik ilkesi, Osmanlı Devleti'nin kurtarılmasının bir sonucuydu. Osmanlı'yı kurtaran kadrolar çöküşün sebebini, dönemin tüm kurgusal yapısında egemen, siyasal, toplumsal sınıflandırmaların ana merkezinde olan "İslam'a" bağlamaktalardı (Mert, 2004: 198).

Kurucu ideoloji "yozlaşmış, elle tutulamayan cemaatlerin elinde şekillenmiş dini" tüm sıkıntıların kökeni olarak görmekteydi. Bundan ötürü de laiklik konusundaki hassasiyet, devleti dinsel objeler üzerinde sekülerizme sevk etmekteydi. Türkiye'deki sekülerizm, Batılı örneklerinden farklı olarak din ve devlet ayrılığını yaratmamakta aksine din ile devleti eklemleyerek dini devlete tabi kılmaktaydı. Türkiye tarzı sekülerizm/laiklik ne din ve devleti birbirinde ayırmakta ne de dinin kurumsal gücünü yok etmekteydi. Din ne ortadan kaldırılarak halkın kolektif bilincinden çıkarılmaya çalışılmakta ne de din görevlilerinin varlığına son vermeye yönelik bir eyleme başvurmaktaydı. Yapılmak istenen milli projeye uygun bir şekilde dinin devlet içerisinde konumlandırılmasını

sağlamak, bu yolla da dine resmi bir yapı kazandırarak, dini dönüştürmek, devletleştirmektir (Mardin, 1994b: 143-157).

Laiklik ilkesi etrafında gerçekleştirilen kontrol mekanizması din üzerindeki otoritenin sağlanması ile gerçekleştirilmekteydi. Osmanlı Devleti'nden miras kalan şekliyle dinin, devlet karşısında özerk bir yapıya sahip olmamasını kullanan ve İslam ile devlet arasında bağ kuran Cumhuriyet kadroları, devletin önceliği prensibini kullanarak devlet toplum ilişkisindeki otoriter yapı geleneğini dinsel konulara da eklemekte ve laikliği devletin hegemonik konumuna yapıştırmaktaydılar. Dinin özerkleşmesine karşın mevcut durumun bugünkü kadrolarca anlaşılmasının altında yatan sebep, geçmiş aşkın devlet yapısının zihinlerde devam etmesidir. Bundan dolayıdır ki hala dönüşüm ve yönetim için iktidarı ele geçirme projeleri devam etmekte ve halkın görüşleri göz ardı edilebilmektedir (Dawison, 2006: 222-225).

Bobby Sayyid, Türkiye'deki deneyimin bağımsız değişkenini “kurucu dışarı” olarak niteleyerek üç sapmadan bahsetmektedir. Birinci sapma olarak laiklik uygulamasının “laiklik karşıtı uygulamalara referans vererek ilerlediği, ikinci olarak din ve devlet işlerinin ayrılamayarak, dinin devlet kontrolüne girdiği ve bir iktidar kavgası yarattığı, üçüncü olarak ise laiklik uygulamasının Fransa'daki kültür dernekleri şeklinde uygulamalara dahi izin vermeden dinsel referansları muhatap dışı kabul etmesi olarak nitelemektedir (Karadağ, 2005: 909-910).

Kemalizm'in laiklik konusunda gösterdiği otoriter tavır, dine olan herhangi bir garezden ibaret gelmemekte, asıl itibarıyla cumhuriyetin en önemli projesi olan ve “muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak” şekliyle kodlanan pozitivist Batılılaşma projesinden gelmektedir (Mert, 2004: 199). Laikliğin yerleştirilmesi süresince gösterilen katı, tepeden inme ve otoriter tutum Batı'nın yüzlerce yıllık zamanına mal olan reform sürecinin kısa bir süreye sıkıştırılarak halka içselleştirilmesi amacından ibaret gelmektedir. Bu noktada esas olan husus Kemalizm'in İslam'ın belli reform ve kalkınma hedeflerini keseceği düşüncesinden ibaret gelerek laik kadroların “yaşanan İslam tasavvurları” arasında taraf olarak belli tarzları desteklemek ve devletselleştirmek, belli İslam tarzları ile de sert bir şekilde mücadele etmek şeklinde ifade edilebilir (Dawison, 2006: 242).

Kemalizm'in dinsel tasarrufu üzerinde en çok tartışılan konulardan biri de gerçekleştirilen reformların seküler bir karaktere mi yoksa laikçi/laisist bir karaktere mi sahip olduğudur? Bu sorunun temelinde dinin dogmatik yapısı ve halk arasındaki içselleştirilmiş hali ile Kemalizm'in pozitivist yapısının getirdiği otoriterlik arasında yaşanan uyum sorunu olduğunu görebiliriz. Mustafa Kemal'in Batılılaşma projesi çerçevesince ortaya koyduğu pozitivist yapı ile halk kültürü içerisindeki İslami kök arasında uzlaşmaz bir yapı bulunmaktaydı. Seküler pozitivist yapı ulusal kimliğin geliştirilmesi adına laikliğe milliyetçi bir karakter kazandırmaktaydı (Mert, 2004:205).

İslam ise toplum ile iç içe bir yapı seyretmekte Kemalist pozitivist yapı da bu teolojik kalıpların ulusal eğitim ile aydınlatılabileceğini savunmaktaydı. Kemalizm eğitim odaklı aydınlatma işini semboller üzerinden –bugünkü türban konusu gibi– yürütmekteydi. Yüzlerce yıl belli semboller üzerinden etkileşim içerisine girmiş taban, kısa süreler içerisinde din adına kullandıkları öğelerden uzaklaştırılarak Batıcı bir yapıya sokulmak isteniyordu. Kemalist laiklik, bu yolla bireyi Müslüman cemaatlerin sınırlamalarından kurtarma ve Batı toplumunun bir bireyi haline getirme arzusunda idi. Bu anlamda laikliğin mahalle üzerindeki hâkimiyeti “kadınlara yönelik verilen tarihsel ilerici haklar” ile sağlanmaya çalışılmaktaydı. Bu yolla İslam adı altında örgütlenmiş mahalle yapıları, kadınlar üzerinde var olan şekilci yapılar üzerinden kırılmaya çalışılmaktaydı (Mardin, 1994b: 143-157).

Dinle devlet arasındaki ilişki çerçevesinde yapılan bu köklü değişiklik Türkiye’de İslam’ın konumunu değiştirirken kişisel ve cemaatsel bağların varlığını ortadan kaldırmamış, İslam’ın gelişmesini engellememiş, sadece İslam’ı otoriter bir yapıdan kaydırarak gayri resmi bir ağ içerisinde genişlemiştir (Sayarı, 1994: 138).

Bu noktada Türkiye’de ortaya konan laiklik yapısının kontrol vazifesi gördüğü ifade edilebilir. Ancak bazı alanlarda da klasik laik yapının özelliklerini göstererek din ve devletin “ayrılma” vazifesi gördüğü de izlenebilmektedir. Kemalist kadroların “dinsel gericiliği” azaltmak ve ortadan kaldırmak için dinin belli alanlarını kontrol altında tuttuğunu görürken devletin anayasal yapılanmalarında da keskin ayrılma boyutlarının var olduğuna şahit oluyoruz. Özellikle anayasal süreç, egemenlik yapısı, demokratikleşme temeli(!), eğitim ve hukuk gibi alanlar konu ile ilgili başlangıç nüveleridir (Mert, 2004: 203). Kemalist kadroların ayrılma temelinde altını çizdikleri

noktalar, *dini teorilerin devlet pratiğinden ayrıştırılması, dini meselelerin siyasallaşmasının önüne geçilmesi ve dinsel geri kalmışlığın pozitivism yoluyla aşılması* şeklinde özetlenebilir. Kısacası ayrışma, *siyaseti dinden kurtarmak* üzerine kuruludur (Dawison, 2006: 259).

Türkiye, laiklik pratiğinde din ve devlet tasavvurundaki ayrılma ve kontrol kavramları birbirinden kesin çizgiler ile ayrılamaz. Kontrol vasıfları ayrılmayı güçlendirecek şekilde mekanize edilirken, ayrılma yapısı da kontrol vasfını güçlendirici rol oynamıştır. Ayrılık yönleri ile ortaya çıkması muhtemel boşluklar kontrol yolu ile doldurulmuş dolayısıyla da din ve devlet şeklinde konumlandırılabilir kutuplaşma birbirine eklemlendirerek toplum bünyesinde din-devlet birliği tasavvuru güçlendirilmiştir. Andrew Dawison, bu noktayı altını çizerek söylemek gerekir ki “*kurucu örtüşme*” olarak nitelemektedir.

Dawison’un kurucu örtüşme olarak nitelediği Türkiye’deki seküler/laik/laikçi yapı, dünyada eşi benzeri olmayan münferit bir görüntü çizmektedir. Binnaz Toprak, çok da doğru bir tespitle Türkiye’deki yapıyı “yarı-seküler” bir laiklik olarak tanımlayarak dinle devletin hem ayrıştığını hem de devletin dini belirlediğini ifade etmektedir (Çarkoğlu, Toprak, 2006).

Bu koşullar altında Türkiye’deki sekülerizmi, toplumu modernleştirerek dönüştürme amacı doğrultusunda seküler/modern yapılara siyasal ve düşünsel bağlılık yaratmayı hedefleyen bir siyasetler/ideoloji bütünü olarak tanımlayabiliriz (Mert, 1994: 57).

Günümüzde CHP tabanında konumlandığı bilinen otoriter cumhuriyetçi laiklik algısının yanı sıra, yarı-seküler yapının kendi içerisinde çıkardığı laikliğin muhafazakârlık yapısı da zamanla gündeme gelmekteydi. Yüzyıllardır kendilerince bir üstünlük ve farklılık olarak görünen ve korunan sembollerin laik yönetim ile ellerinden alınan dindar kesimler Batılılaşma’yı koşulsuz bir teslimiyet olarak nitelendirmekteydiler. Batılılaşma çerçevesinde meydana getirilen Batıcı, laik, milliyetçi, merkezi ulus devlet, yönetim kadrosu olarak zamanla törpülenmiş ve ufak bir elitin elinde kalmıştı. Seküler düşünceyi benimseyen kadrolar ve taban Batı uygarlığının tamamen benimsenmesi doğrultusunda ulusalcılığı ön plana çıkartarak dinin toplumsal kimliği oluşturmadaki rolünü pasifize etmişlerdir (Mert, 1994: 80).

Devletçi seçkin olarak nitelendirilen elit kadrolar cumhuriyet devletini yapılandırırken kendi konumlarına yakın kesimleri iktidar mekanizmalarına yerleştirmekte diğer sınıfsal tabakaları ise yönetime dâhil etmemekteydiler. Bu sıralarda alınan çok partili demokrasi kararı sonucunda siyasi hayata giren Demokrat Parti ise CHP'nin elit kadrolarının tabanından oy alamayacağını bilerek kendi kadrolarının geldiği kırsal bölgelerine çekilmekte ve oy potansiyelini, kırsal bölgelerine taşımaktaydı (Mert, 2004: 207-209). Demokrat Parti'nin siyasal hayata dahililiyeti ile geçilen çok partili sistemin laiklik ilkesi ile ilgili olan bağına geçmeden önce belirtmek gerekir ki; laik devlet kurumları, eğitim sistemi ve yasal düzenlemelerin demokratikleşme sürecinde zaten var oluşu demokratik bir siyasal kültürün oluşumunda öncü ve başat bir rol oynamıştır (Sayarı, 1994: 137).

Laiklik ilkesinin uygulamalarından en muzdarip olan kırsal bölgeleri böylece ilk kez iktidar mekanizmalarında belirleyici rol alabilecek konuma gelmekteydi. Demokrat Parti, kırsal bölgelerde var olan laiklik algısını görerek laikliğe eleştirel bakan *muhafazakâr* bir *laiklik* karakteri geliştirmekteydi. Eleştirel laiklik, kasabalı geleneksel kültürleri, modern kültür ile üleştirerek, elitist kadronun tasvir ettiği Atatürkçü kültürü nötralize etmekteydi (Fincancı, 1994: 3). Çünkü sekülerizm ile dini, mahalli bölgelere sıkıştırılan yerine de modernliği ikame ederek Batı uygarlığına merkezilik kazandıran dolayısıyla da dini kendince yapılandıran kadroların yerini dini kendi mahalli tarzında yaşama arzusunda olan kesimler almaktaydı (Mert, 1994: 85-87).

Meşruiyet döneminin İslamcı sıfatından ziyade demokrasi ve din hürriyeti çerçevesince kendini belli eden *muhafazakâr laik* kesimler, laiklik tanımını “hiçbir din düşüncesinin kanunlarca tanzim edilememesi” şeklinde belirlemekteydiler (Ali Fuad Başgil, Din ve Laiklik'ten aktaran Mert, 1994:49). Bu tanım bir yandan Batı tanımına yakın bir noktada kendini konumlandırırken bir yandan da Türkiye tecrübesi ile de uzlaşma hedefi taşımaktaydı. Bu açıdan Demokrat Parti ile birlikte gelişen merkez sağ anlayış laikliği *muhafazakâr* bir şekilde tanımlamakta ve esasen ziyade usul olarak eleştirmekteydiler. Bu da laikliğin millileştirilmesi talebi olarak görülebilir. Laikliğin millileştirilmesi karakterini gerçekleştiren en merkezîyetçi etki ise 12 Eylül rejimi ile yaşanan sol siyasetin din birleştirilmesi yoluyla geriletilmesiydi.

“*Karşı laiklik*” anlayışı, temelinde laikliği millileştirerek tarihi ile barıştırmak amacı taşımaktadır. Buna karşın var olan sorun İslam ile demokrasinin birlikteliğine yönelik

olarak laiklik ve demokrasinin birlikteliği konularının aynı pota içerisinde değerlendirilerek özümsemeleridir. Bu açıdan laikliğin, demokrat bir tutumdan ziyade otoriter bir yönelim göstererek İslami katılım ile çatışma alanları yaratması belli problemleri de beraberinde getirmektedir. Günümüzde yaşanan demokrasi-laiklik ya da laik anti-laik kavgasının altında yatan *kimliksel/thymos* neden budur.

Batı dünyasının demokratikleşme süreci dinsel sekülerizasyonu da beraberinde getirmiştir. Ancak İslam dünyasındaki laikleşme hareketleri bu bölgelerde dinsel reformasyonun önünü açmamıştır. Bu ülkeler laikleşmek adına otoriter yönetimlere tabi kılınmışlardır. Bu açıdan demokratik süreçlere eklenme arzusunda olan İslami katılımlar, Batı dünyası ve Batıcı otoriter kadrolar tarafından iktidar krizi olarak adlandırılmaktadır. Modernleşme sürecinde dönüşüm yaşamaya çalışan halk tabanı Müslüman ülkelerde görülen en kolay görünebilen özellik elit kadrolar ile dinsel hassasiyetleri olan kitleler arasındaki açıklıktır. Türkiye'nin modernleşme tarihi de bir nevi halk egemenliği adına iktidarda olan laik elit tabaka ile halk tabanı arasındaki çatışmanın/gerilimin tarihidir. Bu tarih askeri müdahaleler, darbeler ve bastırma teşebbüsleri ile bugüne kadar gelerek kısır bir döngü meydana getirmiştir. Sosyolog Nilüfer Göle Müslüman siyasal sistemlerdeki bu kısır döngüyü; *“batılılaşma teşebbüsleri otoriter yönetimler ile gerçekleşir; demokrasiye geçiş İslami değerlerin ifadesine yol verir, Batılılaşmış kadro ve kurumlar bu gelişmeyi reddederek laik düzenin tekrar inşası için otoriter yollara başvururlar”* şeklinde açıklamaktadır. Bu açıdan Türkiye gibi diyalektik sürece aykırı olarak modernleşmiş ülkelerde laiklik yansız değil, aksine belli bir siyasi zümrenin kudretine taraf pozisyonadadır (Göle, 1994: 121-123).

Türkiye gibi tabansal hareketler sonucu laik sistemle tanışmamış devletlerin bünyesinde özellikle 1970 ve 1980'li yıllarda düzeni İslami yasalar çerçevesinde dönüştürmeyi amaçlayan İslami hareketler filizlenmiş ve konunun radikal sınırlar içerisinde algılanmasına ve değerlendirilmesine sebebiyet vermişlerdir. İslami militanlaşma hareketinin kökeninde yatan neden Türkiye gibi tepeden inme modernleştirmeye/Batılılaştırmaya/kültürelleşmedir. Türkiye gibi radikal bir dönüşüm gündelik yaşama nüfuz ederek gerçekleşmesi hasebiyle anti-tezini de kendi içerisinde de yaratmaktaydı. Uygarlaşma kavramı etrafında yürütülen proje, Batı ile İslami geleneklerin entegrasyonu değil, İslam'ın kültürel dünyada geriletilmesi ve Batı'nın

kültürel üstünlüğünün öden kabulü şeklinde gerçekleşmekteydi. Bu pencereden “İlerleme Kavramı” İslami yerel kültüre direniş üzerinden gerçekleşmekteydi. Bu durum beraberinde merkez-çevre farklılaşmasını ve sosyal katmanlaştırmayı da beraberinde getirmekteydi (Göle, 1994: 123-127). Günümüzde yaşanan sosyal çatışma ve gerilim de sosyal katmanlaşmanın taraflarının iktidar alanları içerisinde birbirilerini kabul etme, birbirlerine üstün gelme mücadeleleridir

Y. Fincancı’ya göre; bu noktada sorulması gereken bazı sorular bulunmaktadır. “*Dini hareketlerin siyasallaşmasını yasal hareketler ile engellemek kolay fakat çözüm değildir*” diyen Fincancı; *Türkiye demokrasisinin gerçekten evrensel demokratik ilkeler ile uyuşup uyuşmadığının irdelenmesi gerektiğini* ve eğer Siyasal İslam’ın karşı çıktığı sistemin *gerçek demokrasi olmadığı* sonucunda varırsak *İslam’ın da demokrasiyle bağdaşıp bağdaşamayacağı* sorulması gerektiği, buna mukabilde *İslam’ı siyasallaştıran etkilerin rejimin eksiklikleri* mi olduğuna yanıt aranması gerektiğini ifade etmektedir (Fincancı, 1994: 2).

İslamcı hareketler siyasal alandaki varlığını kökleştirdikçe ödüne dayalı olarak her kesimi de ılımanlaştırmakta hatta CHP’nin bile öz eleştiri yapmasının önünü açmaktadır (Sayarı, 1994: 141-142). Ancak bu durum iki şekilde gerçekleşmektedir. İslamcı hareketler bazen ayrı ayrı bazen de tek bir bünyede iki farklı eğilim taşımaktadırlar. Bu eğilimlerden birisi demokratik, katılımcı ve çoğulcu iken diğeri de devrimci bir şekilde düzeni kendi tasarrufunda değiştirmeyi öngörmektedir. Bu iki uçlu yapının hangisinin güç kazanıp diğeri baskılayacağı sonucuna bağlı olarak; İslam’ın demokrasi konusundaki tutarlılığı ve Batılılaşmış elitler ile bir arada yaşama arzusu nihai bir sonuç kazanacaktır (Göle, 1994: 128-132).

Konuya sınıfsal bir dayanak geliştiren Y. Fincancı; Siyasal İslam’ın güç kazanmasında öncü rolün modernist kurumların insanlara umut getiren büyük vaatlerini yerine gerçekleştirememeleri sonucunda emekçi yığınların İslam yönelimine girmeleri olduğunu ifade etmektedir. Öte yandan kitle partisi olma adı altında yaşanan ideolojisizlik ve sınıfsal tabana dayanmaktan kaçınılma siyaseti ile kültürel bilinç kazanamayan kitlelerin giderek geleneksel eğilimleri içselleştirmesi ve çıkış yolunu sistem ile direk çatışan “*adil düzen*” iddiasındaki Siyasal İslam partilerine dayandırmasıdır. Kente olan göçün hızlandığı ve göç edilen bölgelerde bu tarz

eğilimlerin arttığı göz önüne alınırsa bu çıkarıma haklılık payı verilebilir. Kültürün diyalektiği bozucu bir müdahale olmadığı takdirde kendini yeniden ürettiği göz önüne alınır ve Türkiye’deki kültür politikalarının da elit bir zümreye ait olduğu düşünülürse zaten Selçuklu ve Osmanlı Devletleri’nde var olan tarım kökenli merkezîyetçilik sonucu kökleşen ve cumhuriyet döneminde de devam eden anti-çoğulcu durumun devam edebileceği iddia edilebilir. Fakat Özal politikaları ile başlayan liberalleşme hareketlerinin ekonomik olduğu kadar sosyo-kültürel çeşitliliği de beraberinde getirmesi, (Fincancı,1994: 10-17) sınıfsal/sosyal tabakalar arasındaki geçişgenliği ve teması arttırması Siyasal İslam’ın giderek liberalleşmesini ve katılımcı bir karakter kazanmasının önünü açmaktaydı. Bu açıdan sermayenin taban yayılma ve serbestleşme kavramlarının getirdiği sınıfsal problemlere karşı söylem üretemeyen “solun” yerine emekçi kitleleri bünyesine alan İslam giderek liberalleşti (Sayarı, 1994: 143) ve AKP bünyesinde tasavvur edilir bir hal aldı.

Liberal İslam söylemini anlayabilmemiz için öncelikle bir söylemi hem İslamcı, hem liberal yapan ögenin ne olduğunu görmek gerekmektedir. Abdullahi Ahmed An-Na’im konu ile ilgili olarak İslam içerisindeki birlik ve hoşgörü öğelerinin ön plana çıkartılarak, İslami meşruluğun, kendini geleneğin koruyuculuğuna tayin eden cemaat tarzı yapılanma önderlerinden ziyade kamuoyuna bırakılması gerektiğini ifade etmektedir (An-Na’im, 1994: 25-27).

Islamic Liberalism adlı eserinde Leonard Binder ise, liberalizmi bilgi ve fikir farklılıkları kavramı üzerine dayandırarak, her kavramın uygulama alanının değişik olduğunu ve liberalizmin fikir farklılığını meşrulaştırdığını iddia etmektedir. Bazı fikir, kültür ya da politikaların rejimin yapısını belirleyebileceğini, ağır basabileceğini ancak bakış açılarına ve dönemsel gereklere göre genel bakış açılarının da değişebileceğini kabul eden liberal anlayış, bilginin sürekliliğini korurken fikrin gelişip dönüşebileceğini kabul ederek içten bir reformasyonun ve sekülerleşmenin önünü açmaktadır. İslam’ın bu noktadaki katılımı ise iman’ın bilgi olduğunu fikir olmadığını, liberalizmin de kendi özünü fikir değil bilgi olarak görmesi hasebiyle birbirileri ile çatışmadan var olabilecekleri demokratik bir zeminin mümkünatını açıklamaktadır. Yazara göre fikir ve bilgi meselesini oturttuğunuzda siyasal iktidar, egemenlik, yurttaşlık vb. konular da fikir

meselesi olarak ele alınacağından ötürü rasyonel tartışma alanları açılacaktır (a.g.e'den aktaran An-Na'im,1994;36-38).

Liberal İslami anlayış çerçevesinde laiklik konusuna da değinen An-Na'im; laikliğin Türkiye'deki gibi otoriter bir tavırdan ziyade çoğulcu bir anlayış doğrultusunda uygulandığında katılımı destekleyeceğinden ötürü gerilim alanları yaratmayacağı iddiasındadır (An-Na'im, 1994: 40). Otoriterliğin yerini demokrasiye bırakması ise radikal eğilimlerin her iki cenahta da güç kaybı yaşamasının önünü açacaktır. Bu noktada Türkiye'deki İslami hareketin liberalleşmesini ön plana alarak konulara bakmak gerekmektedir.

1970'ler ve1980'ler ile birlikte dünyada ve Türkiye'de yaşanan ekonomik, siyasal ve kültürel liberalleşme ile birlikte gelişen Yeni Sağ/neo-liberal anlayışın beraberinde "dinin toplum hayatındaki etkinliğini arttırması politik İslami hareketleri ön plana çıkartırken, gelişen politik hareket bir yandan radikal yönünü göstermekte bir yandan da liberalleşerek katılımcı bir pozisyona kavuşmaktaydı. Birbiri ile dirsek teması olan iki farklı İslami politikleşme bir yandan siyasi arenada yerini alırken kendisine karşı var olan ön yargıları da körüklemekteydi. Farklı İslami politikalar tek bir potada eritilerek aynı tepkisel reaksiyonlara maruz kalabilmekteydi.

Türkiye'de ise 12 Eylül rejiminin ardından iktidara gelen ANAP/Özal iktidarı ile Kemalizm'den uzaklaşmış resmi ideolojinin toplumsal yaşamda İslamcı hareketleri güçlendirmesi, yaşanan liberalleşme ile uyum içerisinde iktidar çevresinde kadro bulmaktaydı. Prof. Dr. Sabri Sayarı ise İslamcı hareketlerin sistemdeki yerini tescillemesinin 12 Eylül'den önceki dönemlere rastladığını ifade ederek İslami hareketlerin rejimle uzlaşmasını sağlayan en önemli unsurun laik partilerin süreç içerisinde kendi din eğilimlerini gözden geçirmeleri olduğunu ifade etmektedir (Sayarı, 1994: 145). Yaşanan politik istikrarsızlıklar, çatışmalar sonrasında gelen baskı rejimi ile muhalefetin yasalar yolu ile pasifize edilmesi, kitlelere hem bireysel hem de toplumsal kimlik arayışlarında İslami kimliği işaret etmekteydi. Kontrolsüz iktisadi liberalleşme ile sosyal devlet algısından da giderek uzaklaşılması devletin elini çektiği alanlarda hizmet sektörü öncülüğünde çeşitli toplumsal dayanışma ağlarının gelişmesinin önünü açmaktaydı. Özellikle metropoller çevresinde yaşanan gecekondulaşma ve lümpenleşmenin kozmopolitleşen kültüre İslami/geleneksel

kültürlerini dâhil etmesi, göç etmiş kitlelerin hem modernleşmesini hem de gelenekselleşmesini beraberinde getirmekteydi. Modern kurumlar içerisinde İslami geleneksel yapıları ile bir arada var olma talebi de kısa zamanda ideolojik bir kimlik olarak siyasal alana katılmaktaydı. Bir yandan geleneksel yapılara bağlı kalarak tarikat destekli rejimi değiştirmeye yönelik İslamcı anlayış geliştirmekteyken özellikle yaşanan 28 Şubat süreci sonrasında bu anlayış yerini daha katılımcı ve rejime direk muhalefet etmekten kaçınan liberal eğilimi bünyesine dâhil etmekteydi. Kemalist rejimin dışlayıcılığına tepki olarak evrimci bir İslami çizgi geliştiren ideolojik hareket, 1980 sonrası liberal rejimin verdiği meşruiyet ile iktidar mekanizmasındaki yerini alırken başarılı olduğu ölçüde anlamını değiştirerek sistem karşıtı bir hareket olmaktan çıktı (Çakır,1994: 91-113). İslami politizasyonun radikal hareketler olmaktan çıkarak mevcut düzenin parçaları haline gelmesi demokratik sürece girmelerine izin verilmesi ile evrimsel olarak gelişmiştir (Sayarı, 1994: 147).

Türkiye'deki İslami hareketlerin muhafazakâr kimliğinin liberalleşmesi Türkiye kamuoyunda pek yer verilmese de Türkiye'ye özgü bir durum değil, aksine küresel anlamda gerçekleşen bir dönüşümün sonucudur. Hiç kuşku yok ki Türkiye'deki sürecin kendine öz dinamikleri ve özellikleri vardır; ancak bu dinamik ve özellikler de Türkiye'nin küresel değerlerden daha çok etkilenmeye müsait bir yapıya kavuşturulması ile gerçekleşmiştir. Bu açıdan muhafazakâr liberalizmin küresel manadaki dönüşümüne/uyumuna kısaca değinerek Türkiye'deki muhafazakâr liberalizmin/Yeni Sağ'ın izdüşümünü anlamak daha kolay olacaktır.

Pozitivizm'in felsefi egemenlik süreci ile birlikte muhafazakâr düşünce her durum ve koşul altında mevcut durumu savunma pozisyonunu değiştirmiş, aydınlanma ideallerinden beslenerek liberalleşme sürecine girmiştir. Melezleşen yapı aydınlanma ideolojisinin rasyonel yapısını özümserken muhafazakârlığın da toplumla olan sıkı bağını içselleştirmiştir. Bunun sonucunda muhafazakâr yapılarda liberal bir şekilde evrimsel değişimi olumlu karşılama anlayışı ortaya çıkmıştır. Pozitif özgürlük ve ortak iyi kavramlarının liberalizm içerisindeki gelişimi ile muhafazakâr ideolojiye kapılarını açan liberalizm, muhafazakâr ideolojiye bireysel özgürlükler temelinde “negatif özgürlük” idealini kazandırmıştır. Bunun yanı sıra muhafazakâr düşünce, devlete “toplumsal düzen”in koruyucu değerini yüklemesine rağmen toplumu iktisadi olarak

kısıtlamanın değerler bazında erozyon yaratacağı endişesiyle serbest girişimi teşvik etmekte ve bunu yaparken de “geleneksel kadroları”na rol atfetmektedir. Muhafazakâr düşünceye eklemlenen piyasa ekonomisi ile de toplumsal hoşnutsuzluklar ve radikal eğilimlerin bastırılabilmesi, güçlü liderlik yöntemi ile orta sınıfın ulusal gelenekler etrafında popülistleşeceği/otoriterleşeceği ve meşruiyetin sosyal hiyerarşinin devamı ile sağlanacağı öngörülmektedir (Köker, 2008f: 66-73).

Liberalizm’in felsefi bütünlüğü ve fikri geleneği Türk siyasi hayatına yön veren modernizm hareketinin sonucunda gelişen “milliyetçi” akımla ters düşmektedir. Kemalist sistemin getirdiği milliyetçi/muhafazakâr tavır, liberalizm ile eklemlenerek iç tutarlılık ve bütünleşmenin eğreti olduğu karmaşık bir durum ortaya çıkarmıştır. Liberalizm, teorik olarak bireyi devletten önce tutan ve devlete birey özgürlüklerinin koruması dâhilinde rol veren bir anlayış olarak Türkiye’deki muhafazakârlık ile *devletin temsil ettiği egemen gücün sınırlanması, birey ve toplumun diyalektiğine müdahale edilmemesi ve müdahaleyi haklı gösterebilecek mutlak bir ilkenin mevcut olmaması* konularında ortak bir anlayışa sahiptir (Köker, 2008g: 286).

Yukarıda bahsi edilen serbestçi modelin haricinde liberal muhafazakârlık anlayışında var olan bir de devletçi model söz konusudur. Bu modelde devlet özcü kurum, *toplumun karşılığı* olarak nitelendirilmektedir. Kemalizm’in otoriter yapısı ve kültürleştirme, yeni bir kültürel yapı ortaya koyma hedefi, yeni bir insan modeli oluştururken devleti de kutsal bir noktaya taşımaktaydı. Bu ölçüde Kemalizm, milliyetçi liberal unsurlar ile değişimcilik özelliği gösterirken, değişim süreçlerinin sonucunda da yapıyı korumak adına muhafazakâr bir kimliğe kavuşmaktaydı. Kemalist özgün yapının korunması adına herhangi bir çatışmanın öngörülmediği ve gerekirse devletçi modele müracaat edildiği siyasi yapıda elit kadrolar tarafından kültürel yapının devamlılığı sağlanmaktaydı. Bu açıdan Türkiye’deki liberal-muhafazakâr anlayış geleneksel olarak devletçi sistemin devamını oluşturmakta ve Jöntürk düşüncesinin izlerini taşımaktadır. Liberal muhafazakâr eklemlenmenin Türkiye’deki alt yapısı ise merkezi devlet bürokrasisi ve tahakkümüne karşı gelişmiş bir yapı arz etmektedir. Merkezi yapının en çok esnetildiği Özal döneminde dahi *serbestçi liberal muhafazakâr model* gelenekçi yapılardan beslenmiştir. Levent Köker, bu noktada gelenekçi muhafazakâr liberal yapının gelişme göstererek otoriter faşist bir yapı dahi arz edebileceğini ifade

etmektedir (Köker,2008g: 289-297). Levent Köker'in dediğinden yola çıkarak kısaca belirtebiliriz ki, Türk siyasi sistemini ve demokratikleşmeyi kitleyen unsur Kemalist gelenek ve onun tarihi bloğu değil, Kemalizm'in de içinde bulunduğu tüm ideolojilerin Osmanlı Devleti'nden kalma ve hamuru tek parti otoriterliği süresince yoğurulmuş Asyavari İttihatçı gelenekten gelmeleri ve bir türlü katılımcı demokrasiyi etraflıca değerlendirememeleridir.

Türkiye'nin ekonomik liberalleşme ve devletin sosyal politikalardan uzaklaşması ile sivil toplum hareketlerinin kökleşmesiyle el ele siyasi hayatta kökleşen İslami liberal hareketlerin kendi var olma sebeplerinden ötürü demokratikleşmeye destek olacağı yönündeki genel bir kaniya karşılık, muhafazakâr liberal hareketin kendini geliştirdikçe meşruluk sorunu ortaya çıkaracağı ve cemaat anlayışının sivil toplum ögesi olmaktan çıkaracağı da kamuoyunda destek toplamaktadır. Bu açıdan muhafazakâr liberal hareket, devletin ekonomiye dâhil olmasını ilke olarak engelleyerek devletin “baba” pozisyonunu sivil toplum örgütlerine nakletmekte ve laiklik ilkesinin cumhuriyetçi geleneğinin değişmesine ön vermektedir. *Devlete karşı toplum* ilkesi ile serbest piyasayı öne çıkararak muhafazakâr liberal anlayış milliyetçi algının bazı perspektiflerini de benimseyerek toplumun Türk-İslam geleneğini yeniden oluşturmaktadır. Sonuç olarak; muhafazakâr liberal hareketin yeni iktisadi anlayış çerçevesinde yeni bir kültürel kimlik geliştirerek Türk siyasi hayatındaki toplumsal tabanını güçlendirdiği, devletin otoriter dar tutumunun “öteki” alanlarını siyasallaşmak zorunda bırakmasıyla muhafazakârlığın radikal yapısında evrimleşerek liberalleştiğini ve İslami geleneğe yapılan vurgunun karşısında Kemalist öğelerin milliyetçi kadrolar ile eklenerek iki kutuplu bir siyasi yapı ortaya çıkardığı söylenebilir (Köker, 2008h: 310-313).

Kemalist, İslamcı, liberal ya da milliyetçi düşünce ve kadrolar iktidarın rızaya dayalı bir şekilde oluşmasını sağlayan meşru, katılımcı bir demokratik mekanizma kurmak yerine kendi cemaatlerinin iktidarı ele geçirmesine ve dönüştürmesine dayalı bir zeminde siyaset yapmaları siyaset mekanizmalarını sıkıştırmaktadır. Siyasi hayatın tıkanıklık içerisinde kendini tasavvur etmesi özelde Türkiye'nin vatandaşlık yapısının belli bir kimlik sınırı çiziyor olmasından kaynaklanmaktadır. Laiklik ve İslam'ın Türkiye'deki kamusal alan taleplerine karşı oynadığı rolün yanı sıra vatandaşlığın kültürel boyutunu da etkilediği, bireysel hakların kültürel hakları kapsayacak şekilde genişletebildiğini

dikkate almak gerekir. Resmi Türk vatandaşlığının herkesin türdeş olması gerektiğini vurgulayan çerçevesi, Kemalist laikliğin milliyetçilik ile birlikte vatandaşlığın siyasal ve kültürel alanını belirlediği görülmektedir. Milliyetin, dinselliğin devlet kadrolarınca “bilinenin aksine” betimlenmesi ve devlet özelinde kurumsallaştırılması çizilen kalıba uymayan kişilerin bu temelde siyasallaşmasının önünü açmaktaydı ve açmaya da devam etmektedir.

Türk vatandaşlığı, kültürel bir modele dayalı olarak tasavvur edilmiştir. Türkçe konuşan Sünni Müslüman modeli, ortak dini anlayışın laik/milliyetçi tasvir ile millileştirilmesi sonucu gerçekleştirilmekteydi. Öncelikle kurumlarda laikleştirme hareketleri, sonrasında toplum hayatının laik düzene çevrimi, son olarak da kültürel semboller üzerinden gerçekleştirilen laikleştirme hareketleri vatandaşlık anlayışında tarihin ve yasal prosedürlerin ötesinde bir sonuç ortaya çıkarmaktaydı. Fakat gerçekleştirilen reformlar oldukça etkin bir şekilde uygulansa da dönemin alt yapı geriliği dolayısıyla çevreye aktarılamayarak istenilen sonucun yaşanmasına mani olmaktadır (Çolak, 2009: 296-301). Geleneksel ekonomik yapı ile hayatını sürdüren geniş çaplı “çevre kesim”, alt yapı değişmemesine rağmen geliştirilen üst yapıya karşı merkezi kültürel değişim/devrimlere direnç göstermekteydiler.

Demokrat Parti'nin iktidarı ile siyasi hayata yerleşen *laikliğin muhafazakâr* yorumu Türk vatandaşlarının geniş kesiminin içselleştirdiği hem milli hem dindar vatandaş tasvirini geliştirmekte, “devletin milleti ile bölünmez bütünlüğü” algısını topluma yapıştırmakta ve 1980'ler sürecinde de resmi bir statüye kavuşmaktaydı. Resmi statüye kavuşan İslami kimlik demokrasi ve din hürriyeti adı altında talepkar bir tutuma girerken laiklik anlayışı, elitist, merkezi bürokrasinin egemenliğinden çıkarak “*yeterliği olgunluğa erişmeyen halkın demokratik talepleri olarak*” gelişirken hem darbeleri meşrulaştıran bir eylem olarak karşımıza çıkmakta (Çolak, 2009:302-304) hem de Türk vatandaşlık yapısını esnetmekteydi.

Türkiye’de yaşanan iktisadi ve sosyal liberalleşme ile eş zamanlı küresel kimlik siyasetinin gündeme gelmesi, homojen tekçi kimlik algısının ve vatandaşlık uygulamalarının bireysel talepler sonucu tartışmaya açılması, laik ve türdeş bir devlet yapısı oluşturmaya çalışan Kemalist ideolojinin krize girmesine neden olmaktadır. Bir yandan Kemalist ideolojiye sıkı sıkı bağlı olan ve tartışılmayacak bir nüve olarak gören

Cumhuriyet Halk Partisi geleneği mevcut iken diğer yanda da sosyal devletin boşalttığı alanları toplumsal ağlar, cemaatsel yapılanmalar ile dolduran iddialara göre “*devleti fetheden*” bir merkez sağ/muhafazakâr liberal kesim bulunmaktaydı. İslami politikleşmeye karşılık Kemalizm’i yeniden tanımlama yoluna giderek, eleştirilerini Kemalizm’i toplumsal bir kimliğe dönüştürmek amacıyla var eden Cumhuriyet Halk Partisi ve tabanı bir yandan Batılılaşma’yı ikinci bir tarihe ertelemekte (Çolak, 2009: 308-320) ve otoriter bir duruş sergilemekteydiler (Groc, 2001: 233).

Varlığını sınırlı da olsa demokrasi fikriyatından alan Kemalist kesimlerin korkusu karşı hareketin endişeye meal verecek davranışlarını arttırarak güçlenmesi ve iktisadi olarak görülür, yeni bir burjuvazi sınıfı olarak doğmasıydı. Cumhuriyet Halk Partisi ve tabanının öncülüğünü yaptığı katı Kemalist kesim geçmiş dönemlere yaraşır kesimler çoğulcu anlayıştan ziyade çoğul anlayışın iktidar mekanizmalarına egemen olmasından korkarak Kemalist kökene sarılmakta ve laikçi otoriter tavırları benimsemektedirler. Cumhuriyet Halk Partisi’nin kutuplaşmadaki yeri ise hem otoriter reformculuk hem de Batı’nın aynısına olan özlem ile iç çelişkili bir konumdadır (Vaner, 2001: 167-182).

“Kemalist restorasyoncu” kesim gelişen iktisadi sınıfı bastırma amacına yönelik olarak demokratik kanalları açmak bir yana yasakları sürdürme yanlısı bir tutum sergilemektedir. Bu konunun en büyük mirasçısı ise hiç kuşku yoktur ki; Türban Sorunu’dur.

6.2.5. Türban Sorunu Özelinde CHP’nin Seküler Karakteri

Küreselleşme, globalleşmeden yerelleşmeye, uluslararası ticaretten küresel sermaye hareketlerine, ulusal kültürlerden çok kültürlülüğe birçok alanda toplumsal değişimlerin önünü açan bir kavramdır. Bu kavram kimileri için yönetilemez bir süreç olarak tanımlanırken, kimileri için ise kabuğa çekilerek savunulması gereken emperyalist bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Globalleşme, kimileri için sadece ekonomik sürece indirgenen kaçınılmaz bir olgu olarak tanımlanırken, kimileri için ise medeniyetsel söylemlere başvurulmuş kültürel emperyalizme hizmet eden bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Küreselleşme kimi sol(!) yapılanmalar, Türkiye solu ve CHP için ise modernleşme sürecinin farklılaşmasına yol açan ulusal değerler bazında korunması gereken bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Bu fikriyata dayalı olarak ideolojik bir

olgu olarak görülen küreselleşme, kutuplaşmalara dayalı bir süreci körükleyen, şüpheciliğin ortaya çıkmasını sağlayan, modernizmi liberalleştiren ve bazı ön kabulleri değiştiren, devleti ve iktidar niteliklerini dönüştüren bir süreçtir.

Globalleşme, eylemleri tek yönlü, tek merkezli, tek sebepleri düşünerek anlaşılacak bir süreç değil, aksine çok boyutluluğun, çok kültürlülüğün, çok sebepliliğin egemen olduğu bir anlayıştır. Bu açıdan globalleşme, Gramsci'nin deyimi ile geçmiş hegemonyaların dönüşmesine talip bir harekettir. Globalleşme, ulusal ekonominin, ulusal devletin, ulusal kurumların, ulusal devletin, ulusal olan her şeyin çoğullaşarak yerel ve evrensel ile bütünleşmesini içermektedir. Bir nevi *Siyasette Yerelden Gelen Simgelerin Egemen Olma Süreci*'dir (Keyman, 2000b: 24-26).

Bu saptamalar ile birlikte küreselleşmeye olumsuzluk atfeden yapı/zihniyet, ki bu zihniyetin dahilinde Cumhuriyet Halk Partisi vardır, pozitivist/rasyonalist yaklaşımlar ile sürece bakmaktadır. Kemalist sistemin devamlılığını kendine miras olarak kabul eden Cumhuriyet Halk Partisi, Kemalizm'in dinamik devrimci ok vazifesini unutarak günümüz dünyasını pozitivism ve rasyonalizm üzerinden açıklamaya çalışmaktadır.

Bu yaklaşım kimlik/fark taleplerini siyasetin değişen parametrelerini niteleyen öğelerden biri olduğunu kabul etmekle birlikte bu talepleri "sorun çözücü" temelde kabul etmektedir. Kimlik talepleri dinamik bir özne olarak değil, denetlenmesi gereken bir nesne olarak addedilmektedir. Oysaki kimlik talepleri bir tür tarihsel kolektif gerçekliği ifade ederken denetlenmesi gereken bir öge olarak sunulduğu zaman kendiliğinden yeni bir kimliğe havale edilmekte ve milliyetçi köktencilik ile ötekileşmektedir (Keyman, 2000b: 31-32).

Eleştirel kuram da bu noktada önem kazanmaktadır. Global-yerel etkileşimi kendi diyalektiği etrafında çözmek gereken kuram, bu yolla devlet toplum ilişkisini yeniden kurmak yolundadır. Toplumsal ilişkileri içerisinde birbiri ile çelişen ve çatışan tutumların eş zamanlı birlikteliğini çözme amacı güden metinsel bağ, modernite ile devlet arasında kurulan organik bağın günümüzde karşı karşıya kaldığı meşruiyet krizinin demokratik platformlara ulusal sonrası toplumsal oluşumlar olarak ele alınması gereğini ifade etmektedir (Keyman, 2000b: 33).

Türban Sorunu da kendini “ulusal sonrası toplumsal oluşumlar” nitelemesinin içerisinde konumlandırmaktadır. Türban Sorunu, grup haklarına dayalı olarak gelişen kimlik/fark talebi olarak gündeme gelmektedir. Hak ve özgürlükler talebinde ortaya çıkan Türban Sorunu, ilk olarak yukarıda da ayrıntısıyla değindiğimiz gibi bir vatandaşlık talebi olarak anayasal temelde talep edilen bir haktır. Bu açıdan bakıldığında hukuksal bir problem olarak görülen Türban Sorunu, kimliksel taleplerin siyasallaşması bakımında sosyolojik/siyasal bir sorundur. Temsiliyet ve yönetebilirlik krizi dâhilinde kendini ifade eden Türban Sorunu, kamu ve özel alan ayrışmasına dayalı vatandaşlık tartışması olmasının ötesinde ataerkil bir geleneğin ve kültürün bir mirası olarak cinsel yönlü de bir krizdir. Türban tercihini nesneleştirmek ve belli bir amacın tekeline sokmak amacıyla kadın bedeni üzerinden yapılan bir sembol mücadelesi olarak tanımlanabilecek Türban Sorunu, laik-anti laik tartışmasının mücadele alanı haline sokulmaktadır (Keyman, 2000b: 34-36).

Cumhurbaşkanlığı sırasında yaşanan Çankaya Savaşları’nda kimi zaman yüksek sesle kimi zaman da kısık sesle ifade edilen “türbanın köşke çıkıp çıkamayacağı” konusuydu. Cumhurbaşkanlığı konusu ile ilgili olarak; AKP’nin konuyu gizli kapılar ardında, kendine genel başkan seçmişçesine belirlemeye çalışması, uzlaşmaz tavrı; türbanı siyasallaştırma amacı olarak görülmekte ve bu konuda CHP’nin tutumu önem kazanmaktaydı.

2006 yılının 23 Nisan kutlamalarında İmam-Hatip’li bir genci Meclis Başkanlığı koltuğuna oturtarak konumlarının siyasallaşmasının ilk adımlarını atan ve laiklik hassasiyetini körükleyen AKP kurmayları, Bülent Arınç’ın ağzından “laikliğin tekrar tanımlanması”nı da isteyince (Bila, 2009: 432) Çankaya Köşkü, rejim tartışmaları üzerinden bir tartışmaya maruz bırakılmaktaydı. Danıştay Saldırısı, Cumhuriyet Mitingleri ve mitinglere yüklenen anti-demokratik nitelermeler, ardından 367 krizi ve 27 Nisan e-muhtırası gibi süreçler ve olaylar demokrasi ve laiklik ayrımının yapılmasının önünü açmaktaydı. AKP, laiklik ile hasarlı bir geçmişe sahip bir siyasi yelpazeden gelmesinden ötürü zaten güven telkin etmeyen bir yöne sahip iken –halkın belli bir kesiminin gözünde, farklı oranlarda- CHP’nin de laiklik hassasiyeti üzerinden siyaset yapması ve demokratik hak ve özgürlükleri laiklik eksenine kapılmışlık ile görmezden

gelmesi, siyasetini ekonomik, kültürel, sosyal vb. alanlardan sıyrıp sadece laiklik politizasyonuna bağlaması demokrasi olgusunu sahipsiz bırakmaktaydı.

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Baykal, cumhurbaşkanlığı seçimi döneminde yaptığı açıklamalar ile cumhurbaşkanının eşinin başörtülü olabileceğini ifade ederek, cumhurbaşkanının AKP içerisinden de olabileceğini belirtmekteydi (Hakan, 12.05.2006). CNN Türk televizyonunda Fikret Bila'nın sorularını yanıtlayan Baykal, cumhurbaşkanlığının parti içi bir mesele olarak işlenmesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirirken başörtüsünün sorun olmadığını belirtirken Abdullah Gül'ün adaylığına karşı çıkma sebebini tarafsız bir kişi olmaması ve cumhuriyetin kuruluş felsefesi ile sorunu olması gibi nedenlere dayandırmaktaydı (Bila, CNN Turk: 14.08.2007).

Görüldüğü gibi Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanlığı sırasında yaşananlar başörtüsünün nesnelleştirilerek laik-anti laik tartışmasında sembolleştirilmesi ile ilgiliydi. Bu konuda Deniz Baykal'ın ısrarla başörtüsünün Çankaya'ya çıkmasında sakınca görmediğini ifade etmesine rağmen bu konuda inandırıcı olamaması hiç kuşku yok ki Cumhuriyet Mitingleri'nin laiklik karşıtı havada yapılması ve türbanın mitinglerde sembol bir değer olarak gösterilmesi ve bizim başörtülümüz sizin türbanınız algısının yaşatılması, 367 krizi ile meşruiyeti oturtulmamış bir yasal mecra oluşturulması ve 27 Nisan e-muhtırasına gösterilmeyen ya da pasifçe gösterilen tepkiydi. Baykal'ın ve CHP'nin laiklik hassasiyetinin Genelkurmay ile eş değerde ve doğrultuda olması oldukça demokratik bir hak olmasına karşın Genelkurmay'ın böyle bir işe kalkışması asıl itibarıyla CHP'nin bu konudaki inandırıcı olamama durumuna da bir gönderme olarak nitelendirilebilir. Baykal'ın yapması gereken aynı hassasiyet noktasında olmalarına karşın kendi muhalefetinin geçersiz olduğunu düşünerek askeri bir yol seçen Genelkurmay'ın CHP'yi pasifize ederek bu yolu denemesine karşılık sert bir tepki vermek ya da CHP geleneğinde olan 72 Muhtırası'na yönelik merhum Bülent Ecevit'in gösterdiği demokratik tepkiyi göstermek olabilirdi. Baykal'ın tavrındaki inandırıcılık meselesinin daha şiddetli işlendiği bir diğer zaman ise Türban Yasağı'nın kaldırılmasına yönelik yasa tasarısının hazırlandığı günler ve seçim öncesi yapılan Çarşaf Açılımı'ydı. Ancak ona geçmeden önce Türban'ı haklı olarak CHP gözünde de kitlesel, ideolojik bir örgü olduğunu gösteren durumun teorik karşılığını ifade edelim.

Türban Sorunu ile ilgili bir diğer sorun da liberal-muhafazakâr-demokrat kesim tarafından sürekli olarak bireysel liberal bir talep olarak nitelendirilmesidir. Türban talebi tek tek bireyler üzerinden dile getirilse de bir gruba karşılık gelmesiyle birlikte grupsal bir hak talebi olarak gelişmektedir. Bu bağlamda Türban özensindeki kimlik talebi, toplumsal yarar temelinde hareket eden ahlaki ve etik bir topluluk anlayışını ifade etmektedir. Bu açıdan grupsal hak talepleri bireysel değil, toplulukçu talepleri ifade etmesi dolayısıyla çoğulcu bir toplum yapısı değil, monist bir toplum yapısı sunarlar. Sıralanan yorumlar ve sorunun etrafınca görülen çözüm yolu ise bireysel ve grupsal hak taleplerinin kolayca tartışılabileceği iktidar mekanizmalarının garantiye alınması ve demokrasi hukuksallık içerisinde çoğulcu vizyon ile çizilen anayasal vatandaşlık kavramıdır (Keyman, 2000b: 37-38).

Türban konusunun liberal bir unsur taşıyıp taşımadığından ziyade iktidar mercilerinin uygulaması da algısal bir sistem olan siyaseti tıkamak yönündedir. Laiklik hassasiyetine dair tavır gösteren kesimleri göz ardı ederek din kaynaklı olduğu toplumca kabul edilen hükümlerin anayasaya sokulmak istenmesi, belli örtünme tipleri üzerinden konuların şekle indirgenmesi oldukça dar görüşlü bir tutumu ortaya koymaktadır (Bilgen, 10.02.2008).

Türban serbestliğine yönelik olarak dinsel hükümlerin anayasal ya da yasal hükümlerin arasında sokulması ve bunun genel bir özgürlük açılımı üzerinden yapılmayarak sadece Türban konusunda endekslenmesine bir tepki olarak laiklik hasiyetini gütmek (Keyman, 24.02.2008) ne kadar anlaşılabilir bir durum ise Türban yasağının özgürlüklerden ödün verilerek “horlanan” kesimleri siyasallaştırdığını görmemekte o kadar yanlıştır. Çünkü bilinmelidir ki yasaklar ile konunun toplumsallaşması sağlandığında yasağın devamı da laik bir sistemi engeller bir vazife görmektedir (Bilgen, 10.02.2008).

AKP Hükümeti'nin anayasa çalışmaları yaptığı sırada çalışmalarını dış etkilere kapalı tutarak özgürlükleri salt bireysel haklara bağlamaya çalışması, bireysel/liberal haklardan da öte üniversite uygulamalarından, sendikal haklara kadar birçok hak ve özgürlüklerin göz ardı edilerek sadece anti-demokratik türban yasağının kaldırılmasına yönelik bir kamuoyu oluşturulması AKP Hükümeti'nin özgürlük konularını sadece muhafazakâr bir pencereden izlediğini gözler önüne sermekteydi. Muhafazakâr otoriter bir iktidar söylemine karşı özgürlükçü ve demokratik bir muhalefetin oluşmaması bir yana (İnsel,

03.02.2008) türban ile ilgili tartışmalarda “*dinde böyle bir gereklilik yoktur*” tarzı konuşmalar vuku bulmaktaydı. Bu açıklamalara ait bir yaklaşım ile bakıldığında İslam dininin kabul ettiği farzlar yasalaşır, kabul etmedikleri de yasalaşmaz mantığı ortaya çıkar ki bu da laik olma iddiasındaki bir muhalefetin yanlış tutumunu gözler önüne serer (İnsel, 10.02.2008).

Türban yasağının kaldırılması sürecinde “kendini laik olarak atfedene kesimler ve CHP kanadından” ifade edilen bir diğer söylem ise “bu yasaktan muzdarip olarak eğitim alamayan kesimlerin oldukça az bir sayıda oldukları” şeklindedir. Bu tutum otoriter olduğu kadar ayrımcı bir tutumdur da. Otoriterdir, çünkü devlet olarak insan bedeni üzerinde bir hak talebini meşrulaştırır vaziyettedir. Ayrımcıdır, çünkü hem kadınlar üzerinden sürdürülmektedir, hem de azlık çokluk hesabına dayalı bir demokrasi, hak talebi çetelesi tutulmaktadır (Yeğen, 17.02.2008).

CHP’nin türban ile ilgili olarak nitelendirmelerinden “İslam’da başörtüsü yok” ifadesi CHP Genel Başkanı Deniz Baykal tarafından 2006 yılında “İslam’da başörtüsü yok, yerel değil dışarıdan ithal” ifadeleri ile belirtilmiş yanı sıra da Türban’ın Kur’an-ı Kerim’in emri olmadığını, geleneksel olarak Sümerler’de hayat kadınlarının, Asurlular’da da evli kadınların kullandığı CHP’li Canan Arıtman tarafından vurgulanmıştı (www.tumgazeteler.com, 13.01.2010). CHP’nin bu nitelemesi, bölümün başından beri çokça üzerinden geçtiğimiz gibi “devletin din üzerindeki kontrol vazifesinin” bıraktığı bir fikir yapısının sonucudur. Bireysel yaşayış üzerindeki pozitivist devlet hâkimiyeti arzusunun tezahürüdür.

Deniz Baykal, bir başka basın toplantısında ise “türban sorununun siyasilerin sonucu kronikleşen ve istismar edilen” bir sorun olduğunu ifade etmekte ve kendilerinin yaptığının türban gibi şerri bir uygulamanın yerine başörtüsü gibi örfi, dini vakur bir uygulamanın önemini vurgulamak olduğunu altını çizmekteydi. Öte yandan her türlü örtünmeye karşı saygı duyduğunu da belirten Baykal, yanlış olanın dinsel bir uygulama adına anayasa hüküm koyulmaması olduğunu vurgulamaktaydı (Baykal, 13.01.2010). Bu noktada önemli olan konunun laiklik çerçevesinde değerlendirmek değil ki, bu durum algılar üzerinde bakıldığında kabul edilebilir bir durum gibi gözükebilir. Konu esas itibarıyla sosyal demokrat olma iddiasındaki CHP’nin konuyu etraflıca ele alarak geniş tabanlı tüm özgürlük alanları için reformist bir taslak oluşturma yoluna gitmeden,

tüm kesimlerin taleplerini göz ardı ederek iktidar partisinin konuyu sadece dinsel özgürlükler üzerine sınırlayarak yaptığı yanlışın aynısını yaparak kendisinin de konuyu sadece laiklik boyutuyla ele alarak değerlendirilmesidir.

Baskın Oran, türban konusunda yaşananları değerlendirirken AKP ve CHP arasındaki tutumu iki köktencilik olarak nitelemekteydi. CHP, kesiminin kökten milliyetçi bir üslup ile AKP'nin ise cemaatçi bir refleks ile davrandığını iddia etmektedir. Hizmet alan, hizmet veren ayırımını yapan Baskın Oran, hizmet veren kişilerin tarafsızlık ilkesi dâhilinde türban takamayacaklarını, hizmet alan kesimlerin ise kamusal-özel alan ayırımı olmadan insan hakları gereğince türban takabileceklerini ifade ederek CHP ve AKP tartışması arasında ara bir yol seçmekteydi (Oran, 10.02.2008).

Mesut Yeğen ise, otoriter laikçi olarak nitelediği CHP ile kendine demokrat olarak nitelediği AKP'nin tutumları konusunda üçüncü bir yol oluşturulabileceğini ifade etmektedir. CHP'nin otoriter laikçi bir tavır ile ahalileri bir örnekleştirmek istediğini olmamasından ötürü de bir örnekleştiremediği ahaliyi görmezden gelebilmek için yasağın devamını istediğini ifade etmektedir. AKP'nin ise sadece kendi istediği dönemlerde demokrat aksi taktirde de otokrat bir tavır sergilediğini ifade eden Yeğen, laiklik anlayışındaki tavra sol bir muhalefet olarak üçüncü bir yol ortaya koymaktadır. Yeğen, ülkenin giderek muhafazakarlaştırıldığının ve bunun endişe meal verilebilecek kadar haklı olduğunu doğrulayarak buna karşılık yapılması gerekenin yasağın devamlılığı değil, yasakların kaldırılarak laiklik ilkesinin halk nezdinde toplumsallaştırılmasının sağlanması olduğunu ifade etmektedir. CHP'nin otoriter laikçi tavrının laikliği güçlendirmede aksine altını boşalttığını ifade eden Yeğen, laikliğin demokrasi ile uyumlu hale getirilmesinin tek çıkış yolu olduğunu altını çizmektedir (Yeğen, 17.02.2008).

AKP'nin tutumu mu CHP'yi türban konusunda laiklik üzerinden muhalefete itmiştir yoksa CHP'nin kendi tutumu mu özgürlükleri devletsel nitelikler üzerinden sınırlama gereğine dayanır. Demokrasinin siyasi bir rejim olarak kökleştirilmeye çalışıldığı, siyasi kültür olarak topluma ve rejimin kurumlarına içselleştirilmeye çalışıldığı günümüzde demokratik laik siyasal kültürümüzün(!) ne kadar toplumlaştırılabildiği oldukça tartışmalı bir konudur. Türkiye'nin 15 Mayıs 2006 Danıştay Saldırısı'ndan bugüne sürekli bir laiklik ve demokrasi gerilimine maruz kaldığı, bu uğurda kanlı saldırıların

olduğu, gerilimin milliyetçi tepkileri körüklediği ve insanları sokağa döken tepkilerin kısmi başarısızlık ile geri plana atıldığı göz önünde bulundurulursa CHP'nin ana muhalefet partisi olarak demokratikleşme taleplerini kökleştiremediği, reform süreçleri hazırlayarak iktidar partisinin muhafazakâr temelli açılımlarını laik-demokratik düzlemde hak ve özgürlükler talepleriyle pekiştiremediği görölmektedir. Aksine CHP, demokrasinin ve laikliğin el ele kökleştirilemediği toplumumuzda yaşanan sıkıntılarını siyasi rant elde edecek şekilde salt laiklik üzerinden tasavvur etmekte ve sosyal demokratik hukuk devleti olma ilkesini göz ardı etmektedir (Keyman,28.05.2006).

Baykal'ın türban yasağının kaldırılma istemiyle anayasal hükümlerde yapılan değişiklikleri Anayasa Mahkemesi'ne götürerek iptal edilmesinin önünün açmasının ardından akılları karıştıran adımı ise CHP'nin kendi tabanını, kendi üyelerini dahi rahatsız eden “Çarşaf Açılımı” idi. Çarşaf Açılımı'nın seçim öncesinde yapılmasından ötürü bir seçim yatırımı olarak görölmeleri ile seçim sonrası da ele alınmaması hem CHP'nin samimi olmamasıyla açıklanabilir hem de AKP'ye açılan kapatma davası sonrası bu ve benzeri konuların partiler arası fiili/sessiz konsensüs ile ileri bir tarihe ertelenmesi ile.

Deniz Baykal, CHP'ye katılan çarşaf ve türbanlı bayanlar ile ilgili yaptığı konuşmada “Türkiye'deki kadınların %70'i başını kapıyor ve çok az olmakla beraber çarşafı da vardır aralarında” demektedir. CHP'nin örtünenler ile ilgili sorununun “onları kimin, ne için taktıkları” ile ilgili olduğunu ifade eden Baykal, Türkiye'de çarşafın siyasi bir simge olmaktan ziyade Anadolu yaşantısı olarak kullanıldığının altını çizmekte ve dertlerinin simge ile değil, kravatlı olup da laiklik karşıtı olan zihniyetler ile olduğunu vurgulamaktaydı (Zaman Gazetesi, 26.11.2008).

Deniz Baykal'ın çarşaf açılımını bir yandan çoğunlukla seçime endeksli olarak görölürken bir kesim eylemi yerinde görüyor, geç bile kalındığını söylerken, CHP tabanından gelen bir diğer kesim ise Oktay Ekşi gibi düşünmekteydi. Oktay Ekşi, seçim yatırımı olarak gördüğü açılımı, laik anlayışın altını oymak pahasına yapıldığının altını çizmekte Baykal'ın dini istismar etme yolunda Erdoğan ile yarışa girdiğini ifade etmekteydi. 1988'de SHP Genel Sekreteri iken Özal'ın uygulamalarına “din tüm dünyada siyasallaşıyor” şeklinde yaklaştığını hatırlatan Ekşi, Baykal'ın aymazlık içinde olduğunu ifade ederek sürecin vahimliğini ifade etmekteydi (www.tumgazeteler.com,

13.01.2010). Bu tutum içi söylenmesi gereken en önemli şey ise Baykal'ın yaptığı manevranın CHP tabanından birçok kesimde benzer şekilde algılandığıdır.

Tarihsel kökenlerine ve sürecine değinerek 2002-2009 süresindeki örnek olaylar ile anlatmak istediğimiz CHP'nin laiklik hassasiyetinin genel anlamı ise hiç kuşku yok ki kamuoyunca çok iyi tanınan Prof. Dr. Nur Serter ve Prof. Dr. Necla Arat tarafından sistematize edilebilecek durumdadır. Sayın Serter ve Arat'ı bu konuda sistematik bir yer ayırmamızın nedeni, Cumhuriyet Mitingleri sırasında aldıkları rol ile CHP Genel Merkezi'nce özel olarak milletvekili yapılmaları sebebiyledir.

CHP İstanbul Milletvekili Nur Serter Türkiye'deki Siyasal İslam'ı uzun yıllardan var olan bir planın birikimi olarak nitelemektedir. Türkiye'de mevcut bir *din elitinin* var olduğunu ve bu din elitinin Milliyetçi Cephe hükümetlerinden bu yana geliştirildiği, vakıflar gibi bazı argümanları kullanarak tarikat siyaset ilişkisi içine girdiklerini belirtmektedir. 1980 sürecine kadar Siyasal İslam hareketinin yasalar ile engellendiğini ancak 1980 sonrası liberal demokrat açılımlar ile Siyasal İslam'ın hareket alanı bulunduğunu belirten Serter, tarikatların siyaset sürecinde daha etkin bir şekilde var olduklarının altını çizmektedir. Öte yandan Siyasal İslam'ın politikleşmesinin yanı sıra silahlanarak halk+din adamı+ordu formülasyonu ile demokratik alanlarda egemen olma isteğinin var olduğu iddiasında bulunan Serter, türban, çember sakal gibi semboller ile Siyasal İslam'ın ideolojikleştiğini ve semboller üzerinden rejimi esnetmek istedikleri vurgulamaktadır (Serter, 1997: 47-58).

İslam ve demokrasi birlikteliği konusuna da önem arz eden Serter, İslam'ın *yönetme erkini Tanrı'ya ve onun seçtiklerine devrettiğini*, aksi bir yapının İslam tasavvurunca gayri, meşru addedildiğini, totaliter yönelimler taşıdığını ve demokrasinin içeriği olan çoğulculuğu kökenden reddettiğini ifade etmektedir (Serter, 1997: 60-62).

Demokrasi, Kemalizm ve İslam üçgenine de David Hotham'ın *İkili Meşruiyet* kavramı ile yaklaşan Serter, Türkiye'nin meşruiyetinin bir ayağını Kemalizm'in diğer ayağını ise demokrasinin oluşturduğunu belirtmektedir (David Hotham, The Turks'den aktaran Serter, 1997;63). Bu noktada Serter şu soruyu sormaktadır; halkın çoğunluğu iradesini Kemalist ilkeler karşı kullanırsa ne olacaktır? Serter, bu soruya cevap olarak "Atatürk ilkelerinin demokrasi ile bağdaşarak bir bütün oluşturduğunu, ilkelerin hiçbir şekilde

demokrasi ile tezatlık oluşturmadığını, bu açıdan laiklik karşıtı herhangi bir eylemin Atatürk karşıtlığı olduğu gibi aynı zamanda da demokrasi karşıtlığı olacağından ötürü gayri-meşru olacağı” şeklinde yanıt vermektedir (Serter, 1997: 84).

Laikliğin Siyasal İslamcılar’ın iddia ettiği gibi dinsizliği teşvik etmediğini ifade eden Serter, Türkiye’deki laikliğin her laiklik uygulamasında olduğu gibi iki ayağının olduğunu belirtmektedir; “*Dinin devlete karışmaması, devletin de dine karışmaması*”. Dinin devlete karışmaması ilkesinin sabit olduğunu belirten Serter, devletin dine karışması ilkesinde ise Diyanet İşleri Başkanlığı’nın varlığını sorgulamaktadır. Başkanlığın faaliyetlerinin laiklik ilkesi doğrultusunda dinin siyasete alet edilmemesi yönünde işlediğini belirten Serter, devlete geniş yetkiler tanıyan bu oluşumun sebebinin ulus devlete geçiş ve ulusal egemenlik ilkesinin oluşumu olarak ifade ederek bu fonksiyon ile halk arasında bütünleşmenin sağlandığının altını çizmektedir. Bu açıdan Kemalizm ile İslam’ın çelişmemesi için Diyanet İşleri Başkanlığı’nın gerekliliği yazar tarafından vurgulanmaktadır (Serter, 1997: 89).

CHP milletvekili Serter, Siyasal İslam sorununun çözülememesindeki en büyük etken olarak söz konusu hareketlerin takiiye yapmaları olduğunu ifade ederken, diğer bir sebep olarak da din elitinin halk ile yakın bir bağ kurmasına rağmen laik aydınların halk ile ilişkilerinin kopuk olmasını göstermektedir. Bu bağın sonucunda Türban’ı siyasal simge olarak metalaştıran Siyasal İslam’ın, kimikleşme hareketi haline geldiğini ifade eden Serter, Atatürkçülük’ten sapmadan türban, İmam-Hatip okulları ile ilgili olarak bazı açılımların yapılabileceğini, toplumsal yarar kıstası ile Atatürkçülük ile dinin karşı karşıya getirilmemesi gerektiğinin altını çizmektedir (Serter, 1997:103-113). Bu anlamda Serter, Siyasal İslam ideolojisinin sembollerinden arındırılması gerektiğini belirtmektedir.

CHP İstanbul milletvekili Necla Arat ise konuya kadınlar üzerindeki ataerkil yapılanmadan ilerleyerek bakmakta ve cumhuriyeti doğru bir ifade ile Türkiye toplumunun Rönesans’ı olarak nitelemektedir. Kadınların kamusal alana katılımı ve eşit statülerinin cumhuriyet ile kazanıldığının altını çizen Arat, Türkiye’deki laiklik uygulamasının benzerlerinden farklı olmasının sebebinin Necla Arat gibi Türkiye koşullarından ileri geldiğini ifade etmektedir. İslami politik hareketlerin türban gibi simgeler, din eğitimi, Arap dili, şerri hükümlere dayalı ekonomik ve politik

düzenlemeler ve dinsel hukuksal düzenlemeler ile hedefe gideceğini vurgulayan Arat, dinsel yapıları tek tipli inanç ve yaşama biçiminin totaliter düzenlemeleri olarak nitelemektedir. Anti-Laik hareketlerin militan şeriatçı kadınlar yarattığını iddia eden Arat, din ve vicdan özgürlüğü adı altında demokratik haklarını kullanan bu hareketlerin kadınları cumhuriyet kazanımlarından mahrum bırakarak ikinci sınıf vatandaş haline getireceklerini iddia etmektedir (Arat, 1997: 10-25).

Arat, 1989 yılında Milliyet Gazetesi'nde yazdığı bir yazıda Türban Sorunu'nu, Atatürk rejimine ve laikliğe karşı gerçekleştirilen saldırılarda kullanılan bir simge olarak niteleyerek istenilenin geçmiş çağ düşüncelerinin hortlatılması olduğunu altını çizmektedir (Arat, 1997: 88). Diğer bir yazısında da Sayın Arat, demokrasinin bir kültür meselesi olduğunu ve laik kültür ya da demokrasi dışı bir kültürel yapılanma meydana getirilme sürecinin işlemekte olduğunu ifade etmektedir (Arat, 1997: 88). Bu kültürel yapılanmanın arkasındaki sebebi, kırsal kesimden kentsel bölgelere göç eden kitlelerin geleneksel değerlerini, modern değerlere karşı savunarak kendi kimlik yapılanmalarını oluşturma arzuları olarak göstermektedir. İddiasını Nilüfer Göle'nin Modern Mahrem adlı yapıtındaki "İslami ideoloji politikleştirilince kadını ön plana çıkarır, kadını simgeleyen unsurlarında örtünme olması dolayısıyla çarşaf ve türban simgeleşir" tezine dayandıran Arat, Göle'nin iddiasındaki "Kemalizm laiklik adına demokrasiyi göz ardı etmiştir" tezini doğru bir tespit olarak nitelemekte ancak laikliğin demokrasiden önde geldiğinin de altını çizmektedir (Arat, 1997:129).

Serter ve Arat'tan ziyade CHP'nin program düzeyinde laikliğe yaklaşımı cumhuriyet-demokrasi-laiklik birlikteliğine dayanmaktadır. CHP, laiklik ilkesi dahilinde dini kamusal alanın dışında bir özel alan olgusu olarak tanımlarken herhangi bir kamusal alan tarifi de yapmamaktadır. CHP, ulusal bütünlük, insan hakları ve modernliğin temeli olarak nitelediği laiklik ilkesini, demokrasiyi sürdürebilmenin şart koşulu olarak nitelendirirken laikliğin ideoloji olmadığını, sadece bir yönetim ilkesi olduğunu altını çizmektedir (CHP Programı, 31,50). Cumhuriyet Halk Partisi öte yandan, dini unsurların "*siyasi simge*" olarak kullanılmasını da demokrasi ve laiklik karştı bir tutum olarak ifade etmektedir. CHP, laiklik ilkesinin iki ayağından biri olan devletin dine karışmaması ilkesi ile çatışan Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili olarak ise "tarikatların laik eğitim sistemi, laik toplum yapısı ve dinin siyasallaştırılması yönündeki

etkinliklerinin kalktığı noktada” kurumun *yeniden değerlendirileceği* ifadesini kullanmaktadır. CHP, Diyanet İşleri ile ilgili olarak yeni bir düzenlemenin ise Alevi kesimin Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde temsil edilmesi gerekliliği olarak belirlemektedir (CHP Programı, 51).

6.2.6. CHP ve Alevi Mevzusu

CHP'nin Alevi kesimler ile ilgili tutumunun altında yatan olgu Kemalizm ve Alevi birlikteliğinden gelmektedir. Alevi kesimlerin Osmanlı Devleti bünyesinde yaşadıkları sıkıntılı süreçlerden sonra Cumhuriyet yönetiminin getirdiği düzenlemeler ve özellikle laiklik ilkesi ile eşit yurttaş pozisyonunu kazanması Aleviliğin temsili açısından ciddi önem arz etmekteydi. Tekke ve zaviyelerin kapatılması ile Alevi kesimin yasaklı duruma düşmesi ve ibadetlerini camilerde yapabilecek duruma gelmeleri dahi Alevilerin Kemalizm ile olan bağını gevşetmeye neden olmuyordu, çünkü cumhuriyet yönetimi ile devredilmez ve vazgeçilmez “yaşam hakkı”nı elde etmekteydiler (Solgun,2008:45,54).

“Diyanet İşleri Başkanlığı dâhilinde devletin Sünni Müslümanlığı devlet dini haline getirdiğini konusuna dayalı olarak (Ersoy, 2007: 67) Alevilerin Kemalizm ile olan birlikteliğini açıklayan Cafer Solgun, Alevilerin inançsız ve ibadethanesiz bırakıldıklarını ancak buna rağmen varlıklarını ifade edebilmek için meşru gücün yanında durduklarını” (Solgun, 2008: 46) böylece de varlık hakkını elde ettiklerini ifade etmektedir.

Bu noktada Kemalizm ile Alevilerin birlikteliğinin tarihsel yaşantıların getirdiği bir süreç olduğunu söyleyebiliriz. Lakin kimlik hareketlerinin önem kazandığı ve sol-sağ jargonunun ortadan kalktığı şu günlerde insanların kendilerini kimlikler üzerinden tarif etmesi, Aleviler ile Kemalizm'in partisel devamı CHP arasında bazı talep-sunum sıkıntısı yaratmaktadır. Aleviler; “inanç özgünlüğünün anayasal güvence altına alınması, Diyanet İşleri'nin feshedilerek devletin dine müdahale etmekten vazgeçmesi, zorunlu din derslerinin kaldırılması, cem evlerinin ibadethane kabul edilmesi, eğitim kurumlarında Alevilere yönelik olan önyargıların kırılmasını sağlayacak konuların eklenmesi, Alevilerden özür dilenmesi, anadilde ibadet ve Aleviler ile ilgili üniversitelerde bilimsel çalışmaların yürütülebilmesi” gibi taleplerde bulunmaktadır (Solgun, 2008: 48).

Cumhuriyet Halk Partisi ise, Alevilerin de mezheplerini dışlamadan ve onları *ayrı bir din olarak da görmeden*, Alevilerin Diyanet İşleri Başkanlığı'nda temsil edilmesi gerekliliğinden söz etmektedir. Diyanet İşleri'nin farklı mezheplere açık bir yapıya kavuşturulması gereğine değinen CHP, diğer yandan da Madımak Oteli'ni hoşgörü merkezi haline getirtilerek ön yargıların kırılması gereğine değinmektedir. Ayrıca CHP, Cem Evleri'nin de camilere sağlanan destekten yararlandırılması ihtiyacına dikkat çekmektedir (CHP Programı, 19,51).

CHP'nin Aleviler ile ilgili olarak programında belirttiği konuları ve geleneksel olarak yapılan aşure dağıtımlarını bir kenara bırakırsak CHP ile Aleviler arasındaki en gerilimli süreç Kürt Açılımı'nın müzakere edildiği parlamento toplantısı sırasında söz alan CHP'nin önde gelen isimlerinden Onur Öymen'in Dersim Katliamı ile ilgili sözleriydi. Onur Öymen Dersim Katliamı ile ilgili olarak;

“Atatürk, Şeyh Sait ile müzakere etti mi? Dersim isyanını yapanlarla müzakere etti mi? Bunların hiçbirini yapmadı. Yabancı ülkelerin değil, Türkiye'nin istihbaratından yararlandı ve kısa bir sürede bütün terör örgütlerini dize getirdi. ‘Analar ağlamasın’ diyorlar. Maalesef, bu ülkenin anaları çok ağladı. Tarihimiz boyunca çok şehit verdik. Çanakkale Savaşı'nda 200 bin şehidimiz var. Hepsinin anası ağladı. Bir kişi çıkıp da ‘Analar ağlamasın. Biz bu savaştan vazgeçelim.’ demedi. Kurtuluş Savaşı'nda analar ağlamadı mı? Kimse çıkıp da ‘Analar ağlamasın. Biz şu Yunanlılarla anlaşalım.’ dedi mi? Şeyh Sait isyanında analar ağlamadı mı? Dersim isyanında analar ağlamadı mı? Kıbrıs'ta analar ağlamadı mı? (Ergün, 17.11.2009)

sözlerine yer vermekteydi. Onur Öymen, sözlerine gelen tepkiler sonrasında amacının Alevileri kırmak olduğunu ifade ederek özür dilese de özellikle Dersim/Tunceli Alevileri Onur Öymen'e ciddi şekilde tepki göstermekteydiler. Sedat Ergin, Onur Öymen'in sözlerini, iç, dış müdahale, milli mücadele, terör gibi altı farklı müdahale ile Dersim Katliamı'nın aynı kefeye konmasındaki vahamet ve Dersim'de ciddi oranda sivil kesimin de hedef alındığı gerçeğinin göz ardı edilmesinin ciddi sakıncalar getirdiğini ifade ederek yorumlamaktadır (Ergin, 17.11.2009).

Onur Öymen'in ifade ettiği sözlerden sonra Dersim Alevileri başta olmak üzere hassasiyet güden herkes “yas tuttukları” bir konu ile ilgili olarak söylenen bu sözlerle tepki duymaktaydı. Konuyla ilgili olarak tepkilerini dile getirenler arasında bulunan

CHP Dersim İl Örgütü Eski Başkanı Cemal Özarlan de, “Onur Bey, 1938 Dersim Katliamı’nı onayladı, CHP, sağ partileri karşısında sol olarak görüldüğü için destek bulabiliyordu ama MHP’ye verdiği destekle sol ile ilgisini kalmadığı gösterdi.” ifadelerini kullanarak CHP’nin bölgedeki misyonunun bu olayla değiştiğinin altını çizmekteydi (www.tumgazeteler.com, 16.01.2010).

Tolga Ersoy, Dersim Katliamı ile CHP geleneği arasındaki ilişkiye “yabancılaşma” kavramı üzerinden yaklaşmaktadır. Alevilerin, laikliği Sünni baskıya karşı direnç aracı olarak gördüklerini ifade eden Ersoy, bu yanılığın şiddet üzerinden sürekli hatırlatıldığını ifade etmektedir. Yabancılaşma sorunu olarak nitelediği bu durumun kırılma noktasının da Dersim Katliamı olduğunu öne süren yazar, sağ partilerin başat Sünni söylemine karşı Kemalizm’in hiç sorgulanmadan kabul edildiğinin, CHP geleneğinin de bu şekilde oluştuğunun, gelinen “kimlik üzerinden siyasi kimlik tanımlama noktasında da” CHP’nin Alevilerin kimlik arzularına yaraşır bir tutum izlemediğini iddia etmektedir. Olanakların Alevilere mi yoksa Aleviliğe mi sağlanacağı konusunda kuşkuları olduğunu ifade eden Ersoy, Aleviler ve Aleviliğin ayrıştırıldığının ve sınırlı ifade özgürlüğü ortaya konulacağını sözlerine eklerken, Alevilerin kendilerini ayrı bir kimlik ve sınıf olarak tanımadıkları sürece resmi ve egemen ideolojilerin destekçisi olarak kalacağını ifade etmektedir (Ersoy, 2007: 70-72).

Harald Schüler ise CHP ile Aleviler arasındaki geleneksel bağları yorumlarken bugün de var olan bilgisizliğe dayalı, Sünni nüfusun büyük çoğunluğunun içselleştirdiği ön yargılara dikkat çekmektedir. Aleviler ile ilgili olarak, cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte devlet baskısını kademeli olarak azaldığı, laiklik ilkesinin koruma kalkanı dahilinde o güne kadar dışa kapalı olan Aleviliğin, dışa açılmaya başladığı, kente göç ile de kimlik oluşturmadaki din etkisinin azaldığı yorumunu yapmaktadır. Tek tip bir tutum belirlemeyen bundan dolayı da Alevilik ve Alevi toplulukları arasındaki farkın iyi anlaşılması gerektiğine dikkat çeken yazar, sol jargonun siyasi konjonktürde ağır basmasıyla Aleviliğin de eş zamanlı önemli hale geldiğini belirten yazar, CHP’nin sola kayışı ile Alevi kesiminde büyük oranda CHP’ye kaydığının altını çizmektedir. Ancak bu durum kitlesel bir oy yönelişi olarak var olması daha çok 1970’li yıllardaki milliyetçi ve İslamcı tehdit ile paralellik arz etmektedir. Kimlik hareketlerinin önem kazanması ile kentleşmenin de ön plana gelmesi sonucu ise Alevilik hem Reha Çamuroğlu gibi

düşünenler için Rönesans devrine geçmekte hem de talepleri CHP tarafından karşılanamayacak bir duruma gelmektedir (Schüler, 2002: 159-171).

Cumhuriyet Halk Partisi, Alevilik konusu özelinde ifade edersek, hem programı hem de tavırları itibariyle Aleviliğin taleplerini karşılayabilecek noktada durmamaktadır. Aleviler, kendilerini ayrı bir inanç sistemi olarak nitelerken CHP, Aleviliğin ayrı bir din mi yoksa sadece mezhep mi olduğunu konusunu Alevi kesime bırakmadan, kendi tanımlamasını yaparak “*Aleviliği ayrı bir din olarak görmeden*” ifadelerine yer vermekte ve geleneksel bir rolünü ortaya koymaktaydı. Alevi kesimlerden özür dilenmesi konusu bir kenara CHP, Dersim Katliamı ile belki anlaşılabilir anlamı kast etmese de oldukça büyük bir pot kırarak Alevi kesimlerin taleplerine tam zıt bir noktada konumlanmaktaydı. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın feshi talebine karşılık ise Aleviliğin kurum içersinde temsiline ve kurumun devamlılığı yönünde görüş bildiren CHP, Alevi kesimler ile AKP hükümeti tarafından ilgilenilmesi ve CHP’nin de bu talepler karşısında ret pozisyonunda durmasına karşı Alevileri sahiplenici bir üslup kullanmaktaydı. Bunlara karşın, Alevi kesim yakın gelecekte de, taleplerini ifade etmelerine ve karşılık gelmemesine karşın haklı olarak “muhafazakâr Sünni bir güçlenme” hissettikleri sürece laiklik hassasiyeti kuvvetli CHP ile aynı safta yer alacak ve o yönde siyaset yapacaklardır.

CHP’nin seküler yapının cumhuriyetçi-jakoben kimliğinin Anglo-Saksonlaşması talebine karşın var olan tutumu ise talepleri karşılayamamasından öte talepleri tehdit olarak görmesi ya da karşılanmasını engellenmesi, yerine de yeni bir reform paketi koymayacak derece de katı bir konumdadır. CHP, laiklik projesinin demokratikleşmesi taleplerine karşı AKP hükümetinin de zaman zaman oldukça tehditvari davranışlarda bulunarak laiklik hassasiyetini arttıran politikalarda bulunması ile farklı bir noktada durmaktadır. Burada sorulması gereken asıl soru ise, CHP’nin demokrasi-laiklik çelişkisini yaratan tutumunun AKP hükümeti ile mi var olduğu yoksa çelişkili tutumun modernist yapının değişimine ayak uydurulamaması, bu yapının devamlılığının isteği ile reel durumun ikircikli bir yapı oluşturması ile mi ilgili olduğudur? Bu soruya cevap olarak her iki yanıtı da destekleyecek örnekler, konuşmalar ve iddialar bulunabilir. Çünkü her iki yanıtta birbirinden tam olarak bağımsız değildir.

AKP hükümeti, modernist yapıların talepleri karşılayamadığı, neo-liberal politikaların egemen olduğu/oldurulduğu bir dönemde var olmuş, dönemin ve jeo-politik konumun yapısına uygun, muhafazakâr, demokrat, liberal bir partidir. AKP'nin İslamcı geleneğe gelmesi ve muhafazakâr yapılara ve taleplere öncelik vermesi hem dünyada var olan “Yeni Sağ” projenin dinsel tutumları, sosyal devlet alanından sivil topluma kadar egemen kılarak devletin küçültülmesi anlayışı ile uyumlu bir yapıdadır hem de 28 Şubat sürecinde yaşanan ve yaşatılan askeri müdahalenin yarattığı hezeyan ve öfkenin bir sonucu olarak İslamcılığın liberalleşerek demokrasi içinde var olma düşüncesini kazanması ile ilgilidir. Bu açıdan AKP hükümeti modernist yapıyı, yapının kurumlarını kullanarak esnetme yoluna gitmekte ve kendini modernizmi eleştirerek var olan post-modernist taleplerinin arz kurumu olarak tanımlamaktadır. Yapısı itibariyle kültürel yapıları da özellikle modern seküler kimliği de sorgulayan ve eski otoriter kimliği demokratikleştirerek geçmiş yargıları ve düşünceleri kırma yoluna giden AKP, eski ile çatışma halinde olan, yereli ve evrensel öğeleri ön plana çıkartan yenilikçi bir ideolojinin ürünüdür.

CHP ise aydınlanma düşüncesinin ürünlerini ülkenin kurumlarına yansıtan Türkiye Cumhuriyeti'nden köklü bir parti olarak kendi Kemalist geleneğinin kurduğu ve dönemin şartları itibariyle otoriter bir şekilde yaşattığı modernist yapının demokrasi ile temelinde sarsılmaması gereği üzerinde durmakta ve bu korkuyu hissetmektedir. CHP'nin ifade ettiği noktada durduğunu gösteren en önemli sözleri Deniz Baykal'ın *“Türkiye'nin Cumhuriyet kazanımlarının kurda kuşa yem edilmemelidir. Bir başka kurumdan medet ummuyoruz, çare millettir. Halk ne güne duruyor? Cumhuriyet, 1950'de demokrasiyi doğurdu. Şimdi demokrasinin hayırlı evlat olduğunu kanıtlamasına ihtiyaç vardır. Bir çağrı yapıyoruz; bugün demokrasinin, Cumhuriyete sahip çıkma günüdür.”* (Bayer, 20.11.2005) şeklindeki sözleridir. Bu sözlerde göstermektedir ki CHP'nin 1930-40'lı yıllara ait modernizm dönemindeki cumhuriyetçi otoriter yapısı devam etmektedir. CHP, seküler yapının, kitlelerin kentleşmesi ve burjuvalaşarak sermayedarlaşması sonrası kendi geleneklerini modernist yapılar içerisinde sürdürme talebi olan post-modern “demokrasi” taleplerini karşılayamayacağını ve sekülerizmin giderek dinselleşerek, tarikatlaşmanın çok olduğu Türkiye'de insanların din üzerinden başkalarına baskı yapacağını iddia etmektedir. CHP'nin bu savını destekleyecek birçok örnek hem hükümet kanadından hem de

kamuoyundan oldukça ciddi bir oranda gelmektedir. Ancak CHP'nin bu noktada eleştirilmesi gereken yanı, tüm bunlara rağmen özgürlüklerin ve değişimin önünde durulmasının kısa bir süre sonra taleplerin daha da radikalleşerek ifade edileceğinin gözden kaçırılmasıdır. Diğer yandan, özgürlükler zaten herhangi niyet okumaları üzerinden yasaklanamayacağı gibi yapılması ihtimali üzerinden bahsedilen baskı ve şiddet olgularının varlığı ceza hukukunun konusudur. Olmasa dahi, CHP, özgürlüklerin ve demokrasinin yüzyıllardır temsilcisi olan sosyal demokratik anlayışın temsilcisi olduğunu iddia ettiği bir parti olarak “din üzerinden baskıya meydan vermeyecek yapıların kurulumu ile özgürlüklerin önünü açması gereken ve kitlelerin taleplerine cevap verebilen bir yapı kurumsallaştırmalıdır. Aksi takdirde laikliğin toplumsallaşmasını engelleyecek ve dinselliğin radikalleşmesine bir sebep daha ekleyerek sorunu katmerleştirecektir. Bundan ötürü CHP, ezberi devam ettirecek bir yapıyı değil, ezberin bozulmasını sağlayacak sol bir yapıyı hayata geçirmeli ve tabanlaşarak kendini belli kimlik, özgürlük ve sınıf haklarının varlığı ile tanımlamalı ve bu yolla laikliğin ve anti-laikliğin ideoloji olmasını engellemelidir. Aksi bir durum sosyal demokrat gelenek ile çatışan bir yapı ortaya çıkaracağı gibi toplumsal ayrışmanın da önünü açacaktır.

SONUÇ

Türkiye’de küreselleşme sürecinin neo-liberal vasıflar taşıyan AKP iktidarı ile eş zamanlı olarak günlük yaşam derecesinde hissedilir hale gelmesi, siyasetteki aktör eksikliğinin de gözle görülür hale gelmesine sebep olmuştur. Çoklu siyaset anlayışının gereği olarak siyasal yelpazenin her kanadının temsiliyet gereği Türkiye’deki siyasi yapının aktör krizini gözler önüne sermektedir. Türkiye’deki sosyal demokrat olma iddiasındaki Cumhuriyet Halk Partisi, modernleşme tarihi içerisinde egemen olan rejimi korumaya yönelik cumhuriyetçi tavır ile hareket ederek toplumsal sorunlara ve taleplere çözüm bulma amacından ziyade şüpheli ve tepkici bir politika ortaya koymaktadır. Ulusalçılık, millicilik ya da cumhuriyetçilik adına tercih edilen devlet merkezci siyasi anlayış, toplum ile siyaset arasında temsiliyet sorunu yaratarak ideolojiler ve toplumsal talepler arasında hatırı sayılır bir boşluk ortaya koymaktadır. Klasik sağ-sol jargonunun ötesinde siyaseti cumhuriyeti koruma penceresinden seyreden ve uygulayan Cumhuriyet Halk Partisi, demokrasinin, sürdürülebilir kalkınmanın, yazılı siyasetin dışında siyasi istikrarın adına siyasal rejimin korunması adı altında geleneksel modernizm kalıplarının küreselleşen dünyaya karşı monolog ve katı bir biçimde korunması yönünde tavır alarak, cumhuriyet değerlerinin cumhuriyetin kuruluş felsefesine uygun bir şekilde çağdaştırılması ve demokratikleştirilmesi sürecine güvensizlik üzerinden yaklaşmaktadır.

Cumhuriyet Halk Partisi’nin küreselleşmenin dönüştürücü etkileri ile AKP iktidarının İslami geleneğe dayalı liberalleşen muhafazakâr yapısına karşı geliştirdiği “tepkici milliyetçi” anlayış sosyal demokrat kimliğini alaşağı etmektedir. Cumhuriyet Halk Partisi için çokça ifade edilen ve tüm sorunu Deniz Baykal’ın kişiliğine indirgeyen anlayış sosyal demokrasinin kriz nedeni değil, aksine sonucudur. Sorunun liderlik sorununa indirgenmesine karşın çözüm üretmekte ve gelişen dünyaya ayak uydurmakta zafiyet taşıyan, toplumsal kimlik, ekonomik ve sosyal hareketleri göz ardı ederek siyaset yapmaya çalışan sosyal demokrat hareket, liderlik makamı oldukça takdir edilir bir yapıda olsa da başarılı olmaktan uzak kalacaktır. Çünkü zafiyet liderlik kültüründe değil, ideolojik yapıdan kaynaklanmaktadır.

Sosyal demokrasi sorununun ideolojik pervasızlık ve tutarsızlıktan kaynaklandığını gösteren kaynağı, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Anadolu Solu Hareketi ve sağa açılarak muhafazakâr değerleri de temsil etme politikalarında gösterdiği başarısızlık ile tecrübe edebiliriz. Cumhuriyet rejimini koruma adı altında siyaset yapma ve politikasını devlet çıkarı ve güvenliği ile söyleme döken bir yapının post-modern yapı bünyesinde kontrol edememezlik ve önceden tahmin edilemezlik içerisinde zamanla toplumu modernleştirici vasfını kaybederek biz ve öteki ayırımına dayalı olarak tepkiselleşmesi kaçınılmaz bir durumdur. Bu durumu 2002-2009 döneminde CHP'nin halk ve aydınlar nezdinde, sosyal demokrat bir parti olarak adaletli ve demokratik bir yapılanmanın öncüsü olarak görülmesi gerekirken milliyetçi unsurlar ile iktidar alternatifi olmaktan uzak bir şekilde değerlendirilmesinden çıkarabiliyoruz. Mevcut durum CHP'nin milliyetçi ve sosyal demokrat unsurlar arasında kimlik savaşı verdiğini gözler önüne sermektedir.

CHP'nin devletçi-milliyetçi anlayış ile sosyal demokrat unsurlar arasında salınma maruz kalmasının en önemli sebebi modernleşme sürecinin dogmatik olarak yorumlanması ile CHP'nin Ortanın Solu gibi politikalar ile kazandığı sosyal demokrat kimliğin oluşum sürecinde solun Türk Siyasi Hayatı ile hesaplaşmaması ve toplumsal dili anlayamamış olmasıdır. Sosyal demokrat hareket, modernizm döneminin ardından toplumsal yapıların ve siyasetin tabansal taleplere ve baskılara maruz kalması sonucu çevreleşen yapıların merkeze taşınması sonucunu yaşamaktadır. Yeniden yapılaşma süreci modernizm döneminin bittiğini ve kontrol edilemezliğini gözler önüne sererken rejimin demokratikleşmesi taleplerini güvensiz bir süreç olarak değerlendirerek kuruluş anlayışının dogmatik yapısına sarılma amacı gütmektedir. Türkiye'nin demokratikleşme sürecine devlet merkezli güvenlik temelinde bakmak kuruluş felsefesine dogmatik bir yaklaşımla bakmak anlamına gelir. Ne var ki; kuruluş felsefesindeki çağı yakalama, çağdaş dünya ile uyum sağlama ve dönemin siyaset anlayışını benimseme amacı Türkiye'nin bugünkü demokratikleşme hareketleri ile paralellik arz etmektedir.

Türkiye'deki sol/sosyal demokrat hareket ile Atatürk arasındaki ilişki daha çok Atatürk sonrası oluşturulan ulusalcı, milliyetçi Kemalizm kültürü ile ihtiva etmektedir. Bugünün ulusalcı sosyal demokrat yapısı modernleşme sürecini tekrar yaşamak istercesine bunu sağlayabilecek modernizm kurumlarını siyaset içine çekebilme düşüncesine sahiptir.

Oysaki olması gereken modernleştirme tezahürü, çağı yakalama adına devlet-toplum-birey ilişkilerinin demokratikleştirilmesi ve adaletli bir toplum düzeni yaratmaya yönelik bir süreci gerektirmektedir. Buna karşılık Cumhuriyet Halk Partisi özelindeki Türkiye sosyal demokrasisi, siyaseti kutupsal bir mecrada, tali karşıtıllara dayalı, tartışılmaz nüveler ile dolu gören, güvenlik ideolojisi etrafında kurulmuş devlet merkezci, popülist bir anlayış geliştirmektedir. Milliyetçi bir yapıya dayanan sol ve sosyal demokrasi, bu yönelimi ile toplumsal talepleri karşılayacak ve liberal yönelimli oluşumları sosyalizasyona yöneltecek enstrümanlarını kaybetme ve siyasi arenayı tekleştirmekte ve talileştirmektedir. Buna karşın sol ve sosyal demokrasinin kısacası Cumhuriyet Halk Partisi'nin geliştirmesi gerektiği fakat geliştirmedeği söylem, demokratik çoğulculuk ve anayasal vatandaşlık temelinde kurulması gereken ve devlet-toplum ilişkilerini hak ve özgürlükler temelinde birey lehine geliştiren bir yapıda olmalıdır.

Sosyal demokrasiyi, liberal ve milliyetçi oluşumlardan ayıran özellik toplumsal hareketlere önem vererek “sosyal adalet” ilkesini hayata geçirmesidir. Sosyal demokrasi, sosyal adalet çerçevesinde gelişen sorunlara demokratikleşme ekseninde hareket alanı açan ve toplum ile organik bağ kuran bir anlayışa sahiptir. Küreselleşme ile birlikte gelişen kimlik hareketleri, işsizlik, yoksulluk gibi birçok sorun sadece adaletsizlik ve eşitsizlik ile tarif edilemeyecek bir sorunu yaşarken ötekileştirilme ile karşı karşıya kalmakta dışlanmaktadır. Bu durum siyasal katılımın meşruiyet krizini ortaya çıkarmaktadır. Cumhuriyet Halk Partisi ise demokrasi alanında yaşanan bu sıkıntıya yaklaşımında kısa dönemli, popülist, ötekileştirmeyi ve temsilde adaleti göz ardı ederek devlet-merkezli bir yapı ortaya koymaktadır. Dağılım, katılım ve tanınmaya dayalı kitleleştiirdiği bir anlayış bulunmamakla birlikte aksine geleneksel vatandaşlık kalıplarını ön plana çıkaran, demokratik katılımın önünü açmaya yönelik çalışmalarda bulunmayan tepkisel milliyetçi bir yapı ortaya koymaktadır. Oysaki Cumhuriyet Halk Partisi'nin demokratikleşme yönünde atmadığı adımlar AKP iktidarının demokrasi konusunda zorlanmadan siyaset yapmasına neden olmaktadır. Bu durumda yaşanan sol siyasi anlayıştan yoksun politik mecra, siyasal boşluk yaşayarak milliyetçi öğelere doğru açılmak zorunda kalmaktadır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin demokratikleşme yönünde zorlamadığı siyasal alan çoğulcu demokrasiden ziyade tek parti anlayışını kuvvetlendirmekte, istikrarlı bir toplum yapısının gelişmesini engelleyerek iktidarın

kendi ideolojisinin gelişmesini sağlamakta, kültürel gelişmenin milliyetçi öğeler ile bezenmesini sağlamakta ve ekonomik yapılanmanın tek düzeleşmesini sağlamaktadır. Bu ölçüde çoğulculuştırılmayan siyasal alan tekli iktidarın meşruiyetini güçlendirmekte ve siyasal süreci olumsuz etkilemektedir. CHP muhalefetini demokratikleştiremeyip etkinleştiremedikçe aktif ve yapıcı olma şansını kaybederek tepkiselliğe mahkûm olmaktadır.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin anayasa yargısını genişletebilecek, ordunun siyasal söylemlerine karşı çıkmayacak, toplumsal demokratik katılımı teşvik edecek yasa tasarılarını kiteselleştirmeyerek, çoğulcu katılımı teşvik etmeden uyguladığı yetersiz demokrasi algısının milliyetçilik ve ulusalcılık rayına oturması ve devlet merkezli söylemi geliştirmesi ulusal yapıdaki farklılaşmaları da güvenlik penceresinden izlemesine neden olmaktadır. Sosyal demokrat bir yapıya eklenen ulusalcı milliyetçi yaklaşım devleti iktidar yapısının dışında kendi içerisinde bir bütün ve dokunulmaz bir alan olarak tanımlayarak rejime odaklanan ve güvenlik yapıları içerisinde demokratikleşmeye ve devlet yapısını baskılayacak mevkilere şüpheli olarak yaklaşan bir söylem içerisindedir. Milliyetçi/ulusalcı söylemin devlet merkezli anlayışının tanımladığı günlük hayata müdahil geniş yapı, vatandaşlık tanımından başlayarak siyasal kültür olarak da toplumu bir örnekleştirmeye dayalı ve doğuştan kazanılan vatandaşlık yapısına göreceli unsurlar eklemeyerek dışlayıcı bir üsluba açık bir anlayış getiren sosyal adalet duygusunda yoksun bir politik tavır belirlemektedir. Ulusalcı yapının toplumsal talep ve hak taleplerine karşın sosyal adalet vazifesi içerisinde yaklaşım göstermesi gerekirken sırtını devlet bürokrasisine dayalı ve iktidar merkezli bir değişim anlayışına sahip olması tabandan gelen talepleri ileri bir tarihe ertelemesini ya da yok saymasını kolaylaştırarak anti-demokratik bir tavır ortaya koymaktadır. Bugünkü yapısı ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin ulusalcı söylemi demokratikleşmeyi teşvik eden bir yapıdan ziyade küreselleşmeyi dönüştürmeden tamamen redde dayalı, süreci salt güvenlik ve ekonomi odaklı algılayan ve modernizm döneminin ulus devlet yapılanmasını korumaya çalışan bir anlayış ortaya koymaktadır.

Ulus devletlerin dönüşümünü simgeleyen küreselleşme uluslararası sistemin klasik hegemonik yapısından da farklı bir süreci ihtiva etmektedir. Dış politika yüksek siyaset unsuru olmaktan çıkarak günlük siyasete kadar etki eden ve giderek iç politikalaşan bir

süreç yaşamaktadır. Türkiye'deki dış politika süreci de bu yönde işlemektedir. Avrupa Birliği ile olan ilişkiler iç politikada sistemi dönüştüren ve demokratikleştiren bir süreci ortaya koyarken devlet merkezci yapı ile dönüşüm taraftarı olan kesimler arasındaki siyasi çatışma Türkiye'nin dış politika yönelimini de belirleyecek durumdadır. Öte yandan coğrafi alanı itibariyle çatışma bölgelerinin kavşağında bulunan Türkiye, laik, demokratik ve modern tek Müslüman nüfuslu ülke olması hasebiyle bölgede çıkarları olan büyük güçler ile ilişkilerini dengeli bir şekilde düzenleme zaruretindedir. Bu durum Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, ABD, IMF gibi uluslararası aktörler ile olan ilişkileri iç politikadaki gelişmeler ile uyumlaştıracak vaziyettedir. Bu durumun en açık örneği 1 Mart Tezkeresi ile dış politika konusunun içsel olanaklar ile çözülmesidir. Türkiye uluslararası aktörler ile olan ilişkilerinde bölgesinin siyasi vaziyetini gerekçe göstererek devlet-merkezli, güvenlik anlayışına dayalı, milliyetçi bir söylem geliştirmektedir. Bundan dolayı bireysel hak, talep ve özgürlükler devlet gücü, milli birlik ve beraberlik söylemleri içersinden eritilerek anti-demokratik oluşumlara ön vermektedir. Siyasetin kendi alanını genişletmeye çalıştığı küreselleşme sürecinde demokratikleşme ile milliyetçilik öğelerinin söylemsel çatışma içerisinde olması oldukça normal bir durum olarak vaziyet alırken Cumhuriyet Halk Partisi'nin sosyal demokrat bir parti olduğu iddiasına rağmen milliyetçi söylemler içerisinde bulunması mevcut durumun toplumsal ideolojik krizini gözler önüne sermektedir. Ulusalcılık adı altında şüpheli bir yaklaşıma sahip yapı kendine özgü bir kimlik yaratarak kendini dış dünyadan ve gelişmelerden izole etme amacı taşımaktadır. Bu çerçevede içerisinde CHP'nin ulusalcı yönelimi CHP'nin Avrupa Birliği ve Sosyalist Enternasyonal ile olan ilişkilerinde devlet merkezli, dönüşememeyi esas alan, ulusal yararı esas alarak evrensel birlikteliği düşünmeyen bir yapıdadır.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin ekonomik vizyonu da bu anlayışın uzantılarını taşımaktadır. CHP, yerli üreticinin ekonomik devamlılığını sağlayacak önlemler alınması gerektiğini, bu ölçüde ithalatın kısılarak, ekonomik dış bağımlılığın azaltılması gerektiği, düşük kamu harcamaları, yüksek vergi uygulamaları ile devletin sosyal yanının zedelendiğini, serbest piyasa anlayışının bölgesel adaletsizlikleri körüklediği gibi tespitlerde bulunarak 2009 krizinde açıkladığı önlem paketi ile iktidarın konuya yaklaşımında önemli bir mevki kazanmıştır. 2009 Krizi'ndeki önlem paketi ile ekonomik alanda önemli bir vazife gören Cumhuriyet Halk Partisi, sahip olduğu

ekonomik vizyon ile devlet-merkezli anlayışını sürdürmekte ve Kemalist geleneğin sahip olduğu solidar ve Bonapartist yapıda ısrar etmektedir. Meslekler arası dayanışmayı teşvikten ileri gitmeyecek devlet kapitalizmini öngören CHP'nin ekonomik anlayışı evrensel sosyal demokrasinin demokratik ekonomik haklar mücadelesini öngörmeyerek herhangi bir sınıfa dayanmaktan geri durmaktadır. Bu durum ekonomide sağın anlayışını sağdan daha iyi yapabileceğini iddia etmeye dayalı olan bir şekilde özetlenebilecek bir ekonomik anlayışı ihtiva etmektedir. Herhangi bir sınıfa dayanmadan, emek sınıfı haklarının siyasal alana yansımaya aracı olmayan CHP, sadece belli dönemlerde emek sınıfının yanında durarak konjonktürel eğilimler göstermekte ve emek sınıfının demokratik haklarının kazanmasını sağlayamamaktadır.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin evrensel sosyal demokrasi ilkelerinden ziyade onlar ile çatışan Atatürk uygulamalarından bağımsız Kemalist vizyonu, demokratikleşmedeki devlet merkezli tutumda, ulus devletin güçlü yapısındaki kırılmaları kabul etmeme durumunda ve ekonominin sınıfa dayanmayan çatışmadan ziyade dayanışmacı tutumunda olduğu gibi kültürel yapılara yaklaşımında da görülmektedir. Küresel kültürün gelişmesi ve ulusal kültürlerde değişime sebep olmasıyla birlikte arabesk kültürün gelişmesi sonucunda toplum kesimleri arasında ciddi kültür farkları meydana geldi ve kültürel tabakalaşma gerçekleşti. Kültürel değişme ve ekonomik geri kalmışlık sonucu kitlelerin yaşadığı sınıfsal boşluk kimliksel algılamalar ile doldukça ulus devletin ve sekülerizmin vaat ettikleri kitlelerin gözündeki güveni sarstı. Bu durum aynı zamanda laikliğin demokratikleşmesini de engelledikçe laiklik ideolojik ve dışlayıcı bir üslup kazandı. Demokrasi, siyasi kültürün toplumun her kesimlerinde içselleştirilmesini sağlayacak ana unsur ise laikliğin demokratikleşmesi aynı zamanda toplumsal mutabakatın sağlanması sürecini de beraberinde getirecektir. Bundan dolayı dinsel objelerin kamusal alana taşınması ve demokratikleşmesi sorunlarında sorunu çözecek olan Kemalist geleneği beraberinde getiren Cumhuriyet Halk Partisi'dir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin bugünkü konumu ise tepkisel milliyetçilik ve iktidara duyulan güvensizlik ile halktan gelen talepleri karşılayamamanın getirdiği siyasal karmaşadır. Bu durumun izlerini birbiri ardına gelen Türban Davası ve Çarşaf Açılımı'nın etkilerinde görmek mümkündür. Cumhuriyet Halk Partisi ve modernizm döneminin geleneksel yapılanmaları bugün ortaklaşa bir sorunu yaşamaktadırlar. Devlet merkezli ve hakim siyasi kültürün egemenliğinde süre gelen demokrasi kültürünün, demokrasinin

sistemsel olanaklarını kullanmak isteyen ve hakim oluşumlar ile bağdaşmayan özellikler gösteren kimliklerin aynı çatı içerisinde birbirlerini etkilemeye dayalı siyasetleri hem demokrasinin tabana yayılmasını sağlarken bir yandan da demokrasinin otoriterleşmesini sağlayacak diyalektik etkileri yaratmaktadır. Bunun en açık göstergesi kendini Cumhuriyet Halk Partisi'nin tabanı olarak gösteren kesimin modernleşme ve kalkınma sürecinin baş aktörü olarak geleneksel olarak sürdürdüğü orta sınıf kültürünü giderek siyasallaşan ve ekonomik olarak güçlenen muhafazakâr kesimlere bırakma mücadelesidir. İdeolojik bir kriz yaratan tali karşıtlık, demokrasinin içini boşaltarak siyasal alanı güvenlik, ekonomik pazar alanı haline getirerek siyasal partilerin işlevsizleştirilmesi sürecini yaşatmaktadır. Bu durumda laik orta sınıfın kimliksel demokratik bir mücadele vermek yerine siyasi partileri işlevsizleştirerek geleneksel bürokrasiye ve askeri kanada yönelmesi demokrasinin rejime dayalı öğeler ile sıkıştırılmasını ve güvenlik alanı haline gelmesini sağlamaktadır. Bu noktada Cumhuriyet Halk Partisi, hem değişen orta laik sınıfın temsilci olmakla birlikte onları yeteri kadar işlevsel temsil etmediği gerekçesiyle modernizm kurumlarını arkasına alarak siyaset yapmak zorunda kalmaktadır. Devlet merkezli siyasetin ortadan kalkmasını sağlayacak tek durum ise siyasal alanın demokratikleştirilerek her türlü çoğulcu yapıya kavuşturulması ve katılımın sağlayacağı ombudsmanlık yapılarının kurulması sonucu müzakereci bir sistemin geliştirilmesidir. Aksi takdirde kültürel alanın güvenlileştirilmesi ve cumhuriyet kazanımları etrafında rejimi korumaya yönelik bir siyasi anlayışa kayması Cumhuriyet Halk Partisi'nin demokrasi sınavında geri kalmasını ve söylemsel milliyetçiliğinin devam etmesi sonucunu meydana getirecektir.

Küreselleşme sürecinde tabanlaşan değerlerin değişimlerine ve değişimlere Cumhuriyet Halk Partisi'nin algılamalarına baktığımızda Türkiye siyaseti açısından ortaya çıkan sonuç merkez solun yani sosyal demokrasinin nasıl doldurulacağı problematiğidir. Türkiye toplum ve siyasal yapı olarak, küreselleşen dünya ile bağlarını sürdürerek küreselleşmenin siyasal, ekonomik, kültürel etkilerini günlük siyasetine kadar hissederek yaşamını sürdürmektedir. 2002'den bu yana süren AKP iktidarının demokratikleşme ve özgürleştirme işlevini kendine alması, CHP'nin de AKP iktidarının bu değerleri üstlenmesi karşısında anti bir duruş sergilemesi Türkiye'deki değişimin sol referanslar içermesini engellemiştir. Son dönem Türk siyasi hayatı deneyiminin gösterdiği liberal-muhafazakâr çizgi ile tepkisel milliyetçi yapı, merkez solun

boşalmasını ve sağın sollaşarak solun kendi değerlerini kaybetmesine neden olmuştur. Kaldı ki, sürecin sadece klasik sol sağ jargonu içerisinde tanımlamaktan ziyade küreselleşmenin getirdiği kimliksel talepler ile geçmişe ve duygusal enstrümanlara dayanmadan anayasal özgürlükler lehine demokratikleşme amacı içerisinde tanımlarsak CHP'nin sağlaştığını değil, toplumsal taleplerin dili olma, değişimi yönlendirme ve hak, özgürlükler lehine geliştirme şansını kaybederek tepkisel milliyetçiliğe ve devlet merkezci tanımlamalara kaydığını söyleyebiliriz.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 367 Krizi, AKP Kapatma Davası, 27 Nisan e-Muhtırası, Türban Davası, Kürt Sorunu, Alevi Sorunu gibi konulara yaklaşımı, dış ilişkilerdeki tutumu ve sınıfa dayanmama ihtiyacı, partinin sosyal demokrat bir tutum ile değişime yön vermek, tabansal taleplere kulak vermek gibi yapılanma içerisinde olmadığını aksine toplum ile ilişkilerde sıkıntı yaşayan, toplumu yönlendirme gücünden yoksun bir yönelim ortaya koymaktadır. Sonuç olarak Cumhuriyet Halk Partisi'nin tekrar sosyal demokrat bir kimlik kazanabilmesi için öncelikle Türkiye'nin bölünmüş kültürel yapısını algılayabilen, siyaseti tabansallaştıran, emek süreçleri üzerinden değerlendiren, evrensel yapılara önem veren ve yeni toplumsal hareketler ile kimlik hareketlerinin katılımı sağlayacak şekilde siyaseti genişletebilmesi gerekmektedir. Siyasetin genişletebilmesi için de müzakere imkânlarının sonuna kadar açılarak demokratikleşme sürecinin geliştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

AB'de Türkiye Karşıtlarına Koz Vermeyelim (2009) <http://www.onuroymen.com/arsiv/1669>, 10 Eylül.

AĞTAŞ, Özkan (2004), Ortanın Solu: İsmet İnönü'den Bülent Ecevit'e, Tek Parti Döneminde Halkçılık, Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce, Cilt:2 Kemalizm**, İletişim Yayınları, İstanbul.

ALTAYLI, Fatih ve Murat Bardakçı (2010), İlker Başbuğ Röportajı, **Habertürk Gazetesi**, 12.02.

ALTINDAL, Aytunç (2004), **Laiklik, Enigma'ya Dönüşen Paradigma**, Alfa Yayınları, İstanbul

AMİN, Samir (2006), Emperyalizm ve Kültürelcilik Birbirini Tamamlıyor, Ed: Murat Yılmaz, **Medeniyetler Çatışması**, Vadi Yayınları, Ankara.

ANKA Haber Ajansı, T 13: 30: 48, 2009-10-03.

AN-NA'İM, Abdullahi Ahmed (1994), Liberal İslamcı Söylemde Demokrasi Kavramı, TÜSES Vakfı, **İslam ve Demokrasi**, TÜSES Yayınları, İstanbul.

ANTES, Peter (2006), İnsanlığın Ortak Bir Mirası Var Mı?, Ed: Murat Yılmaz, **Medeniyetler Çatışması**, Vadi Yayınları, Ankara.

AP'de Asker Kapışması (2010), **Milliyet Gazetesi**, 24 Şubat.

ARAT, Necla (1997), Dinsel İdeoloji Yine Gündemde, Milliyet Gazetesi, s. 3 Mart 1989, Ed: Necla Arat, **Susmayan Yazılar**, Say Yayınları, İstanbul.

- ARAT, Necla (1997), Modern Mahrem'den Modern Hareme mi?, Devrim Dergisi, Sayı:4, 1992, Ed: Necla Arat, **Susmayan Yazılar**, Say Yayınları, İstanbul.
- ARAT, Necla (1997), Şapka Bir Simge İdi, Milliyet Gazetesi, 29 Kasım 1989, Ed: Necla Arat, **Susmayan Yazılar**, Say Yayınları, İstanbul.
- ARAT, Necla (1997), Yaşanan Örneklerinde Şeriat ve Kadın, Ed: Necla Arat, **Kadınların Gündemi**, Say Yayınları, İstanbul.
- ARIN, Tülay (2004), Refah Devleti, Sosyal Güvenliğin Yoksulluğu, Ed: Neşecan Balkan, Sungur Savran, **Neo-Liberalizmin Tahribatı 2000'li Yıllarda Türkiye**, Metis Yayınları, İstanbul.
- ASLAN, Zühtü (2005), Anayasalar ve Meşruluk Sorunu, Ed: Adnan Küçük vd. , **Türkiye'de Siyasal Hayat**, Aktüel Yayınları, İstanbul.
- ATILGAN, Gökhan (2007), Behice Boran, Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt:8 Sol**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- AVŞAR, Hüseyin (2006), **Siyaset Felsefesi Açısından John Rawls'ın Adalet Teorisi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BABAN, Feyzi (2009), Türkiye'de Cemaat, Vatandaşlık ve Kimlik, Ed: E. Fuat Keyman, Ahmet İçduygu, **Küreselleşme, Avrupalılaştırma ve Türkiye'de Vatandaşlık**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- BAŞKAYA, Fikret (2006), **Çığırından Çıkmış Bir Dünya**, Özgür Üniversite Yayınları, Ankara
- BAUMANN, Zygmunt (2006), **Küreselleşme**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- BAYER, Yalçın (2005), Dikensiz Gül Bahçesi, **Hürriyet Gazetesi**, 20 Kasım.

Baykal: Anayasa Mahkemesi 367'ye Gerek Yok Derse Ülke Çatışmaya Sürüklenir (2007), **Milliyet Gazetesi**, 30 Nisan.

BAYKAL, Deniz (1992b), Emegın Sorunları, Sosyal Demokrasi ve Türkiye, Deniz Baykal, İsmail Cem, **Yeni Sol**, Cem Yayınevi, İstanbul.

BAYKAL, Deniz (2007), Fikret Bila ile Görüşme, **CNN Türk**, 14.Ağustos.

BAYKAL, Deniz (1992a), SHP'nin Kendini ve Türkiye'yi Yenileştirilmesi, Deniz Baykal, İsmail Cem, **Yeni Sol**, Cem Yayınevi, İstanbul.

BAYKAL, Deniz (1992e) SHP'de Statüko ile Değişim Yarışıyor, Deniz Baykal, İsmail Cem, **Yeni Sol**, Cem Yayınevi, İstanbul.

BAYKAL, Deniz (1992d), Sosyal Demokrasi, SHP'nin Kendini ve Türkiye'yi Yenileştirmesi, Deniz Baykal, İsmail Cem, **Yeni Sol**, Cem Yayınevi, İstanbul.

BAYKAL, Deniz (1992c) Yeni Yaklaşımlar, Yeni Hedefler, Deniz Baykal, İsmail Cem, **Yeni Sol**, Cem Yayınevi, İstanbul.

Baykal: AKP, cumhurbaşkanlığı seçimini yüzüne gözüne bulaştırdı (2007), **Milliyet Gazetesi**, 27 Nisan.

BAYKAL, Deniz Baykal: Anayasa Mahkemesi'ne Götüreceğiz (2010), **Sabah Gazetesi**, 13 Ocak.

Baykal'a Göre Açılım Artık Sürdürülemez (2009), **Radikal Gazetesi**, 26 Ekim.

Baykal'a Göre Kriz Bitmedi Adı Kondu (2008), **Radikal Gazetesi**, 31 Temmuz.

Baykal “Açılım Dış Kaynaklı” dedi ve MGK’yı Eleştirdi (2009), **Radikal Gazetesi**, 25 Ağustos.

Baykal: Devlet Etnik Kördür (2008), **Radikal Gazetesi**, 08 Ocak.

Baykal Kurmaylarını Azarladı (2009), **www.ensonhaber.com**, 25 Eylül.

Baykal’ın Kürt Açılımını Umutlandırdı (2009), **Radikal Gazetesi**, 20 Mayıs.

Baykal Kürt Sorunu için İngiliz Modeli Önerdi (2009), **Radikal Gazetesi**, 26 Temmuz.

Baykal: Terörün Biteceğini Görmeden Müzakereye Oturma (2009), **Radikal Gazetesi**, 24 Temmuz.

BENHABİB, Seyla (1999a), Demokratik Moment ve Farklılık Sorunu, Ed: Seyla Benhabib, **Demokrasi ve Farklılık**, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.

BENHABİB, Seyla (1999b), Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru, Ed: Seyla Benhabib, **Demokrasi ve Farklılık**, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.

BERGER, Peter (2006), Sekülerizmin Gerilemesi, Ed: Murat Yılmaz, **Medeniyetler Çatışması**, Vadi Yayınları, Ankara.

BERKAN, İsmet (2005), Kentli Seçmen CHP’nin Kumarına Ne Cevap Verecek?, **Radikal Gazetesi**, 27 Eylül.

BINEFELD, Manfred (2009), Finans Diktatörlüğünün Muhafazası İçin Çifte Hareketin Bastırılışı, Der: Ayşe Buğra, Kaan Ağartan, **21. Yüzyılda Karl Polanyi’yi Okumak**, İletişim Yayınları, İstanbul.

BİLA, Fikret (2008), Baykal: Üzüntü Verici, **Milliyet Gazetesi**, 18 Mart.

BİLA, Fikret (2005), CHP ve Sol, AB Sürecine Katkı Verecek, **Milliyet Gazetesi**, 18 Ekim.

BİLA, Hikmet (2008), **CHP 1919-2009**, Doğan Kitap, İstanbul.

BİLGİN, Semih (2008), Türban, **Radikal 2 Gazetesi**, 10 Şubat.

BORATAV, Korkut (2004), Emperyalizm mi? Küreselleşme mi?, Ed: E. Ahmet Tonak, **Küreselleşme**, İmge Yayınevi, Ankara.

BORATAV, Korkut (1998), Dünyayı 68'e Getiren Koşullar, Uzantıları ve Son Bulması, **Teori**, Sayı:101.

BOCKEL, Alain (2001), Laiklik ve Anayasa, Der: İbrahim Ö. Kaboğlu, **Laiklik ve Demokrasi**, İmge Kitabevi, Ankara.

BORA, Tanıl (1997), **İnşa Döneminde Türk Milli Kimliği**, Toplum ve Bilim.

BUĞRA, Ayşe (2009), **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul.

BUĞRA, Ayşe (1999), Küreselleşme, Ekonomik Yaşam ve İnsan Hakları, Ed: Ioanna Kuçuradi, Bülent Peker, **Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de ve Dünyada İnsan Hakları**, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.

Bu Söz Dersim'de CHP'yi Bitirdi (2010), **Birgün Gazetesi** 16 Ocak.

BUĞRA, Ayşe ve N. Tolga Sınmazdenir (2007), Yoksullukla Mücadelede İnsani ve Etkin Bir Yöntem: Nakit Gelir Desteği, Der: Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, **Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru**, İletişim Yayınları, İstanbul.

BULUT, Faik (2007), **Küresel Çağda Batı ve İslam, Batı ve Laiklik**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.

CALHOUN, Craig (2007), **Milliyetçilik**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

CASTELLS, Manuel (2008), Küresel Enformasyon Kapitalizmi, Ed: David Held, Anthony Mcgrew, **Küresel Dönüşümler**, Phoenix Yayınları, Ankara.

CEM, İsmail (1992), Çapsızlığa Mahkûm Mıyuz?, Deniz Baykal, İsmail Cem, **Yeni Sol**, Cem Yayınevi, İstanbul.

CEM, İsmail (1984), **Sosyal Demokrasi Nedir? Ne Değildir?**, Cem Yayınevi, İstanbul.

CEMAL, Hasan (2006), Baykal'la Darbe Oyunu, **Milliyet Gazetesi**, 03 Eylül.

CHP, Anayasa Mahkemesi'ne Başvuru Yaptı (2007), **Milliyet Gazetesi**, 27 Nisan.

CHP: Biz Onları Uyarımiştık İtibar Etmediler (2008), **Vatan Gazetesi**, 15 Mart.

CHP: Bu Bir Muhtıradır (2007), **Milliyet Gazetesi**, 28 Nisan.

CHP İçinde de Açılım Tartışması (2009), **Radikal Gazetesi**, 14 Ağustos.

CHP İşkencede Zaman Aşımını Kaldırmak İstiyor (2010), <http://www.tumgazeteler.com>, 05 Ocak.

CHP'den Polisin Ceber Raporu Tepkisi (2010), <http://www.tumgazeteler.com>, 05.01.2010.

CINGI, Aydın (2009), **Sora Sora Sosyal Demokrasi**, Kalkedon Yayınları, İstanbul.

CLARK, Ian (2008), Güvenlik Devleti, Ed: David Held, Anthony McGrew, **Küresel Dönüşümler**, Phonix Yayınları, Ankara.

COHEN, Joshua (1999), Müzakereci Demokraside Usul ve Esas, Ed: Seyla Benhabib, **Demokrasi ve Farklılık**, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.

CONGAR, Yasemin (2009), Meclisteki Sefalet, **Taraf Gazetesi**, 09 Eylül.

CONNOLLY, William (1995), **Kimlik ve Farklılık**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

ÇAKIR, Ruşen (1994), Türkiye, Bağımsız Bir Politik İslamcı Harekete Hiç Tanık Oldu Mu?, TÜSES Vakfı, **İslam ve Demokrasi**, TÜSES Yayınları, İstanbul.

ÇOLAK, Yılmaz (2009), Türkiye’de Laiklik ve İslamcılık Arasında Vatandaşlık, Der: E. Fuat Keyman, Ahmet İçduygu, **Küreselleşme, Avrupalılaşma ve Türkiye’de Vatandaşlık**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

COŞKUN, Mustafa Kemal (2007), **Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler**, Dipnot Yayınları, Ankara.

Cumhuriyet Halk Partisi Programı.

Cumhuriyet Halk Partisi Pusula 07

Cumhuriyet Halk Partisi Pusula (2009), **CHP’nin Krize Karşı Önlemler Paketi**, 27 Şubat.

ÇAĞIRAN, Mehmet (2007), Uluslararası Hukuk: Normatif Düzenin Gücü, Ed: Zeynep Dağı, **Uluslararası Politikayı Anlamak, Ulus Devletten Küreselleşmeye**, Alfa Yayınları, İstanbul.

ÇAHA, Ömer (2005), Cumhuriyet ve Demokrasi, Ed: Adnan Küçük vd. , **Türkiye’de Siyasal Hayat**, Aktüel Yayınları, İstanbul.

ÇAKMAK, Ahmet (2006), Neo-Liberalizmle Mücadele Yolları Üzerine Bazı Düşünceler, Haz: Hakan Tanıttıran, Saruhan Oluç, **Neo-Liberalizme Karşı Ortak Savunma**, Kalkedon Yayınları, İstanbul.

ÇALIŞ, Şaban ve Erdem Özlük (2007), Jeo-Politik: Mekânın Siyasallaştırılması ve Suistimali, Ed: Zeynep Dağı, **Uluslararası Politikayı Anlamak, Ulus Devletten Küreselleşmeye**, Alfa Yayınları, İstanbul.

ÇARKOĞLU, Ali, Binnaz Toprak (2006), **Değişen Türkiye’de Din, Toplum ve Siyaset**, TESEV Yayınları, İstanbul.

ÇAVUŞOĞLU, Erbatur ve Murat Cemal Yalçıntan (2000), Üçüncü Yol: Bir İdeolojik Yeniden Adlandırma Süreci, Ed: Murat Yalçıntan, **Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye**, Büke Yayınları, İstanbul.

ÇOBAN, Barış (2009), Yeni Toplumsal Hareketler, Sınıf Mücadelesi ve Ütopya, Ed: Barış Çoban, **Yeni Toplumsal Hareketler**, Kalkedon Yayınları, İstanbul.

ÇUBUKÇU, Sevgi Uçan (2008), Sosyal Demokrasi, Ed: H. Birsen Örs, **19.Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojileri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

ÇUBUKLU, Yaşar (2004), **Post Modern Toplumda Kriz ve Siyaset**, Kanat Yayınları, İstanbul.

Deniz Baykal Mülakatı (2010), 32. Gün Programı, **Kanal D**, 28 Ocak.

DAĞI, İhsan D. (2000), **İnsan Hakları Küresel Siyaset ve Türkiye**, Boyut Kitapları, İstanbul.

- DAĞI, Zeynep (2007), Diploması: Çatışmanın ve İşbirliğinin Dili, Ed: Zeynep Dağı, **Uluslararası Politikayı Anlamak, Ulus Devletten Küreselleşmeye**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- DAHL, Robert A. (2001), **Demokrasi Üstüne**, Phonix Yayınevi, Ankara.
- DAHL, Robert (2003), Uluslararası Örgütler Demokratik Olabilir mi? Bir Kuşkucunun Görüşü, Ed:David Held, Anthony Mcgrew, **Küresel Dönüşümler**, Phoenix Yayınları, Ankara.
- DAVİSON, Andrew (2006), **Türkiye’de Sekülerizm ve Modernlik**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DICKEN, Peter (2008), Yeni Bir Jeo-Ekonomi, Ed: David Held, Anthony Mcgrew, **Küresel Dönüşümler**, Phoenix Yayınları, Ankara.
- Doğu ve Güneydoğu Raporu (1999), **Cumhuriyet Halk Partisi Raporları**, Ocak.
- DURUL, Feyzan (2008), **Küreselleşme ve İnsan Hakları**, Toroslu Kitaplığı, İstanbul.
- DÜZEL, Neşe (2008), Ufuk Uras: CHP Demokrasiye Karşı Odak Oldu, **Taraf Gazetesi**, 28 Nisan.
- ECEVİT, Bülent (1966), **Ortanın Solu**, Kim Yayınları, Ankara.
- Ekşi’den Baykal’a İhanet Suçlaması (2010), <http://www.tumgazeteler.com/>, 13 Ocak.
- ELEY, Geoff (2008), **Demokrasiyi Kurmak**, Doruk Yayınları, İstanbul.
- EMREALP, Sadun (1991), **Sosyal Demokrasi’den Sosyal Demokrasi’ye**, Afa Yayınları, İstanbul.

- ERCAN, Fuat (2004), Sermaye Birikiminin Çelişkili Sürekliliği Türkiye'nin Küresel Kapitalizmle Bütünleşme Sürecine Eleştirel Bir Bakış, Ed: Neşecan Balkan, Sungur Savran, **Neo-Liberalizmin Tahribatı 2000'li Yıllarda Türkiye**, Metis Yayınları, İstanbul.
- ERDOĞAN, Mustafa (1998), **Liberal Toplum Liberal Siyaset**, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- ERDOĞAN, Mustafa (2005), Türkiye'de Asker ve Siyaset, Ed: Adnan Küçük vd. , **Türkiye'de Siyasal Hayat**, Aktüel Yayınları, İstanbul.
- ERGİN, Sedat (2009), Tarihe Bakışta Elmalarla Armutları Karıştırmak, **Hürriyet Gazetesi**, 17 Kasım.
- ERGİN, Zeynep (2008), **Birey Devlet İlişkisi ve İnsan Hakları**, SODEV Vakfı, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- ERSOY, Tolga (2007), **Anadolu Alevi Kültü ve Sol'un Politikası**, Sorun Yayınları, İstanbul.
- FALK, Richard (2003), **Küreselleşme ve Din**, Küre Yayınları, İstanbul.
- FALK, Richard (2005), **Yırtıcı Küreselleşme**, Küre Yayınları, İstanbul.
- FERRY, Luc ve Marcel Gauchet (2005), **Dinden Sonra Dinsellik**, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- FİNCANCIOĞLU, Yurdakul (2000) Küreselleşme Olgusu, Yeni Evrensel Sermaye ve Üçüncü Yol Doktrini, Ed: Murat Yalçınan, **Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye**, Büke Yayınları, İstanbul.

- FİNCANCI, Yurdakul (1994), İslam mı Demokrasi mi?, TÜSES Vakfı, **İslam ve Demokrasi**, TÜSES Yayınları, İstanbul.
- FINE, Ben (2004), Küreselleşme ve Gelişme Fikirlerinin Eleştirel İncelemesi: Politik Ekonomiye Ne Rol Düşer, Çev: Münevver Çelik, **Conatus Dergisi**, Sayı:2, Temmuz-Ekim.
- FUKUYAMA, Francis (2003), **Tarihin Sonu mu?**, Vadi Yayınları, İstanbul.
- GARRETT, Geoffrey (2008), Küresel Piyasalar ve Ulusal Politika, Ed: David Held, Anthony Mcgrew, **Küresel Dönüşümler**, Phoenix Yayınları, Ankara.
- GEVGİLİ, Ali (2004), Kemalizm ve Bonapartizm, Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, **Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce, Cilt:2 Kemalizm**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- GIDDENS, Anthony (2000), **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.
- GIDDENS, Anthony (2000), **Üçüncü Yol**, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- GILPIN, Robert (2008), Küresel Ekonomide Ulus Devlet, Ed: David Held, Anthony Mcgrew, **Küresel Dönüşümler**, Phoenix Yayınları, Ankara.
- GÖLE, Nilüfer (1994), Otoriter Laiklik ve İslami Katılım, TÜSES Vakfı, **İslam ve Demokrasi**, TÜSES Yayınları, İstanbul.
- GÖZE, Ayferi (2005), **Siyasi Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yayınları, İstanbul.
- GROC, Gerard (2001), Laiklik ve Demokrasi, Yeni Bir Orta Yol Mu?, Der: İbrahim Ö. Kaboğlu, **Laiklik ve Demokrasi**, İmge Kitabevi, Ankara.

- GUTMANN, Amy (1999), Demokrasi, Felsefe ve Gerekçelendirme, Ed: Seyla Benhabib, **Demokrasi ve Farklılık**, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.
- GÜVENÇ, Bozkurt (1990), Sosyal Demokrat Kültür Politikalarının Temel Öğeleri, Ed: Yurdakul Fincancı, **Sosyal Demokrat İdeoloji**, TÜSES Yayınları, İstanbul.
- HABERMAS, Jürgen (1999), Demokrasinin Üç Normatif Modeli, Ed: Seyla Benhabib, Demokrasi ve Farklılık, **Demokrasi Kitaplığı**, İstanbul.
- HABERMAS, Jürgen (2008), **Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti**, Bakış Yayınları, İstanbul.
- HABERMAS, Jürgen (2002), Post Modernliğe Giriş: Bir Dönüm Noktası Olarak Nietzsche, **Post Modernist Burjuva Liberalizmi**, Doruk Yayıncılık, Ankara.
- HACALOĞLU, Algan (1992), **Kürt Sorunu ve Demokratikleşme**, TÜSES Yayınları, İstanbul.
- HAKAN, Ahmet (2006), CHP'den Köşke Türbanlı Eş Fetvası, **Hürriyet Gazetesi**, 12 Mayıs.
- HARDT, M. ve A. Negri (2008), **İmparatorluk**, Ayrintı Yayınları, İstanbul.
- HELD, David (2003), Kozmopolitçilik: Küreselleşmeyi Evcilleştirmek, Ed:David Held, Anthony Mcgrew, **Küresel Dönüşümler**, Phoenix Yayınları, Ankara.
- HELD, David (2008), Uluslararası Hukukun Değişen Yapısı: Egemenlik Dönüştü mü?, Ed: David Held, Anthony Mcgrew, **Küresel Dönüşümler**, Phonix Yayınları, Ankara.
- HIRST, Paul ve Grahame Thompson (2008), Ekonomik Küreselleşmenin Sınırları, Ed: David Held, Anthony Mcgrew, **Küresel Dönüşümler**, Phoenix Yayınları, Ankara.

HEPER, Metin (2006), Türkiye’de Devlet Geleneği, **Doğu Batı Dergisi**, İstanbul.

HETTNE, Björn (2008), Küresel Pazar Yeni Bölgeselciliğe Karşı, Ed: David Held, Anthony McGrew, **Küresel Dönüşümler**, Phoenix Yayınları, Ankara.

HEYWOOD, Andrew (2007), **Siyasi İdeolojiler**, Adres Yayınları, Ankara.

HIRST, Paul ve Grahame Thompson, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Dost Kitabevi, Ankara.

HOBSBAWM, Eric (2008), **Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm**, Agora Kitaplığı, İstanbul.

<http://www.anayasa.gov.tr/general/icerikler.asp?contID=267&menuID=64>.

<http://ec.europa.eu/eurostat>, 2006.

<http://www.socialistinternational.org/viewArticle.cfm?ArticleID=24>, 03.11.2009.

HUNTINGTON, P. Samuel (2004), **Medeniyetler Çatışması ve Yeni Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, Okyanus Yayınları, İstanbul.

IŞIN, Engin F. (2009), Şarkiyatçılık Sonrası Osmanlı Vatandaşlığı, Ed: E. Fuat Keyman, Ahmet İçduygu, **Küreselleşme, Avrupalılaştırma ve Türkiye’de Vatandaşlık**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

İNSEL, Ahmet (2006), Borç ve Demokrasi; Ağır Borç Altındaki Ülkeler Demokratik Ekonomik Programları Nasıl Yürütebilirler?-Sempozyum Oturumu-, Haz: Hakan Tanıttıran, Saruhan Oluç, **Neo-Liberalizme Karşı Ortak Savunma**, Kalkedon Yayınları, İstanbul.

İNSEL, Ahmet (2008), Cumhuriyet Döneminde Otoriterizmin Sürekliliği, Ahmet İnel, Ümit Kıvanç, **Ergenekon'a Gelmeden, Türkiye'de Devlet Zihniyeti**, Birikim Yayınları, İstanbul.

İNSEL, Ahmet (2007), İktisat Aklına Sokulan Siyasi Çomak: Vatandaşlık Geliri, Der: Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, **Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru**, İletişim Yayınları, İstanbul.

İNSEL, Ahmet (2008), Muhafazakar Otoriter İttifak, **Radikal 2 Gazetesi**, 03 Şubat.

İNSEL, Ahmet (2003) **Sosyalizm: Bir Son Mu, Yeniden Doğuş mu?**, Birikim Dergisi, Sayı:165.

İNSEL, Ahmet (2008), Türbana Özgürlük Mü?, **Radikal 2 Gazetesi**, 10 Şubat.

İNSEL, Ahmet (2006), Yeni Sağ ve Uygarlıklar Savaşı I, **Medeniyetler Çatışması**, Vadi Yayınları, İstanbul.

İNSEL, Ahmet (2006), Yeni Sağ ve Uygarlıklar Savaşı II, **Medeniyetler Çatışması**, Vadi Yayınları, İstanbul.

JESSOP, Bob (2009), Hayali Bir Meta Olarak Bilgi: Polanyici Bir Yaklaşımın Katkıları ve Sınırları, Der: Ayşe Buğra, Kaan Ağartan, **21. Yüzyılda Karl Polanyi'yi Okumak**, İletişim Yayınları, İstanbul.

KABASAKAL, Mehmet (2008), Türkiye'de Sosyal Demokrat Siyasetin Kökeni ve Gelişimi, SODEV Yayınları, **Yeni Toplum Yeni Siyaset**, Kalkedon Yayınları, İstanbul.

KADIOĞLU, Ayşe (2005), Milletini Arayan Devlet: Türk Milliyetçiliğinin Açmazları, Ed: Adnan Küçük vd. , Türkiye'de Siyasal Hayat, Aktüel Yayınları, İstanbul.

KADIOĞLU, Ayşe (2009), Türkiye’de Vatandaşlığın Anatomisi, Ed: E. Fuat Keyman, Ahmet İçduygu, **Küreselleşme, Avrupalılaşıma ve Türkiye’de Vatandaşlık**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

KAHRAMAN, Hasan Bülent (2000), Küreselleşme, Kültürel Değişim ve Türkiye, Ed: Murat Yalçın, **Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye**, Buke Yayınları, İstanbul.

KAHRAMAN, Hasan Bülent (2009), Türkiye’de Muhalefet Muhafazakârdır, **Sabah Gazetesi**, 01 Kasım.

KAHRAMAN, Hasan Bülent (1993), **Yeni Bir Sosyal Demokrasi İçin**, İmge Kitabevi, Ankara.

KAHRAMAN, Hasan Bülent (2000), Üçüncü Yol Politikaları, Küreselleşme ve Türk Sosyal Demokrasisi, Ed: Murat Yalçın, **Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye**, Buke Yayınları, İstanbul.

KANAR, Ercan (2007), Türkiye Solu’nun İnsan Haklarına Bakışı, Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekin, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt:8 Sol**, İletişim Yayınları, İstanbul.

KANSU, Aykut (2004), Türkiye’de Korporatist Düşünce ve Korporatizm Uygulamaları, Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekin, **Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce, Cilt:2 Kemalizm**, İletişim Yayınları, İstanbul.

KARA, Ayhan (2008) 21. Yüzyıl Başında Yeni Dünya Düzeni, Farklılıklar ve Sosyal Demokrasi, SODEV VAKFI, **Yeni Toplum Yeni Siyaset**, Kalkedon Yayınları, İstanbul.

KARADAĞ, Ahmet (2005), Din-Devlet İlişkisi ve Türkiye Deneyimi, Ed: Adnan Küçük, vd., **Türkiye’de Siyasal Hayat**, Aktüel Yayınları, İstanbul.

KARAKAŞ, Ercan (2008), Sosyal Demokraside Siyaset ve Örgütlenme Anlayışı, SODEV Yayınları, **Yeni Toplum Yeni Siyaset**, Kalkedon Yayınları, İstanbul.

KARAKAŞ, Ercan (2007), Sosyal Demokrasi Arayışları, , Ed: Tanıl Bora, **Murat Gültekingil, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt:8 Sol**, İletişim Yayınları, İstanbul.

KARAÖMERLİOĞLU, M. Asım (2004), Tek Parti Döneminde Halkçılık, Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, **Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce, Cilt:2 Kemalizm**, İletişim Yayınları, İstanbul.

KATIRCIOĞLU, Erol (2008), Küreselleşme Çağında Sol Ekonomik Politikalar, , Sosyal Demokrasi’nin Tarihsel ve Söylemsel Gelişimi, SODEV VAKFI, **Yeni Toplum Yeni Siyaset**, Kalkedon Yayınları, İstanbul.

KAUSIKAN, Bilahari (2006), İnsan Hakları Asya Gücüne Uyum Göstermelidir, Ed: Murat Yılmaz, **Medeniyetler Çatışması**, Vadi Yayınları, Ankara.

KAZGAN, Gülten (2002), **Küreselleşme ve Ulus Devlet**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

KEYDER, Çağlar (1996), **Ulusal Kalkınmacılığın İflası**, Metis Yayınları, İstanbul.

KEYMAN, E. Fuat (2006), AKP, CHP ve Devlet Seçkinleri, **Radikal 2 Gazetesi**, 28 Mayıs.

KEYMAN, E. Fuat (2008), AKP ve Türban Sorunu, **Radikal 2 Gazetesi**, 24 Şubat.

KEYMAN, E. Fuat (2006), Emperyal Neo-Liberalizmi Aşmak: Karşı Koyuşlar Ortasında Değişim Stratejisi Üzerine Düşünceler,-Sempozyum Oturumu- Haz: Hakan Tanıttıran, Saruhan Oluç, **Neo-Liberalizme Karşı Ortak Savunma**, Kalkedon Yayınları, İstanbul.

- KEYMAN, E. Fuat (2000b), Globalleşme Söylemleri ve Kimlik Talepleri: Türban Sorunu'nu Anlamak, Ed: E. Fuat Keyman, Ali Yaşar Sarıbay, **Global Yerel Eksende Türkiye**, Alfa Yayınları, Bursa.
- KEYMAN, E. Fuat (2005), Küreselleşme, Modernite, Din: Türkiye Örneği, Ed: Filiz Başkan, **Küreselleşmenin Yüzleri**, Everest Yayınları, İstanbul.
- KEYMAN, E. Fuat (2005a), Postmodernizm, Kimlik Siyaseti ve Demokrasi, Ed: Adnan Küçük vd. , **Türkiye'de Siyasal Hayat**, Aktüel Yayınları, İstanbul.
- KEYMAN, E. Fuat (2008), Sosyal Demokrasi'nin Tarihsel ve Söylemsel Gelişimi, SODEV Vakfı, **Yeni Toplum Yeni Siyaset**, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- KEYMAN, E. Fuat (2000a), Globalleşme, Modernite ve Devlet Sorunu, Ed: Murat Yalçınan, **Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye**, Büke Yayınları, İstanbul.
- KEYMAN, E. Fuat (2009), Kürt Açılımında CHP ve DTP, **Radikal 2 Gazetesi**, 16 Ağustos.
- KEYMAN, E. Fuat (2005), Milliyetçi-Ulusalcı Sol, **Radikal 2 Gazetesi**, 10 Nisan.
- KEYMAN, E. Fuat (2000c), **Türkiye ve Radikal Demokrasi**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- KEYMAN, E. Fuat ve Ahmet İçduygu (2009), Vatandaşlık, Kimlik ve Türkiye'de Demokrasi Sorunu, Ed: E. Fuat Keyman, Ahmet İçduygu, **Küreselleşme, Avrupalılaşıma ve Türkiye'de Vatandaşlık**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- KEYMAN, E. Fuat (2009), Vatandaşlık ve Kimliği Eklemlenmek: Türkiye'de Kürt Sorunu, Ed: E. Fuat Keyman, Ahmet İçduygu, **Küreselleşme, Avrupalılaşıma ve Türkiye'de Vatandaşlık**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- KILIÇDAROĞLU, Kemal (2001), Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları ve Daraltma Yöntemleri, Der: İlhan Azkan, **Ulusal Sorunlar ve Demokratik Çözüm Yolları**, Ekin Yayınları, İstanbul.
- KILIÇDAROĞLU, Kemal (2009), Kayıt Dışı İstihdam, www.kemalkilicdaroglu.com, 10 Aralık.
- KILIÇDAROĞLU, Kemal (2009), Sosyal Sigortalar ve GSS Yasa Tasarısı Neler Öngörüyor 1, www.kemalkilicdaroglu.com, 10 Aralık.
- KILIÇDAROĞLU, Kemal (2002), Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sistemi: Sorunlar, Aksaklıklar ve Yanlılıklar Yumağı, Haz: Meryem Koray, **2000’li Yıllarda Sosyal Güvenlik Sistemleri**, TÜSES Yayınları, İstanbul.
- KILIÇDAROĞLU, Kemal (2009), Yoksulluklar Savaşım ve AKP, www.kemalkilicdaroglu.com, 10 Aralık.
- KIVANÇ, Ümit (2008), Sahibinden Devletin Kavram ve Kapsamı, Ahmet İnel, Ümit Kıvanç, **Ergenekon’a Gelmeden, Türkiye’de Devlet Zihniyeti**, Birikim Yayınları, İstanbul.
- KİLİ, Suna (1976), **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi’nde Gelişmeler**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- KORAY, Meryem (2004), Evrensel Sosyal Demokrasinin Dünü Bugünü Yarını, **Ne Olacak Bu CHP’nin Hali 1. Toplantısı**, Dönence Yayınları, İstanbul.
- KÖKER, Levent (2008b), Cumhuriyet, Demokrasi ve Hukuk Devleti: Türkiye’nin Demokrasi Deneyimi Üzerine Bir Değerlendirme, Levent Köker, **Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye**, Dipnot Yayınları, Ankara.

- KÖKER, Levent (2008d), Demokratik Meşruluk, Kamusal Alan ve Çok Kültürlülük Sorunu, Levent Köker, **Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye**, Dipnot Yayınları, Ankara.
- KÖKER, Levent (2008h), Kimlik, Meşruluk ve Demokrasi: Türkiye’de Yeni-Muhafazakâr Kültür Politikasının Eleştirisi, Levent Köker, **Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye**, Dipnot Yayınları, Ankara.
- KÖKER, Levent (2008f), Liberalizm-Muhafazakârlık Düşüncesi Üzerine, Levent Köker, **Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye**, Dipnot Yayınları, Ankara.
- KÖKER, Levent (2008g), Liberal Muhafazakârlık ve Türkiye, , Levent Köker, **Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye**, Dipnot Yayınları, Ankara.
- KÖKER, Levent (2008c), Radikal Demokrasi, Levent Köker, **Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye**, Dipnot Yayınları, Ankara.
- KÜÇÜK, Adnan (2005), Siyasi Partilerin Yasaklanması Meselesi ve Türkiye’de Siyasi Partilere İlişkin Yasaklamalar Rejimi, Ed: Adnan Küçük vd. , **Türkiye’de Siyasal Hayat**, Aktüel Yayınları, İstanbul.
- KYLIMLICA, Will (2004), **Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- MACEWAN, Arthur (2006), Borç ve Demokrasi; Ağır Borç Altındaki Ülkeler Demokratik Ekonomik Programları Nasıl Yürütebilirler?, Haz: Hakan Tanıttıran, Saruhan Oluç, **Neo-Liberalizme Karşı Ortak Savunma**, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- MAGDOFF, Harry (2008), **Küreselleşme ve Yaklaşan Sosyalizm**, Kalkedon Yayınları, İstanbul.

- MANN, Michael (2008), Küreselleşme Ulus-Devletin Yükselişine Son mu Verdi?, Ed: David Held, Anthony Mcgrew, **Küresel Dönüşümler**, Phonix Yayınları, Ankara.
- MARDİN, Şerif, **Din ve İdeoloji**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MARDİN, Şerif (1994), **Türkiye’de Din ve Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MARDİN, Şerif (1994), **Türkiye’de Toplum ve Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MARX, Karl ve F. Engels (2008). **Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri**, Sol Yayınları, Ankara.
- MATTHEWS, Jessica (2008), İktidar Kayması, Ed: David Held, Anthony Mcgrew, **Küresel Dönüşümler**, Phonix Yayınları, Ankara.
- MERT, Nuray (2004), Cumhuriyet Türkiye’sinde Laiklik ve Karşı Laikliğin Düşünsel Boyutu, Ed: Ahmet İnsel, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt:2 Kemalizm**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MERT, Nuray (1994), **Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış**, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- MERT, Nuray (2008), Siyasetin Sonu, **Radikal Gazetesi**, 18 Mart.
- MEYER, Thomas (1990), **Demokratik Sosyalizm, Sosyal Demokrasi**, Sosyal Demokrasi Yayınları, İstanbul.
- MOUFFE, Chantal (1999), Demokrasi, İktidar ve Siyasal Düzen, Ed: Seyla Benhabib, **Demokrasi ve Farklılık**, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.
- MUTLUER, Nil (2008), Kültür, Kimlik ve Politikaları Üzerine Düşünmek, SODEV Vakfı, **Yeni Toplum Yeni Siyaset**, Kalkedon Yayınları, İstanbul.

MULLER, Herald (2001), **Kültürlerin Uzlaşması**, Timaş Yayınları, İstanbul.

NYE, Joseph S (2003), **Amerikan Gücünün Paradoksu**, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2003.

ONARAN, Özlem (2004), Emek Piyasasına Dayalı Yapısal Uyum: Katılık Miti, Ed: Neşecan Balkan, Sungur Savran, **Neo-Liberalizmin Tahribatı 2000’li Yıllarda Türkiye**, Metis Yayınları, İstanbul.

Onur Öymen’in Brüksel’deki Basın Toplantısının Dökümü (2009), <http://www.onuroymen.com/>, 8 Eylül.

ORAN, Baskın (2008), İki Dinin Kıskaçında Türkiye, **Radikal 2 Gazetesi**, 10 Şubat.

ORAN, Baskın (2001), **Küreselleşme ve Azınlıklar**, İmaj Yayınları, Ankara.

ÖĞÜN, Süleyman Seyfi (2005), Türk Milliyetçiliği’nde Hâkim Millet Kodunun Dönüşümü, Ed: Adnan Küçük vd. , **Türkiye’de Siyasal Hayat**, Aktüel Yayınları, İstanbul.

ÖLMEZOĞULLARI, Nalan (1999), **Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm**, Ezgi Kitabevi, Bursa.

ÖYMEN, Altan (2007), Milliyetçilik ve Ulusalçılık, **Radikal Gazetesi**, 15 Şubat.

ÖYMEN, Onur (2008), **Çıkış Yolu**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

ÖYMEN, Onur (2007), **Ulusal Çıkarlar**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

ÖZAR, Şemsa ve Fuat Ercan (2004), Emek Piyasaları: Uyumsuzluk mu, Bütünleşme mi?, Ed: Neşecan Balkan, Sungur Savran, **Neo-Liberalizmin Tahribatı 2000'li Yıllarda Türkiye**, Metis Yayınları, İstanbul.

ÖZBANK, Murat (2009), **Neden Demokrasi? Nasıl Demokrasi? Rawls-Habermas Tartışması**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

ÖZBUDUN, Ergun ve Fuat Keyman (2003), Türkiye'de Kültürel Küreselleşme, Ed: Peter L. Berger, Samuel P. Huntington, **Bir Küre Bin Bir Küreselleşme**, Kitap Yayınevi, İstanbul.

ÖZDALGA, Haluk (2001), **Sosyal Demokrasinin Kuruluşu**, İmge Kitabevi, Ankara.

ÖZMAN, Aylin (2007), Mehmet Ali Aybar, Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt:8 Sol**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

ÖZTÜRK, Armağan **Çağdaş Liberal Siyaset Felsefesinde Adalet Sorunu: Rawls, Hayek, Nozick Örneği**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZÜERMAN, Tülay (2004) Küreselleşme Sürecinde Türk Solu ve Sosyal Demokrasinin Açılımları, **Ne Olacak Bu CHP'nin Hali 1. Toplantısı**, Dönence Yayınları, İstanbul.

PANITCH, Leo (2006), Emperyal Neo-Liberalizmi Aşmak: Karşı Koyuşlar Ortasında Değişim Stratejisi Üzerine Düşünceler, Haz: Hakan Tanıttıran, Saruhan Oluç, **Neo-Liberalizme Karşı Ortak Savunma**, Kalkedon Yayınları, İstanbul.

PETRAS, James (2004), **Küreselleşme ve Direniş**, Mephist Yayınları, İstanbul.

PHILLIPS, Anne (1999), Farklılığa Nasıl Yaklaşmalı: Fikirler Politikası mı, Yoksa Mevcudiyet Politikası mı?, Ed: Seyla Benhabib, **Demokrasi ve Farklılık**, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.

ROBINS, Kevin (2008), Küreselleşme Karşılaşmaları, Ed: David Held, Anthony McGrew, **Küresel Dönüşümler**, Phoenix Yayınları, Ankara.

Sağa Kayan Avrupaymış (2009), **Taraf Gazetesi**, 17 Ağustos.

SARIBAY, Ali Yaşar (1997), Küreselleşme, Post-modern Uluslaşma ve İslam, Der: E. Fuat Keyman, Ali Yaşar Sarıbay, **Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam**, Vadi Yayınları, Konya.

SARIBAY, Ali Yaşar (2005), Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme, Ed: Filiz Başkan, **Küreselleşmenin Yüzleri**, Everest Yayınları, İstanbul.

SAYARI, Sabri (1994), İslam, Laiklik ve Demokrasi, TÜSES Vakfı, **İslam ve Demokrasi**, TÜSES Yayınları, İstanbul.

SAV, Önder (1990), Sosyal Demokraside Hukuk ve İnsan Hakları, Ed: Yurdakul Fincancıoğlu, **Sosyal Demokrat İdeoloji**, TÜSES Yayınları, İstanbul, 1990.

SAZAK, Derya (2010), 12 Mart Dersleri, **Milliyet Gazetesi**, 15 Ocak.

SAZAK, Derya (2006), 301'den Beraat, **Milliyet Gazetesi**, 22 Eylül.

SAZAK, Derya (2008), CHP ve Arıtman, **Milliyet Gazetesi**, 21 Aralık.

SAZAK, Derya (2008), Muhalefet Krizi, **Milliyet Gazetesi**, 01 Ağustos.

SCHARPF, Fritz (2008), Küreselleşme ve Kapitalist Demokrasilerin Ekonomi Politığı, Ed: David Held, Anthony Mcgrew, **Küresel Dönüşümler**, Phoenix Yayınları, Ankara.

SCHOLTE, Jan Aart (2008), Küreselleşme de Küresel Olan Ne?, Ed: David Held, Anthony Mcgrew, **Küresel Dönüşümler**, Phoenix Yayınları, Ankara.

SCHULER, Harald (2002), **Türkiye’de Sosyal Demokrasi**, İletişim Yayınları, İstanbul.

SERTER, Nur (1997), **Dinde Siyasal İslam Tekeli**, Sarmal Yayınevi, İstanbul.

SEVİMAY, Devrim (2010), Deniz Baykal Röportajı, **Milliyet Gazetesi**, 25 Ocak.

Siyasette Büyük Uzlaşma (2008), **Zaman Gazetesi**, 26 Kasım.

SMITH, Anthony (2008), Küresel Bir Kültüre Doğru Mu?, Ed: David Held, Anthony Mcgrew, **Küresel Dönüşümler**, Phoenix Yayınları, Ankara.

SMITH, Anthony (2009), **Milli Kimlik**, İletişim Yayınevi, İstanbul.

SOLGUN, Cafer (2008), **Alevilerin Kemalizm ile İmtihanı**, Hayy Kitap, İstanbul.

SOMAY, Bülent (2007), Türkiye Solunun Kemalizmle İmtihanı, Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt:8 Sol**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Sosyal Demokrat Halkçı Parti’nin Doğu ve Güneydoğu Sorunu’na Bakışı ve Çözüm Önerileri Raporu (1989), **Cumhuriyet Halk Partisi Raporları**.

Sosyal Demokrasi Vakfı (2008), **Hamburg Programı**, Kalkedon Yayınları, İstanbul.

- SONER, B. Ali (2005), Ulusal Egemenlikten Küresel Egemenliğe İnsan ve Azınlık Hakları, Ed: Filiz Başkan, **Küreselleşmenin Yüzleri**, Everest Yayınları.
- SONER, B. Ali (2007), Uluslararası Sistem: Karmaşanın Uyumu, Ed: Zeynep Dağı, **Uluslararası Politikayı Anlamak, Ulus Devletten Küreselleşmeye**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- SÖNMEZ, Mustafa (2006), Borç ve Demokrasi; Ağır Borç Altındaki Ülkeler Demokratik Ekonomik Programları Nasıl Yürütebilirler? –Sempozyum Oturumu-, Haz: Hakan Tanıttıran, Saruhan Oluç, **Neo-Liberalizme Karşı Ortak Savunma**, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- STRANGE, Susan (2008), Devletlerin Azalan Otoritesi, Ed: David Held, Anthony McGrew, **Küresel Dönüşümler**, Phonix Yayınları, Ankara.
- STIGLITZ, Joseph E (2002), **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, Plan B Yayıncılık, İstanbul
- SULLIVAN, Anthony (2006), Muhafazakârlık, Çoğulculuk ve İslam, Ed: Murat Yılmaz, **Medeniyetler Çatışması**, Vadi Yayınları, Ankara.
- STANDING, Guy (2009), Küresel Dönüşümde Emeğin Yeniden Metalaşması, Der: Ayşe Buğra, Kaan Ağartan, **21. Yüzyılda Karl Polanyi'yi Okumak**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- STANDING, Guy (2007), Temel Gelir: Küresel Dünyada Yoksullukla Bir Mücadele Yöntemi, Der: Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, **Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ŞAHİN, Köksal (2007), **Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet**, İlgi Kültür Sanat, İstanbul.

- ŞAYLAN, Gencay (2003), **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, İmge Yayınevi, Ankara.
- ŞENATALAR, Burhan (2008), Küreselleşmenin Etkileri, **Yeni Toplum Yeni Siyaseti**, SODEV Yayınları, İstanbul.
- ŞENKAL, Abdülkadir (2007), **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- ŞENOCAKLI, Mine (2010), Ali Bayramoğlu Röportajı, **Vatan Gazetesi**, 11 Ocak.
- ŞENOCAKLI, Mine (2010), Nuray Mert Röportajı, **Vatan Gazetesi**, 04 Ekim.
- TEMELKURAN, Ece (2007), Değişeceğiz, **Milliyet Gazetesi**, 20 Nisan.
- TEMELKURAN, Ece (2008), Solun Ölçülerini Sağcılar Belirleyemez, **Milliyet Gazetesi**, 26 Eylül.
- TOMLINSON, John (2008), Küreselleşme ve Kültürel Kimlik, Ed: David Held, Anthony Mcgrew, **Küresel Dönüşümler**, Phoenix Yayınları, Ankara.
- ÜMİT, Eylem ve Mithat Sancar (2007), **Yargıya İlişkin Algı ve Zihniyet Yapıları**, TESEV Raporu.
- ÜŞÜR, İşaya (2006), Neo-Liberalizmle Mücadele Yolları Üzerine Bazı Düşünceler,- Sempozyum Oturumu-, Haz: Hakan Tanıttıran, Saruhan Oluç, **Neo-Liberalizme Karşı Ortak Savunma**, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- VAIZEY, John (1974), **Çağımızın Devrimleri Sosyal Demokrasi**, Efes Yayınları, İstanbul.

VANER, Semih (2001), Laiklik, Laikçilik ve Demokrasi, Der: İbrahim Ö. Kaboğlu, **Laiklik ve Demokrasi**, İmge Kitabevi, Ankara.

WALLERSTEIN, Immanuel (1993), **Jeopolitik ve Jeokültür**, İz Yayıncılık, İstanbul.

WOOD, Ellen Meiksins (2004), Küreselleşme ve Devlet: Sermaye İktidarın Neresinde, Çev: Başak Can, **Conatus Dergisi**, Sayı:2, Temmuz.

WOOD, Ellen Meiksins (2007), **Marks'a Dönüş**, Kalkedon Yayınları, İstanbul.

YAYLA, Atilla (2005), Demokrasiyi Koruma Kılavuzu, Ed: Adnan Küçük vd. , **Türkiye'de Siyasal Hayat**, Aktüel Yayınları, İstanbul.

YAZICI, Serap (2009), **Yeni Bir Anayasa Hazırlığı ve Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

YEĞEN, Mesut (2008), Laikliği Kime Emanet Etmeli, **Radikal 2 Gazetesi**, 17 Şubat.

YETKİN, Murat (2009), CHP'nin Kürt Planı, **Radikal Gazetesi**, 19 Mayıs.

YILMAZ, Aytekin (2005a), Demokratik Gelişme ve Türkiye'de Demokrasi, Ed: Adnan Küçük vd. , **Türkiye'de Siyasal Hayat**, Aktüel Yayınları, İstanbul.

YILMAZ, Aytekin (2005b), Günümüzde İnsan Hakları ve Türkiye, Ed: Adnan Küçük vd., **Türkiye'de Siyasal Hayat**, Aktüel Yayınları, İstanbul.

YILMAZ, Hakan, **Laiklik Türkiye'deki Uygulamaları, Avrupa ile Kıyaslamalar**, Politika Önerileri, Rapor No:9.

YÜKSELİR, Sevilay **Kürtlerin CHP'ye Özür Borcu Var**, Sabah Gazetesi, 01.11.2009.

ÖZGEÇMİŞ

Sercan Diren, 16.08.1986 Samsun doğumludur. İlk ve orta öğrenimini Samsun'da tamamlayan Sercan Diren, lise öğrenimini Samsun Tülay Başaran Anadolu Lisesi'nde 2004 yılında tamamlayarak aynı yıl içerisinde Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Lisans bölümünü kazanmıştır. Lisans öğrenimini dört yıl içerisinde 2008 yılında bitirerek aynı üniversitenin Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans programını kazanan Sercan Diren, elinizdeki çalışma ile bu programı bitirmiştir.